

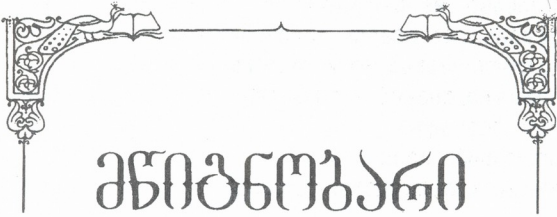
განმარტებული

1640
2001

'01

მნივნობანი

'01

საქართველოს
ილია ჭავჭავაძის
სახელობის
მნივნობართა
ასოციაციის
ყოველწლიური
აღმანახსი

ბამოლის
1980 წლიდან

თბილისი
2001

02 + 02

**ალმანახი „მნიშვნობარი“ მოპვითხრობს
ნიბნებსა და ნიბნის შიმქმნელაზუბა,
გიბლიოთეკაზსა და გიბლიოფილაზუბა,
ქიეაზუბა ნიბნის სამყაროში,
ქველ ნიბნეზუბა,
სხვადასხვა ქვეყნისა და
მხარის ნიბნის მოყვარულაზუბა.**

მთავარი რედაქტორი
ლეკან მენაბდე

სარედაქციო საბჭო:

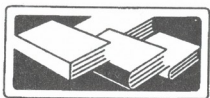
ლალი ავალიანი (მთ. რედაქტორის მოადგილე)
ალექსანდრე გვახარია
შოთა კობიაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი)
გივი მიქაძე
ლია ნადარეიშვილი
ნოდარ ტაბიძე
მიხეილ ქავთარია
პელო ლელეყვა
როსტომ ჩხეიძე

მხატვარი
ანზორ თოდრია

999627

გარეკანის პირველ გვერდზე: უძველესი წარწერა ნეკრესიდან.

ნობელი
და
სსოპრები

თუ საფუძველი კარგია ძველი,
წუნს როგორ დასდებს ხუროთმოძღვარი?
ეცდება კიდეც, რომ ზედ ააგოს
საშვილიშვილოდ წმინდა ტაძარი!

აკაკი წერეთელი

სპეგ-2000
შემოწმებული

ალექსანდრე ყაზბეგის ლექსები

ალექსანდრე ყაზბეგი, როგორც სამოციანელთა სახელოვანი მემკვიდრე, მათი გზით მიდიოდა. ამან, პირველ ყოვლისა, მისი მოღვაწეობის მრავალმხრივობაშიაც იჩინა თავი; გატაცებული მსახიობი ამასთანავე ქართული თეატრის დრამატურგიც იყო და ამ მხრივ მოუღლეელი ენერჯია გამოამჟღავნა. თავდადებული მუშაკი იყო ჩვენი პრესისა, მხარში ედგა გაზეთ „დროების“ რედაქტორებს სერგეი მესხსა და ივანე მაჩაბელს. ალ. ყაზბეგი ავტორია საინტერესო ეთნოგრაფიულ-პუბლიცისტური წერილებისა. ამასთანავე იგი პოეტიც იყო. წერდა ლექსებსა და პოემებს. ალ. ყაზბეგის საქმიანობა გრძელდებოდა მთელი მისი შემოქმედებითი სიცოცხლის მანძილზე. ამ მხრივ ჩვენ ვამჩნევთ რომელიმე გამორჩეულ მონაკვეთს. ეს ყველაფერი ფაქტია, მაგრამ ფაქტია ისიც, რომ ალ. ყაზბეგის დიდმა და გამორჩეულმა პროზაულმა ნიჭმა, მისმა მოთხრობებმა და რომანებმა დაჩრდილეს ალ. ყაზბეგის შემოქმედების სხვა მხარეები, ყველა მისი ნაღვანი. რომ არა „ელგუჯა“, „ხევისბერი გოჩა“, „მამის მკვლეელი“, „მოძღვარი“... მაშინ ალ. ყაზბეგი, პირველ ყოვლისა, ჩვენს სინამდვილეში წარმოჩნდებოდა და დახასიათდებოდა, როგორც თავგამოდებული ქომაგი და არც ურიგო მსახიობი ქართული თეატრისა, ან როგორც მისი საინტერესო დრამატურგი, ან როგორც საყურადღებო პოეტი, ათეული შთამბეჭდავი ლექსის ავტორი და ა. შ. მაგრამ ჩვენდა საბედნიეროდ, არსებობს ალ. ყაზბეგის გამორჩეული და ბრწყინვალე პროზა, რომლის შეუდარებელმა მხატვრულმა სიმაღლემ დაფარა მისივე ლექსების პოეტური ღირსებები, თორემ უიმისოდ, თავისთავად როგორ შეიძლება არ იგრძნო პოეტური სიტყვის ძალა, როცა კითხულობ:

ასე ვარ, ასე ვიქნები,
ვერ დავივინყებ ანდერძსა,
ვერცა მივბაძავ ზოგიერთს
დანყევლილ იუდას კერძსა,
სანამ ცოცხალ ვარ, ასე ვიქ,
გზას არ დავუთმობ მოშარეს;
რაც გავჩნდი, იგივე მოვკვდები,
იგივე ჩავალ სამარეს.
თავგანწირულსა სიკვდილი
მოურჩენს ყველა იარებს,
რას ვკარგავ, ცაში მეუფე
სამოთხეს დამიზიარებს!
იქ თამარ მეფეს შევხვდები,
ჩვენში „პირი-მზედ“ ხსენებულს,
წმინდა ქეთევან დედოფალს,
ქვეყნისთვის სპარსეთს წამებულს.
ერეკლეს, ჩვენსა სალოცველს,
გრძნობით, თუ საქმით დიდებულს
და შოთას, ნათელს, სპეტაკსა,
ქვეყნისთვის ლამპრად აღგზნებულს.

(„ასე ვარ, ასე ვიქნები“) (1,29)¹.

ამ ლექსში პოეტის გრძნობის გამოხატვის დიდი უშუალობა გვხვბლავს. მართლაც, სიკვდილმა მოურჩინა „ყველა იარა“ თავგანწირულს და ასე მიუვიდა „მამა-პაპათ ამოღებულის ხანჯრითა“ (ვაჟა).

დიდია მხატვრული ზემოქმედების ძალა ხალხურთან წილნაყარი, სიფაქიზით სავსე იმ პატარა ლექსისა, რომელსაც „ნაკვესი“ ჰქვია:

ქვეშ-ქვეშ შემოგცქერს, თვალს შეგყრის
ჟუჟუნა სვილის ფერია,
თავს დახრის, წყნარად გაივლის,
ვითომც და არაფერია.
ჰკითხავ, რად დამჭერ? იძახის:

¹ ალექსანდრე ყაზბეგი, თხზ. სრული კრებული ოთხ ტომად, ტ. III, 1949.

- ბეჩა, რა ჩემი ბრალია?
კვესო, შენ ცეცხლსა მიაყრი,
და ნუ იფეთქებს ფალია? (1,53).

ბუნების მშვენიერებით გამონვეულ სიხარულსაც სათანადო
ფორმა მოუძებნია ალ. ყაზბეგის ლექსებში:

ვის არ უნახავს არაგვი,
მთიულეთს ჩამომდინარი,
ზოგან დუდუნა, ბუტბუტა,
ზოგანაც მკვირცხლი, მცინარი?
ხან კაცის სულის მომწველი,
ჭმუნვით მომცველი გულისა,
ხან დამნახვები ედემის,
ყვავილთა იქავ რგულისა.
მიზნექ-მოზნექილ მთად შორის
ხშირ-ხშირად მოჩანს ხეობა,
იტყვი მთელს ქვეყნის მსურნელთა
აქ გაუმართავთ ღრეობა.
გარს მცველად შემოდგომიან
უზარმაზარი მთანია,
თავის ძმას არაგვს მომტირალს
ერთ ხმად მისციან ბანია (1,52-53).

აღბათ მხოლოდ სვიმონ ჩოფიკაშვილის მთიელებისადმი მიმარ-
თული სიტყვები თუ გაუნევს მეტოქეობას ალ. ყაზბეგის იმ
დიდებული ლექსის სტრიქონებს, რომელშიც განსახიერებული
ბუნების სურათი „ეროვნული აღორძინების მნიშვნელობას“ (გრ.
კიკნაძე) იძენს:

მოვა დრო, უზარმაზარნი
მთანიცა შეინძრევიან,
ქარი დაჰქროლებს მედგარი,
ღრუბელნი განიმქრევიან!
ზევით ცა ლაჟვარდოვანი,
ქვეშ მიწა შეირყევიან, -
ან გულნი, ოდნავ მფეთქავნი,
ლომ-ვეფხვსაც მოერევიან! (1,30).

და კიდევ რამდენი ასეთი სტრიქონის გახსენება შეიძლება. სწორედ აღნიშნული იძლევა იმის თქმის უფლებას, რომ მარტო და არა მაინცდამაინც ალ. ყაზბეგის ლექსების ნაკლები მხატვრული ღირსებები, არამედ უფრო მისი პროზის კაშკაშა შუქია უმთავრესი მიზეზი მკვლევართა და საზოგადოდ მკითხველი საზოგადოების მიერ ალ. ყაზბეგის, როგორც პოეტის, ლამის სრული უგულებელყოფისა.¹

ალ. ყაზბეგის ლირიკული პოეზიის ბუნების დახასიათებისას საგანგებოდ უნდა იქნეს გათვალისწინებული, რომ ამ მწერლის შემოქმედების ბაზა *ლირიკულია*. ეს ჩანს ყველგან და ჩანს ეს მის პროზაშიაც. აქ, ალ. ყაზბეგის მოთხრობებსა და რომანებში ჩვენს წინაშე დგას არა მშვიდი, ობიექტივისტი მთხრობელი, რომელიც თავისი პერსონაჟების მოქმედებას მშვიდად, ეპიკური სიღინჯით ადევნებს თვალყურს, მოვლენებსა და საგნებს მიღმა გაუჩინარებული მიჰყვება ამბავთა, მოვლენათა დინებას, არამედ იგი სუნთქვაშეკრული, ყელს მობჯენილი მღელვარებით გვიყვება ამბებს, ისე, რომ ვერ ითმენს თვითონაც უშუალოდ, პირდაპირ არ ჩაერიოს თხრობაში. როგორც ამბობენ, ალ. ყაზბეგი თანაგანცდის დიდი ნიჭით არის დაჯილდოებული. თხრობის პროცესში იგი უშუალოდ ამყდავენებს თავის მიმართებას გადმოცემული ამბების, პერსონაჟებისადმი. სრულ კმაყოფილებას როგორც ხელოვანი მაშინ აღწევს, როცა პირდაპირ გამოხატავს თავის დამოკიდებულებას. პერსონაჟთა დასახასიათებლად მომარჯვებული ეპითეტები თუ შედარებები ძალიან ხშირად თვით მწერლის და-

---

¹ ალ. ყაზბეგის ლექსებს გაკვრით ეხება გ. ასათიანი მწერლის შემოქმედების დახასიათებისას, იხ. მისი ალექსანდრე ყაზბეგი, ნიგში, ქართული ლიტერატურის ისტორია ექვს ტომად, ტ. IV, 1974, გვ. 388-390; ნ. ალანია, ქართული პოეზიის თხუთმეტტომეულის მეათე ტომის შენიშვნებში, გვ. 493; ი. ბოცვაძე, ალ. ყაზბეგი როგორც პოეტი, გაზ. „საბჭოთა აფხაზეთი“, 1946 წ. 7.IV. ალ. ყაზბეგის პოეზიის დახასიათებას ეძღვნება ნ. ანდრონიკაშვილის ვრცელი ნარკვევი „ალექსანდრე ყაზბეგის პოეზია“, იხ. კრებული, ახალი ქართული ლიტერატურის საკითხები, VII, 1976 წ., გვ. 119-140.

მოკიდებულებას ააშკარავებს მათდამი. განსაკუთრებით ეს იტყვის მის რუსეთის ხელისუფლების ადამიანის სახედაკარგული მოხელეების და ზნედაცემული, მედროვე ქართველთა დასახასიათებლად მოხმობილ ეპითეტებზე. „უპატიოსნო ნადილი“, „გარყვნილი გული“, „პირუტყვული გრძნობა“, „თვალთმაქცური ქცევა“, „უპატიოსნო ღიმილი“ – ასეთი ეპითეტები მიემართება გაგი ჩოფიკაშვილს, რუსი ნაჩაღნიკის შესახებ აქ ნათქვამია: „შემდეგ გააცმაცუნა მსუნაგ ძალღსავით პირი, მოილოკა ტურჩები“ და ა. შ. („ელგუჯა“). მწერლის მიმართების უშუალო გამოხატვა იმას კი არ ნიშნავს, რომ შეიძლება იგი ცდუნებას აპყვეს და მიკერძობულად დახატოს რომელიმე სახე, განგებ ჩაამუქოს თვისებები, ან მიჩქმალოს რამე; ალ. ყაზბეგი დიდი ობიექტურობით შედის ადამიანის სულის სიღრმეში და ასევე განასახიერებს მას. ამ შემთხვევაში მწერლის სიმპატია-ანტიპატიების პირდაპირი ჩვენება, მწერლის ღელვა, მისი შემფასებლური დამოკიდებულება მკითხველს სწორი გზიდან კი არ აცდენს, არამედ გადამდებ ზემოქმედებას ახდენს მასზე, გულგრილს არ ტოვებს გადმოცემული ფაქტებისადმი, მწერლის მიზანდასახულებას გვიდგენს ნათლად და მკითხველსაც პირდაპირ გარკვეული მიზნისაკენ მიმართავს. ალ. ყაზბეგი, როგორც ხელოვანი, თავის პროზაულ ქმნილებებშიაც თავისი უშუალო დამოკიდებულების გამოხატვისას აღწევს სრულ კმაყოფილებას. თავისი მიმართების გამოხატვის უწყვეტი მოთხოვნილება აქვს მას. იგი ვულკანივით იფრქვევა და ეს ღელვა თავს იჩენს ყველგან. აქედან გამომდინარე, ბუნებრივია, ვიფიქროთ, რომ მწერლის სათქმელმა ლირიკული ფორმაც მოითხოვოს, საკუთრივ მისი განცდები, ნაფიქრი იქცეს უშუალო ასახვის საგნად. ამდენად, გასაგებია, რომ ალ. ყაზბეგის ლექსებს დიდი ემოციური დაძაბულობაც ახასიათებთ, რაც მათ ლირიკულობასაც აპირობებს. ხოლო თუ მისი ბევრი ლექსი ვერ აღწევს სათანადო მხატვრულ სიმაღლეს, თუ შედარებით ბევრი სუსტი სტრიქონიც გვხვდება მასთან, ეს, უპირველეს ყოვლისა, მის დაძაბულ, არათანაბარ შემოქმედებით მუ-

შაობაზე მიგვანიშნებს და იმაზეც, რომ ალ. ყაზბეგის სათქმელმა სრულყოფილად პროზაში ჰპოვა გამოხატულება, რამდენადაც მის შემთხვევაში სხვად გარდასახვის, სხვის სულში წვდომის, მისი გადმოშლის ნიჭი და წყურვილი ფარავდა ყველაფერს და თითქოს დიდ მწერალს დროც არ რჩებოდა საკუთარ სულში ჩაღრმავების, საგანგებოდ გაფაქიზებულ და დახვეწილ სტრიქონებად თავისი უშუალო განცდების ქცევისათვის. ალ. ყაზბეგის ლექსების გაცნობისას ცხადი ხდება, რომ მის პოეტურ შემოქმედებასაც საფუძვლად სევდა და მარტოობის განცდა ედება:

სულს ლოდად სევდა აწვება,
 მად ტკბილი გაემწარება,
 თუ ვაჟკაცს თავი ხელთ არ აქ,
 მითხარ რა გაეხარება.

(„ბულბულს“) (1,17).

„გულო, მაგდენი ნალველი, ნეტა სად მოგიხელიაო“ – კითხულობს ერთგან პოეტი და აგრძელებს:

რომ ვისმეს გაჭირვებაში
 ძმურად მოეცა ხელია,
 არ მახსოვს სწორედ იმ დღიდგან,
 რაც თვალი ამიხელია,
 სადაც მივსულვარ, ძალ-ღონე
 ვისთვისაც შემიღვეია,
 იმისგან სავსე ფიალა
 ნალველი დამიღვეია,
 ბაითალმანი დავდივარ,
 დღე ღამედ ჩამზნელებია!
 დავსუსტდი, ღონე მომაკლდა,
 სიცოცხლე გამჭირვებია,
 ამ ტიალს წუთისოფელში
 ერთხელ არ გამხარებია!

(„გულის პასუხი“) (1,26).

პოეტის სევდა არ არის კერძოული ხასიათის. ეს არის ტიპალის წუთისოფლის მოუწყობლობით, საქვეყნო სატკივრით აღძრული სევდა; ესაა ტკივილი მამულიშვილისა. სევდას და ნა-

ღველს კი პოეტის გაფაქიზებულ გულს, გამახვილებულ გრძნობას
ბას რა გამოუღვეს:

თუ ცოტად მეტი ვიქუხე
და მეტი ვიადარეო,
რა ვქნა, რო გრძნობა მეტი მაქვს,
ცრემლი მად მეტი ვღვარეო. -

ასე ხსნის იგი თავისი სევდის საფუძველს.

პოეტის წინაშე ჰამლეტიკური საკითხავიც დგება ყოფნა-
არყოფნისა, რადგან „სიცოცხლე მეტად ძნელია“ -

მოგვედე თუ დავრჩე, რო დავრჩე,
ასე სიცოცხლე ძნელია,
მოგვედე და მინა უბრალო
ვისთვის რა საქმის მქმნელია,
მტერს დავემონო, ზოგისთვის
ეგეც არ არის ძნელია!

ასეთი მძიმე ფიქრების შემთხვევაშიაც პოულობს პოეტი სა-
კუთარ თავში, საკუთარ სულში ძალებს, რომ წინ აღუდგეს მო-
ძალეებულ კაემანს:

ასე ვარ, ასე ვიქნები,
მტრისგან არ მოსალხენია,
სულ ძირით ამოვაბრუნებ,
რაც ჩვენში მოსათხრელია.

(„ასე ვარ, ასე ვიქნები“) (1,29).

როგორც ცნობილია, ალ. ყაზბეგის მხატვრული პროზის გა-
ცნობამ მკითხველთა ერთ ნაწილზე და ზოგიერთ მკვლევარზე
ისეთი შთაბეჭდილება დატოვა, თითქოს ალ. ყაზბეგი პესიმისტი
იყო, რომ თითქოს შავია ალ. ყაზბეგის მიერ დანახული მომა-
ვალი, წინ უიმედობაა, რომ თითქოს დაუძლეველია მწერლის სე-
ვდა. ცხადია, ეს შთაბეჭდილება უსაფუძვლოა და სხვათა შორის,
იგი არ ითვალისწინებს ალ. ყაზბეგის პოეტურ მემკვიდრეობა-
საც, სადაც ერთობ თვალნათლივ ჩანს დაუმორჩილებლობა პო-
ეტის სულისა. ალ. ყაზბეგის პოეზიის ლირიკულ გმირს კარგად
დაუნახავს, თავის თავზე უწვნივია უკუღმართობა სოფლისა, მა-

გრამ ამას მაინც ვერ გაუტეხია იგი, ვერ მოუდრეკია და ვერ შეუცვლევინებია:

სოფელო, რაც კი შეიძელ
სცადე, რომ მტრულად მომექცე,
მინავ, ინგრევი, ცავ, სკდები,
თავში რომ მეხად დამეცე,
მთელი ცხოვრების ნაყოფი
გნადის წვეთობით დამექცე,
მაინც შენს წინ ვარ, ნუ ჰფიქრობ, -
დავზარდე, უკუ გაგექცე.

(„გაუტეხელი“) (1,113).

აღ. ყაზბეგის ლექსებს ბოლომდე მიჰყვება შინაგანი თვითდა-
რწმუნებულობა, სიამაყე და ქედმოუდრეკელობა. იგი არჩეულ
გზას არ გადაუხვევს:

ვინც მიყვარს, მიყვარს ნამდვილად,
მისკენ მაქვს ფიქრი, გონება,
ცხადათა, ძილში, სიზმარში
გული მას დაეკონება.

პოეტს არაფრისა არ ეშინია, რადგან „გულის სიმართლე შე-
იქნა ჩემი ფარი და მაჟარი“. სწორედ ამ პოზიციიდან, ამგვარი
სათავიდან ხდება გასაგები ალ. ყაზბეგის მრწამსი. ალ. ყაზბეგი
ქართველ სამოციანელთა დარად პოეზიას ხელოვანის ნდომისა
და წადილის პირდაპირ ამოთქმად მიიჩნევს. დიდია პოეზიის სო-
ციალური ფუნქცია, მას საზოგადოებაზე დიდი ზემოქმედების
მოხდენა შეუძლია; „რასაც სხვა ძალა ვერა იქმს, კალამი გადა-
სჩალამსო“, - ამბობს ერთგან პოეტი („კალამს“). პოეტი თავისი
იდეალის ერთგული, მტერთან ქედმოუდრეკელია („ჩემს კა-
ლამს“). მართალია, თვით შემოქმედი ფიზიკურად კვდება, მა-
გრამ მისი შემოქმედების ნაყოფი რჩება და იგი აგრძელებს ქვე-
ყნის სარგო საქმის კეთებას:

რვეულო, მე თუ მოვკვდები,
შენ ხომ დარჩები ამიერ,
მე მიწის მიწად ვიქცევი,

შენ ივლი დღე და ღამიერ.
გემუდარები, ჩასახო
ერობას ყოველწამიერ,
რომ მხოლოდ ძმურის ერთობით
იცოცხლებს მრავალწამიერ.

(„ჩემს რვეულს“) (1,9-10).

ქართველ სამოციანელთა, კერძოდ, ილიას დარად ალ. ყაზბეგი ფიქრობს, როცა ქვეყანა გლოვას მოუცავს, როცა ქვეყნად „ტანჯვის ცრემლი“ იღვრება, ბულბულიც უნდა გაჩუმდეს:

ბულბულო, კმარა, გაჩუმდი,
ქვეყანა მოვიარეო,
ცა, მინა, მთელი ბუნება
დღეს არის მგლოვიარეო.

პოეზია დაჭრილი გულის მალამოა, პოეტის მანუგეშებელი... და თვითგანცდით ნათქვამ ალ. ყაზბეგის სტრიქონებსაც შეუძლებელია არ ვენდოთ:

მით გეტრფი, გრძნობის ალამო,
მტერმა ვერ შეგაჩერაო,
დაჭრილი გულის მალამო,
ჩემი ხარ ბედისწერაო.

სწორედ ბედისწერა იყო დიდი მწერლისათვის ხელოვნება და აკი ჩაილია და ჩაიფერფლა კიდევც.

ალ. ყაზბეგის როგორც შემოქმედის, ისევე, როგორც მოქალაქის გრძნობათა სათავე სამშობლოა. მისი ლექსების დიდ უმრავლესობას სწორედ პატრიოტული მოტივი მსჭვალავს. ამ მხრივ არც შეიძლება დაისვას საკითხი, თუ რომელ ლექსებში იჩენს ეს გრძნობა თავს, რამდენადაც, ეს გრძნობა ბუნებრივად, ძალდაუტანებლად ამოატანს ხშირად იქაც, სადაც მას შეიძლება, ერთი შეხედვით, არც ველოდეთ. ხალხური პოეზიის დარად ალ. ყაზბეგის ლექსებში ხშირად სხვადასხვა განწყობილებები, მოტივები ენაცვლებიან ერთმანეთს. ვაჟას სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ემღერება და იმღერის“ ყაზბეგი, როცა იგი სათანადოდ არის მომართული. საინტერესოა ამ მხრივ, მაგალითად, ლექსი, რომლის პირველი

სტრიქონია: „შენ, შემოქმედო, შენ გეაჯ“. ამ ლექსში თავდაპირველი სტრიქონები აშკარად პატრიოტული განწყობილებიანაა:

შენ შემოქმედო, შენ გეაჯ
აჰყვავდეს ჩემი მხარეო.

მაღე ამ პატრიოტული შინაარსის სტრიქონებს ენაცვლება სატრფიალო ხასიათის მიმართვა:

ვარდო კოკობო, ნამცვრევო,
სატრფოსკენ გადიხარეო,

რომელსაც მაშინვე ცვლის წმინდა სოციალური მიზანდასახულებით დაპირობებული სტროფი:

ძლიერს დასჭყვილე, ბეჩავი
კმა, ნულარ გაამნარეო,
თავიანთ სარჩო-საბადი
თავადვე მოახმარეო,

რომელსაც საბოლოოდ ისევ პატრიოტული ხასიათის შემცველი სტრიქონები მოჰყვება:

ოღონდაც ჩვენი ქვეყანა
კეთილზედ დაამყარეო –
და მაშინ თუნდა იმ ნუთში
გულს მინა მომამყარეო!

აღ. ყაზბეგის სიმღერის, მისი ლირიკული გრძნობის სათავე, როგორც ითქვა, სამშობლოა, ხოლო მას ბუნებრივად უკავშირდება ბეჩავთა გულის სატკივარი, სატრფო-ქალი, ბუნება. ამ მხრივ აღ. ყაზბეგის ლექსები აგრძელებს ჩვენი პოეზიის ტრადიციებს.

აღ. ყაზბეგის პიროვნულ გაუტეხელობას, სიმყარეს აქვს ერთი რეალური საყრდენი და იგი ერთობ ხაზგასმით არის მის პოეზიაში გამოხატული, მისი ლექსების აბსოლუტურ უმრავლესობას მსჭვალავს. აღ. ყაზბეგი ერთგან არსებობს:

რასაცა მხედავ, ესა ვარ,
ყოველთვის ერთი ფერია;
და ერთადერთი სიმღერა
ვიცი და იმას ვმღერია!

(„მთიელის სიმღერა“) (19,20).

თვითდახასიათების წესით ნათქვამი ეს სიტყვები კარგად მოხატავს პოეტის ლექსების შინაარსობლივ ერთიანობას, მის გაუზარაობას, ერთისა და იმავეს ერთგულებას.

აღ. ყაზბეგი ზვიადი მთების შვილია, არწივთა საბრძანებელში დაბადებული და გაზრდილი. მის თვალწინ აღმართულია დიდებული მყინვარი, ამალღებული და მედიდური, ამალღებული გრძნობების მშობელი. ამ გარემოში იქმნება პირობა პოეტური აღმაფრენისა. სწორედ აქ უნდა პოეტს კალამს წასწვდეს და გულის სიმღერა ამოთქვას. ამ ბუნებაში გრძნობს იგი თავის შინაგან მომართულობას, ძალას. ეს ვითარება აძლევს მასალასაც მის პოეზიას.

აღ. ყაზბეგის პოეზიის გამორჩეული და დიდი თემაც მთის თემაა. სწორედ მთა, მთიანი მხარეა ჩვენი პოეტის სამშობლო. ამას პოეტი დაჟინებითაც იმეორებს და დაუფარავი სიამაყითაც.

აღ. ყაზბეგის ლექსების სათაურებიც კი მჭევრმეტყველურად მოწმობენ, რომ პოეტი ამ მთებთანაა დაკავშირებული. ტერიტორიისადმი სიყვარულის გრძნობაა გამოხატული აღ. ყაზბეგის ისეთ ლექსებში, როგორიცაა „მე მთიელი ვარ“, „მთიელის სიმღერა“, „ჩემო ქვეყანავ, მიყვარხარ“, „მთაო მაღალო“, „მთიელის ალთქმა და ფიცა“, „მთაო მიყვარხარ“, „ჩემო ქვეყანავ მზიანო“, „მთაში ვარ დაბადებული“, „მიყვარხარ მთაო“ და ა. შ.

მთისადმი, ბუნებისადმი მიმართულ თავის ლექსებს პოეტი სიმღერებად აღიქვამს, რაც იმასაც მოწმობს, რომ იგი ხალხური პოეზიის კვალს მიჰყვება.

ჩვენი პოეტის სიამაყეს, მის განსაკუთრებულ ინტერესს მთისადმი სრულიად გარკვეული საფუძველი აქვს. მთას განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმიტომაც აქვს მისთვის, რომ იგი ზრდის პოეტის პიროვნებას, მისი სულის, მსოფლგანცდის ჩამოყალიბებაში აქტიურად მონაწილეობს. ამაყია და დაუმორჩილებელი მთა. იგია გამომჭედი მთიელის სიმტკიცისა და პიროვნული გაუტყებლობისა. მთიელის ბუნებას მთა წვრთნის. იგი სწორედ ისეთია, როგორიც ბუნებამ შექმნა და ვერ მოშლის თავის წესს:

ვერ მოშლის ცისა ღრუბელი
ჰაერში მოძრაობასა,
შიგ მთისა შუქი გიჟმაჟი
ჩარევას, ბანაობასა.

.....
ვერ მოშლის შევარდენიკა
ნადირობ მსხვერპლის ზვერასა
და შურთხი, ნაზი ფრინველი
თავისებურად მღერასა,
მათ შორის ნანართობ ნაგალი
მთიელი კაცის ბუნება
ვერ მოშლის თავის ცხოვრებას,
ვერ შეეცვლება გუნება...

ბევრს ეცადა ნუთისოფელი, მაგრამ პოეტის ბუნება, როგორც მთის შვილისა, „მთის ნატეხისა“, როგორც იგი თავის თავს უწოდებს, ვერ შეცვალა:

მთაო მაღალო, შენი ვარ,
სხვა რიგ აღმზარდა მშობელმა,
ვერ გამომცვალა, თუმც სცადა
კაცობრიობის მგმობელმა,
მოინადინა ბუნების
შეტრკუნვა დაუნდობელმა,
მაგრამ სად ვიდგე, სად ვიყო,
მასწავლა ნუთისოფელმა.

(„მთაო მაღალო“) (1,22).

პოეტი მთის სიახლოვეს ყოფნას ესწრაფვის, „მასთან რჩეულობს ყმობასა“, რადგან მთასთან სიახლოვით ემატება ღონე სულისა. მთა არის ამაღლებული გრძნობების მშობელი, რწმენის საგანი, ამიტომაც გაუხდია იგი პოეტს სალოცავად:

თვით სალოცავად შენ მინდი,
მხოლოდ შენ მინდა გაღმერთო.

იგი მზადაა, მთას საუფლო მსხვერპლი მიართვას:

„ჩემო სიცოცხლე, სულის დგმავ,
მსურს გული ლექსად მოვმართო,
რომ ჩვენს წმინდანსა წმინდათა
ღვთიური მსხვერპლი მოგართო.

ყველაზე ძვირფასი, რაც პოეტს გააჩნია, საკუთარი სიცოცხლე უნდა მიუტანოს მსხვერპლად მთას და ეს იქნება თავად მითის, პოეტისთვის, მაღალი ჯილდო:

შენთვის სიკვდილი ჯილდოა,
რაც კაცსა ზეცით ეძლევა,
მკერდჩანგრეულსა ხსენება
ქვეყნად არ გამოელევა.

აღ. ყაზბეგის პოეზიაში აღმართულია „თეთრი“, „წმინდა“ და „სპეტაკი“ ჭალარა მყინვარის ხატი... „უმტვეროა“ მყინვარის მოუცილებელი ეპითეტი, ისე როგორც ყაზბეგის მარადსალტოლველი საოცნებო სატრფო ქალი პერსონაჟების – ძიძიას, მაყვალას, მზალოსი. მყინვარი პერსონიფიცირებულია აღ. ყაზბეგის ლექსებში. დიდი და ტვეადია მისი სიმბოლური შინაარსიც.

ბარში სულით დამძიმებული პოეტი სულიერი განახლებისა და შინაგანი საყრდენების მოძებნისათვის, როგორც სატრფოს, ისე მიაშურებს მთას:

იქნება გადაგავიწყდი,
მთაო, შენი ვარ ქვიანო,
შენს მცქერალს, შენთვის მკვნესავსა
შენზედ მლოცველი მქვიანო.

ზოგჯერ მთა მოიწყენს, მოიღუშება და მისი შვილი, მისი „ნატეხიც“ აკვნესდება, მისი გულიც „გლოვად ზარსა სცემს“:

მთაო მაღალო, რად შფოთავ,
რად მოიქუშე პირია...

.....
გხედავ მქუხარო მომტირალს,
გრძნობით აღსავსეს, დიდებულს
და შენი ხილვა გულს სთუთქავს,
შენთვის მრავალჯერ წამებულს.
შენ რომ გიყურებ, მჭმუნვარებს
აღშფოთებული სულია,
სწკენტს, ინურება, ვაგლახობს,
გლოვად ზარსა სცემს გულია...

საგარეო მედიცინის
სამსახური
ქ. თბილისი
03 50 00 00 00

შენს აგრე ყოფნას ვერა ვძლებ,
ცას ვხედავ, დახურულია,
რას ნიშნავს, ნუთუ მოვიდა
ჩემი დღის აღსასრულია...

გაზაფხულის მოსვლა ალაღებს პოეტს. ამ დროს საამურია მთის ხილვა, როცა იგი სიცოცხლით ივსება.

ერთია მთიელის ფიცი და აღთქმა, მისი ვალია მუდამ პირნათლად იცხოვროს. იგი მტკიცეა და გაუზზარავი ამ ვალის აღსრულებისას.

მთას სინმინდის ნათელი ადგას პოეტის წარმოდგენაში. მთა მიმნდობი და უღალატოა, ამიტომაც უყვარს პოეტს იგი. მთა საქვეყნო ინტერესებით არის სავსე მუდამაც. დიდი მამულიშვილის გარდაცვალებაც მთის გლოვა არის, პირველ ყოვლისა. ერეკლეს გარდაცვალებაზე

ცა მოჰქუხს, მოიგლიჯება,
მთა გრგვინავს შესაზარია,
მკერდგადაღელილს სალსა კლდეს
თავ-პირი დაუზზარია,
მთიელისათვის უმისოდ
ცხოვრება აბეზარია.

აღ. ყაზბეგი შეჰზარის მთის შვილებს, ვინც ძალდატანებას და მონობას ვერ ურიგდებიან. ამით იტაცებს მას მთის დიდი შვილის, შამილის პიროვნებაც („შამილი“).

აღ. ყაზბეგი არ ეთანხმება იმ პოეტს, რომელიც არაგვის პირას მჯდარი წარსულს იგონებს და, როცა გაიხსენებს იმ ძნელბედობას, რაც მთას გადახდენია, ცრემლები მოერევა. ყაზბეგისათვის სრულიად უცხოა და მიუღებელი ასეთი პოზიცია:

მე მთიელი ვარ, არ მესმის,
რას ჰქვიან ვაჟკაცთ ტირილი,
გაჭირვებაში პირხოკვა,
დიაცებრივი ტირილი.

.....

გაჭირვებაში ვაჟკაცსა
სად სცალის ატირებისთვის?

რაც ძალა მეტი დაადგეს,
ის მზადობს ახირებისთვის.

.....
დღეს თუ დაგეჩაგრეს, რა ვუყოთ,
მე რა მაქვს შესატირია?
ჩემთა წინაპართ ვაუჟაკტთა
არ შერცხვენიათ პირია.

სატირალი სულ სხვა რამეა, პოეტის აზრით, მისი უმცდარი
აღლო კარგად გრძნობს, საშიშროება საიდან ემოქერება ქვეყანას:

სიკვდილი ყველას სცოდნია,
თუ შეხედის გასაჭირია,
ვიგლოვით ზოგი ახალი,
ვინც დღეს უსაქმოდ ხირია.
ვინცა ციურის სინმინდე
გულში ცეცხლჩაუქრობია,
და უკვდავების წყარონი
გულიდგან ამოშრობია,
ვისაც გულშეჩერებულსა
ბრძოლად არ ერჩის გულია,
ვისაც ამგვარი სიცოცხლე
ტკბილს ნერგად ჩაუნერგია.

(„არაგვის“ ავტორს ბატონ სილოვანს (პასუხად)“) (1, 101-102).

აღ. ყაზბეგი ჩვენი ქვეყნის გადარჩენას, საზოგადოდ, ჩვენი
ქვეყნის მომავალს, მთას უკავშირებს, მის სისპეტაკეს. აქედან
სრულიად ბუნებრივად მთის თემა უაღრესად მძაფრ პოლიტი-
კურ პლანშია განცდილი პოეტის მიერ. პოლიტიკურად მძაფრი
თემები იზიდავს ალექსანდრე ყაზბეგს, როგორც პროზაიკოსსაც.
პოლიტიკური სიმძაფრე და სიმახვილე აახლოებს აღ. ყაზბეგის
პოეზიას მის შეუდარებელ პროზასთან.

მთა არის პოეტისათვის ყველაზე მეტად ახლოს ყოველივე
ძირძველთან, გამძლე ადათ-ტრადიციებთან, ეროვნულ სულთან.
ამდენად, სწორედ მთას უკავშირებს ჩვენი პოეტი ეროვნული
თავისუფლების იდეას. როგორც მიუთითებენ, მთაში „ხედავს
იგი ჯერ კიდევ მოუდრეკელ ადამიანურ თვითშეგნებას და გმი-

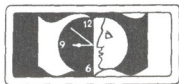

რულ სულს... მთაში ეგულება ყაზბეგს ის სასიცოცხლო ძარღვი რომელსაც სიკვდილი არ უწერია“ (3, 132).

აღ. ყაზბეგს თავისი დარდისა და ფიქრის, თავისი გულგაუტყეხელობის, თავისი პოლიტიკური თუ სოციალური მისწრაფებების გამოხატვისათვის არ უძებნია საგანგებო ფორმები, ამ მხრივ მისმა სათქმელმა არათუ სრულიად იგუა ის ფორმა, რომელიც ხალხური პოეზიისათვის იყო ნიშანდობლივი, არამედ სწორედ ამ ფორმაში ნახა გამოხატვისათვის თავისუფლება და უშუალობა. ამ შემთხვევაშიაც კიდევ ერთხელ უნდა გავიხსენოთ აღ. ყაზბეგის მიერ თქმული:

რასაცა მხედავთ ესა ვარ,
ყოველთვის ერთი ფერია,
და ერთადერთი სიმღერა
ვიცი და იმას ვმღერია.

საზოგადოდ, ხალხურ პოეზიასთან და კერძოდ, მთის პოეზიასთან უაღრესად ახლო მყოფი ხელოვანის, მთის პოეზიის ერთი ბეჯითი შემკრებისათვის ხალხური ლექსის ფორმა უაღრესად მახლობელი, მისი გულისნადების შესატყვისი გამოდგა. არა თუ სალექსო ფორმას, არამედ ხშირად პოეტი ხალხური ლექსის სახეს, ძირითად მოტივს უფარდებს თავის სათქმელს, თავის სულიერ ქურაში გადაადნობს ხალხურს და მხატვრული ორიგინალობით აღბეჭდავს მას (მაგალითად, ლექსები, „მეფე ერეკლეს გლოვად“, „არაგვის“ ავტორს ბატონ სილოვანს“, „სოფელი ლონიერია“, „ლოცვა“, „მუქარა“ და ა. შ.). მართალია, ზოგჯერ აღ. ყაზბეგი ვერ ახერხებს, რომ დასძლიოს ხალხური ლექსის ფორმა და თავის ინდივიდუალობას დაუტყვემდებაროს ხალხური ლექსის თავისებურება, მაგრამ არც ეს არის გასაკვირი, რადგან ამისათვის დიდი და განსაკუთრებული პოეტური ნიჭია საჭირო. აღ. ყაზბეგი კი, პირველ ყოვლისა, ბელეტრისტის ტალანტით დაჯილდოებული მწერალი იყო და ასეთად დარჩა ჩვენი ხალხის წარმოდგენაში.

დრო
და
აღმშენებელი

ბედს თვითონ კაცი ქმნის და არა ბედი კაცსა.

ილია ჭავჭავაძე

აკაკი ბაქრაძე

„სხენებაჲ მართალთაჲ ქებით აღესრულების“.

გიორგი ხუცეს-მონაზონი

აკაკი ბაქრაძე 1999 წლის დეკემბერში გარდაიცვალა, საუკუნის მიწურულს. ჩვენში ბევრი იკამათეს იმაზე, თუ როდის დამთავრდა ძველი საუკუნე და დაიწყო ახალი. ვფიქრობ, ახალი დროის სწავლულებზე მეტად ისევ ილია ჭავჭავაძეს დაეჯერება. გავიხსენოთ – 1899 წლის 31 დეკემბრით თარიღდება მისი გამოსათხოვარი წერილი X IX საუკუნესთან. აკაკი ბაქრაძის გარდაცვალებასთან ერთად გასრულდა ქართველთა XX საუკუნეც. არის ამ ფაქტში რაღაც საკრალური, თუ გნებავთ, მისტიკურიც. ალბათ, ამიტომაც გაგახსენდება კაცს – „წინამურთან რომ მოჰკლეს ილია, მაშინ ეპოქა გათავდა დიდი“.

XX საუკუნეც, წინა ეპოქის დარად, გონიერი საქართველოსათვის თავისუფლებისა და დამოუკიდებლობის დაუოკებელი ჟინით არის აღბეჭდილი. თავისუფლებისაკენ ლტოლვა XX საუკუნეშიც ქართველი მწერლების ინიციატივა იყო. სხვებთან ერთად აკაკი ბაქრაძემაც მოიტანა ჩვენამდე ილია ჭავჭავაძის საქართველო. თუმც ილიას მოხვევის ნატვრა – „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნესო“ – სხვაზე მეტი პირდაპირობითა და მკაფიოობით გვაგრძნობინა, სხვაზე მეტი დაჟინებითა და შეუპოვრობით ეძებდა იმ გეზს, რომლის გამოც ჩიოდა გალაკტიონი – „დაკარგულია გზა მოხვევისი“. ყოველივე ეს ერისა და ქვეყნის წინაშე საოცარი ზნეობრივი პასუხისმგებლობიდან მოდიოდა. აკაკი ბაქრაძის მთელი ცხოვრებაც ზნეობრივი გამირობის მაგალითი იყო.

„რა არის ცხოვრება, ყოფიერებით ტკბობა თუ ზნეობრივი სუხისმგებლობა?“ – კითხულობს ერთ წერილში აკაკი ბაქრაძე, თუმცა ეს ალტერნატივა არასოდეს დამდგარა ამ სიტყვების წარმომთქმელის წინაშე. როგორც ითქვა, მისთვის ცხოვრება, უპირველეს ყოვლისა, ზნეობრივი პასუხისმგებლობა იყო. მაგრამ არც ისე მინდა გამიგონ, თითქოს „სულის ზრდის“ ავტორისათვის უცხო გახლდათ ყოფიერების ხიბლი. სხვაგვარად, ქართული ეროვნული ხასიათის იდეალურ გამოხატულებად, სულიერებისა და ნივთიერების შერწყმის ნიმუშად იგი „ვეფხისტყაოსნის“ ავთანდილს არ დასახავდა: „თუ კლასიკური ხელოვნების მთავარ ნიშან-თვისებას ქართულმა მწერლობამ რაიმე შემატა, ეს ავთანდილის სახეა, თუ ინდოეთი კაცობრიობის სულიერი განგია, ქართული განგიც სულიერებისა და ნივთიერების შერწყმის ის ჰარმონიაა, რომელსაც ავთანდილი ავლენს“ (ესედან „მკვახე შეძახილი“).

სწორედ ყოფიერების ხიბლში დარწმუნებულ კაცს ძალუძს შენიშნოს ქუჩაში სვენებ-სვენებით მიმავალი, ცხოვრების მიმწუხრის პირად მიმდგარი, ღრმადმოხუცებული ლეო ქიაჩელის არსებაში მითვლემილი აღტაცება ამქვეყნიურით და მერმე დაწეროს, რომ ირეალურს ნაზიარებ „Escalade“-ს ავტორისათვის „კონკრეტულ საგნებს თუ მოვლენებს დიდი, ფასდაუდებელი ღირებულება აქვს და ამ ხილულეთს იმ მშვენიერებას ანიჭებენ, რომლისთვისაც ღირს სიცოცხლეც, ბრძოლაც და თავდადებაც“ („რანაირია სამყარო?“).

ამგვარი ოპტიმიზმი თავად აკაკი ბაქრაძის პიროვნული მრწამსიცაა.

ოპტიმისტური პათოსი პიროვნების სულიერი ახოვანებისა და გაუნელებელი შემოქმედებითი ენერგიის წყაროა. ამ აზრს ამკვიდრებს აკაკი ბაქრაძის გამოკვლევა ილია ჭავჭავაძის შესახებ.

რწმენის ოპტიმიზმი აზროვნებისა და წერის მანერის სილალესაც ბადებდა. ასე მგონია, ა. ბაქრაძის ნააზრევშიც ის ავთანდი-

ლისეული სილაღეა გამოხატული, რომელსაც იგი ქართული ეროვნული ხასიათის იდეალად სახავს. თუ არა ლალი კაცი, ძნელად თუ ვინმე გაბედავს, მეცნიერულ ტექსტში, როცა შვიდი ბეჭდით დაბეჭდილ საიდუმლოს მიადგება და მეტისმეტად გაძნელდება უძველესი ჰიმნის - „ქებაჲ და დიდებაჲ ქართულისა ენისაჲ“ - ერთი სიმბოლიკის ამოკითხვა („ოთხმეოცდა ათოთხმეტი წელი უმეტეს სხუათა ენათა“) თქვას: „რა ეშმაკია ეს 94?“ მაგრამ როგორი ნდობითა და უშუალობით გვავსებს ურთულესი მეცნიერული გამოკვლევის მკითხველთ ეს ფრაზა. სწორედ ამგვარი უშუალობა გვაქცევს გამოკვლევის ავტორის თანამოაზრედს და თანამოზიარედს.

ფხიზელ რეალიზმს უაღრესად ლოგიკური, სადა მეტყველება ახასიათებს. უმკაცრეს ლოგიკასთან შენივთებული სისადავე აკაკი ბაქრაძის აზროვნების სტილის უმთავრესი თვისებაა, მისთვის არც სიღბო და სინატიფეა უცხო, მაგრამ მთავარი მაინც აზრია. ამიტომაც იყო, როცა ცნობილი გამოთქმა - „თეატრი ზეიმია“ - შეახსენეს, აკაკი ბაქრაძემ დააზუსტა: „ზეიმია, ოღონდ აზრის ზეიმი“. ამას მისი ყოველი საჯარო გამოსვლა, წერილი თუ წიგნი ადასტურებდა.

სწორედ აზრის პრიმატში დარწმუნებულმა კაცმა შეიძლება დაიწყოს თავისი წიგნი ასეთი სისადავითა და უშუალობით: „ერთი შემთხვევა უნდა გაგახსენოთ. იგი დოსტოევსკის ცხოვრებაში მოხდა“. მაგრამ, როცა დასჭირდება, მკაცრ ლოგიკას გვერდზე გადასდებს და აზრობრივ შინაარსს განწყობილების მეშვეობით ქმნის. მაგალითად, როცა მკითხველს დავით კლდიაშვილის პერსონაჟთა სამყარო უნდა გაახსენოს და კიდევ ერთხელ აზიაროს მწერლის საოცარი სევდითა და მელანქოლიით აღსავსე გარემოს, იმერეთის შემოდგომის ამგვარ მაღალმხატვრულ სურათს ხატავს, დავით კლდიაშვილის პოეტურ პროზას რომ ეკადრება.

„როცა გვიანი შემოდგომა ბუნებას გააშიშვლებს, სხივდა-
 ლილი მზე გაკრეფილ ვენახებს, აჩალულ ყანებს, ფოთოლგა-
 ცვივრულ ტყეებს ააფრიალებს, ხოლო კაცის გულს სევდა და
 კაემანი შემოანვება, იმერეთის ორლობებში ყველაზე დუხჭირი
 ფანტაზიის მქონე ადამიანიც კი დაინახავს ფერდებჩაცვივრულ,
 ჯაგლაგ ცხენზე ამხედრებულ პლატონ სამანიშვილს და მასთან
 მოსაუბრე ივანე გვერდევანიძეს...

სოფელ-სოფელ ყანაში მოფუსფუსე ეფროსინე ქამუშაძეს,
 აქა-იქ შემორჩენილ ტაროებს რომ დაეძებს...

თავის დაქცეულ ქოხის წინ, ჯირკზე ჩამომჯდარ, დამუნჯე-
 ბულსა და დაჩაჩანაკებულ ლევან ქამუშაძეს...

ნმინდანის უყურადღებობითა და უსულგულობით გაოცებულ
 და გაოგნებულ კაცია საგუნაშვილს“... („არსებობის შიში“).

ასე და ამგვარად, იმერეთის სევდიანი შემოდგომის ფონზე,
 მკითხველის თვალწინ, თითქმის უკლებლივ ჩაივლიან არსებობას
 ჩაბლაუჭებული დავით კლდიაშვილის პერსონაჟები. ლიტერატუ-
 რული ესე პოეზიის ტოლფარდ ემოციას აღძრავს:

შენში გაცოცხლდა იმერეთი თავის მაჭრებით,
 მე ვუმზერ ბოსტნებს, ვინრო შარებს,
შეშის ბოგირებს
 აგერ ირინე მენვრილმანეს აცდენს
ვაჭრობით,
 მღვდელი ზოსიმე დამშეულ
ჯორს მიაბოგინებს.
 თავლა და კალო, გალესილი
ჩქარი ნამგალი,
 ღობეში ღორი უღლიანი
ღრიალებს მწარედ,
 და სოლომანი, გაცრეცილი მხნე
მაჭანკალი,
 ჭიშკართან ყვირის: „მაინძელო,
გამოდი გარეთ!“
 (პაოლო იაშვილი, „ოფორტი“)

აკაკი ბაქრაძის ყოველი წერილი საოცარი აქტუალობით სუ-
ნთქავს. მისთვის ნებისმიერი მხატვრული რეალობა ერთგვარი
საყრდენია, რათა საკუთარი მოქალაქეობრივი და მხატვრულ-
ესთეტიკური პოზიცია გადმოგვიშალოს. ასეა ეს ზემონახსენები
„ქებაჲს“ შემთხვევაშიც. აკაკი ბაქრაძის მიზანს მარტოოდენ მხა-
ტვრული ტექსტის ურთულესი რელიგიური სიმბოლიკის ამოკი-
თხვა არ წარმოადგენდა. ამგვარი განყენებული, ვიწროდმცნი-
ერული ინტერესი უცხო იყო მისთვის. „ქებაჲს“ ანალიზისას იგი,
მკითხველის წინაშე, უპირველეს ყოვლისა, მშობლიური ენის,
როგორც ეროვნული და პოლიტიკური აღორძინების უმთავრესი
ფაქტორის, ფუნქციას საცნაურყოფდა. იმას წარმოაჩენდა, თუ
უძველესი ჰიმნი როგორ „ემსახურება რწმენის, სიმტკიცის, მო-
მავლის იმედის აღდგენას“ („ქებაჲ და დიდებაჲ“).

აქტუალური შინაარსითაა დატვირთული აკაკი ბაქრაძისეული
ანალიზი გარდასული ეპოქისა თუ რომელიმე ისტორიული ფა-
ქტისა. იგი ისტორიას მომავლის თვალთ უყურებდა და სამომავ-
ლოდ გამოსადეგი დასკვნები გამოჰქონდა. ამიტომ ეძებდა ეპოქის
მამოძრავებელ ტენდენციებს და ეროვნული არსებობის სხვადასხვა
ეტაპზე დაშვებული შეცდომის ამოცნობას ცდილობდა. მან კარგად
უნყოდა, რომ „ნაპერწკალი ცეცხლად მაშინ აგიზგიზდება, როცა
ერი არსებულს გააცნობიერებს და მკაფიოდ ჩამოაყალიბებს თავის
ისტორიულ ვალსა და მისიას კაცობრიობის წინაშე: აქტიურად
იბრძოლებს მის განსახორციელებლად“. მაშინ „წარსული ისტო-
რიაც სევდის აღმძვრელი კი აღარ იქნება, არამედ – შემოქმედე-
ბითი ენერჯისა“ („სევდა ისტორიისა“).

აკაკი ბაქრაძე თანამედროვე ქართული მწერლობისაგან ერო-
ვნულ ორგანიზმში ჩაბუდებული სწეულების გამოვლენას მო-
ითხოვდა, რათა მერე მახვილი მის წინააღმდეგ მიმართულიყო
ისევე, როგორც ილიამ მიმართა მახვილი „თათქარიძეობის“ წი-
ნააღმდეგ.

„პილპილმოყრილი მადლის“ ავტორის აქტიური ცხოვრებისეული პოზიციაც თითქოს ილიას ანდერძის თანახმად მიემართებოდა: „ქვეყნის სამსახური ყველგან მსხვერპლია და არა სეირი. აქ შორიდან ყურება არას გვარგებს, შიგ ცხოვრების შუაგულში უნდა ვტრიალებდეთ.“

აკაკი ბაქრაძე (მივმართავ ილიასავე სიტყვების პერიფრაზს) არასოდეს იტყოდა „ჰოს“, როცა მისი გული ამბობდა „არას“. უკომპრომისობა მისი სულის თვისება იყო. საოცარი ძალისხმევით ის ამას მაშინაც კი ახერხებდა, როცა გარემოება ამისათვის ნაკლებ საშუალებას იძლეოდა...

იშვიათად თუ ვინმეს უბრძოლია კონიუნქტურული მოთხოვნებისა და ლიტერატურული სუროგატების წინააღმდეგ ისეთი შეუპოვრობით, როგორც „კრიტიკული გულანის“ ავტორს. მან არაერთგზის „უმეცრებისა იგი საბურველი მოსძარცვა გონებათაგან ჩვენდა“.

აკაკი ბაქრაძის მოღვაწეობა თავისი ხასიათით განმანათლებლობა იყო – შეგნებული, მიზანმიმართული საქმიანობა საზოგადოების გათვითცნობიერებისა და გამოფხიზლებისაკენ. ამიტომაც იყო ყოველთვის მზად ნებისმიერ აუდიტორიასთან შესახვედრად, ამიტომაც არ ამბობდა უარს ნებისმიერ მიწვევაზე, თუმც პირადად მისთვის ამ საქმიანობას არავითარი მატერიალური სარგებლობა არ მოჰქონდა.

აკაკი ბაქრაძის ცხოვრებისეული პრინციპი იყო – არ შემოიძლია ვდუმდე, სამოქმედო გეზი კი – რამდენად სასარგებლოა ეს ჩემი სამშობლოსა და არა პირადად ჩემთვის. ამიტომაც უპირისპირდებოდა ხელისუფლებას. ერთი კი უტყუარად იცოდა: დაპირისპირება: მწერალი – ხელისუფლება, დროში ყოველთვის მწერლის გამარჯვებით მთავრდება. თუმც იგი ყოველთვის ებრძოდა მოვლენას და არა პიროვნებას. თვით უმწვავეს კრიტიკულსა და პოლემიკურ ნერილებშიც კი არასდროს შეურაცხყო-

ფდა ადამიანის ღირსებას, ამიტომაც იყო – მისი ლექციები, წერილები თუ წიგნები არა მარტო გონებას, სულსაც გვიწვდნენ. ამიტომაც ვერ გამოდგებოდა იგი აზვირთებული ბრბოს ლიდერად.

აკაკი ბაქრაძის პიროვნების ზნეობრივი საყრდენი სიტყვაკაზმული მწერლობის სამსახური იყო. იგი თანაბარი წარმატებით საუბრობდა და წერდა თეატრზე, კინოზე, სახვით ხელოვნებაზე... ყველა ამ დარგის ღრმა და საუცხოო მცოდნე იყო, თუმც მანც მგონია, რომ ლიტერატურას უპირატესობას ანიჭებდა, რადგან იგი თავისუფალი ინტერპრეტაციისა და სტრიქონებს შორის ნაკითხვის საშუალებას იძლევა.

აკაკი ბაქრაძე ქვეტექსტის ამოკითხვის დიდოსტატი გახლდათ. რაც მთავარია, თავად ფლობდა ბრწყინვალედ ქვეტექსტის ხელოვნებას, რისი მეშვეობითაც მკაფიოდ და ნათლად გამოსატავდა ხელისუფლებისათვის ყოვლად მიუღებელ აზრს უმკაცრესი ცენზურის პირობებში. ამას იგი განსაცვიფრებელი სისადავით აკეთებდა. ამიტომაც არის ყოველი დონის მკითხველისათვის ერთნაირად საინტერესო და გასაგები აკაკი ბაქრაძე. მას შეეძლო ურთულეს საკითხებზე მსჯელობისას თანაბარი წარმატებით გამოეყენებინა უძველესი ჰიმნოგრაფიული ტექსტიც და უსამართლოდ მივინყებულები თხზულებაც (ვთქვათ, ლავრენტი არდაზიანის მოთხრობა), რაც არა მარტო ახალი კუთხით წარმოაჩინდა გარდასული ეპოქის ლიტერატურულ ნიმუშს, არამედ ქართველ მკითხველს ნდობითა და პატივისცემით განმსჭვალავდა მშობლიური მწერლობის მიმართ (თორემ უცხოური ლიტერატურის ნიმუშების მოხმობა მისთვის არავითარ სირთულეს არ წარმოადგენდა).

„მითოლოგიური ენგადის“ ავტორისათვის მხატვრული ტექსტი საყრდენია, ერთგვარი ტრამპლინი, რათა საკუთარი სათქმელი თქვას, საკუთარი პოზიცია გამოხატოს. ამის ნიმუშად მისი ნები-

სმიერი წერილი და წიგნი გამოდგება.

აკაკი ბაქრაძე არასოდეს შემოფარგლულა მარტოოდენ საგანმანათლებლო მოღვაწეობით. „სადაც აკაკი ბაქრაძე მოღვაწეობდა, იქ იყო სიცოცხლე, სიახლე, სულიერების ზეიმი... მან, ერთ-ერთმა პირველმა, დაანგრია საბჭოთა დოგმები, თავისუფალი აზრი შეიტანა ქართულ თეატრსა და კინოში და ჭეშმარიტად გაუხსნა მათ გზა მსოფლიო არენაზე. ეს იყო არა მარტო აკაკი ბაქრაძის, მთელი ქართული კულტურის ისტორიული გამარჯვება მე-20 საუკუნეში. ყველაფერი ეს მისი ხელმძღვანელობით მოხდა“ (ნოდარ წულეისკირი).

სამწუხაროდ, აკაკი ბაქრაძე ერის ზნეობრივი დაკნინებისა და გახლეჩის, პირველობის ჟინითა და პატრიოტიზმის სახელით გაჩაღებული ძმათამკვლელი ომის თვითმხილველიც გახდა. არავინ ისმინა აკაკი ბაქრაძის შეგონება: „თუ ქართულმა ეროვნულმა მოძრაობამ ეთიკური სამეტყველო ენა ვერ გამოიმუშავა, მას დაემუქრება დიდი საფრთხე: საზოგადოების მალაღზნეობრივი ნაწილის უნდობლობა“ (წერილიდან – „ 1989 წელი“).

ასეც მოხდა... აკაკი ბაქრაძეს მისი სულმნათი სეხნიის მსგავსად შეეძლო ეთქვა ერისა და ქვეყნისათვის: „არ მისმინა მწუხარებით დადაგულს, მით დამასო საუკუნოდ დანა გულს“.

ქვეყანა ქაოსმა მოიცვა. უზომოდ და უსაშველოდ ეგზალტირებული ერი და ბერი არც სხვას უგდებს ყურს და არც ერთმანეთისა ესმით. აკაკი ბაქრაძე უნივერსიტეტში ლექციების კითხვასაც ანებებს თავს. მიზეზი ერთადერთია – უცნაურად გაპოლიტიზირებულ ქვეყანაში სულიერი ღირებულებები გაუფასურებულია. ასეთ ვითარებაში დაბნეულ ახალგაზრდობას აღარ ესმის მისი. საპრეზიდენტო არჩევნებშიც მხოლოდ იმიტომ მიიღო მონაწილეობა, რომ სატელევიზიო ეთერი საუბრის საშუალებად გამოეყენებინა. აქედან არაფერი გამოვიდა. რუსთაველის საზოგადოების თავმჯდომარეობიდან თავისი ნებით გადა-

მდგარი ახლა მოადგილეობას თანხმდება - ეგებ საზოგადოებრივი ორგანიზაცია სულიერი აღორძინების ციტადელად იქცეს! ამოდ. ადამიანებს ახლა უფრო მეტად დაუფლებიათ პირადი გამორჩენის წადილი, ვინემ კომუნისტების ეპოქაში.

ერთადერთი სულის მოსათქმელი ადგილი საწერი მაგიდაა. ერთადერთი, ჭეშმარიტად ფასეული, „კარდუ“ გახლავთ - წიგნი გრიგოლ რობაქიძეზე - ილიას შემდგომი ეპოქის ინტელექტუალურ მეტრზე, უცხოობაში რომ გაატარა სიცოცხლის დიდი წაწილი. უბედურება ისაა, რომ „კარდუს“ ავტორიც სულიერ ემიგრაციაში ცხოვრობს. ასეთი რამეც არსებობს. თვითონვე თქვა ერთხელ რუს მწერალზე, ბორის პასტერნაკი პერედელკინოში სულიერ ემიგრაციაში იმყოფებოდაო. თურმე შესაძლებელი ყოფილა, მშობლიურ ქვეყანაში ცხოვრობდე და მაინც ემიგრანტი იყო, სულიერი ემიგრანტი.

ილია ჭავჭავაძემაც ცხოვრების უკანასკნელი წლები არსებითად მარტოობაში გაატარა. ეს ყოველმა წიგნიერმა ქართველმა კარგად იცის და ილიაზე დაწერილ აკაკი ბაქრაძის წიგნშიც მკაფიოდ ჩანს. როგორც აკაკი ბაქრაძე აღნიშნავს: ილიამ ღრმად ჩაიხედა ქართველი ერის სულში და იქ მოძებნა მარცხის მიზეზები. „ილიამ პირველმა გამონახა ისინი ყველაზე მტკივნეულ და სათუთ ადგილას - *ნაციის სულიერ წყობაში* (ხაზგასმა ა. ბაქრაძისაა). უფსკრულში ჩახედვამ, შესწავლამ, ანალიზმა ილია უმძიმეს დასკვნამდე მიიყვანა“ (წიგნიდან „მარად და ყველგან საქართველოვ, მე ვარ შენთანა“, 1978 წ.). ამიტომაც განერიდა ერის სამოქმედო პროგრამის ავტორი საზოგადოებრივ საქმიანობას და როგორც თანამედროვენი იგონებენ, მის მიერვე ნალოლიავეები წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების სხდომებსაც კი აღარ ესწრებოდა. „ივერიაშიც“ აღარ თანამშრომლობდა... მიუხედავად ყოველივე ამისა, ილია ჭავჭავაძის მიერ ჩადულაბებულ ბალავარზე იდგა ჩვენი ეროვნული მეობა მთელი

XX საუკუნის მანძილზე.

... და მაინც, მიუხედავად განმარტოებისა, აკაკი ბაქრაძესაც უკეთესის იმედი ჰქონდა. იმედოვნებდა, გასრულდება სოლომონ ისაკიჩების ეპოქა, დაგროვების ხანა და სოლომონ ისაკიჩის შვილი თუ არა, შვილიშვილი მაინც მიუბრუნდება სულიერ ფასეულობებს... იმ თაობის იმედი აქვს, უცხოეთში რომ წავა ჭეშმარიტი განათლების მისაღებად, ცხოვრების იქაურ წესს გაითავისებს და მერე აქაურობას დაუბრუნდება საქართველოს მარადიული თანამგზავრის სულისკვეთებით – უნუგეშოსათვის ნუგეშის მოსაფენად...

ეს რწმენა აკაკი ბაქრაძის უკანასკნელ რადიოინტერვიუში გამოხატული. ამ რწმენით წავიდა იგი.

პუგო შუხართი სანერი მაგიდის მიღმა¹

სახელგანთქმული ავსტრიელი ენათმეცნიერის, რომანული ენების გამოჩენილი მკვლევარის, 770 გამოქვეყნებული მეცნიერული შრომის ავტორის, პუგო შუხართის, სახელი მჭიდროდ არის დაკავშირებული ქართულ ენათმეცნიერებასთანაც – მსოფლიო სახელის მქონე ამ ბუმბერაზ მეცნიერს ქართული ენის არაერთი პრობლემური საკითხის შესახებაც აქვს დაწერილი ნაშრომები.

¹ წინამდებარე წერილის მიზანია, ქართველ მკითხველს უფრო ახლოს გააცნოს ქართული ენის ერთერთი უანგარო მოჭირნახულე, სახელმწიფოეჭილი ავსტრიელი მკვლევარი პუგო შუხართი. მისი მეცნიერული ნაშრომების შესახებ არაერთი სტატია არის გამოქვეყნებული. ვფიქრობ, საინტერესო უნდა იყოს შუხართის პიროვნება სანერი მაგიდის მიღმაც. აქ მკითხველი ისეთი კუთხითაც გაეცნობა ამ დიდი მეცნიერის ცხოვრებას, რაც ფართო საზოგადოებისათვის სრულიად უცნობი უნდა იყოს, არადა შიგ ბევრ საყურადღებო ფაქტს თუ ანგარიშგასანეგ აზრს ამოიკითხავს. ეს ნარკვევი ეყრდნობა შუხართისადმი გაგზავნილ უამრავ წერილს, რომელთა რიცხვი 13000-მდე აღწევს, მისი კოლეგების, მეგობრების, ახლობლების, ნათესავების მოგონებებს: ზოგს – გამოქვეყნებულს, ზოგს – გამოუქვეყნებელს. საშუალება მქონდა, გავცნობოდი თვით შუხართის წერილებს ილია ჭავჭავაძისა და ალექსანდრე ხახანაშვილისადმი, აგრეთვე ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოებისადმი, რომლებიც, საბედნიეროდ, საქართველოში არის შემონახული. დიდად ვარ დავალებული დოქტორ მიხეილა ვოლფისგან, გრაციის უნივერსიტეტის თანამშრომლისგან, რომელმაც წლები შეაღია პუგო შუხართის უზარმაზარი არქივის შესწავლას და მის ერთგვარად მოწესრიგებას. მის მიერ მონათხრობი არაერთი საინტერესო ფაქტი შუხართის პირადი ცხოვრებიდან მისივე ნებართვით აისახა წინამდებარე წერილში. ბევრი საყურადღებო ცნობა მომანოდეს გრაციის ოთხასწლოვანი უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკის ხელნაწერთა განყოფილების ბოლოდროინდელმა ხელმძღვანელებმა – დოქტორმა მარია მაიროლდმა და დოქტორმა ჰანს ცოტერმა. თითოეულ მათგანს უღრმეს მადლობას მოვასხენებ.

ამ რანგის მკვლევრის მიერ ქართული ენისადმი საგანგებო შრომების მიძღვნა, თავისთავად, დიდი პატივია ჩვენთვის, რთველებისთვის, მაგრამ, ვფიქრობ, გაცილებით უფრო მეტად არის დასაფასებელი ის ღვაწლი, რაც ჰუგო შუხართს მიუძღვის ძველისძველი ქართული ხელნაწერების დალუპვისაგან (ან, უკეთეს შემთხვევაში - ევროპის სხვადასხვა ქალაქის ბიბლიოთეკებსა თუ პირად კოლექციებში გაფანტვისაგან) გადარჩენაში, რაკილა სწორედ მან შეიძინა სინას მთიდან მოპარული მრავალტანჯული ხელნაწერები, მზრუნველად უპატრონა და ბოლოს, გარდაცვალებამდე ერთი წლით ადრე, ანდერძით გრაცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში მიუჩინა საიმედო ბინა. არადა, ადვილი შესაძლებელი იყო, ამ ხელნაწერებსაც ის ბედი გაეზიარებინათ, რაც მეორე ცნობილი ავსტრიელი აკადემიკოსის, ჰუგო შუხართის თანამედროვის, ფრიდრიხ მიულერის, კუთვნილ ქართულ ხელნაწერებს ხვდათ: დღეს მათი კვალი, სამწუხაროდ, აღარსად ჩანს.

ჰუგო შუხართი იყო ქართული ენის ერთერთი საუკეთესო უცხოელი მკვლევარი. მიუხედავად იმისა, რომ იგი, გარდა ქართულისა, მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხის ორ ათეულზე მეტ ენას იკვლევდა საფუძვლიანად, მან ჩვენს ენასა და მის მომიჯნავე დისციპლინებს ოცამდე ნაშრომი მიუძღვნა - ნიგნები, სტატიები, შენიშვნები ქართველ თუ უცხოელ ავტორთა მოკვლევებზე ქართული ენისა და ლიტერატურის შესახებ, რომლებსაც ის ევროპის იმდროინდელ პრესტიჟულ ჟურნალებსა და გაზეთებში ბეჭდავდა. შუხართი თვითონაც წერს და მისი კოლეგებიც არაერთგზის აღნიშნავენ, რომ მისთვის ქართული მეტად სიმპათიური და საინტერესო ენა იყო, სხვათაგან მრავალმხრივ გამორჩეული და მეტად მნიშვნელოვანი. ამ სიტყვებს მისი ნაშრომებიც უმაგრებენ მხარს. ამასვე ადასტურებს მისი საქმიანი ურთიერთობა ქართველ მეცნიერებთან, მწერლებთან, საზოგადო

მოღვაწეებთან, ევროპის უნივერსიტეტების ქართველ სტუდენტებთან (ფილიპე გოგიჩაიშვილი, ნოე ჟორდანიას, ალექსანდრე ბეშქენაძე...), აგრეთვე იმ ევროპელ მეცნიერებთან, რომლებთანაც იგი ქართული ენის საერთო სიყვარულმა დააახლოვა. აი, ქართულის შესახებ ჰუგო შუხართის გამოკვლევათაგან ზოგიერთი უფრო მნიშვნელოვანი: ქართული ენის შესახებ (1895); ქართველური ენათმეცნიერება. I (1896), II (1896), III (1897); ქართული ხელნაწერი Torre del Greco-ში (1896); ქართული ყე ნაწილაკი (1896); ქართველური (სამხრეთკავკასიური) ენების გეოგრაფიისა და სტატისტიკისათვის (რუკითურთ) (1897); რუმინული ქართულ შრიფტში (1897); პარიზის ნაციონალური ბიბლიოთეკის N17 ქართული ხელნაწერის შესახებ (1898); ქართული ნ და ჟ (1902); ცნობები ქართული ხელნაწერებიდან (1927)...

ამ გამოკვლევებით ჰუგო შუხართი საგრძნობ პოპულარიზაციას უწევდა ქართულ ენას ევროპულ სამეცნიერო წრეებში (ევროპელი მკვლევრები სწორედ მას მიმართავდნენ ქართული ენის მათთვის ამა თუ იმ ბუნდოვანი საკითხის გასარკვევად) და ამიტომ ქართველი ნაცნობ-მეგობრები უშურველად უგზავნიდნენ მას საჭირო ლიტერატურას გრაცში. ამ მხრივ ნიშანდობლივია ილია ჭავჭავაძის წერილი შუხართისადმი. გრაცელი პროფესორის თხოვნაზე, ეცნობებინათ მისთვის თბილისიდან ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების მიერ ქართული წიგნების გაგზავნისთვის განუული ხარჯები, დიდი ქართველი შემდეგი შინაარსის პასუხს აგზავნის გრაცში:

"Тифлиси, 16 ноября 1895 г.

Милостивый государь,

Имею честь, препроводить 1-ый выпуск Очерков по истории грузинской словесности и не нумера газеты „Иверия“, в коих напечатаны: „კვალი საერო პოეზიისა ქართლის ცხოვრებაში“. Прошу о стоимости присылаемого не беспокоиться, ибо одно удовольствие, что Вы

занимайтесь грузинскою литературою, вознаграждает нас вполне.

Примите уверение в моем глубочайшем уважении.

Илья Чавчавадзе".

წინამდებარე წერილის სათაური მიგვანიშნებს, რომ ჩემს მიზანს ამჯერად არ წარმოადგენს ჰუგო შუხართის მეცნიერული ნაშრომების ანალიზი, თუნდაც მხოლოდ ქართულის შესახებ დაწერილი წიგნებისა თუ სტატიების შეფასება. მაგრამ საჭიროდ მიმაჩნია ამ დიდი მკვლევრის მეცნიერული თუ საყოფაცხოვრებო ინტერესების დიაპაზონის წარმოჩენა. მხოლოდ იმ საკითხების ჩამოთვლაც კი, რომლებზეც ჰ. შუხართი და მისი კორესპონდენტები ერთმანეთს უზიარებდნენ აზრებს, ნათელ წარმოდგენას მოგვცემს გრაცელი პროფესორის უზარმაზარ ინტელექტზე. ბევრი მისი აზრი არ მობერებულა და დღესაც აქტუალურია.

ჰუგო შუხართი დაიბადა 1842 წლის 4 თებერვალს გერმანიაში, ქალაქ გოთაში.

პატარა ჰუგო არისტოკრატიულ ოჯახში იზრდებოდა. ჰუგოს დედა, მალვინა ფონ ბრიდელ-ბრიდერი (1815-1899), შვეიცარიელი იყო და ფრანგულად უკეთ ლაპარაკობდა, ვიდრე გერმანულად. იგი ცოლად გაჰყვა ჰერცოგის ნოტარიუსსა და იუსტიციის მრჩეველს, დოქტორ ერნსტ იულიუს შუხართს (1805-1885). ერნსტ შუხართი მეტად დასაქმებული, განათლებული კაცი იყო, კარგად იცოდა გერმანული და ლათინური პოეზია. მამა ჰუგოს მკაცრად ზრდიდა არა მარტო პატარაობისას, არამედ მერცხ, როცა შვილი წამოეზარდა. იგი იშვიათად იყო ხოლმე შვილის წარმატებებით კმაყოფილი, თუმცა ვაჟი ძალიან უყვარდა და თავიდანვე ზრუნავდა მისთვის კარიერის შექმნაზე.

ჰუგო პატარაობიდანვე გამორჩეული ბავშვი იყო. ადრეულ ასაკშივე გამოამყლავნა ნიჭიერება და დაუოკებელი ინტერესი გარესამყაროსადმი. სამი წლიდან მარდად დარბოდა ნანგრევებსა

და ხევებში ქალაქგარეთ გასეირნებისას და ხშირად შინ სიცხი-
ანი ბრუნდებოდა, გადაღლილი და გაოფლიანებული. მის წ-
ნმრთელობაზე საგანგებოდ ღირს შეჩერება. ჰუგო თავისი სიცო-
ცხლის მხოლოდ პირველ თერთმეტ თვეს ყოფილა მთლად ჯა-
ნმრთელი. ამის შემდეგ კი, დედამისის დღიურის თანახმად, წე-
ლინადში მრავალგზის იყო სერიოზულად ავად. რა არ სჭირდა!
ხშირად იყო გაციებული, ანუხებდა კრუპი, მაღალი სიცხე, გვე-
რდითი ტკივილები, გასიებული ნაკვთები. თხუთმეტი წლისას
თავის ნახევარდასთან (მაღვინა ერნსტ შუხართის მეორე ცოლი
იყო) სტუმრად ყოფნისას თავბრუ დაეხვა და, ექიმმა პულსი
რომ გაუსინჯა, 150 ჰქონდა. ამის შემდეგ მას ნიადაგ რაღაც
ანუხებდა: მოთენთილობა, ავადმყოფური მძინარობა, საერთო
სისუსტე... ამ „უბედურებებს“ ის ალკოჰოლით თრგუნავდა. იგი
უჩიოდა ნერვების სისუსტეს, ხშირად თვეობით „დამძიმებულ
თავს“, დაღლილობას, ასთმას, შიშის გრძნობას, თავბრუსხვევას,
რევმატიზმს, კუჭის ტკივილს, კიდურების გაცივებას. ჰუგო ძა-
ლიან მგრძნობიარე იყო ამინდის მიმართ და ცოცხალ ბარომე-
ტრს წააგავდა. სტუდენტობის პირველი წლებიდან მის წერილე-
ბში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ამინდის შესახებ საუბარს.
ადრინი გაზაფხულიდან ზაფხულამდე და მთელი შემოდგომის
განმავლობაში თავს ცუდად გრძნობდა, გრილ ზაფხულსა და
წვიმიან დღეებს, ნისლს, წვიმას ვერ იტანდა. ასე რომ, მხოლოდ
ძალიან მოკლე დრო რჩებოდა ნაყოფიერი მუშაობისათვის. ახა-
ლგაზრდობიდან იგი ახლომხედველი იყო და ეგონა, რომ თვა-
ლები დაავადებული ჰქონდა, რადგან მამამისის მოთხოვნით დი-
დხანს მხოლოდ პენსნეს ატარებდა სათვალის ნაცვლად. უკვე
ხანშიშესულს მხოლოდ ლუპით შეეძლო კითხვა. ოცდაათი წლი-
სას ყურებში ხმაური ანუხებდა, რაც ოპერაცია (1880) ვერ შე-
ანელა. სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში ოდნავ დააკლდა ყურს,
ისევე, როგორც, სხვათა შორის, დედამისს.

6 წლიდან ჰუგო ხშირად დაჰყავდათ თეატრში. სერთოდ, უნდა ითქვას, რომ კვირა ისე არ გაივლიდა, რომ მამამისს ჰუგო არ წაეყვანა თეატრში ან ბალზე, საზოგადოებაში თუ ექსკურსიაზე. პრინცესასთან გამართული საბავშვო ბალის დროს მან ისწავლა ცეკვა, რომელსაც მომდევნო ორმოცდაათი წლის განმავლობაში დიდი ხალისით მისდევდა. 3 წლისამ დაიწყო ფრანგულის სწავლა. იმ დროს მას ფრანგულის კითხვა ერჩინა გერმანულისას, რომელიც მოგვიანებით თვითონ დამოუკიდებლად შეისწავლა. მისი პირველი ნაწერი ფრანგულად დაწერილი წინადადებაა, რომელიც დედას შეეხება. მისი ასეთი ზეპირად თუ წერილობით შეთხზული აზრებისათვის მამა ვერცხლის ფულით ან შოკოლადით ასაჩუქრებდა. ამავე პერიოდისაა მისი პირველი ნახატები. ამ დროს გაუჩნდა ჰუგოს დაუოკებელი მისწრაფება წარწერების ამოკითხვისა. ბებიას საშაქრე ფანტასტიკური იეროგლიფებით ჰუგოს საუკეთესო გასართობია – ამ დროს ის ჯერ კიდევ მიწაზე დაფორთხავს. სიფრიფანა ფურცელზე, რომელშიც მამამისი ჰოლანდიურ თუთუნს ახვევდა, ჰუგო ჰოლანდიურ ასოებს სწავლობს. შვიდი წლისამ კერძოდ დაიწყო ლათინურის სწავლა და თითქმის იმავდროულად დაინტერესდა ბერძნულით. ისევე როგორც ბერძნულში, ებრაულშიც, რომელიც მოგვიანებით შეისწავლა, პატარა ვუნდერკინდი, უწინარეს ყოვლისა, ალფაბეტმა მოხიბლა.

შუხართი ხშირად ჰყვებოდა, რომ სასკოლო საგნები მას, პირველ რიგში, იმიტომ აღიზიანებდა, რომ მათი შესწავლა სავალდებულო იყო. ბუნებით იგი თავისუფლების მოყვარული კაცი იყო და დაძალებას ვერ ეგუებოდა. იგი თავიდანვე იყო უცნაური, თავისებური ხასიათისა, ორიგინალური. ათი წლისას ეკუთვნის დიდი ბავშვური ასოებით დაწერილი თხზულება „პოლინეზიელების ისტორია“ (რის შესახებაც რაღაც ნაკითხული ჰქონდა),

რომელსაც დაურთო შენიშვნები ეროგლიფების შესახებ, რაც აგრეთვე, მისი გატაცება იყო. 1851 წლითაა დათარიღებული მრგვაურობის აღწერა, რომელიც ყურადღებას იპყრობს ეტიმოლოგიური დაკვირვებებით, პოეტური გამოთქმებითა და აღწერილობის სიზუსტით. 1852 წლიდან ჰუგო აგროვებს მონეტებს, ბეჭდებს, გერბებს, რისი იმპულსიც მას ნათლიამ მისცა. მალე იგი გენეალოგიის შესწავლას ჩაუღრმავდა და, საერთოდ, შუა საუკუნეებით დაინტერესდა, შემდეგ კი სასახლის ბიბლიოთეკიდან გამოტანილ ედების წიგნს გაეცნო. მოგვიანებით იგი ვერცხლის თასების შეგროვებამაც გაიტაცა. როცა დედამისი სამკურნალოდ გაემგზავრა ემსში, პატარა ჰუგომ სთხოვა, იქიდან რაიმე სიძველეები ჩამოეტანა მისთვის. ენების შესწავლას მან იმხანად ზურგი შეაქცია, „რადგან ეს მას ბევრ რამეში ხელს უშლიდა“, მაგრამ უკვე რამდენიმე დღის შემდეგ იგი წერს ვრცელ თხზულებას კელტური ეტიმოლოგიებისა და ისტვეონების (გერმანელი ტომების ჯგუფი) შესახებ, რომელსაც ბავშვური დასკვნა ახლავს: „შენი წერილი ჯერ არ წამიკითხავს. ლუიზა მოკითხვას გითვლის, ღმერთმა მოგცეს ჯანმრთელობა, მე კი შენი მოყვარული შვილი ჰუგო ვარ“. 1853 წელს უმორჩილესად ითხოვს, ისეთი წიგნი მოუტანონ, ისტორიას შეეხებოდეს, ოღონდ ნაღდს, კონკრეტულს და არა ზოგადს. სხვათა შორის, დაბალ კლასებში იგი საკმარისად ცუდი მონაფე ყოფილა. ერთხელ ლათინურის საკონტროლოს დაწერის ნაცვლად მასწავლებელს ცარიელი ფურცელი ჩააბარა. მაგრამ ჰიუგო თავისთვის მეცადინეობს შეუპოვრად, დიდი მონდომებით. მას ხანდახან არ შეუძლია დაიძინოს იმ მიზეზით, რომ დიდი სურვილი აქვს, რაც შეიძლება მალე იგდოს ხელთ ჯერ კიდევ წაუკითხველი წიგნი, მისთვის საინტერესო ნაშრომი. ჭაბუკ ჰუგოს ხშირად იწვევდნენ საზოგადოებაში ვისტის სათამაშოდ და კაზინოში ბალზე, იგი თამაშობდა ფრანგულ თეატრშიც. ასეთ დროს შინ არაიშვიათად ბრუნდებოდა

დადლილი დილის 4 საათზე. მამამისი ყველაფერს აკეთებდა იმისთვის, რომ ჰუგოს საზოგადოებაში ებრწყინა. დღესასწაულებზე, განსაკუთრებით, თუ მას მაღალი საზოგადოების წევრები ესწრებოდნენ, ჰუგოს სხვადასხვა სახის მისალმებები უნდა წარმოეთქვა (ხშირად კოსტიუმში), ხოლო სადღეგრძელოები ლექსად უნდა ეთქვა. ერთი რამ აკლდა იქაურობას – კლავირი. შუხართს მთელი ცხოვრების მანძილზე გულს აკლდა, რომ მუსიკალური განათლება არ ჰქონდა. მართალია, მუსიკის მოსმენა უყვარდა, როცა ამის შესაძლებლობა ჰქონდა, მაგრამ ეს ის არ იყო, რაც მას სურდა და რისკენაც ისწრაფოდა. მაღალ კლასებში იგი ბრწყინვალე მონაფე იყო (პედაგოგების სიტყვით – *primus omnium*), კერძო მასწავლებელთან არისტოფანეს დაენაფა. თვლიდა, რომ მათემატიკაში მისთვის ბევრი რამ ზედმეტი იყო, ბუნებისმეტყველება კი, საერთოდ, ძალიან უყვარდა. 1859 წელს სასკოლო დღესასწაულის დროს ნაიკითხა მის მიერ ლათინურ ენაზე შეთხზული ლექსი. იმავე წლის შემოდგომაზე ჩვიდმეტი წლისამ სააბიტურო გამოცდები ჩააბარა. სკოლაში ყოფნის უკანასკნელ წელს მისთვის თითქმის აუტანელი იყო სკოლის გაკვეთილები. იგი ამბობდა: „უცხო პროდუქციის შეთვისება ჩემთვის უფრო ძნელია, ვიდრე საკუთარის შექმნა“. ახალგაზრდობაშიც და მოგვიანებითაც იგი წერდა საკმაოდ კარგ ლექსებს, ხშირად იუმორით სავსეს. სხვათა შორის, სიტაბუკეში იგი ერთხანს პოეტობაზეც ოცნებობდა. იგი წერდა წერილებს გაზეთებისთვის და ცდილობდა, ისინი პოპულარული ენით დაეწერა, იოლი წასაკითხი ყოფილიყო და ადვილად გასაგები – ამ მიზნით მათში მეცნიერული შინაარსი, შეძლებისდაგვარად, სირთულისაგან განტვირთული იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ ჰუგოს ენათმეცნიერული ნიჭი უკვე მოზარდის ასაკიდან ყოველგვარი ეჭვის გარეშე საყოველთაოდ აღიარებული იყო (ზემოთ თქმულს დაუმატებ იმას, რომ 15

წლისამ ნაშრომი დაწერა ტიურინგიული კილოკავის შესახებ, და მოუკიდებლად შეისწავლა არაბული და ბასკური...) და მან უკვე 1859 წელს გამოაცხადა, რომ მისი ვარსკვლავი ვილჰელმ ფონ ჰუმბოლდტი იყო, მამამისმა ადრევე განუსაზღვრა მისი მომავალი საქმიანობის სფერო - სამართალმცოდნეობა - და მან 1859-60 წლების ზამთარში იენაში დაიწყო ლექციების მოსმენა ამ დისციპლინაში, მაგრამ სემესტრის ბოლოს მამას გადაჭრით აუწყა, რომ უარს ამბობს ამ მიმართულებით სწავლის გაგრძელებაზე (1893 წელს იგი წერს: „მე არ ვცნობ იურისპრუდენციას, როგორც მეცნიერებას“), და გადავიდა ფილოლოგიურზე. იგი მინწრაფოდა ჰარმონიისა და განზოგადებებისაკენ და ეჯავრებოდა ისეთი ფილოლოგი, რომელიც მთელი თავისი ცხოვრების მანძილზე მხოლოდ ბერძნული ლექსთწყობის საკითხებს უკირკიტებდა.

იენაში ჰუგომ სამი სემესტერი დაყო. მოგვიანებით ამ პერიოდს იგი „სასაცილო ზღაპრად“ მოიხსენიებდა ხოლმე. მისი განათლებისთვის იქ მხოლოდ შლაიხერი იყო მხედველობაში მისაღები, რომლის თეორიამაც ენების გეოგრაფიული განაწილების შესახებ მასზე ღრმა გავლენა მოახდინა. იენაში მას ზოგი რამ უკვე აღარ მოსწონდა, რადგან მისი შეხედულებები განსხვავდებოდა იმისგან, რასაც მისი მასწავლებლები ასწავლიდნენ. იმხანად ჰუგოს კლასიკური ფილოლოგია იტაცებდა, მაგრამ ამ მიმართულებით დაოსტატებისაკენ იენა ვერ იყო შესაფერისი კადრებით დაკომპლექტებული, ამიტომ საჭირო შეიქნა უნივერსიტეტის გამოცვლა და 1861 წელს ზაფხულის სემესტრში იგი, მამის რჩევით, ბონში გადავიდა. ადრეული პერიოდიდან შუხართი უფრო კარგი მსმენელი იყო, ვიდრე ლექციების ბეჯითი ჩამწერი. ამას კი მხოლოდ საგამოცდოდ თვალისგადასავლეს საშუალებად თვლიდა.

1862 წელს ჩხუბისა და გატეხილი ფანჯრის მინის გამო მას

14 დღით კარცერში ჯდომა მოუხდა, რასაც იგი მთელი ცხოვრების მანძილზე საუნივერსიტეტო ცხოვრების საუკეთესო დღეებად თვლიდა, რადგან სრულმა სინყნარემ და კარცერის სიგრილემ - ეს ამბავი კი აგვისტოში მოხდა - მას მუშაობის ისეთი შესაძლებლობა მისცა, როგორც აქამდე არასოდეს ჰქონია. 1862 წლის შემოდგომაზე მამამისმა ჰუგო გოთაში დააბრუნა, რათა ვაჟიშვილისთვის სადისერტაციო თემაზე ინტენსიურად მუშაობისთვის უკეთესი პირობები შეექმნა. ბონური სტუდენტური ცხოვრების უმნიშვნელოვანესი შთაბეჭდილება იყო ფეხით მოგზაურობა ტრირში, სადაც რომაული - უპირველესად, ადრექრისტიანული - წარწერების გაშიფვრამ მას სადისერტაციო თემად ვულგარული ლათინურის დამუშავება გადააწყვეტინა. იგი იყო ხალხის სულზე დამკვირვებელი, ხალხის სული კი, მისი აზრით, ყველაზე კარგად სწორედ ძველი წარწერებიდან ჩანდა. როგორც მისი ნაცნობები ამბობდნენ, შუხართი არ იყო ის პიროვნება, „ვინც ასი სხვა კაცის გვერდით ერთსა და იმავე მინდორს მოხნავდა“. მას მიუწვდომლობა იზიდავდა. ვულგარული ლათინური იმხანად ახალი პრობლემა იყო. ორი წლის თავდადებული მუშაობის შემდეგ მან ბონის უნივერსიტეტში წარადგინა შრომა „ვულგარული ლათინურის ვოკალიზმი“. სადისერტაციო გამოცდა (რომელიც 1864 წლის მაისში ჩატარდა) 4 საათს გაგრძელდა. უნდა აღინიშნოს, რომ გამოცდის მიმდინარეობის დროს შუხართს განუწყვეტლად ანუხებდა კბილის ძლიერი ტკივილი. ქვემოთ ვნახავთ, რა ნამება იყო შუხართისთვის ნებისმიერი გამოცდა. ადვილი წარმოსადგენია, რა ყოფაში იქნებოდა იგი ასეთი საპასუხისმგებლო გამოცდის დროს. ნაშრომი, რომელიც ამჟამად გერმანულადაა გადათარგმნილი და მხოლოდ 1867 წელს დაიბეჭდა დასრულებული სახით, ეკუთვნის XIX საუკუნის უმნიშვნელოვანეს ენათმეცნიერულ გამოკვლევათა რიცხვს. შუხართმა გააკვალა ახალი დარგი და მოგვცა ახალი მეთოდი, რომლითაც მან

ნათლად და მკაცრად დააღაგა მეტად მდიდარი მასალა. როგორც კი წიგნი გამოქვეყნდა, 25 წლის ახალგაზრდა მკვლევარი მტკიცედ ჩადგა პირველ სწავლულთა რიგში. მამამისი ფიქრობდა, სადოქტორო გამოცდის შემდეგ მისი ვაჟი უმაღლესი რანგის მასწავლებლის გამოცდასაც ჩააბარებდა. ჰუგო კი თვლიდა, რომ მას საამისოდ ცოდნა აკლდა უმნიშვნელოვანეს დისციპლინებში (ბერძნულში, ლათინურში, ისტორიაში). მაგრამ მას ხომ ჰქონდა კიდევ დრო მარაგში – მთელი ერთი სემესტრი!

ჰუგო ნუხდა, რომ ხუთი წლის მანძილზე მხოლოდ მოკლე პერიოდები ჰქონდა დასვენებისა, როცა შეძლო ემოგზაურა სილტში, ბორკუმსა და მიმდებარე რაიონებში, რათა ერთფეროვან, უღიმღამო გოთას გასცლოდა. „როცა მე ხშირად შინ თავს მაინცდამაინც კარგად ვერ ვგრძნობდი, ამის მიზეზი თვით ჩემში მომხდარი გაორება იყო, – ნერდა იგი შემდგომ, – ერთი მხრივ, კარგადა ხარ, მეორე მხრივ კი, მე მაკლდა რაღაც მნიშვნელოვანი, ნამდვილი ცხოვრება, დაუოკებელი მისწრაფება სიახლისადმი, ცვალებადობისაკენ, ცხოვრების პოეზიისაკენ“. 1867 წლის გაზაფხულზე ჰუგო ნახევარი წლით გაემგზავრა ჟენევაში, რათა ფრანგული უკეთ შეესწავლა და ქვეყანასა და ხალხს გასცნობოდა, იქიდან კი ანალოგიური მიზნით იტალიაში გადავიდა. ჰუგო დაჰყვა მამის სურვილს, რომელსაც უნდოდა, რომ შვილი რაც შეიძლება ჩქარა ენახა ფეხზე დამდგარი, მაგრამ დააფიცა მშობლები, რომ მისი ახალგაზრდობა არ მოენამლათ და მისთვის ასე სანატრელი ყოფნა იტალიაში არ შეეკვეცათ დროით. მისი ცდა, რაიმე თანამდებობა ეშოვა რომში დამოუკიდებლად, უშედეგო აღმოჩნდა. იგი დღენიადაგ ჩიოდა, რომ მუდამ მარცხი სდევდა თან, და მშობლებს სწერდა: „ცხოვრება დაბრკოლებებს მიქმნის, წარმატება მხოლოდ თქვენი გამოისობით მომდის“ (1868). ჰუგო იტალიაში 1869 წლის აპრილამდე დარჩა. რომში იგი მუშაობდა წარწერებზე, მონაწილეობას ღებულობდა ეპიგრა-

ფიკულ სემინარებში ჰელბიგის ხელმძღვანელობით, ნაკლებ რაოდენობას უთმობდა ნანგრევებსა და სახვით ხელოვნებას, ვიდრე ცოცხალ სასაუბრო ენას, ხალხის ხასიათზე დაკვირვებას, რომაულ კილოკავს, ხალხურ ზეპირსიტყვიერებას, რომელთა საფუძველზე შემდგომში არაერთი გამოკვლევა დაწერა. უკვე სილტში, ისევე როგორც ჟენევისა და რომში და აგრეთვე შემდგომში ყველგან, სადაც სხვადასხვა სახის მოგზაურობისას დაუდგამს ფეხი, შუხართი მთავარ ყურადღებას ადამიანებს აქცევდა. მას მომარაგებული ჰქონდა სარეკომენდაციო ბარათები, ყველგან ეძებდა საერთო ინტერესებს და მალე ახერხებდა, ეპოვა მისთვის საჭირო პიროვნებები როგორც თავისი სპეციალობით, ასევე სხვა სფეროებშიც. მას შეეძლო, მეეტლებთან გაეტარებინა რამდენიმე საათი ლუდხანაში იმ მიზნით, რომ რომაულ კილოკავს გასცნობოდა უკეთ, ყოველგვარ გასართობ ღონისძიებაში მიეღო მონაწილეობა, ხშირად ესწრებოდა ქადაგებას ან თეატრალურ წარმოდგენას, არ აკლდებოდა სამოქალაქო თუ არისტოკრატიულ სალონებს და ცდილობდა, იმ განსხვავებულ ხალხს მორგებოდა, რომელთა შორისაც მას ცხოვრება უხდებოდა. სამხრეთ ესპანეთში ისწავლა სეგუიდილას ცეკვა და კასტანიეტების ხმარება, დაეხეტებოდა ბოშებთან ერთად. „მე სევილიელი გავხდი“ – წერს იგი 1879 წელს. ამ მოგზაურობების მიზანი ფერწერული ტილოები და ბიბლიოთეკები როდი იყო. იგი მოგზაურობდა ყოველგვარი წინასწარი გეგმის გარეშე, როგორც მოუხდებოდა. ხანდახან სადღაც ორი დღით გაემგზავრებოდა, მაგრამ კვირების განმავლობაში რჩებოდა იქ. ეს უფრო ახალგაზრდობაში ხდებოდა, მოგვიანებით კი, ჩვეულებრივ, გარკვეული მიზნით მიემშურებოდა სამოგზაუროდ. ასე იყო, მაგალითად, უელსში (1875), ბასკეთში (1887), ასუანში (1903), საიდანაც ამა თუ იმ საკითხის შესახებ დაგროვებული გამოცდილებითა და ცოდნით ბრუნდებოდა შინ.

ხშირად, როცა მოთენთილი იყო, დღეებს, ხანდახან კვირებსაც - მცირე პაუზების გარდა - დივანზე წამოწოლილი ატარებდა. თუკი მას ლაპარაკი ეზარებოდა, მისთვის აუცილებელი იყო სიმშვიდე, სიწყნარე. მეორე მხრივ, გართობა მასზე კარგად მოქმედებდა, რასაც პირქუშ გოთაში ვერ პოულობდა. როგორც კი გოთაში მშობლების მონახულების სავარაუდო დრო ჩაივლიდა, იგი დიდ ტკივილს გრძნობდა იმის გამო, რომ მშობლებს ვერ ჩააკითხა, თუმცა იქვე იმართლებდა თავს - ჩემს კანში ვერ ვიქნებოდიო.

შუხართი ამბობდა: „არ არსებობს უფრო დაწყევლილი გამოთქმა, ვიდრე „დრო - ფულია (time is money)“, დროს ისე უნდა მოექცე, თითქოს იგი გამოუღვევლად გაქვს“ (1880).

მას ძალიან, შეიძლება ითქვას, განსაკუთრებულად უყვარდა ბუნება. ეს მას მშობლებისგან გადმოეცა. იგი ამბობდა: კარგი ამინდი მუშაობაში ხელს მიშლის, რადგან გარეთ გაჭრა მინდა, ბუნებაში ყოფნაო, და მაგიდასთან ვერ ჩერდებოდა. ჰუგო არასოდეს ყოფილა ძილისგუდა. მუშაობას იწყებდა დილის 6 საათზე, ხშირად ღამის 3 საათზეც კი. იგი იყო კარგი, ელეგანტური მხედარი და მოციგურავე, სამაგიეროდ - ცუდი ფეხით მოსიარულე, ცუდი მოცურავე. 1897 წელს 55 წლისამ ისწავლა ველოსიპედის ტარება, ძალიან უყვარდა ეს სპორტი და, როდესაც რამდენიმე წლის შემდეგ ახალი სახლი აიშენა იოჰან-ფუქსგასეზე, იქ სპეციალური ველოსარბიელი მოიწყო სასეირნოდ.

იტალიიდან დაბრუნების შემდეგ, 1869 წელს, მან ჰაბილიტაციაზე დაიწყო ფიქრი. თემად აირჩია „პირობითი ბგერათცვლილების ზოგიერთი შემთხვევის შესახებ ხურვალურში“, რომელიც ამჯერად მთლიანად რომანტიკის სფეროს განეკუთვნებოდა. სხვათა შორის, ამასთან დაკავშირებით შუხართი წერდა: „საერთოდ, მე მემამაყება, რომ რომანისტი ვარ და არა კლასიკური ფილოლოგი“. ლაიფციგში მან წარმატებით გაიარა ჰაბილიტაცია

(1870). ყოველი ლექციის წინ იგი მეტისმეტად ღელავდა, ალგზნებული, თითქოს შეშფოთებულიც. როცა ჰალეში პროფესორის ნოდების მოსაპოვებლად სავალდებულო შესავალი ლექცია უნდა წაეკითხა (1870), წინა დღეებში მუდმივად ჰქონდა სიცხე, ანუხებდა გული, სიკვდილის შიში, აღელვება, შემდეგ კი ყელის ტკივილიც. რადგან ძალზე დაძაბული იყო იმის შიშით, რომ აღელვების გამო შეიძლება თემისთვის გადაეხვია და თხრობის ძაფი დაეკარგა, ორი დღის განმავლობაში არაქათგამოლეული იყო. ეს მდგომარეობა სისტემატურად მეორდებოდა თითქმის იმავე ძალით ყოველი ლექციის წინ (ზოგჯერ ლექციის შემდეგაც). ჰუგოს ეხერხებოდა იმპროვიზაცია, ამ დროს იგი აღარ იყო დაძაბული და თავი თავისუფლად ეჭირა. დამუშავებული, მომზადებული ლექცია მესხიერებიდან არ წაეშლებოდა. ცდილობდა, სადღაც რაღაც მოეძებნა, ამა თუ იმ წიგნში ჩაეხედა, იქიდან ლექციისთვის საჭირო მასალა ამოეკრიბა. მას სურდა, რომ ეს ყველაფერი ქალაქზე ჰქონოდა ჩანიშნული. თუკი თავს უქეიფოდ გრძნობდა, ლექციის ჩატარებაზე უარს ამბობდა და აცდენდა. ასეთ შემთხვევაში იგი ავადმყოფობას იმიზეზებდა და ხანგრძლივ შვებულებას იღებდა ერთი ან ორი სემესტრით(!). 1900 წელს შუხართი პენსიაზე გავიდა და ამოისუნთქა, რომ აღარ იყო აუცილებელი სკოლაში წასვლა, რათა ვინმესთვის რაღაც ესწავლებინა, უფრო კი იმიტომ, რომ მუდმივად ბოდიშის მოხდა აღარ მოუხდებოდა მეცადინეობის გაცდენის გამო. სანამ პენსიაზე გავიდოდა, ამ მისთვის მძიმე პროცესებს ძალაუნებურად ითმენდა, მეტი რა გზა ჰქონდა! საერთოდ კი, 1882 წლიდან შუხართი ლექციებს იშვიათად კითხულობდა და ძირითადად სემინარებს ატარებდა. მისთვის ეს იყო მეცადინეობის ერთადერთი სწორი ფორმა. იგი ერიდებოდა ისეთ საგნებზე საუბარს, რომელთა შესახებ მას მოუმზადებლად მოუხდებოდა ლაპარაკი. საქმე ისაა, რომ შუხართისთვის მეცნიერული

კვლევა შეუდარებლად მალლა იდგა, ვიდრე სწავლება. მისი მსმენელების რიცხვი ცოტა იყო. მოწაფეებს ხშირად თავის ბინაში იბარებდა, რადგან შინიდან სასწავლებლისკენ მიმავალ გზაზე ზოგჯერ თავბრუ ეხვეოდა. 5 ან 6 მსმენელით იგი ძალიან კმაყოფილი იყო. თუკი მეტი მივიდოდა სამეცადინოდ, პრობლემა ჩნდებოდა სკამებთან დაკავშირებით და აუდიტორიაშიც შიშობდა, რვაზე მეტი სტუდენტი თუ მისდიოდა მოსასმენად: ჰაერი დაიხუთებო. მასთან უმეტესად წარჩინებული სტუდენტები დადიოდნენ, რომელთაც იგი სასკოლო დონის ცოდნას კი არ გადასცემდა, არამედ უფრო მეტს, ღრმას, და თან სტიმულსაც აძლევდა. შუხართის პიროვნების მიმზიდველობა მისი ცხოვრების გზას მუდმივად ანათებდა. თავის ზოგიერთ მოწაფეს მან მისაბაძი მფარველობა გაუწია და თავიც გამოიღო. ასე მიეხმარა იგი არტურო ფარინელის დაშვებას ინსბრუკში იტალიური ენის პროფესორის თანამდებობის მისაღებად და მოგვიანებით თავის მეტად ნიჭიერ უნგრელ მოწაფე ლაიოშ კატონასაც დიდი დახმარება აღმოუჩინა. მეცნიერული ხასიათის შეკითხვებისათვის ის მუდამ მზად იყო სასაუბროდ. იყო კარგი, რბილი გამომცდეელი და ტრაბახობდა იმით, რომ მოსულელო ბეჯით სტუდენტებს თანაგრძნობას უწევდა მონდომებისათვის.

ძლივს გადალახა პირველი ლექციების შიში, რომ საფრანგეთ-გერმანიის ომი (1870-71) დაიწყო. მას უნდოდა, მაშინვე ჩაწერილიყო მოხალისედ არმიაში. სხვა ყველაფერმა მეორე პლანზე გადაიწია. მაგრამ მან მალე გაარკვია, რომ მხოლოდ სანიტარულ ნაწილში თუ შეეძლო სამსახური, მაგრამ სუსტი ჯანმრთელობის გამო ამაზეც უარი უთხრეს.

ჰუგო ლაიფციგში ორი სემესტრის განმავლობაში ეწეოდა პედაგოგიურ საქმიანობას, ეს ქალაქი, რომელიც მას გერმანიის სულიერ ცენტრად მიაჩნდა, მოსწონდა კიდევ, მაგრამ მომდევნო ორი სემესტრი გააცდინა: ავადმყოფობის შევებულება აიღო. ამის

შემდეგ მან მიიღო პროფესორის თანამდებობა ჰალეში (1872) ჰალეში იგი თავს მყუდროდ ვერ გრძნობდა, განსაკუთრებით ფიზიკურად ვერ შეეგუა მას და თავის ქერქში ვერ იყო. ამიტომ დიდი სიხარულით გამოეხმაურა გრაცში გამოცხადებულ კონკურსს 1875 წლის ივნისში, მით უმეტეს, რომ იქიდან იოჰანეს შმიდტმა შესთავაზა პროფესურა. მაგრამ ავსტრიაში გადასვლა არც ისე იოლი გამოდგა. საქმე ისაა, რომ მის მშობლებს სურდათ, ვაჟიშვილი არა მარტო ახლოს ყოფილიყო მათთან, არამედ აუცილებლად სამშობლოში ემუშავა. მამის ავტორიტეტმა, რომელმაც, ჰუგოს სურვილის წინააღმდეგ, ბერლინში მთელი თავისი კავშირები გამოიყენა, აიძულა შვილი, ისეთი ნაბიჯი გადაედგა, რომელმაც მისი გულუბრყვილო პატიოსნების გრძნობა მაშინვე ცხოვლად ანანა: ბერლინის განათლების სამინისტროში გრაციდან მიწვევა ისე წარმოაჩინეს, თითქოს ჰუგო ავსტრიელთა პირობებზე თანახმა იყო. ამ ხრიკით მამამისმა მოახერხა, შვილისათვის პროფესორის თანამდებობა მიეცათ ჰალეში უკეთესი პირობებითა და უფრო მაღალი ანაზღაურებით, ვიდრე ავსტრიაში სთავაზობდნენ. ასე რომ, დანიშვნა ჰალეში, კაცმა რომ თქვას, ჰუგოს სურვილის წინააღმდეგ მოხდა. ასეთი შედეგით დარცხვენილმა და შეწუხებულმა ჰუგომ სთხოვა მამას, უარი გრაცში თავად გაეგზავნა, თვითონ ჰუგოს ამის მიწერა არ შეეძლო ზნეობრივი მოსაზრებით: იგი თავს დამნაშავედ თვლიდა. იგი წინასწარ გრძნობდა, რომ დიდი ხნის წინ დაგეგმილი მოგზაურობა უელსში, რომლის განხორციელებასაც ახლა აპირებდა, ამ დამთრგუნველ უარზე ფიქრების გამო მას გაანვალებდა. უელსში მოგზაურობისას ჰუგო ბარდების იქაური წრეში მოხვდა, სადაც იგი მესამე რანგის ბარდად ცნეს. ამ პატივისთვის მან კიმრულენაზე სამადლობელი სიტყვა წარმოთქვა, რასაც იქაურები აღტაცებით შეხვდნენ. ამავდროულად კი მას ტვინს უზურღავდა წუხილი გრაცში შეთვლილი უარის გამო და მოითხოვდა, მასთან

არაფერი ელაპარაკათ გრაცის თაობაზე. „ეს არის გაცილებით უფრო ღრმა ქრილობა ჩემთვის, ვიდრე თქვენ ფიქრობთ“, - ამბობდა იგი ამის შესახებ. მხოლოდ მისთვის დამახასიათებელი გადაჭარბებული მგრძნობიარობით ფიქრობდა იგი ჰალეში - საერთოდ, პრუსიაში - დაბრუნებაზე. თითქოს საპყრობილეში უნდა დაბრუნებულიყო, „სადაც ადვილად ვერ სუნთქავ, ბედნიერად ვერ იცხოვრებ და ადამიანი მანქანას უფრო წააგავს. ისე მეჩვენება, თითქოს ცხოვრებისეულ ბედნიერებას უნდა გამოვემშვიდობო“. თითქოს ყველაფერი გრაცისკენ ენეოდა: ტემპერამენტი, რომელიც ასე არ ჰგავდა პრუსიელს, ჯანმრთელობა და კიდევ ბევრი რამ სხვა, რაც მას ცხოვრებისათვის სჭირდებოდა. ის ბორგავდა, ვერ ისვენებდა და საახალწლოდ მშობლებისგან დაუკითხავად სწრაფი გადანყვეტილება მიიღო. იგი კვლავ დაუკავშირდა გრაცს. თურმე ჯერ კიდევ არაა გვიან. ამჯერად მშობლები იძულებულნი იყვნენ, შეჰკუებოდნენ ჰუგოს მტკიცე გადანყვეტილებას. ჰალეზე უარის თქმა და გრაცში გადასვლა მან ჯანმრთელობის მდგომარეობით დაასაბუთა.

გრაცში ჰუგო 1876 წლის შემოდგომაზე ჩავიდა. აქ მან სრული 50 წელი გაატარა. იქაური საზოგადოება ძალიან მოსწონდა. საერთოდ, ავსტრია მას განსაკუთრებულად უყვარდა. ამ ქვეყნისა და მისი ხალხის შესახებ ასეთი თბილი სიტყვები დამოკიდებულება იშვიათად თუ გამოუმჟღავნებია ვინმეს. „ნუთუ სამშობლო მონეტების, მართლმსაჯულების, ჯარისკაცთა წანვეტებულთავიანი ზურჩებისა და მისთანათა ერთობლიობა უფროა, ვიდრე თანაცხოვრება სულის შინაგანი, გულითადი და ღრმა ძაფებისა? ჩემი სამშობლო არის სამშობლო გულისა და არა განსჯისა. მისი საზღვრები იქ კი არაა, სადაც ჯარისკაცები არიან ჩამწკრივებული, არამედ იქ, სადაც ჩვენი მწერლები დგანან“, - წერდა იგი უკვე 1877 წელს. ჰუგო ასე ამართლებდა თავის გადანყვეტილებას გრაცში გადაბარგებასთან დაკავშირებით:

„ავსტრიაში გაცილებით მეტი ლიბერალიზმი სუფევს, ვიდრე ჩვენთან და მე კარგად წარმომიდგენია, რა შეზღუდული ავსტრიელი, თუკი ის ამ თავისუფალი ატმოსფეროდან ჩრდილოეთის ჰაერზე მოხვდება“; „აქ ასე კარგია ყველაფერი, არავინ ბოჭავს თავისი შეხედულებებით და ჭკუის დარიგებით სხვას, როგორც ჩვენთან - ჩრდილო გერმანიაში. სამხრეთში კაცი უფრო ადამიანურია და ცხოვრება უფრო ცოცხალი“; „მე ისე ძალიან მომწონს ავსტრია, რომ, ალბათ, ბრწყინვალე პირობებიც რომ შემოეთავაზებინათ, პრუსიაში აღარ დავბრუნდები“. ასეთი შემთხვევა კი მას 1890 წელს მიეცა - მან მიიღო მეტისმეტად საპატიო და ხელსაყრელი მიწვევა ლაიფციგში, რასაც იგი დედის სიყვარულის გამო აუცილებლად მიიღებდა (დედამისი ამ დროს 75 წლისა იყო და ჰუგო, რომელიც დედას აღმერთებდა და მუდმივად ზრუნავდა მასზე, წელიწადში რამდენჯერმე ჩადიოდა მასთან გოთაში მოსანახულებლად), ავსტრიის დატოვება რომ სდომებოდა. „ავსტრიასთან მე მაკავშირებს მადლიერება და იგი არის უფრო ფასეული, ვიდრე მოჩვენებითი პატრიოტიზმი, რადგან მე აქ ვარ ისეთივე კარგი ან ცუდი გერმანელი, როგორც გერმანიაში ვიქნებოდი. ყველაზე სასიამოვნო წლები ჩემი ცხოვრებისა მე ავსტრიაში გავატარე. ლაიფციგში გატარებული წლები ოდნავ თუ შეედრება მათ, ჰალეში გატარებული კი ახლოსაც ვერ მივა მათთან“. ერთ ახალგაზრდა უკმაყოფილო ავსტრიელს, რომელსაც ქვეყნის დატოვება და ემიგრაციაში წასვლა უნდოდა, შუხართმა 1917 წელს მისწერა: „მე ვფიქრობ, როგორც ავსტრიისაგან მოდის მადლიერების გრძნობა, ასევე უნდა იყოს პირიქითაც, ავსტრიის მიმართაც“.

ის-ის იყო ჰუგო გრაცში ჩავიდა, მაშინვე გრაცის ცხოვრების ცენტრში მოექცა. მჭიდრო კავშირები დაამყარა - მათ შორის ბევრი სიცოცხლის ბოლომდე - კოლეგებთან, იქაური ინტერესებით აღივსო. თავისი ტემპერამენტის შესაბამისად, იგი თავისი

ახალი ქვეყნის ცხოვრებით ცხოვრობდა: სამეჯლისო კომიტეტის წევრობიდან - იგი თავგადაკლული მოცეკვავე იყო - უმნიშვნელოვანეს პოლიტიკურ საკითხებამდე. „მე მინდა აქ ჩემი ფესვები ჩავყარო. მე ახლა ავსტრიელი ვარ და ასეც უნდა იყოს“, - წერდა ის 1877 წელს.

ჰუგო არა მარტო „არჩეულ სამშობლოს“, ავსტრიას, უძღვნიდა გულთბილ სიყვარულს, არამედ თვითონ ავსტრიაშიც გარიცხული ჰქონდა მას ადგილის შეცვლა. როცა ადოლფ მუსაფიამ, რომელიც იმხანად ავად იყო, მას ადგილის გაცვლა შესთავაზა (1878) და ვენაში უფრო პრესტიჟული ადგილის დაკავების პერსპექტივა გაჩნდა, ჰუგომ დაუფიქრებლად უთხრა უარი, თუმცა იგი ვენით აღტაცებული იყო (უნდა აღინიშნოს, რომ მუსაფიას დიდი ამაგიც ჰქონდა ჰუგოზე: სწორედ მას უშუამდგომლა ჰუგოს გრაცში და უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობასაც დაჟინებით ურჩევდა, მაინცდამაინც ჰუგო მიენვიათ პროფესორის ადგილის დასაკავებლად). სწორედაც! მან დედაქალაქში ექნებოდა ორჯერ ნაკლები თავისუფალი დრო და, ამასთან, გაორმაგებული მოვალეობანი სამსახურში. საამისოდ კი მას ძალები არ ეყოფოდა. მან აგრეთვე უარყო მიწვევა ბუდაპეშტიდან, მიუხედავად იმისა, რომ უნგრეთი უყვარდა და ქალაქიც ძალიან მოსწონდა. სხვათა შორის, მას გრაცში ბევრს უთმობდნენ, მის ჭირვეულ ხასიათს თანდათან ეგუებოდნენ და მოგვიანებით, როცა მისი სახელი შორს გაითქვა, ჰუგო უფრო და უფრო მეტ მოთხოვნას უყენებდა გრაცის უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობას და სხვადასხვა სახის შეღავათს ითხოვდა, ზოგჯერ კი გაუმართლებელ დაფინანსებასაც გამოსძალავდა ხოლმე ადმინისტრაციას თავისი პირადი საქმეების განსახორციელებლად და ისინიც ვერ ეუბნებოდნენ უარს. მისი სახელი ხომ ქუხდა, ასეთ პროფესორს, აბა, როგორ შეეღებოდნენ!

„მე მიყვარს ავსტრია, რომლის მხიარული, მრავალფეროვანი,

სასიამოვნო და მყუდრო ცხოვრება მირჩევნია ჩრდილოეთის ერთფეროვან, მეტისმეტად სერიოზულ და დაძაბულ ცხოვრებას. მე მიყვარს გრაცი, რომელიც არსებობის უფრო ხელსაყრელ გარეგნულ პირობებს მთავაზობს“, – განაცხადა მან მის პატივსაცემად გამართული წვეულების დროს 1891 წელს. „ავსტრია უნდა გიყვარდეს, პრუსია კი შეიძლება შეიყვარო, თუკი სასწოროზე უნდა შემოდო ორივე“. მოგვიანებით იგი ისე გაავსტრიელდა, რომ ვერი თმენდა, როცა ავსტრიელის შესახებ ვინმე რაიმე სალანძღავს იტყოდა. „ჩემი გრძნობა, უპირველეს ყოვლისა, ავსტრიას ეკუთვნის, მე კი არ გავუუცხოვდი გერმანიას, პირიქით, მან მე, სხვა, გამხადა უცხო“, – წერდა ის 1878 წელს. ასეთი აზრები მას არაერთხელ გამოუთქვამს. სწორედ ამიტომაც, რომ შუხართი თავს ავსტრიელ მეცნიერად თვლიდა და სხვებიც ასე მიიჩნევდნენ. დღეს შეიძლება მას აღარავინ მოიხსენიებს გერმანულ მკვლევრად. ვერ შეედავები, თავისი საქმისა თვითონ უკეთ უწყოდა.

რომანული ენებისა და მათი კილოკავების განხილვამ იგი მიიყვანა ენათა შერევამდე. ამ პრობლემის შესწავლა მან დაიწყო უწინარესად ევროპისგარეთა კოლონიების ენებზე დაკვირვებით. სათანადო მასალების შესაგროვებლად კი 1884 წლის ზამთარში 150 წერილი გაგზავნა მსოფლიოს ოთხივე მხარეში. შემდეგ და შემდეგ იგი იკვლევდა აფრიკულ ენათა შერევას და, საერთოდ, თანდათან გააფართოვა საკვლევე არეალი. შემდეგ იგი დაუბრუნდა ბასკურს. აქედან კი მიადგა კავკასიურ ენებს, აგრეთვე ბერბერულს, მალაიურს, ნუბიურს... განსაკუთრებით სიყვარული კი ბასკურისა და ქართულის¹ მიმართ გამოამჟღავნა. ბასკური მისი უსაყვარლესი ენა იყო. უკანასკნელი დამთავრებული სტატია

¹ „ქართული“ აქ ჩემი ინიციატივით არ ჩამინერია. ასე თვლიან შუხართის პიროვნებით დაინტერესებული ასტრიელი მკვლევრები მის მრავალრიცხოვან წერილებზე დაყრდნობით.

სწორედ ბასკურს ეხება (1926 წლის ნოემბერი). „ბასკებზე ჭკუას ვკარგავ,“ – წერდა იგი 1887 წელს.

საინტერესოა მისი ნათქვამი: „ყოველმა ინდოგერმანელმა თავისი არიული სათვალე განზე უნდა გადადოს და მზერა საყოველთაო ადამიანურ პრობლემებზე უნდა მიმართოს“ (1925).

შუხართი მეტად მრავალმხრივი მკვლევარი იყო. მისი სიტყვებია: „ცხოვრების სიბრძნე ისაა, რომ მცირე დიდს დაუქვემდებაროს. მაგრამ ხშირად ძნელია განსაზღვრო – რომელია მცირე და რომელი – დიდი“ (1888). შუხართი ხშირად წუწუნებდა, რომ თავისი მეცნიერება ბევრ წიგნს საჭიროებდა. მან თანდათან დააგროვა მდიდარი ბიბლიოთეკა – დაახლოებით 20000 წიგნი, რომლის გამოყენება სიძნელეს უქმნიდა. „შეხედეთ, როგორ გიმნასტიკას წარმოადგენს ჩემთვის ერთი წიგნის მოძებნა: ერთი ხელი წიგნების თაროზე უნდა მქონდეს მოჭიდებული, მეორით წიგნი უნდა ავიღო, მესამით ვფურცლავ მას, მეოთხით კი ლუპით ვათვალიერებ გვერდებს“ (1923). იგი ხუმრობით ამბობდა: „მოძებნა არის ჩვენი მეცნიერების საფუძველი“ (1922), მაგრამ მალევე შეიცვალა აზრი უცხო ნაშრომებიდან ხშირი ციტირების საწინააღმდეგოდ: „სხვათა ნაფიქრალი ხელს უშლის საკუთარ აზრებს“ (1920). მისივე სიტყვებით, იგი ცუდი მკითხველი იყო, მხოლოდ იმას კითხულობდა, რაც მას, წიგნის შინაარსიდან გამომდინარე, ესაჭიროებოდა.

1906 წელს მან თავისი ბინა დატოვა, სადაც თითქმის 30 წელს ცხოვრობდა. კარგახანს ვერ იპოვა ისეთი ბინა, რომელშიც თავის უთვალავ წიგნს დასტევდა. ბოლოს ერთ პატარა მაღლობზე შეიძინა სამი სამშენებლო ნაკვეთი მიწისა და, როგორც მისი მეგობრები ამბობდნენ, „თავის წიგნებს აუშენა ვილა (დღევანდელი იოჰან-ფუქს-გასე, N30), რომელშიც მან თავისთვისაც მონახა თავშესაფარი“, დედის მოსაგონრად შენობას „მალვინას ვილა“ უწოდა, დარგო იშვიათი ხეები, ხილი, ვარდები,

ააშენა მეთევზეობის მუზეუმი, ერთი მესამედი შექმნილი ტებისა კი ველოსარბიელად გამოიყენა. ბრტყელი სახურავიდან კარგად ჩანდა მწვანეში ჩაფლული ლანდშაფტი. „ოთახებში ბერი რამ არ უნდა იდგეს, – წერს იგი 1872 წელს, – მაგრამ, რაც შიგ არის, მოწესრიგებული უნდა იყოს“. მას სჭირდებოდა ნათელი ოთახები, ოთახებში კი – ყვავილები. საკუთარი ავეჯი თანდათან შეიძინა, რადგან დედის სიკვდილამდე იგი მხოლოდ სამეცნიერო მუშაობით ცხოვრობდა.

იუსტიციის მრჩეველი ერნსტ შუხართი შეძლებული კაცი იყო. შვილს ფულს კი აძლევდა, მაგრამ არა იმდენს, რამდენსაც ჰუგო ითხოვდა. ძუნწი კი არ იყო, ამას თავისი აღმზრდელობითი პრინციპის თანახმად აკეთებდა. 30 წლის შემდეგ ჰუგო უფრო დამოუკიდებელი გახდა. 1873 წელს მან მამისაგან უკანასკნელად მიიღო გვარიანი თანხა. უპირველესად მან დედა მიიწვია სამოგზაუროდ, თან ხუმრობით დააყოლა: „კვერცხი უფრო მდიდარია დედალზეო“. სხვათაგან განსხვავებით, მას მეტწილად უფრო მეტი ჰქონდა, ვიდრე სჭირდებოდა. უყვარდა საჩუქრების გაცემა. თუკი შესაფერისი საჩუქარი არ ჰქონდა ხელთ, ჩუქებისაგან თავს იკავებდა. საჩუქრებს აძლევდა არა მარტო დედას ან ახლობლებს, არამედ მსახურებსაც მრგვალი თარიღის აღსანიშნავად. ომისშემდგომ წლებში უკვე ხანშიშესულ ჰუგოს დაზოგილი ფულიც აღარ დარჩა. იგი თავისი პენსიის ერთი მესამედით უნდა დაკმაყოფილებულიყო და, როგორც თვითონ ამბობდა, „პროლეტარებს შეუერთდა, რომელთაც ფეხსაცმლის ყიდვაც არ შეეძლოთ“(1920), არ ჰქონდა შუქი და ა. შ. (მიხაელა ვოლფის ცნობით, ჰუგოს მამისაგან მემკვიდრეობით დარჩა ტრანსციმბირული რკინიგზის აქციები, მაგრამ პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ ისინი დაკარგა). მაშინ გაიცნო მან „ტკბილი სიმწარე“ მეგობრული დახმარებისა. მისმა ახალგაზრდა თაყვანისმცემლებმა და მეგობრებმა გამოუწერეს მნიშვნელოვანი ჟურნა-

ლები, უგზავნიდნენ – განსაკუთრებით შვეიცარიელები – ნიგნეზსა და სხვადასხვა სახის ამანათს. მისთვის ცხოვრებისეული სიძნელეების შემსუბუქებისათვის ბევრნი ფიქრობდნენ. მისი ყოველდღიური კეთილდღეობისათვის წლების განმავლობაში ზრუნავდა მასთან დაახლოებული ახალგაზრდა ცოლ-ქმარი, თანაც ისეთი მრავალმხრივი და პრაქტიკული დახმარებით, – შუხართის სიტყვებს მოვიშველიებ: „როგორც მე ჩემი ხანგრძლივი ცხოვრების მანძილზე არავისგან მიგრძნია“ (1925). უნდა დაეუმატო, რომ შუხართს მეგობრების ძალიან ფართო წრე ჰყავდა, თანაც არამარტო ავსტრიაში. იგი მეგობრობდა მთელ ოჯახებთანაც. თვითონ თავს ცუდ მოსაუბრედ თვლიდა, სინამდვილეში კი ასე არ იყო საქმე – ბავშვობიდან ახასიათებდა იუმორი, იყო საკმაოდ გონებამახვილი, თუ სურდა, კომუნიკაბელურიც: მატარებლით მგზავრობისას შეეძლო უცნობთან საათობით ესაუბრა. მას განსაკუთრებით უყვარდა ლაპარაკი საზოგადოების სხვა წრეების წარმომადგენლებთან. თუ საზოგადოება არ მოსწონდა, მთელი საღამოს განმავლობაში მუნჯივით იჯდა. თუკი დიალოგი ჰქონდა ვინმესთან და მესამე შეუერთდებოდა, მაშინვე მოშორდებოდა მათ, ისე რომ არ ფარავდა თავის უკმაყოფილებას ამით. ერთობლივი სეირნობისას შეეძლო უცბად ეთქვა: „ასე, ახლა მე მარტო გავაგრძელებ გზას“. მას სძულდა, განსაკუთრებით უკანასკნელ წლებში, მიწვევები, რადგან აუცილებლობა იმისა, რომ ამა და ამ დროს სადღაც უნდა ყოფილიყო, ბოჭავდა, ანერვიულებდა და უკანასკნელ მომენტში შეეძლო შეხვედრა გადაეთქვა. ძალიან უყვარდა ყველაფერი იმპროვიზირებული. ამ დროს იგი დიდ მოთმინებას იჩენდა. „ლაყბობა“ მისი სპეციალობის ხალხთან ხანდახან ნახევარ დღესაც კი გრძელდებოდა. შეეძლო დროის წარმოუდგენელი გაფლანგვაც. ერთხელ, როგორც ერთი საზოგადოებრივი ბალის მომწყობი კომიტეტის წევრი, იგი საღამოს 7 საათიდან მეორე დღის ორის ნახევრამდე

ადგილზე დარჩა, სხვა დროს მეგობართან მივიდა დილის საათზე და 12 საათს დაყო მასთან (ეს ჩვენ არ გვიკვირს, თორემ ევროპელთათვის არაა დამახასიათებელი, მით უმეტეს იმ წრისათვის, რომელშიც შუხართი ტრიალებდა. ისიც გავიხსენოთ, რომ ჰუგო შუხართის მარტოოდენ გამოქვეყნებული ნაშრომების რაოდენობა ლამის რვა ასეულს აღწევს, ამათ დაუმთავრებლებიც დაუმატეთ. ხომ სჭირდებოდა ამ მეცნიერული პროდუქციის შექმნას დრო, თანაც რამდენი! მას კი თითქმის ყოველ წელს რამდენიმე თვის განმავლობაში მუშაობა არ შეეძლო ფიზიკური მდგომარეობის გამო. მაგრამ, როგორც ჩანს, ჰუგო თურმე არც გართობას იკლებდა). ერთმანეთს ცვლიდა საუბარი და კარტის თამაში, ბავშვებსა და ძაღლებთან ყოფნა. შუხართს უყვარდა ბავშვები განურჩევლად მათი ასაკისა, ეხალისებოდა შედარებით მოზრდილების გაბრაზება, ხშირად ეთამაშებოდა პატარებს და ზოგჯერ თვალყურის სადევნებლად რჩებოდა მათთან, თქვენ წარმოიდგინეთ, ხანდახან ძუძუმწოვრებთანაც კი. მას ერჩივნა, „ამორჩეული“ ბიძია ყოფილიყო და არა მდიდარი ბიძია, რომლისგანაც მემკვიდრეობას ელიან. ნათესაურ ვალდებულებას იგი არ ცნობდა. თვლიდა, რომ რაღაც საერთო უნდა ჰქონოდა მის გვერდით მყოფ ადამიანებთან: საერთო ინტერესები, მოგონებები, ურთიერთობები ვინმე მესამესთან. მისი ცხოვრება მერყეობდა უკიდურესობებს შორის: ერთი მხრივ, მარტოობა უყვარდა, მეორე მხრივ, უსაზღვროდ სჭირდებოდა საზოგადოება. თუ უქეიფოდ იყო და მუშაობის თავი არ ჰქონდა, გაფანტული იყო, თუკი მუშაობა შეეძლო, მისთვის ჩვეულებრივი ამბავი იყო 12-15 საათს შეუსვენებლად სანერ მაგიდასთან ჯდომა. მას მოსწონდა საქმეზე კამათი და ამბობდა, პოლემიკის ტალანტი მაქვსო. იგი არ ფიქრობდა, რომ კაცს მუდმივად ერთი შეხედულება უნდა ჰქონოდა. მისი სიტყვებია: „მხოლოდ განსხვავებული შეხედულებების ურთიერთჭიდილში მიაბიჯებს მეცნიერება წინ“ (1923).

თუკი კამათი მწვავედებოდა, იგი მას წყვეტდა და ბოლომდე ვისებური გზით, წერილის საშუალებით, მიჰყავდა, დაახლოებით ასე: ორივენი განერვიულებულები ვართ და ერთმანეთს ჩვენი აზრის გამოთქმის საშუალებას არ ვაძლევთ.

მანდილოსანთა საზოგადოებაში ჰუგო მეტად პოპულარული იყო, მაგრამ ვერავენ მოახერხა, მისთვის ოჯახის უღელი დაედგა. ორმოცდაათი წლისაც კი, იგი ქორწინებაზე ფიქრობდა, ოღონდ არა პრაქტიკული მოსაზრებით: ჩემს მეურნეობას მე თვითონ უფრო იაფად და უკეთესად გავუძღვები, ვიდრე რომელიმე ქალი. მთავარია, ურთიერთსიყვარული სუფევდესო (1879). თავისი ბერბიჭობა მან ასე ახსნა: „როგორ შემეძლო მე ჩემი მხურვალე ბუნებით ოდესმე გამერისკა, დავქორწინებულიყავი ვინმე ქალიშვილზე, ანუ არსებაზე, რომელსაც ქალი ჰქვია და სრულიად გაუგებარი, ჩაუნვდომელი რამაა?“ (1891).

მოგვიანებით ჰუგო თავს ინუგეშებდა, კარგი ვქენი, რომ არ დავქორწინდი, მაშინ ხომ ველარ ვიმუშავებდი. მე არ შემეძლებოდა, იმავდროულად მეცნიერებისათვისაც მემსახურაო (1897). სხვა მამაკაცებისაგან განსხვავებით, პატიოსნად მომუშავე ქალების მიმართ მას არავითარი ირონია არა ჰქონდა. ქალი კოლეგების მიმართ ის იჩენდა კეთილგანწყობას და მზად იყო, მათ დახმარებოდა. მისი სიტყვებით: „ქალებს შეუძლიათ ფიზიკურად იმდენი იშრომონ, რამდენიც კაცებს ძალუძთ, და, თუ ისინი არ ეტანებიან ყოველგვარ მამაკაცურ სამუშაოს, ეს მხოლოდ იმიტომ ხდება, რომ ეს მათს ხასიათს არ მიესადაგება“.

მას ეჯავრებოდა ყოველგვარი სახე მეშჩანობისა. ის მეტად ობიექტურად აფასებდა საგნებს. თითქმის ყველა მეცნიერული საზოგადოება სთავაზობდა მას წევრობას. ერთ ასეთ საზოგადოებას იგი სწერდა: „მცირეოდენი დამსახურება კი მაქვს, მაგრამ უწინარესად იღბალი მწყალობს“. მისი პიროვნების მიმართ გამობატულ პატივისცემას კი შიშის გრძნობით ხვდებოდა. როცა

იგი ბოლონიაში უნდა წასულიყო საპატიო დოქტორის დიპლომის მისაღებად (1888), ბოლო მომენტში გადაიფიქრა და აღარ წავიდა.

შუხართი თავის საზღვარგარეთელ კოლეგებს სწერდა არა მარტო გერმანულად, ფრანგულად, იტალიურად, ესპანურად, არამედ აგრეთვე უნგრულად, დანიურად, რუსულად, რუმინულად, ქართულად და ა. შ., მაგრამ ამ გატაცებას – წერილები იმ ქვეყნის ენაზე ეწერა, სადაც აგზავნიდა – 1899 წელს თავი დაანება, რადგან ამაზე ბევრი დრო ეკარგებოდა. იგი მუდმივად უკმაყოფილო იყო თავისი თავისა და თვლიდა, რომ ნიჭი აკლდა, რომ სხვები მასზე ნიჭიერები, მცოდნენი და წარმატებულნი იყვნენ. იგი უფრო ხშირად წერდა თავის მარცხზე, ვიდრე წარმატებებზე. თავისი სიცოცხლის ბოლო წლებში ის მიმართავდა თავის ახალგაზრდა კოლეგებს, თუ როგორ დგას იგი მათს ზურგს უკან. რა თქმა უნდა, ეს ასე არ იყო. ჰუგო თავის თავს ბევრს სთხოვდა, გაცილებით ბევრს, ვიდრე სხვები.

ჰუგოს თავში ათასგვარი იდეა უტრიალებდა, მეცნიერულიც და ნაკლებად მეცნიერულიც, რომლებიც ქალაქში გადატანას ითხოვდნენ (მაგალითად, მან საკმაოდ დრო დაუთმო თევზაობასა და სათევზაო მოწყობილობების შესწავლას მთელს მსოფლიოში და ამ მიზნით სრულიად განსხვავებული ცხოვრების წესის მქონე ხალხში გაიკითხა თევზაობასთან დაკავშირებული საკითხები. სხვათა შორის, იგი ფილიპე გოგიჩაიშვილის მეშვეობით საქართველოში გავრცელებულ სათევზაო მოწყობილობებსაც გაეცნო). მაგრამ მისთვის მთავარი მაინც მეცნიერება იყო. „მეცნიერების გარეშე ცხოვრებას ჩემთვის მიმზიდველობა არ ექნებოდა, – წერს იგი, – ეს დარიშხნის ჭამას ჰგავს: თუ ერთხელ დაიწყე, მერე ვეღარ მოეშვები“, „მეცნიერებამ მთლიანად მომიცვა, იმდენად, რომ სხვა დანარჩენი მეორეხარისხოვანი გახდა“ (1891). როცა მას რჩევას აძლევდნენ: ჯანმრთელობას გა-

უფრთხილდი და ნაკლები იმუშავეო (1927), იგი იცინოდა. ვინც მისი ნაშრომების ბიბლიოგრაფიას გადაავლებს თვალს, მიხედება, რა ენერგიითა და შემართებით მუშაობდა - მან ხომ 770-მდე დაბეჭდილი ნაშრომი დატოვა!

ჰუგო შუხართს მეცნიერული ინტერესები უკანასკნელ ამოსუნთქვამდე არ განელებია.

ძლიერი სახის სისხლჩაქცევებმა ტვინში, რაც მას 1924 წლიდან დაეწყო, ვერ გატეხა მისი სულის სიძლიერე. 1926 წლის სექტემბრიდან იგი მეტწილად საწოლს იყო მიჯაჭვული. 1927 წლის 17 აპრილს მან ქართული მასალა გაუგზავნა თბილისში ა. შანიძეს გამოსაქვეყნებლად, მეორე დღეს კი წერილიც მიაყოლა. ა. შანიძე ერთ ადგილს იმონებებს დიდი მეცნიერის ამ ერთერთი უკანასკნელი წერილიდან: „რადგან გული მტკივა, რომ ჩემთვის ასეთი სიმპათიური და საინტერესო ენა, როგორც ქართულია, უნდა მიმეტოვებინა, უკანასკნელ დღეებში ჩემი ქალაქები გადავქექე და მათში „ცნობები ქართული ხელნაწერებიდან“ ვიპოვე, რომელიც, როგორც მოწმე ჩემი ინტერესისა, მე თქვენ გუშინ დაზღვეული წერილით გამოგიგზავნეთ“. ქართული რომ განსაკუთრებით უყვარდა, ეს შუხართს სხვაგანაც არაერთგზის განუცხადებია.

1927 წლის 19 აპრილს წერილების დაულალავმა დამწერმა პატარა ბარათი გაუგზავნა თავის ახლობელს, რომლის ბოლო ფრაზა ასეთია: „ჩემი ინტერესები კვლავ ძველებურია“, და შეჰპირდა მისთვის იმპრესიონიზმისა და გრამატიკის შესახებ ნაშრომის გაგზავნას. ორი საათის შემდეგ კი გონება დაკარგა. შუხართმა გონზე მოუსვლელად კიდევ ორ დღეს გაძლო და 21 აპრილს წუთისოფელს გამოეთხოვა...

ანდერძის თანახმად, მისი მემკვიდრეობა შემდეგნაირად განაწილდა: ვილა გადადიოდა მის სიცოცხლეშივე დაარსებული „მაღვინას ფონდის“ მფლობელობაში, ერთი ოთახი განკუთვნილი

იყო ღარიბი, ნაკლებად უზრუნველყოფილი სტუდენტების ცხოვრებლად, მასზე მზრუნველ ცოლ-ქმარს, ფრანც და კაროლინა მაირჰუბერებს, რომლებიც მასთან დიდი ხნის განმავლობაში ცხოვრობდნენ, უფლება დაუტოვა, სიცოცხლის ბოლომდე ვილაში ეცხოვრათ. მისი მთელი ბიბლიოთეკა, ქალაქები და ნივთები გრაცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკას გადასცა საოჯახო წერილების გამოკლებით: ეს უკანასკნელი მაირჰუბერების სიკვდილის შემდეგ უნდა დამწვარიყო.

შუხართის სიკვდილიდან მცირე ხნის შემდეგ ცნობილმა ლაიფციგელმა წიგნებით მოვაჭრემ და გამომცემელმა ჰანს ჰარასოვიცმა მოინდომა, ეყიდა შუხართის ბიბლიოთეკა, მაგრამ გრაცის უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკამ კატეგორიულად უარყო ეს წინადადება: ჰუგო შუხართის სახელსა და ხიბლს ვერავითარი ანაზღაურება ვერ შეცვლიდა!

მეტად შეკუმშული სახით გავეცნოთ შუხართის პიროვნებასთან დაკავშირებულ ზოგიერთ სტატისტიკურ მონაცემს.

შუხართს წერილები მისდიოდა უმთავრესად გერმანულ, ფრანგულ, იტალიურ და ინგლისურ ენებზე, მაგრამ, ამათ გარდა, მის არქივში მრავლადაა ესპანურ, ბასკურ, კატალონიურ, პორტუგალიურ, რეტორომანულ, რუმინულ, უნგრულ, პოლანდიურ, ლათინურ, ქართულ, რუსულ და კიმრულ ენებზე დანერილი წერილებიც. საფიქრებელია, თვითონაც შეეძლო და ცდილობდა კიდევ, წერილი იმ ქვეყნის ენაზე დაეწერა, სადაც აგზავნიდა. ზემოთ უკვე აღინიშნა, რომ 1899 წლიდან ამას თავი დაანება, რადგან ბევრი დრო მიჰქონდა.

რა ენების შესახებ წერდა? თუ მისი წერილების მიხედვით ვიმსჯელებთ, მას ამა თუ იმ კუთხით აინტერესებდა შემდეგი ენები: გერმანული, ფრანგული, იტალიური, ინგლისური, ესპანური, ბასკური, კატალონიური, პორტუგალიური, რეტორომანული, რუმინული, უნგრული, ბერძნული, ლათინური, დანიური,

ჰოლანდიური, კელტური, კიმრული, ქართული, სომხური, ალბანური, დველინდური, ჩინური, იაპონური, შვედური, რუსული, არაბული, ხორვატიული, აფრიკული ენები (სუდანური, ნუბიური, ბანტუ, სუაჰილი), ინდონეზიური ენები, ინდიელების ენები, კრეოლური ენები, ყაზანური თათრული, იტალიურის დიალექტები...

იგი იკვლევდა ენათა შერევას და ათეულობით ჯგუფი შეისწავლა ამ მიმართებით. მათი ჩამოთვლა შორს წაგვიყვანს.

რას ეხება მისი წერილები? 13000 წერილში უამრავი საკითხია დასმული და განხილული. აი, ზოგიერთი: პირველ რიგში, ამა თუ იმ ენის გრამატიკის ნაირგვარი სფერო, სხვადასხვა ხასიათის ცნობა ამ თუ იმ ქვეყნის შესახებ (ინდოეთი, კოლუმბია, ნიკარაგუა, მალაიზია, ფილიპინები, გვინეა, სინგაპური, მალტა, მოზამბიკი, ნიგერია, სამხრეთ აფრიკა...), პოლიტიკა, საუნივერსიტეტო პოლიტიკა, ბავშვების ენა, საიდუმლო ენა, თევზჭერა, სათევზაო საშუალებები, მათემატიკა, მედიცინა, ბოტანიკა, გეოლოგია, ეტიმოლოგია, ენათა გეოგრაფია, ფსიქოლოგია, ფილოსოფია, ენის ფილოსოფია, ლექსიკოგრაფია, ეთნოლოგია, კულტურის ისტორია, ფოლკლორი...

რა ქვეყნებიდან მოსდიოდა კორესპონდენცია? ავსტრალიის გარდა, მსოფლიოს ყველა კუთხიდან უგზავნიდნენ საფოსტო ბარათებსა თუ მრავალგვერდიან წერილებს. ქალაქების ჩამოთვლას კი აზრი არა აქვს, იმდენია.

დასასრულ, იმ სამეცნიერო დაწესებულებებსაც დავასახელებ, რომლებმაც ჰუგო შუხართს დაუფასეს ღვაწლი, მისი დიდი დამსახურება ათეულობით ენის კვლევის საქმეში და თავიანთი ორგანიზაციების საპატიო წევრად აირჩიეს. შუხართი იყო ვენის მეცნიერებათა აკადემიის ნამდვილი წევრი, ბოლონიის, ბუდაპეშტის, ოსლოს უნივერსიტეტების საპატიო დოქტორი; ბუდაპეშტის, ბერლინის, მიუნხენის, რომის, ამსტერდამის, ლისაბონის, კოპენჰაგენის, კრაკოვის მეცნიერებათა აკადემიის წევრი, ჯაკა-

რტის ხელოვნებისა და მეცნიერებათა საზოგადოების წევრი, საპატიო წევრი სხვადასხვა სამეცნიერო ინსტიტუტისა სან-სებასტიანში, მილანში, ბალტიმორში, მოსკოვში, სანკტ-პეტერბურგსა და სხვა ქალაქებში. ჰუგო შუხართი იყო ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წევრიც.

რა აკავშირებდა ჰუგო შუხართს საქართველოსთან? მას პირადი ნაცნობობა ჰქონდა ევროპაში სამკურნალოდ თუ საქმიანი ვიზიტით მყოფ ცნობილ ქართველ მოღვაწეებთან, ევროპის სხვადასხვა ქალაქში სასწავლებლად ჩასულ ქართველ სტუდენტებთან. თუკი საშუალება მიეცემოდა, ამყარებდა მათთან კონტაქტს და შემდგომში გაცხოველებული მიმონერა ჰქონდა, რის მეოხებითაც არკვევდა მისთვის ძნელად გასაგებ თუ ბუნდოვან საკითხებს ჩვენი ენისას, აზუსტებდა წიგნებში ამოკითხულ ცნობებს მისთვის საინტერესო ამა თუ იმ ქართული ყოფითი საკითხის შესახებ.

შუხართს მიმონერა ჰქონდა ისეთ ცნობილ ქართველ მოღვაწეებსა და მეცნიერებთან, როგორებიც იყვნენ: ილია ჭავჭავაძე, პეტრე მელიქიშვილი, ფილიპე გოგიჩაიშვილი, ალექსანდრე ხახანაშვილი, ნიკო მარრი, ალექსანდრე ცაგარელი, ნოე ჟორდანია, ნიკო ლოლობერიძე და სხვანი. საქართველოში მიმდინარე პროცესებს მათ გარდა დაუზარებლად აცნობდნენ ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება და იმჟამად ჩვენში მცხოვრები უცხოელებიც: არტურ ლაისტი და ლეო ლოპატინსკი... მას გამუდმებით ეპატიჟებოდნენ საქართველოში ჩამოსასვლელად, რაც მისი დიდი სურვილიც იყო, და ერთ მომენტში, როგორც ჩემთან პირად საუბარში აკაკი შანიძემ გაიხსენა (15.5.1977), თითქმის აღარაფერი ედგა წინ მის თბილისში ჩამოსვლას, მაგრამ მოულოდნელად მას ვიღაც კონკურენტი გამოსჩენია (ეს მგზავრობა გრაცის უნივერსიტეტს უნდა დაეფინანსებინა), ამას დართვია ქოლერის ეპიდემია, რის გამოც გზები

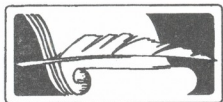
ჩაუკეტავთ და ვერცერთს ვეღარ მოუხერხებია დაგვემილი მოგზაურობის განხორციელება.

ჰუგო შუხართი მომენტს არ უშვებდა ხელიდან, რათა ევროპაში ჩასული ქართველები გრაცში მიენვია და რაც შეიძლება მეტი ინფორმაცი მიეღო საქართველოსა და ქართული ენის შესახებ უშუალოდ ქართველებისაგან. მოვუსმინოთ ალექსანდრე ბეშენაძეს, რომელიც გასული საუკუნის დასაწყისში, იმ მიზნით, რომ განვრთნილიყო ენათმეცნიერებაში, ქართველმა მეცენატებმა საგანგებოდ მიავლინეს გრაცის უნივერსიტეტში, რათა უშუალოდ შუხართის ზედამხედველობით გაეღრმავებინათ თავისი ცოდნა: „ჰუგო შუხარდტს სხვა ევროპელ მეცნიერებთან ერთად, როგორც, მაგალითად, კარლ ლემან ჰაუპტს და რიჰარდ მეკელაინს, შეექმნა ამ დროისათვის ქართული ენის შემსწავლელი კერა. მას შეედგინა ქართული ენის შემსწავლელი სტუდენტების ჯგუფი, რომელსაც თვითონ ამეცადინებდა. ზოგიერთი მათგანი მან მე გამაცნო. ისინი ძველ ქართულზე ლაპარაკობდნენ და ისეთი შთაბეჭდილება დამრჩა, თითქოს შოთა რუსთაველის ეპოქის ადამიანებთან ვსაუბრობდი. ერთ-ერთმა მათგანმა მორიდებით მკითხა: „თქვენ მართლა ნამდვილი ქართველი ხართ თუ არაო. ეს ეჭვი ძველი ქართულის მცოდნე ავსტრიელ სტუდენტს ჩემში ახალი თანადროული ქართულის მოსმენის საფუძველზე დაეზადა. ბოლოს ისე მოხდა, რომ მე მათგან ძველ ქართულს ვსწავლობდი, ხოლო ისინი ჩემგან ახალ ქართულს. ჰუგო შუხარდტი დიდი გატაცებით მიკითხავდა „ვეფხისტყაოსანს“, მიხსნიდა ჩემთვის გაუგებარ ადგილებს და აღტაცებას გამოთქვამდა შოთას ჯადოქრული ლექსის გამო“. ხოლო თუ რა დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ენათა დიდი მკვლევარი ქართულის შესწავლას, ამას ნათლად გვაჩვენებს ექვთიმე თაყაიშვილის მოგონება: „მახსოვს, პეტრე მელიქიშვილს უამბია ერთხელ ჩემთვის, ავსტრიელი ლინგვისტი რომ იყო ჰუგო შუხარ-

რდტი, ქართული ენა რომ შეისწავლა, იმის შესახებ. იგი მეგობარი ყოფილა პეტრე მელიქიშვილისა და თურმე ეტყოდა ხოლმე: „ქიმიკოსები ევროპაში მრავლად გვყავს, თითო ქალაქში თითო მაინცაა გამოჩენილი მეცნიერი და რაღა მაგ საგანს მოჰკიდე ხელი ამ ნიჭიერმა კაცმა, ვინ უნდა გააკვიროს ქიმიითაო? ის არა სჯობდა, რომ შენი დედაენა გეკვლია? მაგისტანა თავისებური, მდიდარი, საინტერესო და მსოფლიო მეცნიერებისათვის საყურადღებო ენა გაქვთ, იგი რაც შეიძლება მალე უნდა გაიცნოს მთელმა ქვეყანამ და მისი შესწავლა კი ყველაზე უკეთესად ქართველებს შეგიძლიათო!“

**ნარსულის
ფურცლები**

ძვეყნად ყველა არსის ხვედრი ფერფლია და დავინწყება,
მხოლოდ ორი არა კვდება, არ იწვის და არ იხრწნება:
გმირის საქმი, ზრქანის სიტყვა, გულში განძად გადასული –
მათ ვერ ავნებს ღრო და ჟამი, არ ექნებათ დასასრული.

ფირდოუსი

პერსონაჟის სახის ერთი ასპექტი ჟამთააღმწერლის „ასწლოვან მატიანეში“

ქართველმა ხალხმა თავისი ისტორიის საფუძველზე შექმნა უდიდესი ეპოსი „ქართლის ცხოვრება“ და ამით საკუთარ ეროვნულ მეობას ესთეტიკური ღირებულება შესძინა. მიუხედავად იმისა, რომ ისტორია უპირველესად საზოგადოებრივი ცხოვრებითაა დაინტერესებული და ადამიანთა პიროვნული ცხოვრება და პირადული ურთიერთობები მატიანეებში ან სულ არაა, ან თუა, იშვიათად, მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც საზოგადოებრივს წარმოაჩენს (1,69), ქართულ საისტორიო თხზულებას ჰყავს თავისი გმირი. ეს გმირი არ არის ოდენ რეალურად არსებული პერსონაჟი, არამედ მისი სახე შუა საუკუნეების ხელოვნების მხატვრულ-ესთეტიკური პრინციპების მიხედვით არის კონსტრუირებული. შესაბამისად, იგი არ გულისხმობს მხოლოდ პორტრეტს (მით უმეტეს, რომ სახე ფიზიკური და სულიერი მოცემულობის მთლიანობაა ყოველი დროის ხელოვნებაში), რომელიც შუა საუკუნეების მწერლობაში გარეგნულ ეფექტს კი არ ეფუძნება, არამედ შინაგანის ვიზუალური ინტერპრეტაციაა. გმირის სახე, უპირველესად, მოქმედების – ჟესტის, სიტყვის, სულიერ მოძრაობათა საშუალებით წარმოჩნდება. ამასთანავე, ამ მოქმედებაში, განზოგადების მიზნით, მონუმენტური ისტორიზმის კვალობაზე, დაძებნილია სიმბოლური კავშირი მსოფლიო ისტორიული დრამის არქეტიპებთან.

ქართული საისტორიო მწერლობა და, კერძოდ, ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი მატიანეც“, რომელსაც თავისი მასშტაბურობის გამო არაერთი პერსონაჟი და, მათ შორის, მეფე-გმირი

ჰყავს, მათი ხატვის შუასაუკუნეობრივ პრინციპს მისდევს. ერთ-ერთი ასპექტი გმირის წარმოჩენისა არის სწორედ კავშირის ჩვენება აბსოლუტურთან, მარადიულთან ანუ ვერტიკალური შესატყვისობის გამოვლენა არქეტიპთან – ბიბლიურ პერსონაჟთან.

შუასაუკუნეობრივი ხელოვნება ნიმუშის პრინციპს ემყარება. რეალური ისტორიის გმირსაც აქვს თავისი ნიმუში. მემატიანისათვის მეფე, უპირველესად, „პირველმეფეთა“ სახესთან ასოცირდება. „ასწლოვან მატიანეშიც“ ამა თუ იმ მეფესთან დაკავშირებით, უმეტესწილად, გაიჟღერებს ბიბლიური დავითისა და სოლომონის სახელები. ამათგან, დავით მეფეზე მითითება ოთხჯერ გვხვდება: ერთხელ ლაშა-გიორგისთან, ორჯერ მის ვაჟ დავითთან და ერთხელაც დემეტრესთან დაკავშირებით. ამავე მეფეთა ცხოვრების გარკვეულ რეალიებს უსადაგებს ჟამთააღმწერელი სოლომონ ბრძენის თავგადასავალსაც; ოღონდაც, უნდა აღინიშნოს, რომ ამ შემთხვევაში მემატიანის თვალთახედვის ცენტრში ბიბლიური პერსონაჟის მხოლოდ „დედათა მიერ შეცდენის“ ფაქტი დგას, მაშინ როცა სათანადო ანალოგიისათვის ჟამთააღმწერელი დავით წინასწარმეტყველის ისტორიიდან ხან ურიას ცოლის, ხან აქიტობელ თეკველის, ხან კი საულის ამბავს იშველიებს.

ენ. მონღოლთდროინდელი ისტორიის ერთ-ერთი ეპიზოდი გვამცნობს, რომ ლაშა-გიორგიმ „მისრულმან კახეთს სოფელსა ერთსა, ველისციხესა, იხილა ქალი ფრიად ქმნულკეთილი, და მყის აღტაცებულ იქმნა გულისთქმათა მიერ და დამვიწყებელმან დავითის და ურიის ცოლისა მიმართისა საქმისაგან, მსწრაფლ თვსად მიიყვანა და შეიყუარა ფრიად. და მუცლად იღო დედაკაცმან მან და შვა ყრმა, რომელსაც უწოდეს სახელად დავით. ესე დავით იგი არს, რომელ შემდგომად დიდთა განსაცდელთა მეფე იქმნა“ (2,155). ანალოგია, რომელსაც მემატიანე ამ კონტექსტში გვთავაზობს, მეფეთა მეორე წიგნშია საძიებელი. იქ ვკითხულობთ: „და დღესა ერთსა მიმწუხრი გამოვიდა დავით სასუენე-

ბლით თვსით და იქცეოდა ერდოსა ზედა ტაძრისა სამეფოსასა. და იხილა, მიერ ერდოთ დედაკაცი ერთი იბანებოდა რა სამოთხესა შინა თვსსა, და იყო დედაკაცი იგი ქმნულკეთილი ფრიად და მოყვანებად-სცა დედაკაცი იგი და სახელი ერქვა ბერსაბე, ასული იყო ელეაჲსი, ცოლი ურია ქეტელისა... და წარვიდა მისგან მიდგომილი სახიდ თვსად" (II მეფ. 11,2-5). შემდგომ დავით მეფე ლალატით მოაკვლევინებს ურიას, ხოლო გლოვის დღეთა განლევის შემდეგ ბერსაბეს ცოლად მოიყვანს. მან „უშვა მას ძე. და არა სათნო უჩნდა უფალსა საქმე იგი დავითისი" (II მეფ. 11, 26-27).

როგორც ვხედავთ, მატიანისეულ და ბიბლიურ პასაჟებს შორის ფრაზეოლოგიური თანხვედრაც შეინიშნება და კონკრეტული სიტუაციური მსგავსებაც. ამასთან ერთად, ჟამთააღმწერლის მიერ მოხმობილი შედარება უფრო სიღრმისეულ პარალელებსაც უნდა გულისხმობდეს. ბიბლიური ისტორია დავითისა თითქოს მეორდება ქართველი მეფის ცხოვრებაში ისევე, როგორც ამ ისტორიის შედეგი ახალშობილი უფლისწულის ხვედრში.

ნათან წინასწარმეტყველის პირით ღმერთი ამხელს თავის რჩეულს: „ან ნუ განემორებინ მახვლი სახლსა შენსა უკუნისამდე ჟამთა ამისთვის, რამეთუ შენ შეურაცხ-მყავ მე და მოიყვანე შენი ცოლი ურია ქეტელისა ცოლ-ყოფად შენდა!.. ხოლო ან, რამეთუ განარისხე უფალი, ღმერთი შენი, და განაღძვენ მტერნი შენნი შენ ზედა საქმითა ამით, შვილი იგი, რომელ შობად არს მისგან, სიკუდილით მოკუეიდინ!" (II მეფ. 12, 10-14).

ურიას ცოლისგან ნაშობი დავითის პირველი ვაჟი რამდენიმე დღის შემდეგ მართლაც იღუპება. განსხვავებით – ლაშა-გიორგისა და ველისციხელი ქალის პირმშო იზრდება და, საბოლოოდ, საქართველოს სამეფო ტახტსაც იმკვიდრებს, მაგრამ აქამდე მას მრავალი განსაცდელის გავლა მოუწევს. ყრმა დავითი რამდენჯერმე სასწაულებრივად გადარჩენია სიკვდილს.

პირველი ძის გარდაცვალების შემდეგ ბერსაბე დავითისაგან

შობს მეორე ვაჟს - სოლომონს, რომელმაც, აღთქმული პირობის მიხედვით, სამეფო ტახტი უნდა იმემკვიდროს. მაგრამ, როდესაც დავითი ძლიერ დაბერდა, მისმა ერთ-ერთმა ვაჟმა - ადონიამ თავი მეფედ გამოაცხადა. ეს რომ დავითმა გაიგო, შესაბამისი რიტუალის თანხლებით სასწრაფოდ გაამეფა სოლომონი.

ზუსტი ანალოგია, რა თქმა უნდა, არ არის, მაგრამ დავით ლაშას ძის გამეფების ისტორია ბიბლიურ ამბებთან ასოციაციას კი იწვევს. სიკვდილის წინ ლაშა-გიორგი „ღვთის წინაშე“ უბარებს რუსუდანსა და წარჩინებულებს, რომ, როგორც კი მისი ვაჟი მოინიფება, მეფედ დაადგინონ. ამდენად, მამისეული სამეფო ტახტი უნდა ერგოს დავით ლაშას ძეს ისევე, როგორც ბიბლიაში - სოლომონს. მაგრამ რუსუდანმა „დაივიწყა შიში ღმრთისა და სიყუარული ძმისა“ და საკუთარი შვილის გამეფების მიზნით ძმისშვილი სასიკვდილოდ გაიმეტა. როცა სასწაულებრივად გადარჩენილ უფლისწულს ურდოში წარგზავნიან, იქ უკვე იმყოფება საქართველოს სამეფო ტახტის მეორე მადიებელი, რუსუდანის ვაჟი - დავით ნარინი. ბოლოს ულო ყაენმა ორივე შეინყნარა და საქართველოში დააბრუნა. „და დასხდეს ტახტსა მამათა მათასა, ტფილისს, დავით და დავით ორნივე“ (2,226).

როგორც ჩანს, ყოველივე ზემოთქმული საფუძველს აძლევს ჟამთააღმწერელს ლაშა-გიორგის საქციელი დავითისა და ურიას ცოლის ბიბლიურ ისტორიას დაუკავშიროს.

სხვა შემთხვევაში დავით წინასწარმეტყველის სახელი „ასწლოვან მატრიანში“ დავით ლაშას ძესთან მიმართებაში გვხვდება. იქ, სადაც ისტორიკოსი მამიდის მიერ განირულები ძმისშვილის უცნაურ ამბავს მოგვითხრობს, ამასთანავე, გვამცნობს, რომ „განაქარვანა ზრახვანი მისნი ზეგარდამომან განგებამან, ვითარ აქიტოფელისნი დავით წინასწარმეტყუელის ზე, და არა გულიწმამა-ყო, რამეთუ „განაქარვნის ზრახვანი კაცთაგანი ზრახვამან ღმრთისამან“, ვითარ ფარაოსი მოსეს ზე, ვითარ განერა ჳელთა-

გან მისთა ლტოლვილი პირველად, ვითარ იტყვს ჟამთააღმწერელი იოსიპოს, და კუალად ვითარ განერა დავით ჴელთაგან ულისათა, რამეთუ ცუდად იქმნა განზრახვა მისი" (3,88). ჟამთააღმწერლის ეს მცირე ემოციური წიაღსვლა, რომელიც ავტორის განსწავლულობის დონესა და მსოფლმხედველობაზე მიგვანიშნებს, საგრძნობლად გვაახლოებს ბიბლიურ სამყაროსთან. ასოციაციები, რომლებიც ამ კონტექსტით იგულისხმება, „საღმრთო წერილის“ რამდენიმე წიგნს სწვდება. ღვთის მიერ რუსუდანის ბოროტი განზრახვის გაცუდება „ასწლოვანი მათიანის“ ავტორს, უპირველესად, ბიბლიური დავით წინასწარმეტყველის მიმართ აქიტოფელის ზრახვის განქარვებას აგონებს.

აქიტოფელის სახელი ბიბლიაში დავითისაგან მისი ვაჟის – აბესალომის განდგომის ამბებს უკავშირდება. ძმის მოკვდინების შემდეგ მამის მიერ შეწყალებული აბესალომი იერუსალიმში ყოფნის ოთხი წლის თავზე სთხოვს დავითს ქებრონში გაშვებას, ვითომცდა გეტსურში დადებული აღთქმის – ღვთისადმი მსახურების აღვლენის – აღსრულების მიზნით. ნამდვილად კი ეს ჩაფიქრებული ღალატი იყო, ვინაიდან აბესალომს ქებრონში გამეფებისა და მამასთან დაპირისპირების სურვილი ამოძრავებდა. უფლისწულმა ისრაელის ყველა შტოში მოციქულები გაგზავნა და შეუთვალა: ბუკის ხმა რომ მოგესმებათ, გამოაცხადეთ, აბესალომი გამეფდა ქებრონსო. ამასთანავე, „წარავლინა აბესალომ და მოიყვანეს აქიტობელ თეკველი, თანამზრახველი დავითისი, ქალაქით თვსით დოვლით. და იყო, რაჟამს შესწირვიდა მსხუერპლსა და სიტყუაჲ დამტკიცნებოდა, და მიკრბებოდა აბესალომისა" (II მეფ. 15,12). დავითი რომ შეიტყობს აქიტობელის ღალატს, იტყვის: „უფალმან ღმერთმან ჩემმან განაქარვენ ზრახვა იგი აქიტობელისი!" (II მეფ. 15,31). როსკედმდე მისულ მეფეს მისი ერთგული ქუში შემოეგებება. მას დავითი ავალებს: „მიიქეც ქალაქად, ესრე არქუ აბესალომს, ვითარმედ: წარვიდეს ძმანი შენნი და მამა შენი, მეფე. მინდა მისლვად მუნ, ხოლო ან

მონა შენი ვარ, მიტევე და ვცხონდებოდი შენს წინაშე. მაშინ მამისა შენისა, ხოლო ან შენი ვარ მონა და განაქარვე ზრახვა აქიტობელისო“ (II მეფ. 15, 34). მართლაც, ქუში თავისი გონიერებისა და მოხერხებულობის წყალობით ახერხებს დავითის წინააღმდეგ გაბრძოლების გადამწყვეტ მომენტში დაარწმუნოს აბესალომი, რომ „კეთილ არს ზრახვა ესე ქუშისა რაქანელისა ვიდრე ზრახვა აქიტობელისი! რამეთუ უფალმან თვთ ბრძანა განქარვებად ზრახვა იგი აქიტობელისი“ (II მეფ. 17, 14). ამასობაში ქუში გააფრთხილებს მეფეს და იგიც თავისი მხლებლებითურთ ღამით გადალახავს მდინარე იორდანეს და იქაურობას გაეცლება. ხოლო, „ვითარცა სცნა აქიტობელ რამეთუ განუქარდა ზრახვა იგი მისი... ნარვიდა სახით თვსსა... და შიშთვილ-იბა“ (II მეფ. 17, 23).

დამონმებული ბიბლიური ციტატები საცნაურს ხდის, რომ უამთაღმწერლისეული პარალელი ამ კონკრეტულ შემთხვევაში ფრაზეოლოგიურ კონტექსტსაც ეფუძნება (რასაკვირველია, ღვთიური განჩინების გარდუფალობის იდეის გათვალისწინებით), მაგრამ, ამასთანავე, შედარებისას შეინიშნება რიგი იდეური ასოციაციებიც. კერძოდ, ბიბლიური დავით წინასწარმეტყველი იუდეის კანონიერი, უფლის მიერ ცხებული მეფეა ისევე, როგორც დავით უფლისწული კანონიერი მემკვიდრეა საქართველოს სამეფო ტახტისა, რამეთუ, ტახტის უფლება ჩვენში შთამომავლობით პრინციპს ეფუძნებოდა. ამდენად, რუსუდანის ქმედება, რაც ძმისშვილის მოსპობის სურვილითა და მის ნაცვლად საქართველოს მეფედ საკუთარი შვილის დადგინების მცდელობით არის შეპირობებული, ასოცირდება აქიტობელის დავითისგან განდგომასთან, მისი მოკვდინების გადანყვეტილებასა და გამეფებაში აბესალომის ხელშეწყობასთან.

ამასთანავე, არც ის უნდა იყოს შემთხვევითი, რომ ქართველი უფლისწულის თავგადასავლის ანალოგიურ მომენტთა პოვნას მემატთანე ბიბლიური დავითის ცხოვრებაში ცდილობს. შუასა-

უკუნეობრივ ქართულ ცნობიერებაში დამკვიდრებული აზრის ხედვით, ბაგრატიონთა მოდგმა „იესიან-დავითიანია“, ანუ ქართულ სამეფო ტახტს ქრისტესშობამდელი დავით წინასწარმეტყველის შტოს გვიანდელი გამგრძელებლები, განაგებდნენ.

ზემოთ დამონშებულ პასაჟში ჩართულია კიდევ ერთი ბიბლიური შედარება, რომელიც ისევ დავით წინასწარმეტყველის სახელს უკავშირდება: „და კუალად ვითარ განერა დავით საული-საგან“.

საული ებრაელი ხალხის პირველი მეფეა, რომელსაც ღმერთი მათ სამოელ წინასწარმეტყველის შემდეგ აძლევს. საული უფლის რჩეულია, მაგრამ ერთ-ერთი წარმატებული ბრძოლის შემდეგ მსხვერპლშენიროვით იგი უნებურად არღვევს ღვთის მცნებას. „მაშინ ჰრქუა სამოველ საულს: ცუდად იყო მსხვერპლი ეგე შენი, რამეთუ არა დაიცვენ მცნებანი ჩემნი, რომელნი მამცნო უფალმან, რათამცა განამტკიცა მეფობაჲ შენი ისრაჳლსა ზედა უკუნისამდე უამთა. ხოლო ან მეფობა ეგე არა დაადგრეს შენ თანა, არამედ მოიძიოს უფალმან კაცი სათნო გულისა თვისისა და დაადგინოს იგი მთავრად ერსა თვისსა ზედა, რამეთუ არა დაიმარხე მცნება იგი, რომელი გამცნო შენ უფალმან“ (I მეფ. 13, 13-14). აქედან უკვე ცხადი ხდება, რომ უნდა გამოჩნდეს სხვა ვინმე, ვინც, როგორც რჩეული ღვთისა, საულს დაუპირისპირდება. და, მართლაც, მეფის მეორე შეცოდების შემდეგ სამოელ წინასწარმეტყველმა უფლის მინიშნებით ზეთი ბეთლემელი იესეს უმცროს ვაჟს – დავითს სცხო „და მოვიდა სული უფლისა დავითს ზედა მიერ დლითგან მყოვარ უამ... და სული უფლისა განემორა საულისგან და შეუჴდა მას სული უკეთური ბრძანებითა უფლისათა და აჭირვებდა მას“ (I მეფ. 16, 13-14). საულისა და დავითის დაპირისპირება სულიერ პლანში უკვე აქედანვე იგულისხმება, თუმცა, რეალურად იგი მოგვიანებით გამოიხატება, როცა მეფის კარზე დანიინაურებული დავითი მტერთან ბრძოლიდანაც გამარჯვებული შემოიქცევა. მეომრებს

ეგებება ისრაელის მოსახლეობა, „სახიობდეს, აქებდეს და იტყვოდეს: „საულ მოსწყდა ათასები, ხოლო დავით დასცა ბევრები“ (I მეფ. 18,7). მაშინ კი განრისხდა საული და „მიერ ჟამითგან ქუეგამხედველ იყო დავითს მიაღსასრულამდე“ (I მეფ. 18, 9), „ეძიებდა საულ დავითს ყოველთა დღეთა ცხორებისა მისისათა. და არ მოსცა იგი უფალმან ჴელთა მისთა“ (I მეფ. 23, 14) – დავითი ღვთის შემწეობით საულისაგან ყოველთვის უვნებელი რჩება. ისრაელის მეფობის საკითხი უკვე გადაწყვეტილი იყო. საული და მისი ვაჟები მტერთან ბრძოლაში იღუპებიან, დავითს კი ქებრონში სცხებენ „მეფედ იუდასა ზედა“.

საინტერესოა, რომ ჟამთააღმწერელს ქართველ მეფეთა ისტორიული ბედისადმი ძალზე მისადაგებულად მიუჩნევია აქიტოფელისა და დავითის ამბავი, რადგან იგი თხზულებაში პარალელის სახით კიდევ ერთხელ შემოაქვს, ამჯერად – დემეტრე II-სთან დაკავშირებით.

მემატიანე გვიამბობს, რომ რაჭის ერისთავმა – კახაბერმა „ინყო ღალატად მეფეთა და წარავლინა კაცი და წიგნი ალიყანს თანა ათასისთავსა, რომელი იდგის მათათა ჯავახეთისათა და კოლისათა, რათა პირველისაებრ დაესხას მეფესა და ადვილად ჴელთ იგდოს მეფე. გარნა უქმ ყო ღმერთმან ზრახვა მისი, ვითარ აქიტობელისი დავითის მიმართ, და საცნაურ იქმნა წიგნი. ამისთვის მიეგო მისაგებელი ბოროტი, და სიცრუე მისი თხემსა მისსა ზედა დაუჴდა“ (2, 275).

როგორც ზემოთ ვნახეთ, აქიტობელ თეკველი მამისაგან აბესალომის განდგომის დროს შვილის მხარეს იჭერს და მას სამოქმედო გეგმასაც სთავაზობს. II მეფეთა წიგნი მოგვითხრობს: „ჰრქუა აქიტობელ აბესალომს: გამოვირჩიო მე ათორმეტი ათასი კაცი და შთავიდე დავითისა. და დავესხა მას ღამე და მე ვიცი, თუ იგი დამაშურალ იყოს, შეეშინოს და ივლტოდის ყოველი ერი მისი. და ვენიო და მოვკლა მეფე ოდენ“ (II მეფ. 17, 1-2). კახაბერ ერისთავსაც თითქმის ასეთივე ჩანაფიქრი აქვს. ამიტომაც

უთელის იგი ალიყან ათასისთავს, „პირველისაებრ დაესხას მეფესა და ადვილად ჳელთ იგდოს მეფე“. მაგრამ ისევე, როგორც ბიბლიაში, საქართველოს სინამდვილეშიც ამ მოლალატურ ზრახვას აღსრულება არ ეწერა. დავითს ქუში სადუქისა და აბიათარ მღვდლის საშუალებით ატყობინებს აქიტობელისაგან მოსალოდნელ განსაცდელს, ურჩევს, არ დადგეს რაბოთის უდაბნოში და სასწრაფოდ გაეცალოს იქაურობას. მათიანის მიხედვითაც მეფე დემეტრესათვის კახაბერისეული გეგმა ცნობილი ხდება, ოღონდ, რა საშუალებით, ამის შესახებ ისტორიკოსი არაფერს გვამცნობს. აღნიშნავს მხოლოდ, რომ „საცნაურ იქმნა წიგნი“, ერისთავის მიერ ალიყანისადმი გაგზავნილი.

საინტერესო მასალას იძლევა მათიანისეული შედარებანი, რომლებიც ბიბლიური სოლომონის სახელს უკავშირდება. ლაშა-გიორგის შესახებ ჟამთააღმწერელი წერს: „იყო ყოველთა მეფეთა უმეტეს უხვ და არავისთვის მოშურნე, მლოცველ, მმარხველ და განმკითხველ და მოწყალე. არამედ უკანასკნელ მიდრკა სიბოროტედ თანამიყოლითა უწესოთა კაცთათა; ვითარცა სოლომონისთვის წერილ არს, რომელ შეაცთუნეს დედათა, ეგრეთვე ესე უწესო კაცთა, ვითარცა ქუემორე სიტყუამან საცნაურ ყოს. ვითარ განისუენებდა ნადირობითა, და მსმურთა თანა მიდრკა სიბოროტედმი, ვითარ წერილ არს ისრაელთათვის: „დასხდა ერი იგი ჭამად და სმად, და აღდგეს სიმღერად“ (2, 154).

ამ კონტექსტში ისტორიკოსი ქართველი მეფის ცდუნებას, მართალია, სოლომონისას ადარებს, მაგრამ ერთმანეთისაგან მიჯნავს მათ გამომწვევ მიზეზებს. თუ ერთ შემთხვევაში (ბიბლია) მაცდუნებლის როლში „დედანი“ გვევლინებიან, მეორეში (მატიანე) ამავე ფუნქციას „უწესო კაცი“ ასრულებენ. თუმცა, სოლომონის მსგავსად, „გულისთქმისა მიერ შემწველობა დედათა მიმართ“ (2, 155) არც ლაშა-გიორგისთვის ყოფილა უცხო.

მაშ, რა ნიშნით ემსგავსება ლაშა-გიორგის საქციელი სოლომონისას? მეფეთა III წიგნის მიხედვით, სოლომონმა მრავალი

ცოლი მოიყვანა უცხოთესლთაგან, რომელთაც განდრიკეს ღვეთის სგან მეფის გული და შეაყვარეს თავისი კერპები. მართალია, ლაშა-გიორგის არც კერპები აუგია და არც საკმეველი უკმევია მათთვის, მაგრამ მისი ცხოვრების წესი თავისთავად ღვეთისგან განდგომას მოასწავებდა, რაც საფუძველს აძლევდა მემატინანეს, ქართველი მეფის ისტორია სოლომონის ამბებთან დაეკავშირებინა. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოდ მოჩანს ისიც, რომ თითქოს სოლომონისათვის ღვეთის მიერ მოვლენილი სასჯელი ლაშა-გიორგის შთამომავლობამაც გაიზიარა: „და ჰრქუა უფალმან სოლომონს: მაგისტვს, რომელ იქმნა ეგე შენ თანა და არა იმარხნენ ბრძანებანი ჩემნი და მცნებანი ჩემნი, რომელ გამცენ შენ, განხეთქით განვხეთქო მეფობა შენი ჴელთაგან შენისა და მივსცე ეგე მონასა შენსა. ხოლო დღეთა შენთა არა ვყო ესა დავითისთვის, მამისა შენისა, არამედ ჴელისაგან ძისა შენისა მოვიდო ეგე. ხოლო არა თუ ყოველი ეგე მეფობა აღვიდო, არამედ ნაწილი ერთი მივსცე ძესა შენსა დავითისთვის, მონისა ჩემისა და იერუსალმისათვის ქალაქისა, რომელ გამოვირჩიე“ (III, მეფ. 11, 11-13).

მრავალი განსაცდელის გამოვლის შემდეგ ლაშა-გიორგის ვაჟს – დავითს მონღოლები საქართველოს ტახტს უმტკიცებენ, მაგრამ იგი ქვეყნის ერთპიროვნული მმართველი როდია. მასთან ერთად მეფე ხდება მისი მამიდაშვილი, რუსუდანის ძე დავითი, რომელიც მალე მიზეზთა გამო სხვათა და სხვათა იძულებულია, მალულად წავიდეს აფხაზეთში, სადაც მას „სრულად ლიხთ-იმერნი“ გამოაცხადებენ მეფედ „აფხაზთა, ვიდრე ლიხთამდე“. „და აქა შინა შეიქმნა სამეფო ესე ორ სამთავროდ“ (2, 229), – გვამცნობს ჟამთააღმწერელი. სოლომონის სიკვდილის შემდეგ ასევე ორად გაიყო ისრაელიც, რომლის ერთ ნაწილში, იუდეაში, მეფობს მისი ვაჟი რობოამი, მეორეში კი – იერობუამ, ძე ნაბატისა, ეფათელი სარირაჲთ“ (III მეფ. 11, 26).

როდესაც ვცდილობთ ჟამთააღმწერლის მიერ მოხმობილი შე-

დარების ნიუანსებს ჩავწვდეთ, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ვიდრე კონკრეტულ ბიბლიურ პარალელს შემოგვთავაზებდეს, ისტორიკოსი თითქოს ცდილობს, ლაშა-გიორგიც, სოლომონის მსგავსად, სხვა მეფეებზე აღმატებულად წარმოგვიდგინოს: „იყო ყოველთა მეფეთა უმეტეს უხვ“ (2, 154), „შენებრ არა ვინ იყო უწინარეს შენსა“ (III მეფ. 10, 23), „კაცი არა ვინ იყო მეფეთა შორის შენებრივ“ (III მეფ. 13).

ლაშა-გიორგის აღსასრულიც მატთანში თითქმის ისევეა წარმოსახული, როგორც სოლომონისა ბიბლიაში: „ვითარ დაასრულა ბრძანება ესე, შეისუენა... და წარიყვანეს სამკვდროსა მათსა გელათს“ (2, 167). // „და დაიძინა სოლომონ მამათა თვსთა თანა და დაფლეს იგი ქალაქსა მას დავითის, მამისა თვსისა“ (III მეფ. 11, 43).

სოლომონის აღნიშნულ ბიბლიურ ისტორიას იხსენიებს ჟამთააღმწერელი. დავით ლაშას ძესთან დაკავშირებითაც: „თქმულ არს ესეცა, ვითარ ბრძენისა სოლომონისთვის წერილ არს, ჟამსა სიბერისა მისისა არა მართლად ვიდოდა წინაშე ღმრთისა, და მძლავრებისაგან თათართასა უცალო ქმნილმან, იწყო შლად საყდართა საეპისკოპოსოთა, რომელი სანატრელთა მეფეთა შესავალნი სოფელნი მიენიჭნეს, განსცემდა, ეგრეთვე, მონასტერთა. ამას თანა სხუანიცა ბოროტნი აღძრნა მტერმან, რომელნი არა საქმარ არიან თქმად, და მძლავრა სიბერესა შინა, ვითარ სოლომონს“ (2, 256).

ამ კონტექსტში ქართველ მეფესთან დაკავშირებით ორჯერ გაიჟღერებს სოლომონის სახელი. მემატთანე ერთგვარ სტილისტურ ხერხს მიმართავს (განმეორება), რითაც სურს მკითხველის ყურადღების გამახვილება და, შესაბამისად, ემოციის გაძლიერებაც. თუმცა, არც ერთ შემთხვევაში მითითება „დედათა მიერ შეცდენაზე“ არ არის, მაგრამ ისტორიკოსი რომ უთუოდ ბიბლიური მეფის ცხოვრების ამ ეპიზოდს გვახსენებს, ფაქტია, რადგან მეფეთა III წიგნში სოლომონის სიბერის ჟამთან სწორედ იგია

დაკავშირებული. მატინისეულ და ბიბლიურ ტექსტებს ფრაზეოლოგიური თანხვედრაც არის და იდეური შესატყვისობაც. ღვთის საწინაამდგომ საქმენი სოლომონისა ძირითადად „უცხოთესლთაგან“ მრავალი ცოლის მოყვანით, მისი გულის „ღმერთთა უცხოთასა“ მიქცევით და კერპების აგებით გამოიხატა. დავით ლაშას ძემ კი „ინყო შლად საყდართა საეპისკოპოსოთა, რომელი სანატრელთა მეფეთა შესავალნი სოფელნი მიენიჭნეს, განსცემდა, ეგრეთვე მონასტერთა“ (2, 256). მაგრამ თურმე, „ამის თანა სხუანიცა ბოროტნი აღძრნა მტერმან“, რომელთაც ჟამთააღმწერელი აღარ გვამცნობს, რადგან „არა საჴმარ არიან თქმად“ (2, 256). მოგვიანებითაც, როცა ისტორიკოსი დავით ულუს აღსასრულზე მოგვითხრობს, მის მომაკვდინებელ ცოდვად კვლავ ზემოხსენებულ საქმეებს მიიჩნევს: „არლარა პოვა ლხინება, ამისთვის რომელ მოაკლო ღმრთისმსახურება, და ინყო რღუევად საყდართა და შლად. ამისთვის აღილო ღმერთმან ჴელი წყალობისა, და პირველ წელთა მოკუდა ძე მისი პირმშო გიორგი, სიკეთე-აღმატებული, და აქა მიიცვალა დავითცა მწუხარებითა ძისათა“ (2, 267).

რაც შეეხება სიმრავლეს ცოლებისას, რომელთაც შემდგომ „განდრიკეს“ სოლომონის გული და მას შეცოდების მიზეზად ექმნენ, დავით ლაშას ძესთან დაკავშირებით ჟამთააღმწერელი მნიშვნელობას არ ანიჭებს (საპირისპიროდ დემეტრეს თავგადასავლისა). თუმცა, მეფის მეორე და მესამე ოფიციალური ქორწინება ორჯერვე მისი დაქვირვების შემდეგ მოხდა, მაგრამ ჟამთააღმწერელი დავით ულუს საქციელს არც იმ შემთხვევაში მოიხსენებს აუგად, როცა პირველი ცოლის გვერდით მას სასახლეში ოფიციალური ხარჭა – ოსი ალთუნი მოჰყავს. ამ ფაქტს მემატინე საპატრიო მიზეზით – დედოფალ ჯიგდა-ხათუნის უშვილობით ხსნის.

სამაგიეროდ, დემეტრე მეფის ცოდვათა შორის ჟამთააღმწერელი პირდაპირ მიუთითებს მის სამცოლიანობაზე. უნდა აღინი-

შნოს, რომ „ასწლოვანი მათიანის“ ეს პასაჟი სხვა დანარჩენებზე მეტად უახლოვდება ბიბლიურ ტექსტს. როგორც ჩანს, ისტორიკოსს სოლომონის ამბისათვის დემეტრეს საქმენი უფრო მიუმსგავსებია. ჟამთააღმწერელი მოგვითხრობს: „აქამომდე მეფე დიმიტრი, კეთილად მმართველი, სკიპტრათა სამეფოთა შემკობილი, და მონყალებისა და მოსამართლეობისა, მონაზონთა და ეკლესიათა, ყოველთა წესთა საღმრთოთა და კაცობრივთა კეთილად ზედმინეწით მმართველი, სისრულისაგან მცირედ მიდრკა, და აღერია წარმართთა. და ისწავნა საქმენი მათნი, უძღვებებისა და სიძვისა, გულის-სიტყვსა უკანა შედგომილმან მოიყვანნა ცოლნი სამნი, ერთი ბექას ასული, და სხუა რომელი დედათა შეაცთუნეს სოლომონისებრ, და ურიცხუთა კეთილთა მიერ აღვსებული მცირედ სიბოროტედ მიდრკა“ (2,282).

ამ პასაჟშიც ისევე, როგორც ლაშა-გიორგის შესახებ თხრობაში, მემათიანე დემეტრეს მდგომარეობის აღსანიშნავად სიტყვას კვლავ ბიბლიიდან სესხულობს და ამბობს, რომ მეფე „სისრულისაგან მცირედ მიდრკა“ და „მცირედ სიბოროტედ მიდრკა“. არადა, თავდაპირველად მეფე დემეტრეც სწორედ იმ სათნოებებით არის შემკული, რომელნიც ბიბლიაში მოსავს სოლომონ ბრძენის სახესაც.

და აი, ერთი მხრივ – სოლომონი, ხოლო მეორე მხრივ – მეფე დემეტრე, „ურიცხუთა კეთილთა მიერ აღვსებულნი“, მათი ცხოვრების გარკვეულ ეტაპზე ნებით თუ უნებლიედ სცდებიან უფლის გზას, სწადიან ცოდვას და, შესაბამისად, ღვთის რისხვას იმსახურებენ.

თუკი წინ განხილულ ორ შემთხვევაში ქართველ მეფეთა მხრიდან სოლომონის ცდუნების ტოლფარდ შეცოდებად საგულვებელი იყო საყდართა რღვევა და შლა თუ სმა, სიბილნე და ნაყროვანება, რაც თავისთავად უფლისაგან განდგომას ნიშნავდა, დემეტრესთან დაკავშირებით მემათიანე პირდაპირ მიუთითებს მის თანაშერევნაზე წარმართთა. სწორედ ამის გამო ური-

სხდება ბიბლიაშიც ღმერთი თავის რჩეულს. მაგრამ დემეტრეს „განარმართების“ ერთადერთ კონკრეტულ ნიშნად „ასწლოვანი მატთანის“ მიხედვით შეიძლება მხოლოდ მისი მრავალცოლიანობა ვიგულებოთ. გარდა ჩვენს მიერ მოხმობილი ადგილისა, ამ ფაქტზე, როგორც ცოდვაზე, ისტორიკოსი სხვაგანაც მიგვანიშნებს, კერძოდ, როცა აღწერს სამეფო დარბაზობას, სადაც ყოველადნინდა ღვთისმშობლის გამოცხადებით მთანინდიდან მოსული ბასილი მონაზონი, „ვითარცა მოციქული“, მკაცრად ამხელს დემეტრე მეორეს.

სოლომონის შეცოდების გამო მოვლენილი სასჯელის უმძიმესი ნაწილია სამეფოს განყოფა, რამაც ცოდვილი გმირის შთამომავლობის მხრებზე უნდა გადაიაროს. საქართველოს ისტორიაში ეს კლასიკური სახით ლაშა-გიორგის მემკვიდრის მეფობის ხანაში წარმოჩინდა, როცა დავით აღმაშენებლის დროიდან გაერთიანებული ქვეყანა ოფიციალურად პირველად ორი მეფის საბრძანებლად გადაიქცა. სოლომონის მსგავსი შეცოდების შედეგად ასევე მსგავს სასჯელს, როგორც ჩანს, ვერც დემეტრე გაექცა. მისი სიკვდილის შემდეგ მისსავე შთამომავლობას ქვეყნის მართვის უფლება ჯერ მთლიანად ერთმევა, რადგან „ყოვლისა საქართველოსა მეფობას“, გარდა ბექა ჯაყელ-ციხისჯვარელის სამკვიდროსი, არღუნ ყაენი დავით ნარინის ძეს – ვახტანგს აძლევს, ხოლო შემდგომ დემეტრეს ვაჟი – დავითი მხოლოდ მცირე ტერიტორიის მფლობელი ხდება. ვახტანგის გარდაცვალების შემდეგ გელათუ ყაენმა, როგორც იქნა, დავითს მისცა ქართლის მეფობა, თუმცა, ამავე დროს, ქვეყნის განმგებლად მონღოლები აქ ხან მის ერთ ძმას – ვახტანგს, ხან კი მეორეს – გიორგის გზავნიდნენ.

ყამთააღმწერლის მიერ ბიბლიიდან მოხმობილ შედარებათა ამგვარი სიღრმისეული ძირები ცხადყოფს, რომ მემატთანე თუმცა კი შუასაუკუნეობრივი მწერლობისათვის ნიშანდობლივ შაბლონებს მისდევს, მისი სიტყვა აზრობრივად ყოველთვის დახვე-

წილია, მნიშვნელოვან ნიუანსებს ეყრდნობა და არასოდეს ატარებს შემთხვევით ან ზედაპირულ ხასიათს. საერთოდ, შუა საუკუნეებმა შეიმუშავა თავისებური ისტორიოსოფია. კონკრეტული ისტორია განიხილებოდა, როგორც მარადიული, ერთადერთი ჭეშმარიტი ღირებულების მქონე, ბიბლიური კატეგორიების გამოვლენა ლოკალურ დროში. მინიერი ცხოვრება საზრისს მხოლოდ საკრალურ ისტორიაში ჩართვით, მასთან ზიარებით იძენდა. შესაბამისად, რეალური პიროვნების მატრიანურ-ლიტერატურული სახე ესწრაფვის მსგავსებას ბიბლიის გმირებთან.

პერსონაჟთა მოაზრება მსოფლიო ისტორიის ფონზე „მონუმენტურ ისტორიზმს“ ქმნის, რომლის მიხედვითაც მატრიანის გმირთა სახეები ამაღლებული, მონუმენტურია და ამისდაკვალად – აბსტრაქტულიც. ბიბლიურ პერსონაჟებთან მსგავსების მინიშნება გმირს დროზე მაღლა აყენებს, გამოჰყავს იგი რეალური სამყაროდან და მარადიულ სფეროებს მიამართებს.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. გ. ფარულავა, მხატვრული სახის ბუნებისათვის ძველ ქართულ პროზაში, თბ., 1982.
2. ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, II, თბ., 1959.
3. ჟამთააღმწერელი, ასწლოვანი მატრიანე, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და ლექსიკონი დაურთო რ. კიკნაძემ, თბ., 1987.

ასურელ მამათა სულიერი მისია

სირიიდან წამოსული ცამეტი ასურელი მამა საქართველოსაკენ უდიდესი სულიერი მისიის აღსასრულებლად მოილტვიან. მათ სახელს უკავშირდება ორი სოციალურ-ისტორიული მოვლენა – მეუდაბნეობა, რომელსაც ადგილი ჰქონდა V-VI საუკუნეებში წინა აზიასა და საქართველოში, რომლის სულისჩამდგმელნი და ამ მიმართულებით პირველი გზის გამკვალავნი თავად არიან, და მისიონერობა, რაც მდგომარეობდა ქრისტიანობის გაძლიერება-განმტკიცებასა და დამკვიდრებაში. მათ მიერ დანერგილმა მიმდინარეობამ ყოველნაირ ასპექტში ასაზრდოვა ეს ეპოქა და მყარი საფუძველი ჩაუყარა მომავალ ძვრებს. ასურელთა მოძღვარი, იოანე ზედაზნელი ასე მიმართავს თავის მოწაფეებს: „სარგებლისათვის ამის ქვეყნისა წარმოგუაველინნა უფალმან ღმერთმან ჩუენმან იესუ ქრისტემან, რამეთუ ახალ ნერგ არიან კაცნი ესე ამა სოფლისანი... წარვედით და განამტკიცებდით ქრისტეს სამწყსოთა“ (1, 28-29). როგორც ჩანს, მაშინ მიუდგომელ პერიფერიებში წარმართობა ჯერ კიდევ მძლავრობდა. ასეთი იყო ზადენის მთა: „მალნარ და შეუვალ კაცთაგან... და უწინარეს კერპიცა იგი ბილნისა ზადენისი მდგომარე ყოფილ არს იქი“ (1,89), ხოლო ჩრდილოეთი მხარე – „ჯერეთ მოუქცეველ იქვნეს და მტკიცედ ეპყრა კერპთ მსახურებაჲ“ (1,89).

მოღვაწეებმა უდიდესი სულიერი ძალები მიმართეს წარმართთა მოქცევისათვის, რის შედეგადაც – „მრავალნი ტაძარნი კერპთანნი დაარღვენეს და ბომონი დაამჭუნეს“, ხოლო მათ ნაცვლად აღიმართა „სინმინდისა ტაძრები და ეკლესიანი და ყოველთა ნათელს-სცეს“ (1,90).

ზადენის კერპთა მსხვერვეთა და დამხობით იოანე ზედაზნის სამისიონერო ღვაწლი წმ. ნინოს მოღვაწეობასთან არის გათანაბრებული, რის გამოც იოანე – „ჰმადლობდა ღმერთსა, რომელმან უძღურსა ბუნებასა მიანიჭა მადლი მოციქულებისაჲ... და განამტკიცა ერი სარწმუნოებასა ზედა“ (1,84).

„ცხოვრებათა“ მიხედვით ასურელთა საქართველოში მოვლინება არ იყო შემთხვევითი. ისინი აქ მოდიან, როგორც განსაკუთრებული მადლით მოსილ ქვეყანაში, რადგან საქართველო იყო ის ქვეყანა, რომელიც მოციქულთა ქადაგებამდე, მსოფლიოში ქრისტიანობის გავრცელებამდე ეზიარა ქრისტეს მადლს, ქრისტიანობის უდიდესი სინმინდის, უფლის კვართის მცხეთაში მოვლინებით, რაც საქართველოს, როგორც „წმ. ნინოს ცხოვრებიდან“ ჩანს, უფლის წინასწარი განგებულებით ხვდომია წილად. უფლის კვართის ქალაქის ნახვის სურვილით იერუსალიმიდან წამოსული წმ. ნინო ასე მიმართავს მირიან მეფეს: „ღმერთმან ყოვლისა სიბრძნით განმგებელმან წინასწარვე განგებულებით მოანიჭა სამოსელი ძისა მისისა ქალაქსა ამასო“ (2,82). ე. ი. უფალმა გაქრისტიანებამდე გამოარჩია ქართველი ერი, თავისი კვართით დაწინდა, რომელმაც ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის წილხვედრი ქვეყნის მიწაზე გაიდგა ფესვი. ყოველივე ეს ასურელი მამებისათვის ჯერ კიდევ სირიაში მოღვაწეობის დროიდან იქნებოდა ცნობილი და თავიანთი მომავალი საქმიანობა გამორჩეულ ქვეყანას დაუკავშირეს. საქართველოს რჩეულობას ასევე ადასტურებს კვიპროსის მთავარეპისკოპოსის, არკადის მიერ აღწერილი ძეგლი – „ცხოვრებაჲ სვემონ მესვეტისაჲ“. სვემონმა სიზმრად იხილა, რომ საქართველო გაბრწყინდებოდა წმიდა კაცთა მოვლინებით. მას წარმოუდგა ზეციური ნათლით მოსილი ქართველი ერი, იმჟამად ჯერ კიდევ სულიერი ნათელის მაძიებელი. ეს იყო წინასწარმეტყველება საქართველოს გაბრწყინება-დიდებასა, მისი ნათლით შემოსვისა. ქართველი ერის თავზე გარდამოსული ზეციური ნათელი საქართველოს მომავალს წინა-

სწარმეტყველებდა. უთუოდ ამ ხილვამ განაპირობა ის, რომ სვიმეონი დაუმეგობრდა ქართველებს. „აბიბოს ნეკრისელის ცხოვრებაში“ ნათქვამია – „ნეტარი ესე ეპისკოპოსი მეგობარი იყო ბრწყინვალისა მის მნათობისა სვმიონ მესუეტისა ანატოქიელისა და არა თუ თუალითა ეხილავა ურთიერთას, არამედ სულიერითა მათ სიყვარულითა, რომელი გონებითა იხილვების შორეული ვთარცა მახლობელი და კუალად ნიგნითა და მოციქულითა იყო მათ შორის შესწავება“ (1,190). ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ის ფაქტიც, რომ შემდგომში სწორედ სვიმეონ მესუეტის ლოცვა-კურთხევითა და, შესაძლებელია სურვილითაც წამომმართნენ ასურელები საქართველოში, რადგან იმ დიდების განხორციელების საფუძვლად, რისი ჩვენებაც წმინდანს თავად ეხილა, ამ მამათა სულიერ მოღვაწეობაში ესახებოდა. „შიო მღვიმელის ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ: „ამათ ჟამათა შინა აღსრულ იყო დიდი მნათობი სვმეონ საკვირველთმოქმედი მთასა საკვირველსა, ... და ნეტართა მამათა იხილეს იგი და ლოცვაჲ მისი მიიღეს და ესრეთ წარემართნეს გზასა ქართლად მიმყვანებელსა, რომელი იგი მრავალთა შრომითა წარვლიეს“ (1,81).

ანტონ მარტყოფელს, ერთ-ერთ ასურელ მოღვაწეს, საქართველოში ჩამოაქვს უფლის ხელთუქმნელი ხატი, რაც დიდ სიმბოლურ მნიშვნელობას ანიჭებდა არა მარტო საქართველოს, როგორც ღვთისმშობლის წილხვედრ ქვეყანას, არამედ თავად ასურელ მამათა სულიერ მისიასაც. სივინაქსარული რედაქციით შემონახული „ანტონ მარტყოფლის ცხოვრება“ მოგვითხრობს, რომ წმ. მამა ანტონს საქართველოში ჩამოუსვენებია მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატის ანაბეჭდი კეცზე. მას ხატი მარტყოფში დაუსვენებია. ამ უდიდესი სინმინდის საქართველოში მოვლინება მომასწავებელი იყო იმისა, რომ მაცხოვრის ხელთუქმნელი ხატი გახდებოდა ქართველი ერის მცველიცა და ბერთა სულიერი მოღვაწეობის შემნეც. რაც, როგორც ტექსტიდან ირკვევა, დიდად შეეწეოდა ასურელ მამებს მისიონერულ მძიმე, ქართველებით

აღსავსე გზაზე და წარმართული ადგილების უკუნს თავი
ღვთაებრივი მადლით გაასხივოსნებდა. და ეს, რომ ასეც მო-
მხდარა, ამას თავად ძეგლი გვამცნობს - „რამეთუ იქნა დასაბამ
ქრისტეს საკვირველებათა და ხიდი წიაღმყვანებელი მინას მიჯა-
ჭვული ქუეყნიერთა ზეცათა მიმართ... ხატი იგი საუფლოა არს
ვიდრე დღენდელად დღემდე, უჩინარ და სასწაულთა მოქმედ გა-
ნცხადებულად“ (2,295).

ასურელთა მოღვაწეობა არ იყო თვითმიზნური განდგომის,
მარტოოდენ თვითგვემის მისტიკური გზა, არამედ ამასოფლისე-
ული ყოფა და ქმედება, რაც იმავე საღვთო საქმის აღსრულებაა.
მამათა „ცხოვრებანი“ მრავალგზის გვიდასტურებენ რაოდენ
ინტენსიური იყო მათი ფიზიკური და სულიერი ცხოვრება ერო-
ვნულ იდეალთა აღსასრულებლად. უფრო მეტიც, ეს თხზულე-
ბანი სწორედ ამ მიზნით ყოფილა დაწერილი. როგორც უცნობი
ავტორი გვამცნობს, მას მიზნად არ ჰქონია ასურელთა ცხოვრე-
ბისეული ამბების აღწერა, არამედ - „რაჲ ვიტყვ თუ რომელთამე
მიზეზითა მოიწიეს სოფელსა ამას ჩუენსა, მოგიტხრობთო“
(1,18). სწორედ ძეგლებიდან ირკვევა, რომ ასურელთა მოღვაწე-
ობა სოფლისა და ზესთასოფლის ჰარმონიის ქვაკუთხედია, მიწი-
ერების ღვთაებრიობასთან ზიარებაა, რაც საფუძველთა საფუ-
ძველია შემდგომში დიდი სამონასტრო მოძრაობისა და კულტუ-
რულ-შემოქმედებითი აღმშენებლობისა. წმ. მამები, მეუდაბნე-
ობითა ყოფის დამწერგავნი და სულისჩამდგმელნი, ყველა შე-
მდგომი დიდი მეუდაბნოე მამის პირველსახეებად იქცნენ. ასევე
აფასებენ მათ გვიანდელი დროის მოღვაწენი. განსაკუთრებით
ყურადსაღებია, რომ ეს ხდება XII-XIII საუკუნეთა მიჯნაზე, დი-
დებით მოსილ საქართველოში, სადაც გაცხადდა ასურელთა სა-
ფუძვლის სიკეთე. ამ საუკუნეების მწერლობა უბრუნდება ასუ-
რელ მამათა ცხოვრების ისტორიას, უაღრესად დიდ შეფასებას
აძლევს მათ მოღვაწეობას, რადგან სწორედ ეს ესახებათ საფუ-
ძვლად იმ ეროვნული აღზევებისა და საქართველოს გაბრწყინე-

ბისა, რომლის თვითმხილველნიც თავად გახდნენ. ამასთან დაკავშირებით შეიქმნა ლიტერატურული ძეგლები, რამაც უფრო გამყარა ქართველი ერის რჩეულობის იდეა და ასევე ასურელ მოღვაწეთა დამსახურება ერის კულტურულ ძვრებში. ეს მწერლები არიან: არსენ კათოლიკოსი, ბულმაისიმისძე, საბა სვინგელოზი, იოანე ანჩელი და სხვანი. მათი შეფასებით, რასაც მამათა „ცხოვრებანიც“ არაერთგზის ადასტურებენ, ასურელთა საქართველოში მოვლინება თავად იყო გაცხადება უფლისა და ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის განსაკუთრებული წყალობისა.

იოანე ზედაზნელის სიტყვები – „რათა წარვიდე განშორებულსა ქუაყანასა დაღათუ ვპოვო, რომელსა ვეძიებ“ (1,20) – გასაღებია წმინდანის მთელი ცხოვრება-მოღვაწეობისა. მის მიერ აღმოსავლეთ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში მივლენილი მოღვაწენი, განშორების წინ თავიანთი მოძღვრის უდიდეს სულიერ კურთხევას იღებენ. იოანე ზედაზნელის „სწავლანი“ არის არა მარტო ასურელ მამათა, არამედ მთელი ერის ზნეობრივი წიგნი და ასევე სასულიერო ცხოვრების ერთგვარი კოდექსი. როგორც ძეგლშია აღნიშნული, „სწავლანი“ არის „წყაროჲ იგი, რომელსა ვსუამთ ყოველდღე და განვძღვებით მისგან“ (1,28). ეს ერთი მხრივ, შთაგონებითი „სწავლანია“, ხოლო მეორე მხრივ, ამ მოძღვრებათა საფუძველზე იქმნება მონაზვნის ხატი – როგორი უნდა იყოს იგი, რას ემსახუროს და როგორ წარმართოს მან თავისი სულიერი ამაღლების გზები. ამით იოანე ზედაზნელი თავისთავად იძლევა გეგმას ჰაგიოგრაფიული თხზულების ქარგისათვის და ნათლად წარმოაჩენს ჰაგიოგრაფიული პერსონაჟის – წმინდანის ზოგად სახეს. თითქმის მთელი ტექსტი ეთმობა მოძღვრება-ქადაგებებს. ესაა რელიგიურ-ფილოსოფიური ტრაქტატი, რომლითაც იოანე მოძღვრავს თავის მოწაფეებს. აქედან ირკვევა, რომ მათი მიზანი არა მხოლოდ ასკეტური ცხოვრების დამკვიდრებაა, არამედ მისიონერული საქმიანობაც. „სწავლანი“ იოანე ზედაზნელის სულის სიტყვიერი გადმონაშუქია. ამ მხრივ,

იგი წარმოსდგება შემოქმედად, რომლის სიტყვა სულიერად განმნდს და აღამაღლებს მის მოწაფეებს, ვითარცა ქრისტეს მსახურთ. მისი რიტორობა და ერუდიცია აძლიერებს მოძღვრის მონუმენტურ სახეს. სწორედ მოძღვრებაში დაუნჯებული სიბრძნე და ზნეობა განსაზღვრავდა სამონასტრო ცხოვრებისა და სამონაზვნო იდეალების პირველსათავეს, თორემ ქრისტიანული ადამიანთმცოდნეობა მანამდეც იყო ცნობილი. იოანე ზედაზნელი თავის მოძმეთა ძალაში ხედავს ერის მომავალს. იგი სწორედ ამ რთული გზის გაკაფვას ცდილობს. ეს მიაჩნიათ ასურელებს თავიანთი მოღვაწეობის ღირსებადაც და მთავარ სიკეთედ. ისიც აღსანიშნავია, რომ იოანეს ღვთიურ ძალმოსილებას წყაროებში სასწაულმოქმედებანი არ განაპირობებენ. ამ თვალსაზრისით ჩართული დეტალები იოანეს, როგორც წმინდანს, არაფერს არ მატებენ. ამიტომ განსხვავებულია ავტორის მიერ მისი პიროვნებისადმი მიდგომის კრიტერიუმი. ამ შემთხვევაში პიროვნება მონუმენტურ სახეს თავად ქმნის. აქ პირველადია პიროვნება და მასთან დაკავშირებული მოვლენები. იოანეს წარმოჩინება თეორიულ ასპექტშია გადანყვეტილი, რაც მისივე მოძღვრება-ქადაგებებიდან იკვეთება.

ასე დაიწყო ასურელ მამათა ეროვნულ-კულტურულ სამსახურში ჩამდგარი სულიერ-ინტელექტუალური ცხოვრების პირველი ნაბიჯები, როგორც დადგენილია, მათი მოღვაწეობა ქვაბთანაა დაკავშირებული. „ქვაბი“ არის საფარი, სახიზარი, უდაბნო კი საბერო მოღვაწეობის კლდის ძეგლი. „ქვაბი“ ქრისტიანულ კულტურულ-მსახურებაში ან „უდაბნოს“ სინონიმია, ან ბერის საფარ-სამკვიდრებელი. ეს მხოლოდ მეუდაბნეობის პირველ ეტაპზე. საქართველოში, სადაც კი ტოპონიმი „უდაბნო“, ყველგან დასტურდება ქვაბი. ეს მრავალრიცხოვანი „უდაბნო-ქვაბებია“ დიდი სოციალური მოძრაობის - მეუდაბნეობის ერთიანი ეპოქის შემქმნელი. „უქმი უდაბნო“ კი ეწოდებოდა იმ გაცეიბულ კერებს, სადაც ადრე პირველი მეუდაბნოე მამანი მოღვაწეობდნენ და

სადაც შემდგომ მხოლოდ მათი ნასახლარებია შერჩენილი. რედ ასეთი „უქმი უდაბნოების“ ასაღორძინებლად იღვნიან გრიგოლ ხანძთელი და მისი მოწაფეები. ისინი მხოლოდ ასეთ ადგილებში იწყებენ მონასტერთა მშენებლობას. ამდენად, ძეგლებში წარმოდგენილი ქვაბი პირველსახეა შემდგომი ეკლესია-მონასტრებისა, ისევე, როგორც მეუდაბნოე პირველ მამათა ცხოვრებაა წინასახე შემდგომი დიდი სამონასტრო ცხოვრებისა.

ქვაბი ის აუცილებელი და ერთადერთი სადგომია, სადაც თავს აფარებენ ბერები. ასკეტიზმის სპეციფიკა საზოგადოდ, ქრისტიანული გაგებით, ფიზიკური გაქცევის მცდარ იდეალს სახავს. ამიტომ უდაბნო, მესვეტეობა და ასურელ მოღვაწეთა „ცხოვრებებში“ „ქვაბის“ სიმბოლიკა ასკეტურ წარმოდგენებს უკავშირდება ხსნაზე, ცხოვრების შეგნებულ მიზანზე. მეუდაბნეობითი ყოფისათვის იგი არის როგორც სიმბოლო, ასევე რეალურად არსებული საფარი. ქვაბი-უდაბნო სულიერი აღმავლობისა და ღმერთთან სიახლოვის სიმბოლოა. იგი უტყყვი საუბრის განმახორციელებელი იდეალური გარემოა, სადაც წინა პლანზე გამოდის დუმილი, როგორც გამოუთქმელი სიტყვის, ღვთიური, სულიერი ასპექტის გამომხატველი ურთიერთობის საშუალება. მას ემყარება დუმილის ესთეტიკა, როგორც ასკეტიზმის ერთ-ერთი მისტიკური პრინციპი. ამიტომ ასურელ მამათა „ცხოვრებებში“ ხშირია უძრაობის ელემენტები, მდუმარე პასაჟები, როდესაც წმინდანი ნეტარ წუთებში ეთიშება რეალურ სამყაროს და მთელი თავისი არსებით, სულით, გონებით, განწყობით ღმერთთან იმყოფება და ეზიარება საიდუმლო მისტიერიას. ქვაბში მყოფი ბერების მდუმარე პასაჟები ძეგლების მიხედვით გაიზრება, როგორც უზენაესთან ადამიანის დიალოგური მიმართების უმაღლესი ფორმა, რაც სულიერი მოღვაწეობის დუმილის გზით ღმერთთან ზიარებას ასახავს.

უფრო ღრმა მნიშვნელობას იძენს ქვაბი „შიო მღვიმელის ცხოვრებაში“. შიომ მიიღო უკიდურესი გადაწყვეტილება -

„მღვმესა შინა უკუნსა დამკვდრებად და შთასლვაჲ მღვმესა ყოფელად საფლავად“ (1,128), რაც ცხოვრებასთან ზიარებისა და მომავალი ნეტარების გზაც არის.

ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრებისეული ფაქტები ღრმა ფილოსოფიურ სანყისებზეა ამოზრდილი. მათ აზროვნებაში ნათლად ჩანს წმინდა ადამიანური გრძნობებისა და განცდების გამოვლინება. რა არის ავტორისეული და რა კონკრეტულად იოანე ზედაზნელის სკოლისათვის დამახასიათებელი, რთული დასადგენია კიმენური რედაქციების უქონლობის გამო, მაგრამ ერთი ცხადია, მეტაფრას ავტორებს არ შეეძლოთ თავიანთი მსოფლმხედველობა და ტენდენციები მთლიანად ასურელების ფილოსოფიური აზროვნების საფუძვლად ელიარებიანათ. მათი მოძღვრება-ქადაგებანი ღმერთის მარადიულობაზე, სამების ერთარსობაზე, სულის უკვდავებაზე, სიკეთისა და ბოროტების „უმიზეზობის გარკვევა“ და შეპირისპირება, სიკეთის მარადიულობა და ბევრი სხვა საკითხის დაყენება ნათლად მეტყველებს არსებობაზე ასურელთა სკოლისა, რომელსაც უეჭველად ექნებოდა თავისი რელიგიურ-ფილოსოფიური გეზი და მიმართულება, რაც მხოლოდ ზეპირი ქადაგების დონეზე არ შეიძლებოდა დარჩენილიყო. IX საუკუნის ფრესკა დავით გარეჯელს ფილოსოფოსისა და რიტორის პოზით წარმოგვიდგენს. ამავე საუკუნის მხატვარს დავითის პიროვნება ფილოსოფიურ ასპექტში ჰყავს მოაზრებული. შ. ნუცუბიძე საქართველოში დაბრუნებულ ასურელ მამებს მაიუმის ფილოსოფიური სკოლის წარმომადგენლებლად თვლის, სადაც არსებობდა უდიდესი ფილოსოფიური ცენტრი, რომელსაც V საუკუნეში სათავეში ედგა ქართველი მოღვაწე პეტრე იბერიელი (ფსევდო დიონისე არეოპაგელი). შ. ნუცუბიძე ასურელთა მოღვაწეობაში არეოპაგიტულ ელემენტებს ამჩნევს, მათ აზროვნებას ამ სამყაროსთან აკავშირებს და აქვე დასძენს, რომ საგულისხმოა გარეჯის წიაღში სააზროვნო კერის არსებობაო.

„ცხოვრებათა“ მეტაფორასულ რედაქციებში მაინც ყონავს

ასურელთა ფილოსოფიური აზროვნების ხასიათი. მათი მოღვაწეობა მჭიდრო კავშირშია ქვეყნის ყველა მნიშვნელოვან მოვლენასთან. წყაროებში დასმული საკითხები მომავალში გააზრებას მოითხოვდა და არა იდეალთა ძირეულ აღმოფხვრას. ვფიქრობთ, ავტორთა მთავარი მიზანი და დანიშნულება მათ მიერ დასმული პრობლემების მხატვრულ ასპექტში გადაწყვეტა და მათი სიმბოლური სახით წარმოჩენა იქნებოდა. ყოველივე ამის გარდა, ასურელ მამათა უდაბნოებში ჩაეყარა საფუძველი ასკეტურ-მისტიკურ, ლიტურგიკულ, ჰიმნოგრაფიულ თუ ორიგინალური მწერლობის სხვა ჟანრთა დამკვიდრება-განვითარებასა და ლიტერატურული სკოლების ჩამოყალიბებას.

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, ი. აბულაძის რედაქციით, თბ., 1955.
2. საქართველოს სამოთხე, მ. საბინინის რედაქციით, პეტერბურდი, 1882.

ქუთაისში წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან

(ქუთაისში პირველი წიგნის დაბეჭდვიდან 200 წლისთავის გამო)

„... ვქმენ სტამბა ქუთათისს ყოვლისა სისრულეთა
 უნაკლულ სახსოვრად მეფობისა ჩემისა“

სოლომონ მეორე

ქუთაისში პირველი სტამბის გამართვა და წიგნის დაბეჭდვა დაკავშირებულია გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწის, რუსეთის ცარიზმის წინააღმდეგ ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთი ფუძემდებლის, უკანასკნელი გვირგვინოსანი ბაგრატიონის, იმერეთის მეფის – სოლომონ მეორის სახელთან (1789-1810).

1795 წლის სექტემბერში სპარსელებმა თბილისი აიღეს და საშინლად ააოხრეს. დამპყრობლებმა ერეკლე მეორის მიერ დიდი რუდუნებით აღდგენილი სტამბაც დაანგრიეს. მესტამბენი სხვადასხვა მიმართულებით გაიფანტნენ. საქართველოში წიგნის ბეჭდვის საქმე სერიოზულად შეფერხდა, მაგრამ მალე მდგომარეობა გამოსწორდა. „სამეფო იმერეთისა მფარველ იქმნა წიგნთა ბეჭუდისა“. იმერეთის მეფის სოლომონ მეორის სახსრებითა და მზრუნველობით ქუთაისში სტამბა გაიხსნა. წიგნების ბეჭდვა-გამოცემის ცენტრმა თბილისიდან დასავლეთ საქართველოში გადაინაცვლა.

ქუთაისის პირველი სტამბის ისტორიით არაერთი მკვლევარი დაინტერესებულა (ზ. ჭიჭინაძე, ა. ხახანაშვილი, ა. ცაგარელი, დ. კარიჭაშვილი, ქ. შარაშიძე, პ. გუგუშვილი, ო. კასრაძე, ა. იოსელიანი, ვ. გოგოლაძე, დ. ვათეიშვილი, ნ. ბალანჩივაძე, მ. ფი-

ზიცკი და სხვები). გამოითქვა განსხვავებული მოსაზრებანი სტამბის დაარსების თარიღის, მასში დაბეჭდილი პირველი ნიგნისა და იმერეთში პირველმბეჭდავის ვინაობის შესახებ. ამ საკითხებში სრული გარკვეულობა შეიტანა ქ. შარაშიძემ. მან ქუთაისის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ბიბლიოთეკაში მიაკვლა 1800-1801 წლებში ქუთაისში დაბეჭდილ ნიგნს „დავითნს“ საინტერესო ბოლოსიტყვაობით, რომელმაც ერთდროულად პასუხი გასცა რამდენიმე კითხვას. გაირკვა, რომ ქუთაისში და, საერთოდ, იმერეთში, პირველი სტამბა გაიხსნა 1800 წელს და არა 1803 წელს, სტამბა გამართა არა ცნობილმა მესტამბემ, რომანოზ რაზმაძე-ზუბაშვილმა, არამედ გიორგი პაიჭაძემ, ქუთაისში დაბეჭდილი პირველი ნიგნი იყო „დავითნი“ და არა „სახარება ვნების კვირიაკისა“.

ქუთაისში დაბეჭდილ პირველ ნიგნს „დავითნს“ მესტამბის – გიორგი პაიჭაძის შემდეგი ბოლოსიტყვაობა აქვს: „მებრძანა მათის უმაღლესობის ქრისტესმოყუარის ჩვენი ხელმწიფის მეორის მეფის არჩილის ძის სოლომონისაგან, მე მისსა მონასა პაიჭაძე გიორგი მესტამბეს, გულმოდგინედ სურვილით საღმრთო ნიჭისა ამისა უფასოისა მარგალიტისა სტამბის გამართვა და გაკეთება და მე მორჩილ ვიქმენ ვითა საღმრთოსა კეთილსაქმიურებისა და ნარვედ რუსეთად მოსკოვს და რომელიც სახმარნი სტამბას ესაჭიროებოდა, ყოველივე სრულად და უნაკლოდ მოვიტანე საფასითა მისით უმაღლესობისათა, და გავაკეთე ქუთათისს ვითა ჯერ იყო, რომელიც არასოდეს ყოფილიყო იმერეთში და პირველად დავბეჭდე სულთა განმანათლებელი ნიგნი ესე ფსალმუნი მეფისა დავითისი...“

გიორგი პაიჭაძის წინაპრები იმერეთის – საპაიჭაძოს მკვიდრნი ყოფილან. გიორგი პაპის მამას „დავითს თურქების წინააღმდეგ აქტიური ბრძოლისათვის ალექსანდრე მეხუთისაგან (1720-1752) ტახტის აზნაურობა, მესტუმრეთუხუცესობა და მოურავობა მიუღია. მე-18 საუკუნის 50-იანი წლების დასაწყისში

იგი იძულებული გამხდარა ქართლში გადმოსულიყო საცხოვრებლად. ქართლშია დაბადებული და გაზრდილი გიორგი პაიჭაძე. მან სასტამბო საქმე თბილისში შეისწავლა და მთელი ოცი წლის განმავლობაში ერეკლე მეორის სტამბაში მუშაობდა. სპარსელების მიერ ამ სტამბის განადგურების შემდეგ, გიორგი პაიჭაძე, სოლომონ მეორის მონვევით, ქუთაისში ჩამოვიდა, დაიწყო მზადება სტამბის დასაარსებლად.

იმერეთის მეფემ ქუთაისში მოიწვია მეორე ცნობილი მესტამბეც - რომანოზ რაზმაძე-ზუბაშვილი, რომელიც თბილისიდან გადახვენილი იყო მოზდოკში, სადაც გაიოზ რექტორის დახმარებით სტამბა მოაწყო და ქართულ წიგნებს ბეჭდავდა, სოლომონ მეორემ „განსწავლული და ხელოვანი კაცი“ დიდი პატივით მიიღო - სოფელ წესში, როსტომ ერისთავისეული სასახლე, გლეხები და ადგილ-მამული უბოძა.

ქუთაისის მუზეუმში დაცული საბუთებისა და „დავითნის“ წინასიტყვაობის საფუძველზე შეიძლება ზუსტად განვსაზღვროთ ქუთაისში პირველი სტამბის გამართვისა და მასში პირველი წიგნის დაბეჭდვის თარიღი - *სტამბის მოწყობა დაიწყო 1800 წლის აპრილში და დასრულდა იმავე წლის ნოემბერში. 7 ნოემბერს შეუდგნენ „დავითნის“ ბეჭდვას, რაც 1801 წლის 25 აპრილამდე გაგრძელდა.*

„დავითნის“ ბეჭდვაში მონაწილეობდნენ როსტომ ნიჟარაძე და დათიკა მესხი. პირველი - საგამომცემლო დარგის, ხოლო მეორე - სტამბის ტექნიკური მუშაკი უნდა ყოფილიყო. რატომ არ მიიღო მონაწილეობა „დავითნის“ დაბეჭდვაში რომანოზ რაზმაძე-ზუბაშვილმა, ამ კითხვაზე პასუხის გაცემა ძნელია.

1801-1803 წლებში ქუთაისის სტამბის ცხოვრებაში სერიოზული ცვლილებანი მოხდა. სოლომონ მეორეს, გართულებული პოლიტიკური ვითარების გამო, როდესაც იმერეთის სამეფოს დამოუკიდებლობას რუსეთის ცარიზმის მხრივ სერიოზული საფრთხე დაემუქრა, არც დრო ჰქონდა და არც მატერიალური სახ-

სრები სტამბისათვის სათანადო ყურადღება მიექცია. 1803 წლის 3 ივნისს მან ქუთაისის სტამბის ზედამხედველობა იმერეთის სამეფოს სახლთუხუცესს, ზურაბ წერეთელს დაავალა. გიორგი პაიჭაძე მოსკოვში წავიდა და იქ ქართული წიგნების ბეჭდვის საქმეში ჩაება. ქუთაისის სტამბა, ფაქტობრივად, ზურაბ წერეთლის ხელში გადავიდა. მდიდარმა ფეოდალმა რომანოზ რაზმაძე-ზუბაშვილი დაიხსლოვა და სტამბის რეკონსტრუქცია ჩაატარა. ამ წელს დაიბეჭდა მეორე წიგნი „სახარება ვნებისა კვირიაკისა“, რომელიც რომანოზ ზუბაშვილის ნახელავია და გაცილებით მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზეა შესრულებული, ვიდრე ამავე სტამბის პირველი წიგნი.

1803-1810 წლებში რომანოზ ზუბაშვილმა ქუთაისში კიდევ რამდენიმე წიგნი დაბეჭდა. ამასთან ერთად მან სოფელ წესში, სადაც მეფის ნაბოძები სახლ-კარი და მამული ჰქონდა, სტამბა მოაწყო. წესის სტამბაში წიგნებს ბეჭდავდა რომანოზ ზუბაშვილის ვაჟი - დავითი. აღრიცხულია ამ სტამბაში დაბეჭდილი ორი წიგნი: „სავედრებელი ღვთისმშობლისა“ (1809 წ.) და „გამოკრებილი სადღესასწაულო“ (1811 წ.).

1810 წელს რომანოზ ზუბაშვილს თავს დაატყდა სოლომონ მეორის რისხვა, მეფემ მას მამულები ჩამოართვა, ამასთან დაკავშირებით შედგენილ საბუთში სოლომონ მეორე რომანოზ ზუბაშვილს „ბრძანების უმორჩილებაში“ სდებდა ბრალს (კ. კეკელიძის სახ. ქართულ ხელნაწერთა ინსტიტუტი. ფ. Sd1140). რადგან ეს მოხდა იმერეთის სამეფოს არსებობის უკანასკნელ დღეებში, როდესაც სოლომონ მეორე კრიტიკულ მდგომარეობაში იმყოფებოდა, საფიქრებელია, კონფლიქტს მეფესა და მესტამბეს შორის, რომელსაც რუსეთის ცარიზმთან კავშირში მყოფი სამშობლოსა და მეფის მოღალატე სახლთუხუცესი ზურაბ წერეთელი მფარველობდა, პოლიტიკური ხასიათი ჰქონდა.

იმერეთის სამეფოს გაუქმების შემდეგ ქუთაისის სტამბა დაიხურა. 1811-1814 წლებში ზურაბ წერეთელი მის აღგენას შე-

ეცადა, მაგრამ უშედეგოდ. ამ საკითხზე ყოფილი სახლთუხუცესის თხოვნას რუსეთის ადგილობრივმა ხელისუფლებამ უარით უპასუხა, მაშინ ზურაბ წერეთელმა თავის საგვარეულო მამულში - საჩხერეში საკუთარი „ნიგნოსაბექდავი“ მოაწყო.

ქუთაისის პირველმა სტამბამ სულ ათი წელი (1800-1810) იარსება. ამ ხნის მანძილზე ის ერთადერთი სტამბა იყო საქართველოში.

იმერეთის სამეფოს გაუქმებისა და რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ, ნახევარი საუკუნის განმავლობაში, ქუთაისში, თითქმის არაფერი დაბეჭდილა. 1811-1862 წლებში ქუთაისში გამოცემული წიგნი, ჯერჯერობით მიკვლეული არ არის. 1821 წელს ქუთაისში დაიბეჭდა იმერეთის მმართველის - გორჩაკოვის „საერთო განცხადება მცხოვრებთადმი იმერეთისა“, რომელშიც ხელისუფლება პატიებას ჰპირდებოდა 1819-1820 წლების აჯანყების მონაწილეებს. ეს ფაქტი იმაზე მიუთითებს, რომ ქუთაისში სტამბა არსებობდა და მას იმერეთის დროებითი მმართველობა თავისი მიზნებისათვის იყენებდა.

მე-19 საუკუნის 60-იან წლებში ქუთაისში ორი სტამბა გაიხსნა - ერთი საგუბერნიო და მეორე კერძო, რომელიც ვინმე იანკელ როტენბერგს ეკუთვნოდა. 1862 წელს ამ სტამბაში დაიბეჭდა გ. დიდებულის მიერ რუსულიდან ნათარგმნი წიგნი ნაპოლეონ პირველის შესახებ. 1963-1870 წლებში ქუთაისში კიდევ რამდენიმე წიგნი გამოიცა.

მე-19 საუკუნის 70-80-იან წლებში ქუთაისის საზოგადოებრივი და კულტურული ცხოვრება მნიშვნელოვნად გამოცოცხლდა და მრავალფეროვანი გახდა. ქუთაისი ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ერთ-ერთ ძლიერ კერად გადაიქცა. მიუხედავად ამისა, წიგნების გამოცემას ქუთაისში ჯერ კიდევ შემთხვევითი ხასიათი ჰქონდა.

70-იან წლებში ქუთაისში გამოცემული წიგნებიდან პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ თეიმურაზ მეორის ერთ-ერთი ძირი-

თადი ნანარმოები: „სარკე თქმულთა ანუ დღისა და ღამისა ბაასება“. პოემა გამოსცა გრიგოლ ქორქაშვილმა. ეს იყო „აღმოსავლეთის ხანის“ ქართული ლიტერატურის ამ მნიშვნელოვანი ძეგლის პირველი, თუმცა არასრული პუბლიკაცია. დაიბეჭდა პოემის მხოლოდ პირველი ნაწილი. გამოიცა, აგრეთვე, გ. აბაშიძის ვოდვეილი „ცოლი თუ გინდა ეს არის?!“ (1877 წ.) და ოთხიოდე სასულიერო შინაარსის წიგნი.

მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში წიგნის გამოცემისა და გავრცელების საქმე ქუთაისში ერთგვარად გაუმჯობესდა. გაიხსნა რამდენიმე კერძო სტამბა (პ. ნულუკიძის, ვ. ზედგინიძისა და პ. ფერაძის, დ. ლამბაშიძის, ნ. გამრეკელისა და სხვ.) და წიგნის მაღაზია (1880 წ.), რომელიც პ. გ. გერარდს ეკუთვნოდა. დაიბეჭდა ორმოცდაათამდე დასახელების წიგნი, რომელთა უმრავლესობა ცალკეულ დაწესებულებათა თუ საზოგადოებათა წესდებები, ანგარიშები, მსუბუქი შინაარსის ლექსთა კრებულები იყო. მაგრამ მათ შორის უნდა დავასახელოთ რამდენიმე საყურადღებო წიგნი – 1882 წ. ილია ჭყონიამ გამოსცა მე-19 საუკუნის ერთ-ერთი კოლორიტული მოღვაწის – გიორგი შარვაშიძის კომედია „მომაკვდავნი“, 1883 წელს დაიბეჭდა „ვეფხისტყაოსანი“. ეს იყო პოემის მეშვიდე გამოცემა. ამას წინ უსწრებდა გამოჩენილი უნგრელი მხატვრის – მიხაი ზიჩის ჩამოსვლა ქუთაისში. აქაც, თბილისის მსგავსად, დაიდგა ე. წ. ცოცხალი სურათები რუსთაველის პოემის მიხედვით.

ცოცხალი სურათების წარმოდგენამდე, 1882 წლის აპრილში, აკაკი წერეთელმა წაიკითხა ლექციები „ვეფხისტყაოსნის“ ტიპების შესახებ. ვ. ზედგინიძისა და პ. ფერაძის სტამბაში დაიბეჭდა წიგნაკი – პროგრამა „Поэма Шота Руставели Барсова кожа, порядок живых картин. Поименование участвующих лиц“.

„ცოცხალი სურათები“ მ. ზიჩის უშუალო ხელმძღვანელობით წარმოადგინეს 1882 წ. მაისის ბოლოს. მიხაი ზიჩის სტუმრობამ

და „ცოცხალი სურათების“ დადგამ დააჩქარეს „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემა ქუთაისში. ქუთაისში დაბეჭდილი „ვეფხისტყაოსანი“ 1860 და 1879 წლების გამოცემების მიხედვით დამუშავებულ ტექსტს წარმოადგენს (ს. ყუბანეიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ბეჭდვის ისტორიიდან“, თბ. 1960, გვ. 80). პოემის ტექსტი დასაბეჭდად მოამზადა ცნობილმა საზოგადო მოღვაწემ – კირილე ლორთქიფანიძემ, დაიბეჭდა პეტრე წულუკიძის სტამბაში.

1888 წელს ლავრენტი მაჩიტაძე-დიმელმა გამოსცა არჩილ მეორის „გაბაასება თეიმურაზისა და რუსთაველისა“ ასეთი სათაურით – „არჩილიანი“ ანუ მეფის თეიმურაზ პირველის ცხოვრება. ისტორიული პოემა და სხვა ლექსები თქმულნი მეფის არჩილ მეორის მიერ“. ეს იყო ქართული ლიტერატურის ამ შესანიშნავი ძეგლის მეორე გამოცემა.

მე-19 ს. 80-იან წლებში გაზეთ „შრომის“ თანამშრომლებმა და ქუთაისის მოწინავე ინტელიგენციის ერთმა ნაწილმა, კირილე ლორთქიფანიძის ინიციატივით და ხელმძღვანელობით, წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობის დაარსება გადაწყვიტა. ალექსანდრე ჭყონიამ შეადგინა წესდების პროექტი, ხოლო კ. ლორთქიფანიძემ 1884 წლის 15 დეკემბერს ვრცელი წერილი გაუგზავნა ილია ჭავჭავაძეს და დახმარება სთხოვა.

ქუთაისში წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობის დაარსების განზრახვამ ფართო გამოსხაურება ჰპოვა ქართველ ინტელიგენციაში. ილია ჭავჭავაძემ, პ. უმიკაშვილმა და სხვებმა კირილე ლორთქიფანიძეს თანადგომა და დახმარება აღუთქვეს.

კ. ლორთქიფანიძისა და მის გარშემო შემოკრებილ საზოგადო მოღვაწეთა (ა. ჭიჭინაძე, ე. მჭედლიძე, ს. ხუნდაძე და სხვ.) ჯგუფის ენერგიული ღონისძიებების მიუხედავად, წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობის დაარსება გაჭიანურდა, მაგრამ, სანამ ეს საქმე მოგვარდებოდა, ქუთაისში ჩამოყალიბდა ქართული მწერლობის მოყვარულთა ჯგუფი, რომელშიც შედიოდნენ: კ. ლორთქიფანიძე, ა. გარსევანიშვილი, თ. მთავრიშვილი, ს. ხუნდაძე,

ს. ყიფიანი, პ. კვიციანი და სხვ. ამ ჯგუფმა შეადგინა და წელს გამოსცა „ქართული გრამატიკის ტერმინოლოგია“, რომელსაც წინ უძღოდა ს. ხუნდაძის ვრცელი წერილი „ქართული ენის მასწავლებელთა საყურადღებოდ“.

ქართული მწერლობის მოყვარულთა ჯგუფმა ნაყოფიერი მუშაობა ჩაატარა. მან 1889-1891 წლებში სამ ტომად გამოსცა ლიტერატურულ-ისტორიული კრებული „ცდა“, რომელშიც ბევრი საინტერესო თხზულება დაიბეჭდა. „ცდაში“ გამოქვეყნდა პირველად გიორგი წერეთლის „პირველი ნაბიჯი“ (1890-1891 წწ.), გ. ვოლსკის ლექსი „შენ გეტრფი მარად“ და სხვ.

1892 წელს მთავრობის ნებართვით ქუთაისში დაარსდა „ქართული წიგნის გამომცემელთა ამხანაგობა“, რომლის მიზანსაც საგამომცემლო საქმისა და ქართული ლიტერატურის განვითარებისათვის ზრუნვა წარმოადგენდა. „ამხანაგობა“ ცდილობდა გამოეცა ისეთი წიგნები, რომლებიც ხალხისათვის სასარგებლო იქნებოდა და მატერიალურად ხელმისაწვდომიც.

„ამხანაგობის“ წევრები იყვნენ და მის საქმიანობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ: კ. ლორთქიფანიძე, ს. ხუნდაძე, ა. გარსევანიშვილი, გ. მაიაშვილი (ზდანოვიჩი), ს. ოცხელი, ი. ოცხელი, ს. რობაქიძე, ი. კვიციანიძე, ყ. დათეშიძე, კ. ერისთავი, პ. კვიციანიძე, ე. კლდიაშვილი, მ. ლალიძე, ვ. მასხუღია, ი. პურადაშვილი, ს. ყიფიანი, ი. ჭყონია, ა. ჭყონია, ვ. ჭილაძე, ს. ხეჩინაშვილი, ნ. ხელეთუფლიშვილი, კ. ბაქრაძე, დ. მთავრიშვილი, ი. კილაძე, გ. გველესიანი, ი. ავალიანი, გ. სვანიძე, ჯ. ჯორჯიკია, ნ. ლორთქიფანიძე, ბ. ასათიანი, ლ. ჩიმაკაძე, ა. შუბლაძე, ვ. ხმალაძე, ი. ნიკოლაიშვილი, დ. ოყრეშიძე, რ. არსენიძე, ვ. ბერიძე, ა. ჯანელიძე, ა. ოდიშარია და სხვ.

ქართული წიგნის გამომცემელთა ქუთაისის „ამხანაგობა“ საკმაოდ სერიოზული გაერთიანება იყო. მან თავისი არსებობის მანძილზე (1892-1914 წწ.) 23 სახელწოდების ქართული წიგნი გამოსცა და გაავრცელა. „ამხანაგობის“ ისტორიაში ნაყოფიერი აღმო-

ჩნდა 1892-1903 წლები. შემდეგ მისი საქმიანობა შენედა. 1903-1914 წლებში მან მხოლოდ ორიოდ წიგნი და გამოსცა. პირველი მსოფლიო ომის დროს „ამხანაგობამ“ არსებობა შეწყვიტა.

განსაკუთრებით დიდია „ამხანაგობის“ დამსახურება გიორგი წერეთლის (1842-1900 წწ.) ლიტერატურული მემკვიდრეობის გამოცემისა და პოპულარიზაციის საქმეში. 1982 წლის 2 ნოემბერს გაფორმდა ხელშეკრულება, რომლითაც „ამხანაგობამ“ გ. წერეთლის თხზულებათა პირველად გამოცემის უფლება მიიღო (კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, გ. წერეთლის ფონდი, № 175, 176-183). მან 1893-1903 წლებში დაბეჭდა გიორგი წერეთლის თხზულებათა სამი ტომი. ეს იყო მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრის ქართული ლიტერატურის ამ თვალსაჩინო წარმომადგენლის თხზულებათა პირველი სოლიდური გამოცემა. გ. წერეთლის შემოქმედება, შედარებით სრული სახით, პირველად წარსდგა ქართველი მკითხველის წინაშე.

1897 წელს „ამხანაგობამ“ გამოსცა მე-19 საუკუნის პოპულარული ქართველი პოეტის – მამია გურიელის (1836-1891) თხზულებათა ვრცელი ერთტომეული (399 გვ.). იგი დასაბეჭდად მოამზადა კირილე ლორთქიფანიძემ.

„ამხანაგობის“ შემდეგი მნიშვნელოვანი გამოცემა იყო გრიგოლ (გრიშა) დავითის ძე აბაშიძის (1866-1903 წწ.) თხზულებათა პირველი ტომი (1901 წ., 366 გვერდის მოცულობით). გ. აბაშიძეს მისი ნაწერების გამოსაცემად მომზადებაში დიდი დახმარება გაუწია კ. ლორთქიფანიძემ. პოეტმა მას წიგნი შემდეგი წარწერით მიართვა: „ნიშნად უღრმესი პატივისცემისა და უგულითადესი მადლობის, ვინცა თხზულება ესე გააშალაშინა და გაალამაზა, – უძღვნის ავტორი ყველასგან საპატიოდ აღთქმულს თავადს კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძეს სახსოვრად“.

უფრო ადრე, 1892 წელს, „ამხანაგობამ“ ცალკე წიგნად გამოსცა მ. ლერმონტოვის „მწირის“ გ. აბაშიძისეული თარგმანი, რომელმაც აკაკი წერეთლის აღფრთოვანებული რეცენზია დაიმსახურა.

ნორჩი ქართველი მკითხველისათვის „ამხანაგობამ“ რამდენიმე საინტერესო წიგნი დაბეჭდა: ედმონდ დე-ამიჩის „დედა-შვილის თავგადასავალი“ (1892, 1896 წწ.), შილერის „ვილჰელმ ტელი“ (ი. სანებლიძის პროზაული თარგმანი მოსწავლეთათვის, 1893 წ.), ცახელის (პარმენ თვალჭრელიძის) „გურგენ რაინდი“ (ლეგენდა, 1893 წ.), დ. ყიფიანის „ზვიმა“ (ქინაქინის ამბავი, 1896 წ.), ნ. ნაკაშიძის „ზარაბაბილის ხელმწიფის ქალი“ (ზღაპარი, 1914 წ.) და სხვ.

საყურადღებო მოვლენა იყო მე-19 საუკუნის ქართული ისტორიოგრაფიის ერთ-ერთი თვალსაჩინო წარმომადგენლის – ს. ბართოვის (ბართაშვილის) „საქართველოს ისტორიის“ რუსულიდან ქართულად თარგმნა და გამოცემა სამ წიგნად, რაც ამხანაგობამ 1895-1913 წლებში განახორციელა (ნაშრომი თარგმნა სილოვან ხუნდაძემ).

„ამხანაგობამ“ მიზნად დაისახა ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების შეგროვება და გამოცემა, რასაც აქტიურად დაუჭირა მხარი მაშინ კიევის სასულიერო აკადემიის მეორე კურსის სტუდენტმა, შემდეგში ცნობილმა პედაგოგმა მელიტონ კელენჯერიძემ. მან ამ თემაზე რამდენიმე წერილი გამოაქვეყნა „მოამბეში“ (1894-1895 წწ.), ხოლო 1896 წელს ეს წერილები ცალკე წიგნად გამოსცა სახელწოდებით „სახალხო პოეზია და მისი საპედაგოგო, საესტეტიკო და სამეცნიერო მნიშვნელობა“. მ. კელენჯერიძის ეს შრომა ერთ-ერთი პირველი სერიოზული მეცნიერული გამოკვლევაა ქართულ ენაზე ხალხური პოეზიისა და მისი შესწავლის მნიშვნელობის შესახებ. იგი უაღრესად ტენდენციურად (უფრო ზუსტად, არასწორად) არის შეფასებული ფ. მახარაძის წიგნში „ხალხური პოეზია და ბ-ნი მელიტონ კელენჯერიძე“ (თბ., 1897 წ.).

„ამხანაგობამ“ თავისი განზრახვა ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების შეკრება-გამოცემის საქმეში ვერ განახორციელა. მან დაბეჭდა მხოლოდ ერთი, შეკრებილი სვანეთის ისტორიისა

და ეთნოგრაფიის გამოჩენილი მკვლევრის – ბესარიონ ნიჟარაძის (თავისუფალი სვანი) მიერ.

ქუთაისის „ამხანაგობის“ სხვა გამოცემიდან უნდა დავასახელოთ: დუტუ მეგრელის (ხოშტარიას) „სურათები ჩვენი ხალხის ცხოვრებიდან“ (1892 წ.), თეოფილე ხუსკივაძის „ლევან ბატონიშვილი“ (ისტორიული მოთხრობა, 1903 წ.) და სხვ.

„ქართული წიგნის გამომცემელთა ქუთაისის ამხანაგობამ“ მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა საქართველოში წიგნის ბეჭდვისა და გავრცელების ისტორიაში.

მე-19 საუკუნის 80-90-იან წლებში და მე-20 საუკუნის პირველ ოცწლეულში ქუთაისში წიგნის გამოცემის საქმე კიდევ უფრო გაფართოვდა. წიგნებს ბეჭდავდნენ ჟურნალ-გაზეთების რედაქციები, საქველმოქმედო საზოგადოებანი, წიგნის მალაზიები, ლიტერატორთა და პედაგოგთა კორპორაციები, პოლიტიკურ პარტიათა ადგილობრივი ორგანიზაციები, მინიატურული, მცირე მოცულობის გამომცემლობები, რომელთა მოღვაწეობა, ზოგჯერ, ერთი წიგნის გამოქვეყნებით ამოიწურებოდა, ცალკეული პირები.

პოპულარული სასულიერო ჟურნალი „მწყემსის“ (1883-1910, რედაქტორი დავით ღამბაშიძე) რედაქციის მიერ გამოცემული წიგნებიდან განსაკუთრებით აღსანიშნავია გამოჩენილი ქართველი მეცნიერი ალექსანდრე ხახანაშვილის შრომები: „გურჯები“ და „Есть-ли грузины католики“ (1891, 1900 წწ.).

სასოფლო-სამეურნეო ჟურნალის – „მეურნის“ რედაქციამ, ილია ჭყონიას ხელმძღვანელობით, 1896-1898 წლებში რამდენიმე წიგნი გამოსცა. მათ შორის პროფ. ვასილ პეტრიაშვილის „ვაზი, მისი მოშენება და მოვლა“ (1896 წ.), ექიმ გ. ბადრიძის „ცოფით ავადმყოფობა“ და სხვ.

1900 წელს „აკაკის თვითური კრებულის“ რედაქციამ დაბეჭდა სიმონ ქვარიანის მოთხრობა „ანჟელინა“. გაზეთმა „შინაურმა საქმეებმა“ (1908-1916 წწ., რედაქტორი – მღვდელი სიმონ მჭე-

დლიძე) გამოსცა მელიტონ კელენჯერიძის „აკაკი წერეთელი როგორც მგოსანი მამულიშვილი“ (1909 წ.), პროფ. ა. ცაგარლის „მონმობანი მე-17-18 საუკ. ოფიციალური მიწერ-მონერებისა საქართველოს (ივერიის) ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ“ (1911 წ.) და სხვ. ჟურნალ „კოოპერაციის“ რედაქცია კი (1911-1917, დროგამოშვებით - 1918-1919 და 1923-1924 წწ. ერთხანს გამოდიოდა გაზეთის სახით, რედაქტორი იასონ გაბილაია) განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევდა წიგნების ბეჭდვას კოოპერაციის თემაზე. 1920 წელს „კოოპერაციამ“ გამოსცა ცნობილი მეცნიერის - სიმონ ავალიანის ფუნდემენტური შრომა „მინის მფლობელობა საქართველოში“.

ქუთაისში არსებული წიგნის მალაზიებიდან (ი. ხეთერელის, ვ. ბეჟანეიშვილის, ძმები ოცხელების და სხვ.) შედარებით ფართო საგამომცემლო საქმიანობას ეწეოდა „თომა მთავრიშვილისა და ამხ. წიგნის მალაზია“, რომელმაც ამ დარგში თავისი მოღვაწეობა დაიწყო ალ. ხახანაშვილის ცნობილი შრომის „ბატონყმობა საქართველოში რუსეთთან შეერთებამდის (ისტორიული გამოკვლევა)“ დაბეჭდვით (1910 წ.) , შემდეგ კი მალაზიამ გამოსცა: კიტა აბაშიძის „ეტიუდები მე-19 საუკუნის ქართული ლიტერატურის შესახებ“ ორ ტომად (1911-1912 წწ.), ნიკო ნიკოლაძის „მამულის სიყვარული და მსახურება“(1914 წ.). იაკობ ხუცესის „წამება წმიდისი შუშანიკისი“ (1917 წ.; ეს იყო ამ ძეგლის პირველი მეცნიერული პუბლიკაცია, რომელიც სერგი გორგაძემ მოამზადა), ვასილ წერეთლის „ქართული სამეცნიერო და საფილოსოფოსო ტერმინოლოგია იოანე პეტრიწის თარგმანის მიხედვით (1916 წ.; შრომას საფუძვლად დაედო ნემესიო ემესელის თხზულების „ბუნებისათვის კაცისა“ იოანე პეტრიწისეული თარგმანი), სერგი გორგაძის „ქართული მართლწერა“(1916 წ.), მელიტონ კელენჯერიძის „საქართველოს საკათალიკოსო ეკლესიის მოკლე ისტორია“(1918 წ.), ევ. ნიკოლაძის „საქართველოს ეკლესიის ისტორია“ (1918 წ.), „ვეფხისტყაოსანი“ (1918 წ.).

განსაკუთრებით დიდია „თ. მთავრიშვილისა და ამხ. წიგნის მალაზიის“ დამსახურება ქართულ ენაზე სახელმძღვანელოების გამოცემის საქმეში. თვით თ. მთავრიშვილმა ო. ოცხელთან და ს. ყიფიანთან ერთად შეადგინა დაწყებითი კლასების სახელმძღვანელო, ანუ როგორც მას ავტორები უწოდებდნენ „ოჯახსა და შკოლაში საკითხავი წიგნი“ – „გუთანი“, რომელიც 1908-1920 წლებში ექვსჯერ გამოიცა და ძალიან მალე უაღრესად პოპულარული გახდა არა მარტო დაწყებით სკოლაში, არამედ ქართველ საზოგადოებაში საერთოდ.

ძმები ოცხელების წიგნის მალაზიასთან 1914 წლიდან არსებობდა საგამომცემლო სერია „საისტორიო ბიბლიოთეკა“, რომელსაც დიმიტრი უზნაძე ხელმძღვანელობდა.

ქუთაისში წიგნების გამოცემისა და გავრცელების საქმეში აღსანიშნავია ცნობილი საზოგადო მოღვაწის – ისიდორე კვიციარიძის დამსახურება, რომელიც 1903-1921 წლებში ხელმძღვანელობდა „სამამდროვო-სამეცნიერო გამომცემლობა „იმერეთი“-„კოლხიდას“. ი. კვიციარიძის ჟურნალ-გაზეთების კანტორა, როგორც მას ჩვეულებრივ უწოდებდნენ, ქუთაისში, ქალაქის ცენტრში, ბულვარის მახლობლად, მშენიერ შენობაში იყო მოთავსებული და ელიტარულ კულტურულ სალონს წარმოადგენდა. აქ იკრიბებოდნენ მწერლები, მსახიობები, მხატვრები, პედაგოგები, პოლიტიკური და საქველმოქმედო ორგანიზაციების მოღვაწენი. აქ ხშირად მოჰყავდათ ქუთაისში ჩამოსული უცხოელი სტუმრები. „იმერეთის“ მიერ გამოცემული წიგნებიდან პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ აკაკი წერეთლის თხზულებათა მეორე ტომი (1913 წ.), გიორგი ჭალადიდელის (ქოჩაკიძის) ნაწერების ერთტომეული (1913 წ.), ვარლამ რუხაძის პოემა „ერის სულიერი მეფე“, რომელიც აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილი და სხვ.

1903 წელს იოსებ ოცხელისა და სილოვან ხუნდაძის ინიციატივით ქუთაისში დაარსდა „საყმაწვილო წიგნების გამომცემელი წრე“, რომელიც მიზნად ისახავდა ძირითადად თარგმნის საშუ-

ალებით ქართულ ენაზე საბავშვო ლიტერატურის გამდიდრებას. ოჯახში ქართული ენის შესწავლისათვის ხელისშეწყობის მიზნით წრემ 1905 წელს გამოსცა „საყმანვილო წიგნების კატალოგი“, რომლის მიხედვითაც შეიძლებოდა საოჯახო ბიბლიოთეკის შედგენა. ცნობილი პედაგოგის – დავით დონდუას ხელმძღვანელობით წრემ დაიწყო „სურათები – ზღაპრების“ გამოცემა.

1917-1921 წლებში ქუთაისში ფუნქციონირებდნენ გამომცემლობები: „განათლება“, „შკოლა“, „მერანი“, „მომავალი“, რომლებიც ძირითადად სახელმძღვანელოებს ბეჭდავდნენ ქართულ ენაზე. მათ გამოსცეს ქართული ენისა და ლიტერატურის, საქართველოს ისტორიის, მათემატიკის, ფიზიკის, ქიმიის, ბუნებისმეტყველების, გეოგრაფიის და დაწყებითი კლასების ბევრი კარგი სახელმძღვანელო, რომლებზედაც ქართველი ახალგაზრდობის არაერთი თაობა აღიზარდა.

საინტერესო საგამომცემლო საქმიანობას ეწეოდნენ ცისფერყანწელები. მათ მიზნად დაისახეს შეექმნათ ქართველი სიმბოლისტების ნაწარმოებთა ბიბლიოთეკა, რისთვისაც დააარსეს გამომცემლობანი „მეოცნებე ნიამორები“ და „კირჩხიბი“. ამ გამომცემლობათა სული და გული იყო სანდრო ცირეკიძე.

„მეოცნებე ნიამორებმა“ ორი წიგნი გამოსცა: სტეფან მალარმეს „ლექსები და პროზა“ (1919 წ. ეძღვნება ელეონორა ნაზარიშვილს) და კოლაუ ნადირაძის ლექსების პირველი კრებული „ბალდახინი“ (1920 წ.).

მნიშვნელოვან ლიტერატურულ მოვლენას წარმოადგენდა სანდრო ცირეკიძის მიერ „ახალი პოეზიის ანთოლოგიის“ გამოცემა (1919 წ., გამომცემლობა „კირჩხიბი“). ანთოლოგიაში მოთავსებულია მე-20 საუკუნის ათიანი წლების ქართული ლიტერატურის საუკეთესო ნიმუშები. „კირჩხიბმა“ გამოსცა, აგრეთვე, ვალერიან გაფრინდაშვილის ლექსების პირველი წიგნი „დაისები“ (1919 წ.).

1919 წელს ახალგაზრდა ნიჭიერმა მწერლებმა: აკაკი ბელიაშვილმა, სიმონ ჩიქოვანმა და ნიკოლოზ ჩაჩავამ ქუთაისში ცა-

ლკე წიგნად გამოსცეს კიტა აბაშიძის შრომა „ევოლუცია საღი რიკო პოეზიისა საფრანგეთში მე-19 საუკუნეში“. წიგნის ყდაზე სათაურის ქვემოთ არის წარწერა: გამომცემლობა „აკ-სიმ-კოლი“, რაც ნიშნავს – აკაკი, სიმონი, კოლია, ე.ი. ა. ბელიაშვილი, ს. ჩიქოვანი და ნ. ჩაჩავა.

კ. აბაშიძის ეს წიგნი „აკ-სიმ-კოლის“ ერთადერთი გამოცემაა. ასევე თითო-ოროლა წიგნის დაბეჭდვით შემოიფარგლა გამომცემლობების: „გლეხის“ (1898-1900 წწ.), „ზვრის“ (1901 წ.), „მინა და თავისუფლების“ (1905 წ.), „ასოთამწყობის“ (1906 წ.), „პროლეტარის“ (1906 წ.), „ნარგიზის“ (1915 წ.), „სპარტაკის“ (1918 წ.) საქმიანობა.

1920 წელს თბილისიდან ქუთაისში გადაიტანეს ბოლშევიკური გამომცემლობა „წითელი ვარსკვლავი“, რომელმაც კომუნისტური შინაარსის რამდენიმე წიგნი დაბეჭდა.

მე-20 საუკუნის ათიანი წლების დასაწყისში ქართული გიმნაზიის დირექტორის – იოსებ ოცხელის ინიციატივით სასწავლებელში დაარსდა მოწაფეთა გამომცემლობა, რომელმაც ორმოცდაათამდე ნათარგმნი თუ ორიგინალური წიგნი დაბეჭდა. მათ შორის: გ. ერისთავის „ძუნწი“, ვ. ჰიუგოს „ძმა – ძმის მტერი“, გიდე მოჰასანის „დამჩვალი“, გარბინის „სიგნალი“ და სხვ.

ქუთაისში წიგნებს ბეჭდავდნენ: ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების ადგილობრივი განყოფილება, „მანგანუმის მრეწველთა ყრილობის“ საბჭო (ძირითადად, რუსულად).

ბევრი კარგი წიგნი გამოსცეს ქუთაისში ცალკეულმა პირებმა. აი, ზოგიერთი მათგანი:

ძმებმა ვარლამ და ივანე ჭილაძეებმა დაბეჭდეს ს. ხუნდაძის ვრცელი ნაშრომი „ქართული ზმნები“ (1891 წ.), დ. ერისთავის თხზულება „მომაკვდავნი“ (1891 წ.), კოლხიდელის (გ. დადიანის) ლექსთა კრებული (1901 წ.) და სხვა.

ალექსანდრე არაბიძემ – მაქსიმ გორკის „ორი მოთხრობა“

(ნათარგმნი ს. რობაქიძისა, 1902 წ.), შალვა დადიანის „50 წელი ქართული თეატრისა“ (1900 წ.), საიუბილეო ილუსტრირებული კრებული ვასო აბაშიძის ქართულ სცენაზე მოღვაწეობის 25 წლისთავის აღსანიშნავად (1902 წ.) და სხვ. ა. არაბიძის მიერ გამოცემულ წიგნებს შორის განსაკუთრებით აღსანიშნავია მიხეილ ხელთუფლიშვილის მონოგრაფია „Вступление Грузии в состав Российской империи“ (1901 წ.). ამ ნაშრომს, რომელმაც ფართო გამოხმაურება და მაღალი შეფასება ჰპოვა 900-იან წლებში, დღესაც არ დაუკარგავს თავისი მეცნიერული ღირებულება.

მიტოფანე ლალიძემ, მრენველმა და მეცენატმა – აკაკი წერეთლის „მოდა“ (1896 წ.), „ნათელა“ (1897 წ.), ი. გომართელის „შილღერის პოეზიის ძირითადი თვისებანი“ (1903 წ.) და სხვ.

იასონ კაპანაძემ, პედაგოგმა და საზოგადო მოღვაწემ, რომელიც მწერლობაში „თავბერას“ ფსევდონიმით არის ცნობილი – „სოფლის მასწავლებლის ხმა“ (1906 წ., რუსულად).

დავით ბაქრაძემ – პროფ. რუდოლფ ფონ იურიანგის გახმაურებული წიგნი „ბრძოლა უფლებისათვის“ (1908 წ., გერმანულიდან თარგმნა იასონ ბაქრაძემ).

ცნობილმა თეატრალმა სერგი გერსამიამ – კიტა აბაშიძის (ერთი პილატეთაგანი) „ჯვარს აცვ, ჯვარს აცვ ეგე!“ (ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობის გამო, 1913 წ.), ს. ქვარიანის „შოთა რუსთაველი და მისი პოემა“ (1914 წ.) და სხვ.

რაჟდენ დათეშიძემ, მრენველმა და ქველმოქმედმა – აკაკი წერეთლის „ოცნება“ (1911 წ.), ს. ქვარიანის „ქართველი ერის ტრაგედია მე-17 საუკუნეში (გიორგი სააკაძე და მისი დრო)“ (1911 წ.) და სხვ.

დ. შარაშენიძემ – ლადო მზვანელის (ნაცვლიშვილის) წიგნი „აკაკის მოგზაურობა რაჭა-ლეჩხუმში“ (1912 წ.).

გ. ლეშკაშელმა – ნიკოლოზ ბარათაშვილის „რჩეული ლექსები“ (1916 წ.). ეს იყო ქუთაისში დაბეჭდილი ნ. ბარათაშვილის ლექსების პირველი წიგნი.

ცალკე უნდა გამოვეყოთ ტუტკუ გვარამია, რომლის სახელთან არის დაკავშირებული გალაკტიონ ტაბიძის პირველი წიგნის გამოცემა (1914 წ.), რომელმაც პოეტს საყოველთაო აღიარება მოუპოვა. მაღლიერმა პოეტმა ტუტკუ გვარამიას გულთბილი ლექსი უძღვნა. ტ. გვარამიამ გამოსცა აგრეთვე დია ჩიანელის თხზულებათა პირველი წიგნი (1918 წ.) და სხვ.

ქუთაისში წიგნის გამომცემელ ცალკეულ პირთა შორის არიან: დ. კესაშვილი, ნ. გიგაური, ო. კელენჯერიძე, ბ. კურცხალია, ბ. კილაძე, ა. რუხაძე, გ. ფოცხვერაია და სხვ.

ქუთაისში დაიბეჭდა ბევრი წიგნი გამომცემლობის ან გამომცემლის აღნიშვნის გარეშე. მოკლედ ზოგიერთი მათგანის შესახებ.

ანონიმურად დაიბეჭდა შალვა დადიანის თხზულება „ნაპერწყალი“ (1892 წ.), მიხ. სალარაძის „უმთავრესი კითხვები სალიტერატურო კრიტიკისა“ (1896 წ.), ემილ ვანდერველდეს „თანამედროვე ქალაქი“ (1902 წ.), ფ. მახარაძის „დანიელ ჭონქაძე და მისი დრო“ (1904 წ.), ნიკო მარრის „ქართველი ეროვნება“, მელიტონ კელენჯერიძის „სიმართლე ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის შესახებ“ (1906 წ., რუსულად), ილია ჭავჭავაძის „რამდენიმე სურათი ანუ ეპიზოდი ყაჩაღის ცხოვრებიდან“ (1907 წ., ს. ხუნდაძის შესავალი წერილით), შეურიგებელის „სოციოლოგიური წერილები“ (1909 წ.), ლევ ტოლსტოის დრამა „მეუფება წყვილიადისა“ (1909 წ., დავით მიქელაძის თარგმანი), დიმიტრი უზნაძის „ექსპერიმენტალური პედაგოგიკის შესავალი“ (1912 წ.) და სხვ.

1917-1920 წლებში გამოცემული წიგნებიდან აღსანიშნავია: აკაკის „პატარა კახი“, „თორნიკე ერისთავი“, „თამარ ცბიერი“, შალვა ნუცუბიძის „ლოლიკა“, რაჟდენ გვეტაძის ლექსების კრებული, მიხეილ ბოჭორიშვილის „ეტიუდები“ და სხვ.

ქუთაისში, პერიოდულად, რუსული წიგნებიც იბეჭდებოდა. თითო-ოროლა წიგნი უცხოურ ენებზეც (გერმანულად, ფრანგულად) გამოიცა.

ქუთაისში წიგნის ბეჭდვისა და გამოცემის ტრადიციები მნი-

შენელოვნად დაქვეითდა საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ. ქალაქის ინტელექტუალური ძალების თბილისში მასობრივად გადასვლამ, სერგო კლდიაშვილის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „დიდმა გადასახლებამ“ (ეს პროცესი დაიწყო თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ და მეტნაკლები ინტენსივობით მიმდინარეობს დღემდე) დააკნინა და შეაფერხა ქუთაისის კულტურული ცხოვრება. საუკუნეების მანძილზე ქართული აზროვნების ერთ-ერთი უთვალსაჩინოესი ცენტრი თითქმის უზადრუკ პროვინციად იქცა. ამან, რასაკვირველია, თავისი უარყოფითი გავლენა მოახდინა წიგნის ბეჭდვასა და გამოცემაზე. ამასთან დაკავშირებით ცნობილმა მწერალმა და საგამომცემლო საქმის ერთ-ერთმა თაოსანმა ქუთაისში – სანდრო ცირეკიძემ, 1921 წლის 24 მაისს, სამაზრო რევოლუციურ კომიტეტს მიმართა მოხსენებითი ბარათით, რომელშიც ნათქვამი იყო: „... ქუთაისი ყოველთვის მალლა იდგა გამომცემლობის საქმეში და ბოლო დროს მაგალითსაც კი იძლეოდა გამოცემების მხატვრული გარეგნობით. მაშინ ინიციატივა კერძო პირების და ჯგუფების ხელში იყო. დღეს, როდესაც ნყობილება შეიცვალა და ყველაფერი კეთდება სახელმწიფოს მასშტაბით და სახელმწიფოს სახელით, კერძო ინიციატივას აღარც საშუალება აქვს, აღარც – ხალისი. ქუთაისი დაჩუმიდა (ხაზგასმა ჩვენია, პ. ვ.). ეს არაა ნორმალური. აქ ყოველთვის იყო ქართული კულტურის მეორე ცენტრი და მას არ შეფერის პროვინციის როლი. აქ საკმარისი რიცხვია მწერლების, სხვა მოღვაწეების და აუცილებელია იყოს ინიციატივის, ლიტერატურული მუშაობის საშუალება, რომ ეს ძალები უსარგებლო არ დარჩნენ“... ს. ცირეკიძე აყენებდა საკითხს ქუთაისში დაარსებულიყო გამომცემლობა (ქუთაისის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. № 305, საქ. 14, ფურ. 2-3.)

ეს წინადადება უყურადღებოდ იქნა დატოვებული. ბოლშევიკებმა ხელისუფლების სათავეში მისვლისთანავე, მოახდინეს რა ბეჭდვითი სიტყვის სრული მონოპოლიზაცია, იგი თავიანთი იდე-

ოლოგიური დიქტატურის განმტკიცების სამსახურში ჩააყენეს 20-იანი წლების პირველ ნახევარში, ვიდრე ძალაში იყო ყბადაღებული ე. წ. ახალი ეკონომიკური პოლიტიკა (ნეპი) და კერძო ინიციატივას გარკვეული გასაქანი ჰქონდა, ქუთაისში წიგნის ბეჭდვა და გამოცემა ჯერ კიდევ გრძელდებოდა, ფუნქციონირებდნენ სახელგამისა და „მეცნიერება საქართველოში“ ადგილობრივი განყოფილებანი. ამ პერიოდში, ბოლშევიკურ-კომუნისტური პროპაგანდისათვის გამიზნულ მაკულატურასთან ერთად, ქუთაისში დაიბეჭდა რამდენიმე ისეთი წიგნი, მათ შორის სახელმძღვანელო, რომელთა გათვალისწინების გარეშე ქართული კულტურის ისტორია სრულყოფილად ვერ იქნება წარმოდგენილი. დავასახელოთ ზოგიერთი მათგანი: ნიკო ლორთქიფანიძის თხზულებათა პირველი ტომი, ვახტანგ კოტეტიშვილის სამტომეული, ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობის ანთოლოგიის პირველი ტომი, თედო ბეგიაშვილის „ქართული სიტყვიერების ისტორიის“ მეორე ტომი და სხვა.

20-იანი წლების მეორე ნახევრიდან საგამომცემლო საქმე ქუთაისში თანდათან ჩაკვდა, ხოლო შემდეგ წიგნის ბეჭდვა თითქმის შეწყდა. ეს პროცესი პირველ რიგში პრესიდან დაიწყო. ქუთაისი, სადაც პერიოდულ თუ ერთდროულ აღმანახებსა და კრებულებთან ერთად, ყოველდღიურად სხვადასხვა მიმართულების რამდენიმე ლიტერატურული და პოლიტიკური გაზეთი გამოდიოდა, გასაბჭოების შემდეგ ერთადერთი კომუნისტურ-კომკავშირული „მუშა და გლეხის“ ამარა, ხოლო 1925-1929 წლებში სულ უგაზეთოდ დარჩა. საერთო სურათს ვერ ცვლიდა ის გარემოება, რომ ქართველი მწერლები და ხელოვნების მუშაკები ჯერ კიდევ ვერ ახერხებდნენ თითო-ოროლა ჟურნალის თუ გაზეთის ერთეული ნომრების გამოცემას. მათში თანდათან წამყვან ადგილს იჭერდა პროლეტარული კულტურისა და მწერლობის „მშენებელთა“ პოზიციები.

ქუთაისის კულტურული ცხოვრებისათვის დიდი მნიშვნელობა

ჰქონდა უმაღლესი სასწავლებლის – პედაგოგიური ინსტიტუტის დაარსებას (1933 წ.). მან საიმედო საფუძველი შექმნა საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ქუთაისის ტრადიციული ადგილის დასაბრუნებლად. თუმცა ეს პროცესი უაღრესად რთული და ხანგრძლივი აღმოჩნდა. ინსტიტუტთან დაარსდა სტამბა, სადაც რამდენიმე წიგნი დაიბეჭდა, მაგრამ საქმეს ამან ვერ უშველა. ქუთაისმა დათმო თავისი პოზიციები წიგნის გამოცემაში. სამაგიეროდ, დაჩქარებული ტემპით მიდიოდა ქალაქის სამრეწველო განვითარება. ქუთაისისათვის განმსაზღვრელი ეპითეტი გახდა – *ინდუსტრიული*, საქალაქო გაზეთსაც კი „ინდუსტრიული ქუთაისი“ (?) დაერქვა. ინდუსტრიულმა ქუთაისმა თანდათან დაჯაბნა კულტურული ქუთაისი. ამასთან ერთად მცირდებოდა ქუთაისში გამოცემული წიგნების რაოდენობა.

მე-20 საუკუნის 40-50-იან წლებში ქუთაისში წიგნების გამოცემა თითქმის შეწყდა. მაგრამ 60-იან წლებში თვალსაჩინო ქართველი პოლიგრაფისტისა და საზოგადო მოღვაწის – დავით მანდარიას (1921-1992) დიდი ძალისხმევით ქუთაისში მძლავრი პოლიგრაფიული კომბინატი აიგო, რამაც ყველა პირობა შექმნა, წიგნების გამოცემა განახლებულიყო.

1977 წელს დაარსდა გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველოს“ ქუთაისის ფილიალი. ქუთაისში წიგნების გამოცემა განახლდა. იგი კიდევ უფრო გაფართოვდა 80-90-იან წლებში. ამჟამად ქუთაისში რამდენიმე გამომცემლობა არსებობს, რომელთა პროდუქციასაც კარგად იცნობს მთელი საქართველო (გალაკტიონ ტაბიძის სახელობის სააქციო საზოგადოება „სტამბის“ საგამომცემლო ცენტრი, „საქართველოს“ ქუთაისის განყოფილება, „მონამეთა“, „სანუთრო“ და სხვ.). ქუთაისში გამოცემული წიგნი თანდათან ღირსეულ ადგილს იჭერს ქართულ ბიბლიოთეკაში.

საგარეო ურთიერთობების
სამსახური

ქუშმარიტების აღმოჩენა მდგომარეობს არა
ფაქტების უხვად დამონმებაში, რაც ადამიანს
პედანტად აქცევს, არამედ საჭირო ფაქტების
გამოყენებაში, რაც მას ფილოსოფოსად ხდის.

ჰენრი თომას ბოკლი

**წინაქრისტიანული ხანის
ქართული წარწერა ნეკრესიდან***

აღმოსავლეთ საქართველოში, ყვარლის რაიონში მდებარეობს ნეკრესის ნაქალაქარი. იგი განლაგებულია კავკასიის სამხრეთ კალთაზე, მდიდარ გეოგრაფიულ ზონაში. მისი, როგორც ქალაქის დაფუძნება, ქართული წყაროებით უკავშირდება მეფე ფარნაჯომს ძვ. წ. მეორე საუკუნეში. ნაქალაქარი საზოგადოებისათვის ცნობილია ადრექრისტიანული არქიტექტურული ძეგლებით, მათ შორის, IV ს. ეკლესიით. ნეკრესი პოპულარული გახდა აგიოგრაფიული ლიტერატურის ადრეული ძეგლით აბიბოს ნეკრესელის წამების შესახებ, სადაც აღწერილია აბიბოს ნეკრესელის – ნეკრესის ეპისკოპოსის ბრძოლა ცეცხლთაყვანისმცემლობის წინააღმდეგ ქრისტიანობის დასამკვიდრებლად და მისი მონამეობრივი სიკვდილი. ის, ე. წ. ათცამეტ ასურელ მამათა ერთ-ერთი წარმომადგენელი იყო, რომლებიც საქართველოში VI ს. მოღვაწეობდნენ.

ნეკრესის ნაქალაქარზე არქეოლოგიურ სამუშაოებს აწარმოებს საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმი 1984 წლიდან. გათხრილია II-IV სს. ცეცხლის ტაძარი, ანტიკური ხანის ქალაქის ზღუდის ნაწილი; IV-VI სს. ნაგებობის ნაშთები (სასახლე, მარანი), VI ს. ეკლესია და სხვ. აღმოჩენათა შორის მეტად მნიშვნელოვანია IV-VI სს. დათარიღებული არქიტექტურული ნაგებობის კედლებში მეორადი გამოყენებით ჩატანებული ქვის ფილები ქართული უძველესი წარწერებით, რომელთა ხნოვანება განისაზღვრება IV სა-

* გადმოებულია აღმანახ „ქართველოლოგიდან“, № 7, 2000.

უკუნის ნაგებობის ქვეშ არსებული კულტურული ფენის კვლევის
 კით ახ. ნ. I-II საუკუნეებით. პალეოგრაფიული ნიშნებითაც ისინი
 უძველესი ნარწერების რიგში ექცევიან. სულ დადასტურებული
 შვიდი ნარწერიდან I-II საუკუნეებს მიეკუთვნება 5 ნარწერა.

1999 წ. დადასტურებული იქნა კიდევ ერთი ნარწერიანი ფილა.
 ის აღმოჩნდა ნაქალაქარის ტერიტორიის ცენტრში, იმ ადგილის
 მახლობლად, სადაც ითხრება IV ს. მონუმენტური ეკლესია. ქვა
 ეგდო ზედაპირზე, საურმე გზაზე. გამოჩენილია წყლის დინების
 შედეგად, არა თავის ადგილზე.

ნარწერიანი ქვა სიგრძით 41,5 სმ-ია. მისი სიგანეა 10-10,5 სმ,
 სისქე – 5,5 სმ. თავი და ბოლო მოტეხილი აქვს. განსაკუთრებით
 დასანანია ზედა ნაწილის დაზიანება, რამდენადაც დაიკარგა ნა-
 რწერის დასაწყისი ნაწილი. ნარწერა შესრულებულია ამოკანწერის
 წესით. ასოების სიმაღლე მერყეობს 1,8-2,5 სმ შორის, სიგანე 1,0-
 2,0 სმ. შორის.

შემორჩენილია ორი დაზიანებული და ექვსი სრული სტრიქონი.

პირველი სტრიქონი: შემორჩენილია ბოლო ორი ასოს ქვედა
 ნაწილები.

მეორე სტრიქონი: შემორჩენილია პირველი ორი ასოს ქვედა
 ფრაგმენტები და ორი ბოლო ასო **Ⴢნ** (ან).

მესამე სტრიქონი: **სხსე** (აზატ). ბოლო ჩამოტეხილია. შე-
 იძლება აღდგეს: **ს** (ი)

მეოთხე სტრიქონი: **სსსს** (სი არს)

მეხუთე სტრიქონი: **ნქქ** (ნოკმ)

მეექვსე სტრიქონი: **სსს** (კავიმ)

მეშვიდე სტრიქონი: **ქქქ** (ხრევ)

მერვე სტრიქონი: **ს** (ს)

უძველესი ქართული წარწერა ნეკრესიდან

წაკითხვა: აზატ(ი)
სი არს
ნუმ
ცაპინ
ხრეჰ
ს

წარწერა, ერთის მხრივ, აღნიშნავს დაკრძალულის ვინაობას და, მეორეს მხრივ, თხოვნაა თუ მოწოდება: ნურავინ შეეხება მას, ნურავინ არევეს (ნუმცავინ ხრევეს).

წარწერა ასომთავრულია. გამოყენებულია ქართული ანბანის თოთხმეტი ასონიშანი: ა(4), ე(1), ვ(2), ზ(1), ი(2), მ(1), ნ(2), რ(2), ს(3), ტ(1), ჰ(1), ო(1), ც(1), ხ(1).

როგორც ირკვევა, საქმე გვაქვს წარწერიან საფლავის ქვა-სთან, რომელიც სტელის სახით იქნებოდა აღმართული საფლავზე. წარწერის დაზიანებულ ნაწილში, სავარაუდოა, აღნიშნული იქნებოდა დაკრძალულის სახელი. ნეკრესის სხვა წარწერებისაგან განსხვავებით, აღნიშნულ წარწერას ორი სიახლე ახასიათებს. ის ხანმეტურია და მასში გვხვდება ძველი ქართული წყაროებისათვის უცნობი სოციალური ტერმინი აზატი. ეს ტერმინი ვარაუდით პართულ ხანაში უნდა იყოს შემოსული, აღნიშნავდა თავისუფალს. მეზობელი ქვეყნების – ირანისა და სომხეთის მაგალითებით აზატები მძიმედ შეჭურვილი ცხენოსანი მეომრები იყვნენ. არის ვარაუდი, რომ მასთან არის დაკავშირებული ქართული სოციალური ტერმინი აზნაური – მაღალი სოციალური ფენის წარმომადგენლის სახელი, რომელიც დადასტურებული გვაქვს პირველივე ქართულ ლიტერატურულ ძეგლში – „მუშანიკის წამება“. წარწერის მიხედვით აზატის ინსტიტუტის არსებობა საქართველოში შეიძლება ახ. წ. პირველი საუკუნიდან ვივარაუდოთ. ადრეულ ქართულ ძეგლებში ის არ გვხვდება.

აღნიშნული წარწერა ნეკრესში აღმოჩენილ სხვა რამდენიმე წა-

რწერასთან ერთად დღეისათვის ცნობილ ქართულ წარწერებს შორის ყველაზე უადრესია და ის ახ. წ. I-II საუკუნეებით შეიძლება დათარიღდეს.

ამ წარწერიანი სტელის გარდა ნეკრესის ნაქალაქარზე, კერძოდ, ადგილ - „ნაგებებში“ აღმოჩენილია 5 სხვა წარწერიანი ქვა, რომლებიც ჩატანებული ყოფილა IV ს. აგებული სასახლის კედლებში, მეორადი გამოყენებით. წარწერების დათარიღებაში გვეხმარება არქიტექტურული ნაგებობის ქვეშ არსებული კულტურული ფენის არქეოლოგიური მასალა.

გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, ნეკრესის წარწერებს აქვს ყველა პალეოგრაფიული გამორჩეული ნიშანი, რომლითაც თარიღდება ქართული წარწერების ყველა, ადრეულად მიჩნეული წარწერა (პალესტინა, ბოლნისი, ურბნისი). ეს ნიშნებია: თავშეკრულობა, მარცხნივ გაზიდული ხაზის და ქარაგმის არ არსებობა, კუთხოვნება. ნეკრესის წარწერაზე არ გვხვდება ტექსტის დასაწყისის და დასასრულის სტანდარტული, დაკანონებული ფორმები: „ქრისტე“, ვედრება - „უფალო“, „ღმერთო“, „იყავნ, იყავნ“, „ამენ“, და სხვ., რაც დამახასიათებელია ქრისტიანული ხანის წარწერებისათვის.

1. ზემოთ განხილული წარწერა, ნეკრესის სხვა ხუთ წარწერასთან ერთად, წინაქრისტიანული შემოქმედების ნაყოფია. არქეოლოგიურად ისინი თარიღდება ახ. წ. I-II საუკუნეებით. ყველა განეუთვნება ცეცხლთაყვანისმცემელთა საფლავის ქვებს. ამგვარ დათარიღებას ეთანხმება წარწერაში დადასტურებული სოციალური ტერმინი „ზატი“ და ტექსტის ხანმეტური ხასიათი.

2. წარწერიანი ქვა დაზიანებულია – მოტეხილი აქვს თავიც და ბოლოც. ასევეა დაზიანებული სხვა წარწერიანი ქვებიც, რაც შემთხვევითობას არ შეიძლება მივანეროთ. ისინი განზრახ, წინასწარმოფიქრებული ღონისძიებით ჩანს დაზიანებული, რაც ქრისტიანობის გავრცელებისას, ცეცხლთაყვანისმცემლებთან დაპირისპირების დროს არის განხორციელებული. ამ დროს ე. ი. IV ს. დასაწყისში მთელი სისასტიკით დაანგრიეს და გაძარცვეს მაზდეანთა ტაძარი – მეტად შთამბეჭდავი, მონუმენტური არქიტექტურული ძეგლი. როგორც ჩანს, ეს იყო საერთო ღონისძიება მაზდეანთა წინააღმდეგ, როდესაც გაუნადგურებიათ მათი ტაძარ-სალოცავები ან გადაუკეთებიათ ქრისტიანულ ეკლესიებად; საფლავის ქვები დაუმტვრევიათ და დაუყრიათ, მოგვიანებით კი გამოუყენებიათ როგორც სამშენებლო მასალა.

3. ნეკრესის წარწერების აღმოჩენის შემდეგ, დღეს გავრცელებული მოსაზრების საპირისპიროდ, ქართული ასომთავრულის განვითარება არ შეიძლება დაუკავშირდეს ქრისტიანობის შემოსვლა-დამკვიდრებას. იგი გაცილებით ადრეა მომხდარი სხვა სოციალური გარემოსა და რელიგიური მრწამსის პირობებში.

4. ჩვენი ვარაუდით, ქართული ანბანის შემოღება და დამწერლობის განვითარება დაკავშირებული შეიძლება იყოს მაზდეანური რელიგიის ტექსტების – ლოცვების, ჰიმნების და სხვათა სათარგმნელად და ქართველ მაზდეანთა საკუთარ ეროვნულ ენაზე აღნიშნული ტექსტებით უზრუნველსაყოფად, რიტუალის სრულყოფილად წარმართვისათვის.

5. საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ, მსგავსივე ღონისძიების განხორციელებას – რელიგიური წიგნების ქართულ ენაზე თარგმანის საქმეს ეკლესიის მესვეურნიცა და ქართველ ქრისტიანთა მრევლიც მომზადებულები შეხვდნენ, რადგანაც მათ უკვე ჰქონდათ ერო-

ვნი ანბანიცა და მნიგნობრობაც. ეს იმ დროს, როდესაც ქართველთა მეზობლები ამ დროს იწყებენ ამავე საქმიანობისათვის საკუთარი ანბანის შექმნას ქრისტიანული საღმრთო ჰიმნების სათარგმნელად (სომხები, ალბანელები).

6. ზემოთ აღნიშნულის შემდეგ, ლეონტი მროველის ცნობას ფარნავაზ მეფის მიერ (ძვ. წ. III ს.) მნიგნობრობის გავრცელების შესახებ („და ამაჲნი შექმნა მნიგნობრობა ქართული“) ნდობით უნდა მოვეყვიდეთ. ფარნავაზის დროს იწყება ცეცხლის კულტურის განსაკუთრებული გავრცელება, მანვე დააფუძნა აპურა მაზდას კულტი და თვით კი ღმერთის რანგში მოგვევლინა. „მნიგნობრობა“ პირველ რიგში უნდა გავიგოთ როგორც „ნიგნის“ რელიგიური შინაარსის, სჯულის კანონთა კრებულის დოკუმენტური გაფორმება. „ბიბლია“ ნიგნია, ისევე როგორც „ყურანი“, „ნიგნის ხალხი“ – კი გარკვეული სჯულის ნიგნის მიმდევარი. „მნიგნობრობა“ პირველ რიგში უნდა გავიგოთ, როგორც სჯულის კანონის ნიგნის შექმნა. მაშასადამე, მნიგნობრობის შემოღებაში პირველ რიგში საეკლესიო ნიგნების თარგმნა იგულისხმება, კონკრეტულ შემთხვევაში კი – „ავესტას“ ნიგნების გადმოქართულება.

ნეკრესის წარწერების გამო

ყვარლიდან 8 კმ დაშორებით, სოფელ შილდასთან, მთიანი კავკასიონისა და ალაზნის ველის შესაყარზე მდებარეობს ნეკრესის ძველი ნაქალაქარი. აქ ციხე-ქალაქის მშენებლობა, ლეონტი მროველის ცნობით, მეფე ფარნაჯომს დაუწყია ძვ. წ. II საუკუნეში: „ამან ფარნაჯომ მეფემან უმატა ყოველთა ციხე-ქალაქთა შენება, და ამან ალაშენა ციხე ზადენი, და შექმნა კერპი სახელით ზადენ და ამართა ზადენს. და იწყო შენებად კახეთს ქალაქსა ნელქარისსა, რომელ არს ნეკრესი“ (1, გვ. 29).

შემდგომში ნეკრესის ზღუდენი მირიან მეფის მამამძუძეს მირვანოზს განუმტკიცებია: „ხოლო ამან მირვანოზ ჰმატა ყოველთა სიმაგრეთა ქართლისათა და უმეტეს ყოველთასა მოამტკიცნა ზღუდენი ნეკრესისა ქალაქისანი“ (1, გვ. 65).

ნეკრესში დღემდე არის შემორჩენილი როგორც ქრისტიანობამდელი, ისე ქრისტიანობის ადრეული ხანის ნაგებობათა ნაშთები. კერძოდ, IV საუკუნით ათარიღებენ კოშკისმაგვარ მაღალ შენობას, რომელიც მითრას კულტის სამლოცველოდ არის მიჩნეული. აქვეა მცირე ზომის ბაზილიკა, რომელიც IV საუკუნის მეორე ნახევარს მიეკუთვნება და უძველესთაგანია ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიაზე დაცულ საეკლესიო ნაგებობათა შორის. VI საუკუნეში, როგორც ცნობილია, ნეკრესში მოღვაწეობდა ერთ-ერთი ასურელ მამათაგანი – აბიბოს ნეკრესელი.

ყოველივე ამის გამო მოსალოდნელი იყო, რომ ნეკრესს ადრევე მიეპყრო არქეოლოგთა ყურადღება, მაგრამ სინამდვილეში ასე არ მომხდარა: ინტენსიური დაზვერვითი სამუშაოები

ნეკრესის ტერიტორიაზე დაიწყო მხოლოდ XX საუკუნის 60-იანი წლების ბოლოს, სპეციალური არქეოლოგიური ექსპედიცია კი მხოლოდ 80-იანი წლების შუა ხანებში. მას ხელმძღვანელობს ს. ჯანაშიას სახელობის საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის დირექტორი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნევრ-კორე-სპონდენტი ლევან ჭილაშვილი.

როგორც ლ. ჭილაშვილი აღნიშნავს, „ნეკრესში არქეოლოგიური გათხრები... სრულიად შემთხვევით დაიწყო და დაკავშირებული იყო დაცვითი სამუშაოების განხორციელებასთან ერთ-ერთი ძეგლის გადარჩენის მიზნით“ (2, გვ. 103-104). გათხრების პირველივე შედეგებმა ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. ამ ადგილას, რომელსაც მოსახლეობა „საკირეებს“ ეძახის, აღმოჩნდა ნაგებობათა ნანგრევების ორი ფენა, რომელთაგანაც ქვედა ფენას, ლ. ჭილაშვილის მტკიცებით, შეადგენს წინაქრისტიანული სატაძრო კომპლექსი, რომლის ადგილზეც შემდგომში მონუმენტური ციხე-დარბაზი აუგიათ.

ნეკრესის არქეოლოგიური გათხრების კიდევ უფრო მნიშვნელოვან და სენსაციურ შედეგს წარმოადგენს უძველესი ქართული წარწერების აღმოჩენა. წარწერების უმეტესობა ნაპოვნია ნაქალაქარის დასავლეთ ნაწილში, „სამარხების სერზე“, სადაც ადრე მდგარა სასახლე-დარბაზი, რომლის მწყობრიდან გამოსვლის შემდეგ იქ მარანი მოუწყვიათ. ამ ნაგებობათა კედლებში ჩატანებული ყოფილა ქვები ქართული ასომთავრული წარწერებით, რომელთა აღმოჩენაც უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა ქართული კულტურის ისტორიაში.

პირველი ინფორმაცია ამ აღმოჩენების შესახებ 80-90-იანი წლების მიჯნაზე გამოქვეყნდა. ეს იყო ლ. ჭილაშვილის ნაშრომი „ნეკრესის არქეოლოგიის დასაწყისი“, რომელიც წაკითხული იქნა მოხსენების სახით დავით აღმაშენებლის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ ასპარეზზე გამოსვლის 900 წლისთავისადმი მიძღვნილ სა-

მეცნიერო სესიაზე 1989 წლის დეკემბერში და შემდეგ სხვა მო-
 ხსენებებთან ერთად დაიბეჭდა სამეცნიერო წერილების კრებულში
 ში „დავით აღმაშენებელი“ (2). სულ მალე გაზეთ „ლიტერატუ-
 რული საქართველოს“ ფურცლებზე დაიბეჭდა ამ გამოკვლევის
 შემოკლებული (თუმცა საერთოდ მაინც საკმაოდ ვრცელი) ვარი-
 ანტი სათაურით: „ნეკრესიც ალაპარაკდა“ (3).

ამ პირველი პუბლიკაციებით მკითხველი გაეცნო ნეკრესის ნა-
 ქალაქარზე ხუთი სეზონის განმავლობაში (1984, 1986-1989 წწ.)
 ჩატარებული საველე კვლევა-ძიების შედეგებს. ამ ეტაპზე
 კვლევა-ძიებას, თვით ექსპედიციის ხელმძღვანელის თქმით, მხო-
 ლოდ სადაზვერვო სამუშაოების პრეტენზიები ჰქონდა: „ძირითადი
 საქმიანობა წინაა და მას ჩვენი ტემპების მიხედვით, ალბათ, რა-
 მდენიმე ათეული წელი დასჭირდება“, – შენიშნავდა იგი (3, გვ.
 103).

მიუხედავად იმისა, რომ ნეკრესის არქეოლოგიური გათხრები
 დღესაც, შეიძლება ითქვას, მხოლოდ საწყის ეტაპზეა, მისი პი-
 რველივე შედეგები მაინც იმდენად მნიშვნელოვანი და შთამბე-
 ჭდავია, რომ მას იმთავითვე უნდა მიეპყრო როგორც სპეციალი-
 სტა, ისე ფართო მკითხველი საზოგადოების ყურადღება. თუ
 ასე არ მოხდა, ეს ბოლო ათწლეულში ჩვენი ქვეყნის თავზე და-
 ტეხილი მძიმე პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური კატა-
 კლიზმების შედეგია; თუმცა, მიუხედავად ყველაფრისა, ნეკრესის
 გათხრები მთლად უყურადღებოდ მაინც არ დარჩენილა: სულ
 მალე ლ. ჭილაშვილის საგაზეთო წერილის გამოქვეყნების შემდეგ
 გაზეთ „განათლებაში“ დაიბეჭდა ფილოლოგიის მეცნიერებათა
 დოქტორის – ოტია კახაძის დადებითი და საყურადღებო გამო-
 ხმაურება მის შესახებ (4).

ამის შემდეგ უკვე თითქმის ათი წელი გავიდა და ნეკრესმა
 ისევ გაგვახარა ახალი არქეოლოგიური მონაპოვართ, მათ შორის
 წარწერიანი საფლავის ქვით, რომელიც 1999 წელს იპოვეს ნაქა-

ლაქარის ცენტრში, ამ ადგილის მახლობლად, სადაც მიმდინარეობს IV საუკუნის მონუმენტური ეკლესიის ნაშთების გათხრები. ჩანს, ქვა ნიაღვარს მოუშორებია თავისი ადგილიდან და გამოუტანია საურმე გზის პირას. ამ წარწერას მიეძღვნა ლ. ჭილაშვილის ახალი გამოკვლევა „წინაქრისტიანული ხანის ქართული წარწერა ნეკრესიდან“ (5). თითქმის იმავდროულად ცალკე წიგნად გამოვიდა აგრეთვე ლ. ჭილაშვილის ნაშრომი „ნეკრესის წარმართული სამლოცველოები“ (6).

ამჯერად ქართული სამეცნიერო საზოგადოება და მკითხველთა ფართო წრეც ოპერატიულად გამოეხმაურა ახალ მნიშვნელოვან არქეოლოგიურ აღმოჩენებს ნეკრესში. ლ. ჭილაშვილის ნაშრომი წინაქრისტიანული ხანის ქართული წარწერის შესახებ უკვე გადაბეჭდა რამდენიმე გაზეთმა და ჟურნალმა. მას მიეძღვნა რამდენიმე მოხსენება და სამეცნიერო სემინარი. ინტერესი ნეკრესის ნაქალაქარისა და მისი წარწერების მიმართ თანდათან იზრდება. წინამდებარე წერილიც ამ ინტერესის გამოხატულებაა (7, გვ. 128-129).

უპირველესად საჭიროა გავეცნოთ წარწერების ტექსტს. ჯერჯერობით ნაპოვნია სულ 7 წარწერა, რომელთაგანაც ერთი ამოკანრულია ქვევრის პირზე, დანარჩენი წარწერები კი ამოკვეთილია მომცრო ზომის ფიქალ ქვებზე, რომელთაც სტელების ფორმა აქვთ. როგორც ლ. ჭილაშვილი ვარაუდობს, „სტელები წარწერებით შუა საუკუნეებში საფლავის ქვების დანიშნულებით გამოიყენებოდა“ (2, გვ. 129). შემდგომში ეს წარწერიანი ქვები დარბაზისა თუ მარნის სამშენებლო მასალად გამოუყენებიათ. ყველა წარწერა შესრულებულია ასომთავრულით. ყველა მათგანი, სამწუხაროდ, დაზიანებულია.

პირველი ორი წარწერა ნაპოვნია 1986 წელს. № 1 წარწერაში ასოები ოთხრიგად არის განლაგებული და ასე იკითხება:

აბ

ზა

ბივ

ჩ

№2 წარწერა ერთსტრიქონიანია და მხოლოდ ერთი სიტყვისაგან (პირის სახელისაგან) შედგება: ლეჰაპი.

1987 წელს ნაპოვნია ოთხი წარწერა, რომელთაგანაც სამი ფიქალ ქვებზეა ამოკვეთილი (მსგავსად №1 და №2 წარწერებისა). მათგან შედარებით უკეთ იკითხება ორსტრიქონიანი წარწერა (№3):

თოგულ(ა)

სა მნი

№4 და №5 წარწერები ძალზე დაზიანებულია, გარკვევით ჩანს მხოლოდ ცალკეული ასოების მოხაზულობა. სახელდობრ, №4 წარწერის მეორე სტრიქონში იკითხება:

.....

... ოთორისი

დიდად საინტერესოა № 6 წარწერა, ამოკანრული ქვევრის პირზე, სველ თიხაზე, ვიდრე მას გამოწვავდნენ:

მბ ესე ჭ(უ)რი

დაპრბე

ყველაზე ვრცელია და განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს 1999 წელს ნაპოვნი წარწერა (№ 7), ამოკვეთილი სტელის ფორმის ფიქალზე, რომელსაც ზედა და მარჯვენა კიდეები დაზიანებული აქვს. წარწერა 8 სტრიქონიანია, მაგრამ პირველი სტრიქონიდან გადარჩენილია მხოლოდ რამდენიმე ასოს ბოლო კონტურები, რომელთა ნაკითხვაც შეუძლებელია. ასევე არ იკითხება პირველი ორი ასო მეორე სტრიქონშიც, მაგრამ მომდევნო ორი ასო და დანარჩენი 6 სტრიქონი კი კარგად იკითხება:

.....

...ან

აზატი(ი)

სი არს

ნუმ

ცაჰინ

ხრეჰ

ს

პირველი ექვსი წარწერის დათარიღების თაობაზე ლ. ჭილა-შვილი თავის პირველ ნაშრომში წერდა: „ქვებზე მოთავსებული წარწერების თარიღი ჯერჯერობით IV საუკუნის პირველი ნახევრით უნდა განისაზღვროს... რაც შეეხება ქვევრის პირზე მოთავსებულ წარწერას, ის მარნის ფუნქციონირების დროისაა და თარიღად VI საუკუნე შეიძლება მივიღოთ“ (2, გვ. 134-135). ბუნებრივია, ეს აზრია გატარებული საგაზეთო წერილშიც, ერთგვარი დაზუსტებით: „წარწერების თარიღს აღენიშნავ პირობითად IV საუკუნის I ნახევრით, რაც არ არის მტკიცე და აქვს დაძველების ტენდენციები... ვიტოვებ უფლებას, მასალის შემდგომი დამუშავების და მომავალი გათხრების იმედით, ხსენებული თარიღის დასაზუსტებლად, რაც უახლოეს მომავალში მოხდება“ (3).

მართლაც, № 7 წარწერის აღმოჩენის შემდეგ მკვლევარმა ამ წარწერის თარიღად ახ. წ. I-II საუკუნეები მიიჩნია და ნეკრესის სხვა წარწერების თარიღიც (გარდა ქვევრის პირზე გაკეთებული წარწერისა) მას შეუფარდა: „ნეკრესის სხვა წარწერებისაგან განსხვავებით, აღნიშნულ წარწერას (№ 7 - ზ. ჭ.) ორი სიახლე ახასიათებს. ის ხანმეტურია და მასში გვხვდება ძველი ქართული წყაროებისათვის უცნობი სოციალური ტერმინი აზატი“ (5, გვ. 21-22).

ცხადია, წერილობითი ძეგლის დასათარიღებლად არსებითი მნიშვნელობა აქვს მის პალეოგრაფიულ თავისებურებებს, რის შე-

სახეზეც წერილში ნათქვამია: „ნეკრისის წარწერებს აქვს ყველა პალეოგრაფიული გამორჩეული ნიშანი, რომლითაც თარიღდება ქართული წარწერების ყველა, ადრეულად მიჩნეული წარწერა (პალესტინა, ბოლნისი და ურბნისი). ეს ნიშნებია: თავშეკრულობა, მარცხნივ გაზიდული ხაზის და ქარაგმის არარსებობა, კუთხოვნება. ნეკრისის წარწერაზე არ გვხვდება ტექსტის დასაწყისის და დასასრულის სტანდარტული, დაკანონებული ფორმები: „ქრისტე“, ვედრება – „უფალო“, „ღმერთო“, „იყავნ, იყავნ“, „ამენ“ და სხვ., რაც დამახასიათებელია ქრისტიანული ხანის წარწერებისათვის“ (5, გვ. 22-23).

დასასრულ, დასკვნებში მკვლევარი კვლავ დაბეჯითებით იმეორებს: „ზემოთ განხილული წარწერა, ნეკრისის სხვა ხუთ წარწერასთან ერთად, წინაქრისტიანული შემოქმედების ნაყოფია. არქეოლოგიურად ისინი თარიღდება ახ. წ. I-II საუკუნეებით. ყველა განეკუთვნება ცეცხლთაყვანისმცემელთა საფლავის ქვებს. ამგვარ დათარიღებას ეთანხმება წარწერაში დადასტურებული სოციალური ტერმინი „აზატი“, და ტექსტის ხანმეტური ხასიათი“ (5, გვ. 23).

მოყვანილი არგუმენტები ყველა საფუძვლიანი და ანგარიშგასაწევია, მაგრამ მაინც ზოგი რამ, ჩვენი აზრით, შენიშვნებს იწვევს და დაზუსტებას მოითხოვს.

დავინწყოთ ხანმეტობით. დღემდე ხანმეტი ფორმები ეპიგრაფიკული ძეგლებიდან ცნობილი იყო მხოლოდ ბოლნისის, მცხეთის, უკანგორისა და ურბნისის წარწერებში. ამჟამად მათ მიემატა ნეკრისი – იბერიის ცენტრალური ნაწილიდან საკმაოდ დაშორებული პუნქტი, რომელიც ისტორიული ჰერეთის ტერიტორიაზე მდებარეობს. თავისთავად ეს ფაქტი უკვე მრავლისმეტყველია, რაც საგრძნობლად ცვლის ჩვენს წარმოდგენას ხანმეტობის გავრცელების არეალზე და იმის სასარგებლოდ მეტყველებს, რომ ხანმეტობა მხოლოდ ერთი დიალექტის ან დიალექტური წრის დამახასიათებელი მოვლენა არ ყოფილა. მაგრამ ეს ნიშანი წინაქრი-

სტიანული თუ ქრისტიანული ხანის ქართულს VIII საუკუნემდე ახასიათებდა და ამიტომ ის არ გამოდგება ადრეული პერიოდის ძეგლების ზედმინევნით დასათარიღებლად.

დაახლოებით იგივე უნდა ითქვას ისეთ პალეოგრაფიულ ნიშნებზე, როგორიცაა ასოთა თავშეკრულობა, მარცხნივ განზიდული ხაზისა და ქარაგმის ნიშნების არარსებობა, ასევე განკვეთილობისა და სასვენი ნიშნების უქონლობა.

გაცილებით უფრო არსებითი მნიშვნელობა აქვს იმ ფაქტს, რომ ნეკრესის წარწერებში არსად ჩანს ქრისტიანული ხანის ძეგლებისათვის დამახასიათებელი ნიშნები - ჯვარი ან ქანწილი, მიმართვის ფორმები: „ქრისტე“, „უფალო“, „ღმერთო“, ან ლოცვა-ვედრების დაბოლოებანი: „ამენ“, „იყავნ“ და სხვ. მათი სრული უგულვებელყოფა მართლაც იმის მაჩვენებელია, რომ ნეკრესის წარწერები ოდესღაც წინაქრისტიანული ხანის სასაფლაოდან არის აღებული და საშენ მასალად გამოყენებული, როგორც ამას ვარაუდობს ლ. ჭილაშვილი.

ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს ის ფაქტიც, რომ ნეკრესის წარწერებში მოხსენიებულ პიროვნულ სახელთა შორის არ ურევია არც ერთი ქრისტიანული სახელი, ყველა წარმართულია (აბაზა, თობულ, ლევაკი, აზატ).

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ №7 წარწერის აზატი, ჩვენი აზრით, პიროვნული სახელია და არა სოციალური ტერმინი, როგორც ამას ვარაუდობს ლ. ჭილაშვილი. სოციალური ტერმინი ანუ საზოგადო სახელი რომ ყოფილიყო, ის სხვა ფორმით იქნებოდა წარმოდგენილი (აზატისაჲ და არა აზატისი).

ენობრივი და პალეოგრაფიული ნიშნები აშკარად მეტყველებენ ნეკრესის წარწერების დიდი სიძველისა და არქაულობის სასარგებლოდ, მაგრამ მათი თარიღის განსაზღვრა ერთი ან თუნდაც ორი საუკუნის ფარგლებში ენობრივი ნიშნების მიხედვით შეუძლებელია. გადამწყვეტი სიტყვა ამ წარწერების დასათარიღე-

ბლად არქეოლოგებს ეკუთვნით. თუკი სადავოდ არ იქცევა დებულება, რომ ნეკრესის გათხრების შედეგად გამოვლენილი მონუმენტურ ნაგებობათა ნაშთები IV საუკუნისაა, მაშინ, ცხადია, ამ ნაგებობათა სამშენებლოდ გამოყენებული ადრინდელი საფლავის ქვები მათი წარწერებითურთ შეუძლებელია III საუკუნეზე გვიანდელი იყოს. ეს თარიღიც სავსებით საკმარისია ნეკრესის წარწერების უძველესობის დასამტკიცებლად და ქართული დამწერლობის შექმნის თარიღის გადასანევად საუკუნეთა სიღრმეში. ენობრივი, პალეოგრაფიული თუ ეთნოგრაფიული მონაცემები სავსებით შეესაბამება ამგვარ დათარიღებას.

დამონებული ლიტერატურა:

1. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვის *ს. ყაუხჩიშვილის* მიერ, I, თბ. 1955.
2. *ლ. ჭილაშვილი*, ნეკრესის არქეოლოგიის დასაწყისი. „დავით აღმაშენებელი“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების შრომათა კრებული. თბ., 1990.
3. *ლ. ჭილაშვილი*, ნეკრესი ალაპარაკდა, გაზეთი „ლიტერატურული საქართველო“, № 26, 28.VI, 1991.
4. *ო. კახაძე*, ნეკრესის წარწერა – მხოლოდ თავსატეხი თუ? გაზეთი „განათლება“, № 7, 1.V, 1992.
5. *ლ. ჭილაშვილი*, წინაქრისტიანული ხანის ქართული წარწერა ნეკრესიდან. „ქართველოლოგი“, თსუ ქართველოლოგიური კვლევის ცენტრის ბიულეტენი, № 7, თბ., 2000.
6. *ლ. ჭილაშვილი*, ნეკრესის წარმართული სამლოცველოები, თბ., 2000.
7. *ზ. ჭუმბურიძე*, ნეკრესის წარწერების გამო. „ქუთაისური საუბრები – VIII“. სიმპოზიუმის მასალები. ქუთაისი, 2001.

მცირე დაკვირვება გრიგოლ ხანცთელის „ცხოვრების“ კომპოზიციაზე

გიორგი მერჩულის „ცხოვრება გრიგოლ ხანცთელისა“ წარმოადგენს ერთ მთლიან ეპიკურ თხრობას, რომელიც მცირე ქვეთავებისაგან შედგება და ეს ქვეთავები კომპოზიციურად იმდენად შეკრული, დასრულებული და იდეურ-შინაარსობრივი და თემატიკურად გარკვეული ფუნქციონალური დატვირთულობის მონაკვეთებია, რომ ისინი ტოვებენ მცირე ნოველების შთაბეჭდილებას. ზოგიერთი მათგანის შესახებ (მაგალითად, სამიჯნურო ეპიზოდები, ჯავახეთის კრება) ჩვენ საგანგებოდ გვქონდა მსჯელობა გამოკვლევებში და ამჯერად აღარ გავიმეორებთ.¹

ამ ქვეთავების თავისთავადობისა და თუ შეიძლება ითქვას, „ერთგვაროვანი ავტონომიურობის“ მიუხედავად, ყოველივე ეს თავი, მონაკვეთი, ერთი მთლიანი თხრობის ორგანული ნაწილებია, რომლებსაც აერთიანებს და კრავს თვით გრიგოლ ხანცთელის მონუმენტური სახე და ნაწარმოების ძირითადი იდეურ-შინაარსობრივი გააზრება.

საერთოდ, მთლიანი თხრობისა და ქვეთავების ურთიერთმიმართების შესახებ ზღვა მასალაა და მასზე ჩვენ არ შევჩერ-

¹ რ. ბარამიძე, გ. მერჩულის „გრიგოლ ხანცთელის ცხოვრების“ სამიჯნურო ეპიზოდის გაგებისათვის, „მნათობი“, 1999, № 4.

რ. ბარამიძე, საერო და სასულიერო პირთა ურთიერთმიმართება მერჩულის თხზულების „ცხოვრება გრიგოლ ხანცთელისა“ მიხედვით („ჯავახეთის კრება“), თბილისის სასულიერო აკად. შრომების კრებული, ტ. II, 2001.

რდებით.¹

ამჯერად ჩვენ გვინდა ყურადღება გავამახვილოთ თავზე, რომელშიც, ჩვენი აზრით, ჩაქსოვილია მთელი ნაწარმოების იდეური შინაარსი და რომელიც კამერტონივით ტონს აძლევს მთელ თხზულებას. კერძოდ, ამ თავში მერჩულისეული დიდოსტატობითა და სიტყვის მომჭირნეობის ხელოვნებით ჩამოყალიბებულია გრიგოლის მოღვაწეობის არსი და მიზანსწრაფვა.

აღნიშნული თავი შინაარსობრივად იმდენად მრავლისტევადი დატვირთულობის მქონეა, რომ საჭიროდ მიგვაჩნია მისი საფუძვლიანად გააზრების მიზნით სრულად მოვიყვანოთ, მით უფრო, რომ იგი თხზულების მცირე მონაკვეთია: „ხოლო ნეტერმან გრიგოლ, ვითარცა იხილა თავი თვისი ჳორციელად დიდებასა შინა, ფრიად ნუხდა გული მისი და განიზრახა ფარულად სივლტოლად თვისით ქუეყანით საღმრთოთა ნოდებითა, რომელიც უძლოდა მას მამათ-მთავრისა აბრაჰამის სახედ და ვითარცა ისრაჲლნი უდაბნოდ. არამედ აბრაჰამ ქუეყანისა მისგან ურწმუნოთა ნათესავთაჲსა განაშორა ღმერთმან, ხოლო ესე მორწმუნისა და კეთილად მსახურისა ქუეყანისაგან გამოიყვანა ამის მიზეზებისათვის, რაჲთა უქმთა მათ უდაბნოთა შინა გამობრწყინდეს სათელი ესე დაუვსებელი, ბრწყინვალჲ ზედა სასანთლესა მას მაღალსა ზეთითა მით განუპარველითა, რაჲთა ჳმასა მას ოხრასა საყვრისასა აღეტყინოს და განბრწყინდეს სულითა ძლიერითა, და მიუძღუეს საქორწინესა მას კრებულსა თანა მონაფეთა მისთა წმიდათასა და რამეთუ მაღლითა მით (ღმრთის) მხილველითა, გონიერითა და უბიწოთა, გულისჳმა ეყო შეუცვალებელი იგი სუფევად, ზეცისა მთავრობად და მათ თანა მოდასეობისა წადიერებითა დაუტევა შეცვალებადი პატივი ქუეყანისა მოკუდავთა კაცთა სუფევისად და მოჰრიდა ჟამიერთა და ნივთიერთა ბუნებათა, რაჲთა უჟამოდ იგი ნათელი უძლოდის უნივთოსა მას სამკვდრებელსა და

¹ *И. К. Гей, Искусство слова, 1967.*

უცვალებელსა დიდებასა სასუფეველსა ცათასა“.¹

გრიგოლ ხანცთელისა და აბრაამის სახეთა გააზრებამ ადრევე მიიპყრო ჩვენი მეცნიერთა ყურადღება (იხ. რ. სირაძე, „ლიტერატურულ-ესთეტიკური ნარკვევები, 1987 წ.; ლალი დათაშვილი - „საღვთისმეტყველო საკითხები ქართულ აგიოგრაფიაში“, 1992 წ.; გ. მურღულია, გ. ალიბეგაშვილი, ვ. მაღლაფერიძე - „საუბრები ქართულ ლიტერატურაზე“, 1992 წ.). ამჯერად კი აქცენტირებული გვექნება ამ ეპიზოდის არა მარტო იდეური ასპექტი, არამედ ამასთანავე ვიმსჯელებთ აღნიშნული ანალოგის კომპოზიციური დატვირთულობის შესახებ.

გრიგოლის აბრაამთან მიმსგავსება, მის სახედ გააზრება ფაქტობრივად ნათელს ხდის გრიგოლის მთელ მოღვაწეობას და, ამდენად, მეოთხე თავი ერთგვარი გასაღებია, პროლოგია მთელი ნაწარმოებისა, რომელშიც ხდება ხორცშესხმა, წარმოჩენა იმისა, რაც მეოთხე თავშია ჩამოყალიბებული. ისე, როგორც ებრაელთა შემჭიდროვება და აღორძინება იწყება მათი დიდი წინამძღვრით აბრაამით, ასევე მეოთხე თავშიც მერჩულე მიგვანიშნებს, რომ გრიგოლით იწყება ახალი საქართველოს ძალისხმევა; ბაგრატიისა და დავით აღმაშენებლის ეპოქისათვის მყარი ნიადაგის შექმნა.

ძნელი შესამჩნევი არ არის, რომ ამ თავში თეზისის სახით ჩამოყალიბებულია გრიგოლ ხანცთელის მოღვაწეობის ის პროგრამა, რომლის გაშლასა და რეალიზაციას ვხედავთ მთელ ნაწარმოებში. აქ გამოკვეთილია არსი გრიგოლის პიროვნების შესაცნობლად, მისი ბუნებაში გარკვევისა და მოქმედების მიზანდასახულობის გასააზრებლად. გრიგოლი შედარებულია აბრაამთან და ეს შედარება არა მარტო მხატვრული, მეტაფორული სამკაულია, არამედ ამ შედარებით იკვეთება გრიგოლის მისია ერის, ქვეყნის წინაშე. როდესაც მერჩულე გვეუბნება, რომ „აბრაჰამ ქუეყანისა მისგან ურწმუნოთა ნათესავთაჲსა განაშორა ღმე-

¹ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I(1964), გვ. 252.

რთმან, ხოლო ესე მორწმუნისა და კეთილად მსახურისა ქუეყნისა საგან გამოიყვანა ამის მიზეზისათჳს, რაჲთა უქმთა მათ უდაბნოთა შინა გამობრწყინდეს სანთელი ესე დაუფესებელი“ – ამ ანალოგიით მერჩულე ჩაგვახედებს ჩვენს ისტორიულ მძიმე სინამდვილეში და მეორეს მხრივ გვიხსნის მომავლის პერსპექტივას, რომლის რეალიზაცია ხდება მთელ ნანარმოებში.

როგორც აბრაამმა იკისრა უმძიმესი ყოფიდან ერის ხსნის მისია, ასევე გრიგოლმაც უდაბნოდ ქცეული მშობლიური ქვეყნის აღორძინება და სულიერების და ზნეობრიობის აღდგენის გზით იკისრა ქვეყნის სახელმწიფოებრივ-კულტურული აღორძინება.

გრიგოლი სამოღვაწეო ასპარეზზე გამოდის მაშინ, როდესაც მისი უფროსი თანამედროვისა და აღმზრდელის, იოანე საბანიძის სიტყვით რომ ვთქვათ, „აღვერიენით ერსა უცხოსა და ვისწავლენით საქმენი მათნი“, როდესაც ერს დაკარგული აქვს დიდი და მყარი ტრადიციების „მამულისა“ გზის სიარულის უნარი, როდესაც ატროფირებული აქვს რეალობის განცდა და გაანალიზების შესაძლებლობა და ბრმად აყოლილია „გულისთქმასა“, როდესაც „განიღვიან და ირყევიან ვითარცა ლერწამნი ქართაგან ძლიერთა“, რის შედეგად გადაგვარდნენ და დათრგუნული მოსახლეობა „გარდაგულარძნენს რომელნიმე მძლავრებითა, რომელნიმე შეტყუვილითა, რომელნიმე სიყრმესა შინა უმეცრებით, რომელნიმე მზაკუვარებითა“, როდესაც დამპყრობელი ზენოლის ყველა შესაძლებლობას იყენებს და ერი გახდა „მძლავრებასა ქუეშე დამონებულნი და ნაკლოვანებითა და სიგლახაკითა შეკრულნი ვითარცა რკინითა“ – ასეთ ვითარებაში გაზრდილი და ამ ტკივილების განმცდელი გრიგოლ ხანცთელი, ვითარცა აბრაამი, ეძებს გზას ხსნისას. ეს გზა კი არის არა ბიძამისივით, ნერსესავით შეთქმულებისა და აჯანყების ორგანიზაციის გზა, რასაც იმ დროისათვის, არაბთა იმპერიის სიმძლავრის ჟამს, არავითარი რეალური შესაძლებლობა არ ჰქონდა, არამედ სწორედ ნერსეს ქმედების ნარუმატებლობის შემყურემ გადა-

წყვიტა უფრო, მართალია, შორეული, მაგრამ რეალური გზის ძე-
ბნა: ერის, განსაკუთრებით ახალგაზრდობის, სულიერი და ზნე-
ობრივი დახვეწა, ამალღება, რაც მტკიცე საფუძველს ქმნიდა
ქვეყნის ხსენისას და ამიტომაც, როგორც აბრაამი თვით ტვი-
რთულობს „გამობრწყინდეს სულითა ძლიერთა და მიუძღუეს
საქორწილესა მას კრებულთა თანა მონამეთა მის ნიმიდათას...
ასევე, ამ ამოცანის განხორციელება დაიწყო გრიგოლ ხანცთე-
ლმა და ეს მისია წარმატებით დაავიროვინა. თანაც ეს ისეთი
ფორმით დაიწყო, „რომ არაბებს თვალში არ მოხვედებოდა. თი-
თქოს და მივარდნილ კუთხეში სამონასტრო მოღვაწეობისათვის
გაემგზავრნენ ბერები, რომელთაც არავითარი პოლიტიკური მი-
ზნები არ ჰქონდათ“.¹ ამიტომაც შემოიკრიბა ღირსეული თანამო-
ღვაწენი: საბა იშხნელი, თევდორე და ქრისტეფორე და ეს
ოთხნი „შეანაწევრნა სარწმუნოებამან“. არც ის არის შემთხვე-
ვითი, რომ ოთხი დიდი მახარობლის მსგავსად აქაც ოთხნი
იღვნიან ქვეყნის აღორძინებისათვის. ამასთანავე მეტად შთამბე-
ჭდავია, რომ მერჩულე ხაზგასმით შთაგვაგონებს: ეს მამული-
შვილნი „საღმრთო მან სიყვარულმან შეამტკიცნა „ერთ ზრახვად
შეკრებილნი, ვითარცა სულ-ერთ ოთხ გვამთა შინა დამტკიცე-
ბული“. თანამოღვაწეთა სწორედ სულიერი ერთიანობა და მიზან-
დასახულება მიაჩნია მერჩულეს ყველა ქმედების საფუძველთა
საფუძველი და ამიტომაც სულიერი, ზნეობრივი ერთიანობის ეს
იდეა გამსჭოლავად გასდევს მთელ მის ნაწარმოებს. გავიხსენოთ
შემდგომში აშოტ კურაპალატის ძეთა, ღირსეულ მამულიშვილთა,
სამოღვაწეო პრინციპი, რომელნიც იყვნენ „ერთ სულ, ერთ ნება,
ერთ ზრახვა“. ეს სულიერი და მიზნობრივი ერთიანობაა ქვეყნის
რეალურად ამალღობილი ფაქტორი, რომელიც ასე შემადუ-
ლაბებელ ფაქტორად აქცია გრიგოლ ხანცთელმა, ამ ერთიანო-
ბის გამომვლენი ეს ძირითადი თეზისი სწორედ მოცემულ მე-

¹ რ. სირაძე, ქართული კულტურის საფუძველები, თბ., 2000, გვ. 236.

ოთხე თავშია ჩამოყალიბებული. საერთოდ, როგორც აღვნიშნეთ, ეს მეოთხე თავი არის მთელ ნაწარმოებში ჩაქსოვილი და განვითარების იდეური შინაარსის გამომხატველი მონაკვეთი. ჯერ კიდევ სრულიად ყრმა გრიგოლის აბრაამთან შედარება მისი „აბრაჰამის სახედ“ გააზრება დამარწმუნებლად გვიცნობიერებს გრიგოლის პიროვნებას, მის მისიას ერის წინაშე და მისი ძალმოსილების მასშტაბს.

უზნეობითა და შეჭირვებული ერის აღორძინების რეალურ საფუძვლად გრიგოლმა თავიდანვე გაიაზრა თანამემამულეთა სულიერი დახვეწა. მას ღრმად სწამს, რომ სულიერებამ და ზნეობრიობამ უნდა შეამჭიდროვოს ერი, ახალგაზრდობის გაჯანსაღებით გამოიკვეთება ქვეყნის მომავალი და ამიტომაც მის მიერ აგებულ ეკლესია-მონასტრებში იგი იწყებს ახალგაზრდათა აღზრდას და მომავალ მოღვაწეთა აღზრდის პრინციპად იყენებს როგორც ბიბლიურ წიგნებს, ისე „გარეშე“ ე.ი. საერო ცოდნასაც და ასე ფართო სპექტრით გააზრებული მამულიშვილები ერის საიმედო საყრდენები ხდებიან. ამ თავში ჩამოყალიბებული გრიგოლის აბრაჰამისეული წინამძღვრობის მისიის ხორცშესხმას ვხედავთ შემდგომ თავებში. ჩვენ საგანგებოდ სწორედ იმიტომ ვამახვილებთ ყურადღებას აღნიშნულ თავზე, რომ გრიგოლი გააზრებული და შემეცნებულია ქართველ აბრაჰამად და მას ეკისრება ერის სულიერი და ზნეობრივი წინამძღოლობა, რაც საწინმუნოთაა დადასტურებული თხზულების მომდევნო თავებში.

აქვე ისიც გვინდა აღვნიშნოთ, რომ პირველი სამი თავი ერთგვარი წინათქმაა აღნიშნული მეოთხე თავისა. კერძოდ, პირველ თავში ჩამოყალიბებულია ქრისტიელოგიის ის ძირითადი პრინციპები, რომელნიც სახელმძღვანელო და საორიენტაციოა გრიგოლისათვის, ხოლო მეორე და მესამე თავში გრიგოლის ბავშვობის აღწერისას წარმოჩენილია გრიგოლის იშვიათი ნიჭიერება, შრომისუნარიანობა, მიზანსწრაფვა და ის ამაღლებული სულიერება და პასუხისმგებლობა, რამაც განაპირობა მისი მო-

ღვანეობის მასშტაბი და შარავანდედმოსილებით დაემკვიდრა ჩვენს ისტორიაში. ყოველივე ამის კვინტურნაციას ჩვენ აღვიქვამთ აღნიშნულ მეოთხე თავში, რომელშიც წარმოჩენილი პრინციპების ხორცშესხმა ხდება მომდევნო თავებში, მთელ ნაწარმოებში.

ამრიგად, მერჩულეს თხრობის სტილის ერთ-ერთი თავისებურება ისიცაა, რომ ამ ერთიანი შინაარსითა და მსოფლქვერვით შექმნილ ფართო ტილოს შემადგენელი მონაკვეთები, ანუ ცალკე თავები წარმოადგენენ მცირე, შეკრულ თავისთავად თხრობას, რომლებიც ორგანულად ერწყმიან ურთიერთს და თავიანთი იდეურ-მსოფლმხედველობითი დატვირთულობით ქმნიან ერთიან მთლიანობას.

რომელ ენაზე დანიერა „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“?

ამ კითხვაზე პასუხის გაცემის აუცილებლობა გამოიწვია ბოლო დროს ჩვენს სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულმა ვარაუდებმა ამ თხზულების თავდაპირველი ენის თაობაზე.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ყველა სალიტერატურო ენა მეტ-ნაკლებად განიცდის სხვა (უცხო) სალიტერატურო ენების ზეგავლენას, რაც ძირითადად თარგმანის პროცესში გამოვლინდება.

ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ჩვენამდე მოღწეული ძეგლების მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, ჩანს, რომ ორიგინალური მწერლობის შექმნას ბიბლიური (უპირველეს ყოვლისა, ქრისტიანული ლიტურგიისათვის აუცილებელი) ნიგნების ქართულად თარგმნა უძლოდა. ამ ნიგნების თაგრმანთა ენა და სტილი ეტალონი გახდა შემდგომი ხანის ქართველი მწერლებისათვის. მართებულად შენიშნავს გ. დეეტერსი: „Die Sprache der Bibel hat natürlich die ganze, fast ausschließlich geistliche altgeorgische Literatur beeinflusst“ (Deeters 1937, 271).

დღემდე საბოლოო პასუხი არ არის გაცემული კითხვაზე: რომელი ენიდან შესრულდა პირველი ქართული თარგმანები? მაგრამ რაც უფრო ღრმად სწავლობენ უძველეს ქართულ თარგმნილ ძეგლებს, სულ უფრო და უფრო ნათელი ხდება მათი უპირატესად ბერძნულიდან მომდინარეობა.

ბიბლიის ბერძნული ვერსია (Septuaginta) შემუშავდა ბერძნულის მცოდნე ებრაელების მიერ და დანიშნული იყო ძირითადად

იმ ებრაელებისათვის, რომელთაც აღარ შეეძლოთ ბიბლიის ებრაულად კითხვა. ახალი აღთქმის (Novum Testamentum) წიგნებიდან მხოლოდ მათეს სახარება დაინერა არამეულად, დანარჩენები კი – ბერძნულად). ბერძნული ენის ისტორიკოსების მიერ სათანადოდ არის შეფასებული ის მრავალი გრამატიკული (ძირითადად, სინტაქსური) თუ ფრაზეოლოგიური მოვლენა, რაც ამ წიგნებში ვლინდება და უცხოა ბერძნული ენის აგებულებისათვის (Helbing 1907, VI-VIII).

ბერძნული ენიდან ძველი და ახალი აღთქმის წიგნების თარგმნამ ძველი სამყაროს მრავალ ენაზე ხელი შეუწყო, ერთი მხრივ, სალიტერატურო ძეგლების შექმნას და, მეორე მხრივ, ამ გზით გარკვეული ენობრივი კონსტრუქციების გავრცელებას (რომელთა საკმაო ნაწილი თვით ბერძნულისათვის სრულიად არაკანონზომიერი იყო). ასე მოხდა ქართული ენის ისტორიაშიც.

ქართული ენის მკვლევართა მიერ გამოვლენილი არის მრავალი სინტაქსური კონსტრუქცია, რომლებიც ძველ ქართულ სალიტერატურო ქართულში გაჩენილია ბიბლიურ წიგნთა თარგმანის შედეგად. ქართულში ეს მოვლენები ბერძნული ვერსიის ზეგავლენის შედეგია, მიუხედავად იმისა, რომ ზოგჯერ ბერძნული ამ მოვლენათა უშუალო პირველწყარო არ არის. გენეტიურად ისინი, რასაკვირველია, სათავეს სემიტური ენების სინტაქსსა და ფრაზეოლოგიაში იღებენ, მაგრამ ქართულში მათ გამოვლენაში სემიტურ ენობრივ სამყაროს პირდაპირი მონაწილეობა არ მიუღია.

აქ განვიხილავთ რამდენიმე ტიპურ შემთხვევას.

კარგად არის ცნობილი და კავშირის ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში ჭარბად ხმარების შესახებ. საინტერესოა, რომ ამის შესახებ თავის დღიურში შენიშვნა გაუკეთებია დიდ ქართველ პოეტს გალაკტიონ ტაბიძეს. განსაკუთრებით უნდა გამოვყოთ ორი გამოკვლევა, რომლებიც ამ საკითხს მიეძღვნა: კორნელი დანელიას „უცხო ენათა გავლენის კვალი ძველი მწე-

რლობის ენაში. 3. vav consecutivum-ის გადმოცემა თანმიმდევრულ
 ბის „და“ კავშირით“ (დანელია, 1979) და ვინფრიდ ბოედერის
 "Über einige Verwendungen von da "und" in der altgeorgischen
 Literatursprache“ (Boeder, 1983).

ამ გამოკვლევებში დანვრილებით არის აღწერილი ძველ ქა-
 რთულ წერილობით ძეგლებში და კავშირის ხმარების შემთხვე-
 ვები და ახსნილია ამ მოვლენის გამომწვევი მიზეზები.

ძველ ქართულში და ძირითადად გვხვდება: შერწყმული წინა-
 დადების ერთგვარ წევრებს შორის, ერთმანეთისაგან დამოუკი-
 დებელი წინადადებების საზღვარზე და თხრობის დიდი მონაკვე-
 თების დამაკავშირებლად.

კ. დანელიას აზრით, ძველ ქართულში და კავშირის ასეთი
 გამოყენების წყარო ებრაული (არამეული) უნდა იყოს, ოღონდ
 „ეს არ ნიშნავს, რომ ძველი ქართული თარგმანი ამ შემთხვევაში
 უშუალოდ ებრაულ წყაროზე იყოს დამოკიდებული, რადგანაც
 ზემოთ ხსენებული სინტაქსური ებრაიზმი პრინციპულად ერთნა-
 ირად ვლინდება ბერძნულ სემბოლოგინტას, სირიულ პეშიტასა და
 ძველ სომხურ თარგმანშიც“ (დანელია, 1979, 94).

ძველ ბერძნულში ამ მოვლენის წყარო უშუალოდ ებრაულია
 (Blass, Debrunner 1976, 367). ძველი და ახალი აღთქმის ქართული
 ვერსიის ჩვენამდე მოღწეული ტექსტი უშუალოდ ბერძნულთან
 დგას ახლოს (Deeters 1937, 271) და მასში თითქმის არ ჩანს აღმო-
 სავლური ენების ზეგავლენა, რასაც ბიბლიური ტექსტების უძვე-
 ლესი ქართული თარგმანისათვის ვარაუდობენ. საფიქრებელია,
 ამ შემთხვევაშიც ქართული განიცდის ბერძნული ტექსტის ზეგა-
 ვლენას (ამდენად, ქართულში სინტაქსური ებრაიზმი უშუალოდ
 კი არ აისახა, არამედ ბერძნულის გზით):

და მიიღონ შესანიშნავისა მისგან ცხორებისაჲსა ნაყოფად ღმრთისა
 ცმელი იგი გარდაბურვილი ქუსეტსა და ყოველი ცმელი მუცლისაჲ, და
 ორნი თირკუმელნი და ცმელი იგი, რომელ არს მას ზედა ბარკალთაჲ,
 და ღვძლისყურნი იგი თირკუმელთა თანა მოჰყუეთოს, ლევიტ. 3,3-4;
 შდრ.: *καὶ περισσῆξι σὺν ἄπο τῆς μισθᾶς τοῦ σαρτηρίου ἀράπαμα χυρῖα, τὸ*

სტეარ τὸ κατακαλύπτον τὴν κοιλίαν καὶ πᾶν τὸ στέαρ τὸ ἐπὶ τῆς κοιλίας, καὶ
 τοὺς δύο νεφροὺς καὶ τὸ στέαρ τὸ ἐπ' αὐτῶν τὸ ἐπὶ τῶν μηρίων καὶ τὸ λοβόν
 τὸν ἐπὶ τοῦ ἥπατος σὺν τοῖς νεφροῖς περιελεῖ. და დაკლა მოხე ვერძი იგი
 და მოაპკურა სისხლი იგი მისი გარემო საკურთხეველსა მას. და ვერძი
 იგი გაყო ასოდ-ასოდ და შენირა მოხე თავი მისი და ასოები მისი და
 ცმელი, ლევიტ. 8,19-20; შდრ.: καὶ ἔσφαξεν Μωσῆς τὸν κριόν, καὶ
 προσέχεεν Μωσῆς τὸ αἷμα ἐπὶ τὸ μυσιαστήριον κύκλω καὶ τὸν κριὸν
 ἐκρεανόμησεν κατὰ μέλη καὶ ἀνήνεγκεν Μωσῆς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ μέλη
 καὶ τὸ στέαρ. და ვითარცა შევიდეს სახლსა მას და იხილეს ყრმა იგი
 მარიამის თანა, დედისა თვისისა, და დავარდეს და თაყუანის-სცეს მას;
 და აღაღეს საფასეთა მათთა და შენირეს მისა ძლეუნი: ოქროჲ, გუ-
 ნდრუკი და მური, მ. 2,11; შდრ.: καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν οἰκίαν εἶδον τὸ
 παιδίον μετὰ Μαρίας τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ πεσόντες προσεχύνθησαν αὐτῶ,
 καὶ ἀνοίξαντες τοὺς θησαυροὺς αὐτῶν προσήνεγκαν αὐτῶ δῶρα, χρυσὸν καὶ
 λίβανον καὶ σμύρναν. და განვიდოდა მისა ყოველი სოფლები ჰურიასტა-
 ნისა და იერუსალჴმელნი ყოველნი და ნათელ-ილებდეს მისგან ყოვე-
 ლნი იორდანესა მდინარესა და აღუვარებდეს ცოდვათა მათთა, მრკ.
 1,5; შდრ.: καὶ ἐξεπορεύετο πρὸς αὐτὸν πᾶσα ἡ Ἰουδαία χώρα καὶ οἱ
 Ἱερουσολυμίται πάντες, καὶ ἐβαπτίζοντο ὑπὲρ αὐτοῦ ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῶ
 ἐξομολογούμενοι τὰς ἁμαρτίας αὐτῶν. და მეყსეულად სულმან განიყვანა
 იგი უდაბნოდ. და იყო მუნ ორმეოც დღე და გამოიცადებოდა ეშმაკისა-
 გან და იყო მვეცთა თანა, და ანგელოზნი მისახურებდეს მას, მრკ. 1,12;
 შდრ.: καὶ ἦν ἐν τῇ ἑρήμῳ τεσσαράκοντα ἡμέρας πειραζόμενος ὑπὸ τοῦ
 Σατανᾶ, καὶ ἦν μετὰ τῶν θηρίων, καὶ οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῶ. და ნა-
 რმოვიდა მიერ იესუ და მოვიდა შესაკრებელსა მათსა. და იყო მუნ
 კაცი, რომელსა ჴელი განჴმელ ედგა და ჰკითხვიდეს მას და ეტყოდეს,
 მ. 12,9-10; შდრ.: Καὶ μεταβὰς ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς τὴν συναγωγὴν αὐτῶν, καὶ
 ἰδοὺ ἄνθρωπος χεῖρα ἔχων ξηράν. καὶ ἐπερώτησαν αὐτὸν λέγοντες.

ამავე მოვლენას ვხედავთ ორიგინალური მწერლობის ძეგლე-
 ბშიც: და ვითარცა მოინია და შევიდა ნინაშე შუშანიკისა, დედოფლისა
 ჩუენისა, და კითხვაჲ ჰრქუა, შუშ. 12,15-16; და შემდგომად სამისა
 დღისა მოვიდა ვარსქენ პიტიახში. და უთხრა სპარსმან მან ფარულად
 და ჰრქუა, იქვე 14,20-21; რამეთუ საშინელ და ნმიდა არს და ყოვლად
 ძლიერ და საკრველ და უფალ ყოვლისა მპყრობელ სახელი მისი, აბო
 52,13-14; და დაუტევა მამა და დედა და ძმანი და დანი და ნათესავნი

და მონაგებნი და აგარაკები, იქვე, 52,13-14 და სხვ.

ბერძნულს ზეგავლენით უნდა აიხსნას და-ს გამოყენება ცა, ვე ნანილაკების ფუნქციით (კეჭელმაძე, 1948, 255; მელიქიშვილი, 1975, 47): თარგმნა ნიგნნი საღმრთონი, რომელთა აღრიცხუვაჲ კინ-ნლადა შეუძლებელ არს, იოვ. და ეფთ. 62,4-5; კნინ ერთდა მო-მცა-კლეს, აგ. ძეგლ. I 185,19; ხოლო საზრდელი შენი იყოს, ვინაჲდა ჩუენცა ვიზარდებით, აგ. ძეგლ. III 146,22-23 და სხვ.

ბერძნულს ზეგავლენით გვაქვს ქართულ წერილობით ძეგლებში წინადადების დასაწყისში და იყო შესიტყვება:

და იყო, რაჟამს დაასრულნა იესუ სიტყუანი ესე, განუკრდებოდა ერსა მას მოძღუარებაჲ იგი მისი, მ. 7,28; შდრ.: Καὶ ἔγένετο ἐτέλεισεν ὁ Ἰησοῦς τὸν λόγον τούτον ἐξέπληθισσεν οἱ ὄχλοι ἐπὶ τῇ θιβαχῆ ἀντὶς. და იყო მათ დღეთა შინა მოვიდა იესუ ნაზარეთით გალილეასაჲთ და ნათელილო იოვანწსგან იორდანესა, მრკ. 1,9; შდრ.: Καὶ ἔγένετο ἐν ἔκείναις ταῖς ἡμέραις ἦλθεν Ἰησοῦς ἀπὸ Ναζαρέτ τῆς Γαλιλαίας καὶ βῆαπὸς ἐπὶ τὸν Ἰορδάνην ὑπὸ Ἰωάννου და სხვ.

თვით ბერძნულში ამ შესიტყვებას ებრაულის ზეგავლენით ხსნიან (Blass, Debruner 1976, 368). თარგმნილი ძეგლებიდან ეს მოვლენა შესულია ორიგინალური თხზულებების ენაში (ქურციკიძე 1973, 251-255; დანელია, 1979, 96). დავიმონმებთ რამდენიმე მაგალითს: და იყო, დღეთა კოსტანტინე მეფისა, ქრისტეს აღმალლებითგან სამასმეთესა წელსა, იყო ღუანლი ბრძოლისაჲ მტერთაგან, აგ. ძეგლ. I 83,12-14; და იყო, ვითარცა მიინინეს იგი მთავარნი, იქვე 102,16; და იყო, დღესა ერთსა აღიდრნეს ერნი ძლიერნი, იქვე 118,4-5 და სხვ.

უცხო ენების, უპირველეს ყოვლისა, ბერძნულს ზეგავლენით საკმაოდ ხშირად ქართულად თარგმნილ წერილობით ძეგლებში ზედმეტად იხმარება პირისა და კუთვნილებითი ნაცვალსახელები: ოდეს გიხილონ შენ ეგვპტელთა მათ, თქუან, ვითარმედ: ცოლი მისი არს ესე, და მომკლან მე, შესაქმ. 12,11; შდრ.: ἀς ἄν ἴδωσιν σε οἱ Αἰγύπτου, ἐροῦσιν ὅτι Γυση ἀντὶς ἀπὸ, καὶ ἀποκτενοῦσίν με. მოუწდეს მას და ჰრქუეს: ჩუენ შენნი მონანი ვართ. ჰრქუა მათ იოსებ: ნუ გეშინინ თქუენ, რამეთუ ღმრთისაჲ ვარი მე, იქვე 50,18-20; შდრ.: καὶ ἐλπίσθη

πρὸς αὐτὸν εἶπαν Οἷδε ἤμεις σοι ἰσχύται. καὶ εἶπεν αὐτοῖς Ἰωσήφ Μὴ φοβῆσθε. τοῦ γὰρ θεοῦ εἰμι ζῶν. დაიბანე პირი შენი, მ. 6,17; შდრ.: τὸ πρὸς αὐτὸν σοι ἰσχύται. მოიკლავს თავსა თვსსა, ი. 8,22; შდრ.: ἀποκτενεῖ ἕαυτὸν და სხვ.

ა. შანიძე შენიშნავდა: „კუთვნილებითი ნაცვალსახელი ზედმეტია ზოგ შემთხვევაში, მაგრამ ნათარგმნ ტექსტებში ის დედანთან დაახლოების მიზნით არის ნახმარი: შემინყალე ძმ ჩემი (მ., 17,15 ჰაემეტი); ორში ერთი: ან „შეინყალე ძმ ჩემი“ ან „შემინყალე ძმ“ (შანიძე, 1973, 347).

პირისა და კუთვნილებითი ნაცვალსახელების ჭარბად ხმარება ნათარგმნი ლიტერატურის ზეგავლენით ორიგინალურ ძეგლებშიც დასტურდება: მოინია ჩუენდა დიაკონი შინაჲთ და გვთხრა ჩუენ ესე ყოველი: მოსლვაჲ პიტიახშისაჲ და საქმენი დედოფლისანი. ხოლო ჩუენ აღვივსენით მნუხარებითა, შუშ., 13,13-15; შვილო, ნუ განინირავ თავსა შენსა, აბო, 66,13-14; დაიბანა პირი თვისი, იქვე, 69,2 და სხვ.

ბერძნული ენის ზეგავლენით ძველ ქართულ ნათარგმნ ძეგლებში საკმაოდ მრავლად გვაქვს ისეთი შემთხვევები, როცა სახელის ფორმასთან თანდებული ზედმეტად არის ნახმარი (დანელია, 1975, 80): განმეშორენით ჩემგან ყოველნი მოქმედნი უშჯულოებისანი, მ. 7,23; შდრ.: ἀποχωρεῖτε ἀπὸ ἕμου ὅς ἐργαζόμενοι τῆς ἀνομίας. მოგელოს თქუენგან სასუფეველი ღმრთისაჲ, მ. 21,43, შდრ.: ἀρῆσεται ἀπὸ ὑμῶν ἡ βασιλεία τοῦ θεοῦ. იკითხავდა მათგან, მ. 2,4; შდრ.: ἐπισθίνατε οὐκ ἂν αὐτῶν (ამ შემთხვევაში ზოგიერთ ხელნაწერში ქართულისათვის ბუნებრივი კონსტრუქცია გვაქვს: ჰკითხვიდა მათ BDE); განევთას მამაჲ ძისაგან და ძმ მამისაგან; დედაჲ ასულისაგან და ასული დედისაგან; დედამთილი ძისცოლისაგან და ძისცოლი დედამთილისაგან. ლ. 12,53; შდრ.: διαμερισθήσονται πατὴρ ἔπι ὀνῶ και ἰδὲ ἔπι πατρὶ, μήτηρ ἔπι τῆς θυγατέρα και θυγάτηρ ἔπι τῆς μητέρα πενθῆπα ἔπι τῆς ὑμφησ αὐτῆς και ὑμφη ἔπι τῆς πενθῆραჲ ყოველმან რომელმან აღიაროს ჩემდა მომართ, მ. 10,32 D; შდრ.: Πᾶς οὗν ὅστις ὀμολογήσει ἕν ἕμου (ადიშურ ხელნაწერში ქართულისათვის ბუნებრივი კონსტრუქცია გვაქვს: ამიაროს მე) და სხვ.

ქართული ენის ბუნებისათვის ეს უცხო მოვლენა ორიგინალ-

ლური მწერლობის ძეგლებშიც გამოვლინდება: გამომეც (ცოცხალი ჩემი, რად განმაშორებ ჩემგან, შუშ. 19,19-20; მრავალთაგან შჯულისმეცნიერთა იკითხავნ, აბო 57,14-15; თქუა მსახურისა მიმართ თვისსა, შუშ. 17,23-24; მაღლი უფლისა იყავნ შენ ზედა, აბო 46,3; წიგნები ვედრებისა დაწერეს კურაპალატსა თანა, იოვ. და ეფთ. 47,23 და სხვ.

ქართული ენისათვის არაბუნებრივია ისეთი შესიტყვება, როცა ვიდრე წინდებული დაერთვის ვითარებითი ბრუნვის ფორმას (დანელია 1979b, 86-87); იცის მამამან თქუენმან ზეცათამან, რა-იგი გიჳმს თქუენ, ვიდრე თხოვადმდე თქუენდა მისგან, მ. 6,8; შდრ.: ὁμῶν γὰρ ὁ πατήρ ἡμῶν ἂν χρεῖαν ἔχετε πρὸ τοῦ ἡμᾶς αἰτῆσαι αὐτόν. ძრვა იყო დიდ ზლუასა ზედა, ვიდრე დაფარვადმდე ნავისა ლელვათაგან, მ. 8,24; შდრ.: σεισμός μέγας ἐγένετο ἐν τῇ Βιλαδάσση, ὥστε τὸ πλῆθον καλῶν πεσῆναι ὑπὸ τῶν κυμάτων. და შეკრბა მისა ერი მრავალი, ვიდრე შესლვადმდე მისა ნავად და დაჯდომად, მ. 13,2; შდრ.: συτήχησαν πρὸς αὐτόν ὄχλοι πολλοί, ὥστε αὐτόν εἰς πλῆθον ἐμβάντα καμῆσθαι აღდგენ ქრისტემტყუვარნი და ცრუნინანარმეტყუელნი და ჰყოფდენ სასნაულეზსა და დიდ-დიდსა და ნიშნებსა ვიდრე ცთუნებადმდე, უკუეთუმცა შეუძლეს, რჩეულთა მათცა, მ. 24,24; შდრ.: ἔξερηθήσονται γὰρ φεσδὸχριστοι καὶ φεσδῶπιοφῆται, καὶ θῶσους σῆμῆια μεγᾶλα καὶ τέρατα ὥστε πλανῆσθαι, εἰ θυατόν, καὶ τοὺς ἐκλεχτοὺς და სხვ.

ამგვარი შესიტყვება თარგმნილი ძეგლების ზეგავლენით ორიგინალურ თხზულებებშიც დასტურდება: ვიდრე მუნ ჟამამდე მოვიდიან შვილნი იგი მისნი ხილვად დედისა თვისსა, შუშ. 23,28; ვერვინ განმაშოროს მე ქრისტესგან ვიდრე სულისა ჩემისა აღმოსლვადმდე, აბო 42,26; დაადგრა მდგომარჳ ზედა ფერჳთა თვსთა ვიდრე განთიადმდე,, იქვე 67,17 და სხვ.

ამ ტიპის სხვა არაერთი გამოვლინება არის ცნობილი (დანვირილებით იხ. დანელია, 1975; დანელია, 1979; დანელია, 1981; დანელია, 1983; სარჯველაძე, 1984 და სხვ.). ამჯერად ყურადღებას გავამახვილებთ ერთ საინტერესო სინტაქსურ კონსტრუქციანზე - განსაზღვრებით დამოკიდებულ წინადადებაში მიმართებითი ნაცვალსახელისა და კუთვნილებითი ნაცვალსახელის პლენონასტურ გამოყენებაზე: თქუა ღმერთმან: აღმოამორჩენ ქუეყანამან

მწუხანგილი თივისაჲ. მთესველი თესლისაჲ, ნათესავობისაებრ და მსგავსებისა და ხე ნაყოფიერი მშობელი ნაყოფისა, რომლისა თესლი მისა მის თანა მსგავსებისაებრ ქუეყანასა ზედა, შესაქმე I, II S; შდრ.: Βλαστησάτω ἡ γῆ βιοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ κατ' ὁμοίότητα, καὶ ξύλον κάρπυον ποιῶν καρπὸν, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. καὶ ἐγένετο οὕτως. გამოიღო ქუეყანამან მწუხანგილი თივისა, მთესველი თესლისა ნათესავობისაებრ და მსგავსად და ხე ნაყოფიერი, რომლისა თესლი მისი მის თანავე იყოს ნათესავობისაებრ ქუეყანასა ზედა, შესაქმე 1,12 ASCB; შდრ.: καὶ ἐξήνεγκεν ἡ γῆ βιοτάνην χόρτου, σπείρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ κατ' ὁμοίότητα, καὶ ξύλον ξύλον κάρπυον ποιῶν καρπὸν, οὐ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς. უკუეთუ არა ხისაგან, რომლისა გამცენ მისგან ხოლო არაჭამაჲ, მისგან სჭამე, შესაქმე 3,11 (მცხეთ.); შდრ.: ἐφαγκες ἀπὸ τοῦ ζύλου, οὐ ἐνετειλάμην σοι τούτου μόνον μὴ φαγῆιν ἀπ' αὐτοῦ. ვინ არს, რომლისაჲ ვისმინო მისი, გამოსლვათა 5,2 O; შდრ.: Τίς ἐστιν οὐ εἰσακούσομαι τῆσ φωνῆς αὐτοῦ. აჰა, დედაკაცი იგი, რომლისაჲ განაცოცხლა ძმ იგი მისი ელისე, ღალადებდა მეფისა მიმართ, IV მეფ. 8,5 O; შდრ.: καὶ ἰδὼ ἡ γυνή, ἧς ἐξωπύρησεν τὸν υἱὸν αὐτῆς Ἐλισαιε, βρωσα πρὸς τὸν βασιλέα. იერუსალემი შენებულ არს ქალაქი, რომლისა სამკვდრებელი მისი გარემო არს მისსა, ფსალმ. 121,3; შდრ.: Ἱερουσαλημ οἰκοδομοսυμένη ἄς πάλιν ἦς μετοχῆ αὐτῆς ἐπὶ τὸ αὐτ. რომელთა გზანი მათნი დრკუ არიან გულარძნილ ალაგნი მათნი, იგავნი 2,15 O. შდრ.: ἂν αἰ τριῖσι σκολιαὶ καὶ καμπύλαι αἰ τροχιαὶ αὐτῶν. რომელთაჲ არა გესმის სიტყუანი მათი, ეზეკიელ 3,6 O; რომელთანი არა გესმის სიტყუანი მათნი, 3,6 (გელ.); შდრ.: ἂν οὐκ ἀκούσῃ τὸς λόγους ἂν οὐκ ἀκούσῃ τὸς λόγους αὐτῶν. მიექეც შენ ქალდეველთა, რომელთაჲ, ვითარცა ვირთაჲ, არს სხეულები მათი, ეზეკიელ 23,20 O; შდრ.: ἐπέμω ἐπὶ τὸς Χαλδαίους, ἂν ἦσαν ἄς ὄσων αἰ σάρκες αὐτῶν. რომელი შემდგომად ჩემსა მოვალს, უძლიერეს ჩემსა არს, რომლისა ვერშემძლებელ ვარ მე ჳამლთა მისთა ტვრთვად, მ. 3,11 FGHIK; შდრ.: ὁ δὲ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἰσχυρότερός μού ἐστιν, οὐ οὐκ εἶμι ἰχάνος τὰ ὑποθήματα βασιτάσαι.

აქ კიდევ ერთხელ ხაზი უნდა გაეკვას იმ გარემოებას, რომ ბიბლიური წიგნების ქართულ თარგმანებში ამ წარმომავლობით სემიტური კონსტრუქციის არსებობა სრულიად არ მიუთითებს

მათ უშუალო წარმომავლობაზე რომელიმე სემიტური ენიდან.

ალსანიშნავია, რომ ეს კონსტრუქცია იკიდებს ფეხს ენაში და იგი გვხვდება არაბიბლიური ძეგლების თარგმანებში: *ბჭ* იგი მოცეული ყოვლითა კეთილითა, რომელ არს სამოთხესა შინა, რომელსაც ეწოდების ყოველივე, რომლისა მიუშუა დაბადებამან ჭამაა მისი, შატბ. კრებ. 101,8-9; *ბჭ* იგი, რომელსა ეწოდების ყოველივე, რომლისა გემოა მისი დაბადებულთათჳს, ვითარცა ხატებაა ღმრთისაჲ, იქვე 101,23-26 ხესა მას წინააღუდგების სხუაჲ ხე, რომლისაჲ გემოა მისი არს ცნობაჲ კეთილისაჲ, იქვე 101, 25-26; სარდიონ ამის გამო ერქუმის, რომელ ბაბილოვ[ნ]ს [იბოვეების], რომლისაჲ არს ხილვაჲ მისი მენამულ, იქვე 129,5; იყო მათ თანა კაცი ქრისტიანჳ, რომელსა სახელი ერქუა ევსტუშიოს, რომლისაჲ წარელო მონაგები მისი მამული ფრიადი, საკითხ. წიგნ. II 30,5-7; ნეტარ არს, რომლისაჲ იქმნეს სული მისი, ვითარცა ახალნერგი, Sin.-97 75vb; სული წმიდაა წარივლტინ მისგან და დაცალიერდის და უნაყოფო იქმნის, ვითარცა ლეღვ იგი, რომლისაჲ უფალსა უნდა ჭამაჲ მისი, იქვე 191rb; ნეშტნი იგი ღმერთთა თქუენტანი, რომელნი მკუდარ არიან... რომელთაჲ ოდეს ვინ გამოიძინეს საქმენი მათნი, ჰაერნიცა შეიგინნენ, იოვ. ოქრობ. ცხოვრ. 10,1-4; პატივის-სცემენ ათენელნი ათენასა და არტემის, რომელთანი ხატნიცა მათნი აღჰმართნეს ქალაქსა ამას ღმრთად, იქვე 10,4-5; შესწირევდ საკუმეველსა მის წინაშე, რომლისანი გესმნეს სიტყუანი წიგნთა მისთანი, Sin-6 14r; გამოჩნდა მათ შორის წმიდაჲ აგაკიოს, მონაზონი დიდი, რომლისა სათნოებანი მისნი განითქუნეს ყოველსა ქუეყანასა, Sin.-6 73v; მიეცით დიდებაჲ ღმერთსა ერმან ცოფმან და მაცილობელმან, რომლისაჲ მართალ და წმიდა არს სახელი მისი, ნევმ. იადგ. 147r; მრავალი არს ქუეყანისა გამოწაღები, რომლისაჲ ძალი თესლი მისისაჲ ძირსა შინა მისსა არს, ექუს. დღეთ. (აბ.) 64,19-20 და სხვ.

სრულიად არ არის მოულოდნელი, რომ ამგვარმა კონსტრუქციამ, ისე როგორც უცხო ენათა ზეგავლენით ქართულში შემოსულმა სხვა არაბუნებრივმა სინტაქსურმა მოვლენებმა, თარგმნილი ძეგლების ზეგავლენით თავი ორიგინალურ ძეგლებშიც იჩინა. ც. ქურციკიძემ მიუთითა, რომ „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ტექსტში სამ შემთხვევაში გამოვლინდება ამ ტიპის კონსტრუქცია (ც. ქურციკიძე, 1984, 93; ჩვენ მაგალითებს დავიმონებთ

ბ. გიგინეიშვილისა და ე. გიუნაშვილის გამოცემის მიხედვით); იყო მის თანა ტყუე ერთი დედაკაცი შუენიერი, სახელით ნინო, რომლისა საქმს მისი გამოიძია ჰელენე დედოფალმან, შატბ. კრებ. 322,4; სოფლისა ცოდვათათვს შენირულისა, რომლისა ტკბილ არს მისი გემოხს-ხილვაჲ, იქვე 347,20; ქრისტე ღმერთი ჩუენი, რომლისა ნათელი მისი არა მოაკლდეს უკუნისამდე, იქვე 354,6.

ც. ქურციკიძე წერს: „საგულისხმოა, რომ აღნიშნული რიგის სამივე წინადადება „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ერთსა და იმავე თავში (თავი ზ., რომელი აღწერა დედაკაცმან ჰურიამან, სახელით სიდონია, ასულმან აბიათარ მღვდელისამან) შეგვხვდა (ქურციკიძე 1984, 93)“. მკვლევარმა ეს სინტაქსური მოვლენა სირიული ენის უშუალო ასახვად მიიჩნია და მიუთითა: „მოქცევაჲ ქართლისაჲ“-ს ტექსტში ამგვარი სირიიზმების არსებობა დამაფიქრებელია (ქურციკიძე 1984, 94)“. რა უნდა ნიშნავდეს „ნინოს ცხოვრების“ ტექსტში სირიიზმების არსებობა? ც. ქურციკიძე ვარაუდობს, რომ „ზემოთ ჩამოთვლილი ე. წ. სინტაქსური სირიიზმები გვაფიქრებინებენ, რომ ძეგლის ავტორს ხელთ უნდა ჰქონოდა სირიული თუ არა, სირიულიდან თარგმნილი გარკვეული წყაროები მაინც“ (ქურციკიძე 1984, 95); ან კიდევ: „მსაზღვრელ-საზღვრულის გათიშვისა და წინადადების წევრთა გამეორების მოყვანილი ნიმუშებიც აგრეთვე შეიძლება შედეგი იყოს იმ უცხოური წყაროების გავლენისა, რომლებიც ხელთ ჰქონდა ავტორს“ (ქურციკიძე 1984, 95) (აქვე შევნიშნავთ, რომ ახლავერ შევჩერდებით მსაზღვრელ-საზღვრულის გათიშვის შემთხვევებზე, რომლებიც ძველ ქართულში საკმაოდ ხშირია და გახვდება ისეთ ძეგლებში, რომელთა უშუალოდ სემიტური ენობრივი სამყაროდან თარგმნა სრულიად გამორიცხულია; მაგ.: მთასა ზეთისხილთასა აჰყედ, უფალო, და ყოვლისა სოფლისაჲ განგებულეებით ჰქმენ ცხოვრებაჲ, უძვ. იადგ. 347,23-24; განძებისა ამის საშუებელი დაუტევე და ზეცისაჲ შეიყუარე მოქალაქობაჲ, იქვე 353,22-23; მინისაგან შექმენ კაცი და უბრძანე ხისაჲ მის ნაყოფისა არახილვაჲ, იქვე 353,29-30; მწსნელისა ჩუენისაჲ ვაკურთხოთ ადგომაჲ, იქვე 355,27-28 და სხვ.).

ც. ქურციკიძის მიერ შენიშნულ ენობრივ მოვლენაზე და ყრდნობით გაცილებით შორს მიმავალი დასკვნები გააკეთა თ. მაგალობლიშვილმა. იგი წერს: „მოქცევაჲ ქართლისაჲსა“ და ლეონტი მროველის „მეფეთა ცხოვრებაში“ (რომელიც „მოქცევაჲს“ ტექსტს ეყრდნობა) შემორჩენილი უნდა გვექონდეს ქართლის მოქცევის შესახებ არსებული ძველის-ძველი გადმოცემა, შექმნილი მცხეთელ იუდეველ-ქრისტიანთა წრეში. ჩვენი აზრით, ამ ვარაუდის სასარგებლოდ მეტყველებს „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ტექსტში (მაგრამ მხოლოდ ნინოს ლეგენდის ფარგლებში) დადასტურებული ე. წ. სინტაქსური სირიიზმები, რომლებიც გამოავლინა და შეისწავლა ც. ქურციკიძემ“ (მაგალობლიშვილი 1991, 171). კიდევ უფრო კატეგორიულია მისი დასკვნა: „არაფერია მოულოდნელი იმაში, რომ ნინოს ლეგენდა, მართლაც, შექმნილი და ჩანერილი ყოფილიყო მცხეთელ იუდეველ-ქრისტიანთა წრეში, ე. წ. პალესტინურ-სირიულ, არამეულ დიალექტზე, საიდანაც მოგვიანებით (დაახლ. V საუკუნის დასასრული) იგი ქართულად ითარგმნა“ (მაგალობლიშვილი 1991, 172). ამდენად, გამოდის, რომ ნინოს ლეგენდა ქართულად კი არ დაიწერა, არამედ V საუკუნის ბოლოს თარგმნეს ქართულად. საკმარისია კი ეს ენობრივი საბუთები ასეთი მნიშვნელოვანი დასკვნის გასაკეთებლად? ამ ვარაუდის დაჯერება თუნდაც იმიტომ იქნებოდა ძნელი, რომ საქართველოში ანტიკური ხანიდან მცხოვრები ებრაელების ლიტერატურული საქმიანობის რაიმე კვალი ჯერჯერობით ჩვენთვის უცნობია. უფრო მეტიც შეიძლება ითქვას, დღეისათვის უცნობია რომელიმე ძეგლი, რომელიც უშუალოდ ებრაულიდან იყოს ქართულად თარგმნილი. ამ მხრივ საგულისხმოა ფსალმუნის ტექსტის ისტორია: იგი პ. ინგოროყვამ ებრაულიდან თარგმნილად მიიჩნია (პ. ინგოროყვა, 1965, 173-176), მაგრამ არასაკმარისი არგუმენტაციის საფუძველზე. მ. შანიძემ, რომელმაც დანვრილებით შეისწავლა ქართული ფსალმუნის ტექსტის ისტორია და მისი მიმართება უცხოენოვან წყაროებთან,

შემდეგი დასკვნა გააკეთა: ფსალმუნის ქართულ თარგმანში „ებრაულის უშუალო გავლენის დამადასტურებელი რაიმე ნიშან- არ ჩანს. მეორე მხრივ, ძალიან საგრძნობია ბერძნული ელემენტები“ (მ. შანიძე 1979, 120). ამას გარდა, ძველი ქართული მწერლობის უკლებლივ ყველა ძეგლი, სადაც ბერძნულის გზით გაშუალებული სემიტური კონსტრუქცია დასტურდება, სემიტური ენებიდან თარგმნილად უნდა მიგვეჩინა. შორს რომ არ წავიდეთ, „შუშანიკის წამება“ თუნდაც და კავშირის სპეციფიკური გამოყენების გამო ამ ტიპის ძეგლად უნდა აგველიარებინა. როგორც ზემოთ ვაჩვენეთ, ბერძნული ენის გავლენით ჩამოყალიბებული სინტაქსური კონსტრუქციები მხოლოდ უშუალო ბერძნულიდან თარგმნილ ძეგლებში კი არ დასტურდება, არამედ ისეთ თხზულებებშიც, რომელთა ქართულ ენაზე შექმნა არავითარ ეჭვს არ იწვევს.

დაბეჯითებით უნდა ითქვას, მიმართებითი და კუთვნილებითი ნაცვალსახელის პლეონასტური კონსტრუქციის გამოვლენა ამა თუ იმ ძეგლში სრულიად არ ნიშნავს მის სემიტურიდან მომდინარეობას. ამის თვალნათელი საბუთია ის, რომ ამგვარი კონსტრუქცია წინააღმდეგ ც. ქურციკიძის განცხადებისა („ამგვარი შედგენილობის წინადადებები სხვა ორიგინალურ ძეგლებში არ შეგვხვედრია“, ქურციკიძე 1984, 94) ნათარგმნი ძეგლების სინტაქსის ზეგავლენით ორიგინალურ ძეგლებშიც იჩენს თავს: არცა ხარჭისაგან შობილი, არამედ ყოლადვე არაბიელთა თესლი მამულად და დედულად, რომლისაჲ მამაჲ მისი და დედაჲ მისი და ძმანი და დანი მისნი იყვნეს მუნვე ქალაქსა მას შინა ბაღდადს, აბო 56, 14-17; მას თავადსა თვთ ხედევდით, რომლისაჲ დადაცათუ დავიდუმოთ სიმრავლისაგან ზოგადი მალალთა მათ ლუანლთა მისთაჲ, გიორგი მთაწმ. 107,9-10; რომლისა ტკბილ არს გემოს-ხილვაჲ მისი, ქართლ. ცხოვრ. I 97,10; შეიპყრეს წმიდაჲ გობრონ და ანამეს, რომლისა წამება მისი ვრცელად აღწერა წმიდამან მამამან ჩუენმან სტეფანე მტბვეარ ეპისკოპოსმან, იქვე 264,1-2; მაშინ მოვიდა მისა მთავარი ერთი, რომელი იყო ნათესავისაგან დავით წინასწარმეტყუელისა, სახელით ადარნასე, ძმი-

სწული ადარნასე ბრმისაჲ, *რომლისა მამაჲ მისი მზახებულ იყო ბაგრატიონიანთადვე, ჯუანშ. 243, 9-11.*

ვფიქრობთ, უინტერესო არ უნდა იყოს ის გარემოება, რომ ამგვარი კონსტრუქცია რამდენჯერმე გვხვდება „ბალავარიანის“ ტექსტში: *რომლისაჲ ფერი პირისა მისისაჲ დაშავებულ იყო, ბალავარ. 23,32-33; მსგავს არს ესე სახე კაცთა ვიეთმე მოქალაქეთა, რომელთაჲ იყო ჩუეულებაჲ მათი ესრეთ, რამეთუ მოიყვანიან კაცი უცხოჲ, იქვე 40,26-29; ჩუენ ვჰმონებთ ღმერთსა ცხოველსა, რომელმან დაგუბაუნა, და დაჰბადა ოქროჲ და ვერცხლი, რომლისაჲ იცით სახელი მისი, იქვე 144,25-27.*

შეიძლება მივუთითოთ, რომ „ბალავარიანი“ ის ძეგლია, რომელიც ბერძნულად ქართულიდან თარგმნილად ითვლება (კეკელიძე 1960, 189-190).

მიმართებითი ნაცვალსახელისა და კუთვნილებითი ნაცვალსახელის პლეონისტური კონსტრუქცია ქართული ენისათვის არაბუნებრივია. იგი ქართულ სალიტერატურო ენაში გაჩნდა ბერძნულიდან თარგმნილი ძეგლების სინტაქსის ზეგავლენით (თვით ბერძნულში იგი მხოლოდ გარკვეული ტიპის ძეგლებში იჩენს თავს სემიტური სინტაქსის დანოლის შედეგად). ამრიგად, ქართულში ამ შემთხვევაში სირიიზმი ან ებრაიზმი კი არ გვაქვს, არამედ ბერძნულის გზით გაშუალებული მოვლენა, ანუ ფაქტობრივად – გრეციზმი. ქართულ ორიგინალურ ძეგლებში ასეთი კონსტრუქცია იშვიათია. არ არის დამაჯერებელი ვარაუდი იმის შესახებ, რომ ასეთ შემთხვევებში ქართველი ავტორები (ან მთარგმნელები) უშუალოდ სემიტურ წყაროებს იცნობდნენ, ან მით უმეტეს, რომ ძეგლი სემიტურიდან არის თარგმნილი. ასეთი კონსტრუქციები ლიტერატურული წყაროსაგან დამოუკიდებლად შეიძლება გაჩნდეს ამა თუ იმ მწერლის ენაში უცხო ენობრივი გარემოს ზეგავლენითაც (იხ. Garitte 1971, 71).

დამონემაბული ლიტერატურა:

დანელია 1974: *კ. დანელია*, სინტაქსური კონტამინაცია ძველ ქართულში: „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 4, თბილისი.

დანელია 1978: *კ. დანელია*, ვიდრე უდეტრიანი კონსტრუქციები ძველ ქართულში: „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1, თბილისი.

დანელია 1979: *კ. დანელია*, *vav consecutivum*-ის გადმოცემა თანმიმდევრობის „და“ კავშირით: „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 3, თბილისი.

დანელია 1981: *კ. დანელია*, ბერძნული ადგილობით ზმნისწინთა გადმოცემისათვის.

ძველ ქართულში: „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 2, თბილისი.

დანელია 1983: *კ. დანელია*, ქართული სამწერლო ენის ისტორიის საკითხები, თბილისი.

ინგოროყვა 1965: *პ. ინგოროყვა*, ძველ-ქართული პოეზია V-X საუკუნეთა: თხზულებანი, III, თბილისი.

კეკელიძე 1960: *კ. კეკელიძე*, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბილისი.

კეჭელმაძე 1948: *ნ. კეჭელმაძე*, პროკლე დიადოხოსი, კავშირნი ღვთისმეტყველებითნი, ძველი ქართული თარგმანი, (ხელნაწ.), თბილისი.

მგალობლიშვილი 1991: *თ. მგალობლიშვილი*, კლარჯული მრავალთავის ხელნაწერი: კლარჯული მრავალთავი, თბილისი.

მელიქიშვილი 1975: *დ. მელიქიშვილი*, იოანე პეტრიწის ფილოსოფიურ შრომათა ენა და სტილი, თბილისი.

სარჯველაძე 1984: *ზ. სარჯველაძე*, ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბილისი.

ქურციკიძე 1964: *ც. ქურციკიძე*, ერთი სტილისტური თავისებურები-

სათვის ძველ ქართულში: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
ამბე: XXXVI, 1, თბილისი.

ქურციკიძე 1973: ც. ქურციკიძე, „გოდება იერემიასის“ ქართული
რედაქციები: მრავალთავი, III, თბილისი.

ქურციკიძე 1984: ც. ქურციკიძე, „მოქცევა ქართლისაჲს“ ტექსტის
და ენის საკითხები: ფილოლოგიური ძიებანი, I, თბილისი.

ა. შანიძე 1973: ა. შანიძე, ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები,
I, თბილისი.

მ. შანიძე 1979: მ. შანიძე, ფსალმუნთა წიგნის ძველი ქართული თა-
რგმანები, თბილისი, 1979.

Blass, Debrunner 1976, Grammatik des neutestamentlichen Griechisch,
Gottingen.

Boeder 1983, W. Boeden, Über einige Verwendungenvon da „und“ in der altgeor-
gischen Literatursprache: Folia Linguistica, t. XVII-4.

Garitte 1971: G. Garitte, Traduttore traditore di se stesso: Extrait du bulletin de
l'Academic roiale de Belgique, Classe des Lettres.

Deeters 1937: G. Deeters, Greaco-Georgia, I: Annuaire de l'Institut de philologie
et d'histoire orientales et slaves, 5.

Helbing 1907: R. Helbing, Grammatik der Septuaginta, Laut-und Wortlehre,
Gottingen.

დამოწმებული წერილობითი წყაროები:

აბო: აბოს წამება: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის
ძეგლები, I, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბილისი, 1964.

აგ. ძეგლ. I: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძე-
გლები, I, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბილისი, 1964.

აგ. ძეგლ. III: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძე-
გლები, III, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბილისი, 1971.

ბალავარ.: ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გამოსცა ილ. აბუ-
ლაძემ, თბილისი, 1957.

გამოსლვათა: ნიგნი გამოსლვათა, გამოსცა ც. კიკვიძემ: ნიგნი ძუელისა აღთქუმისანი, 1, თბილისი, 1989.

გიორგი მთანმ: ცხოვრება გიორგი მთანმიდელისა: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, ილ. აბულაძის რედაქციით, თბილისი, 1967.

ეზეკიელ: ეზეკიელის წინასწარმეტყველება, გამოსცა თ. ცქიტიშვილმა, თბილისი, 1976.

ექუს. დღეთ: უძველესი რედაქციები ბასილი კესარიელის „ექუსთა დღეთაჲსა“ და გრიგოლი ნოსელის თარგმანებისა „კაცისა აგებულებისათჳს“, გამოსცა ილ. აბულაძემ, თბ., 1964.

იგავნი: იგავნი სოლომონისნი, გამოსაცემად მოამზადეს ა. შანიძემ და მ. შანიძემ.

იოვ. და ეფთრ: ცხოვრება ნეტარის მამისა ჩუენისა იოვანესი და ეფთუმესი და უწყება ღირსისა მის მოქალაქობისა მათისა, აღწერილი გლახაქისა გეორგის მიერ, ხუცეს-მონაზონისა: ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, თბილისი, 1967.

იოვ. ოქროზ. ცხოვრ: იოვანე ოქროპირის ცხოვრება, გამოსცა რ. გვარამიამ, თბილისი, 1986.

ლ: ლუკას სახარება.

ლევით: ნიგნი ლევითელთა, გამოსცა ბ. გიგინეიშვილმა: ნიგნი ძუელისა აღთქუმისანი, 2, თბილისი, 1990.

მ: მათეს სახარება.

IV მეფ: მეფეთა IV ნიგნი, გამოსაცემად მოამზადა უ. ცინდელიანმა.

მრკ: მარკოზის სახარება.

ნემ. იადგ: ნემირებული ძლისპირნი, გამოსცა გ. კიკნაძემ, თბილისი, 1982.

საკითხ. ნიგნი II: საკითხავი ნიგნი ძველ ქართულ ენაში, II, გამოსცა ი. იმნაიშვილმა, თბილისი, 1966.

უძვ. იადგ: უძველესი იადგარი, გამოსცეს ელ. მეტრეველმა, ც. ჭანკიევმა, ლ. ხევსურიაძემ, თბილისი, 1980.

ფსალმ: ფსალმუნნი, გამოსცა მ. შანიძემ, თბილისი, 1960.

ქართლ. ცხოვრ. I: ქართლის ცხოვრება, I, დადგენილი ყველა ძირი-

თადი ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1955.

შატბ. კრებ.: შატბერდის კრებული (S-1141 X ს.), გამოსცეს ბ. გიგინეიშვილმა და ე. გიუნაშვილმა, თბილისი, 1979.

შესაქმე: ნიგნი შესაქმისაჲ. გამოსცა ბ. გიგინეიშვილმა: ნიგნნი ძუელისა ალთქუმისანი, 1, თბილისი, 1989.

შუშ.: იაკობ ხუცესი, მარტკლობაჲ შუშანიკისი, გამოსცა ილ. აბულაძემ, ტფილისი, 1938.

ჯუანშ.: ჯუანშერი, ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა; ქართლის ცხოვრება, I, დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1955.

Sin-6: კრებული (XI ს.)

Sin-97: ეფრემ ასური, სწავლანი (X ს.).

ბასილი მთაწმიდელი

XI საუკუნის I ნახევარში ათონის მთის ქართველთა მონასტერში მოღვაწეობდა ბასილი ბაგრატის ძე მთაწმიდელი, რომელმაც საგალობლები მიუძღვნა ეფთვიმე ათონელს. „ათონის კრებულში“ მოთავსებულია ეფთვიმე მთაწმიდელისადმი მიძღვნილი საგალობელი, რომლის აკროსტიქი მიუთითებს ავტორის სახელს – მას ბასილი რქმევია. აკროსტიქი ასეთია: „ღმერთშემოსილსა ეფთიმის გლახაკი ბასილი შეამკობს“. კ. კეკელიძის ვარაუდით, იგი ყოფილა ივერთა მონასტრის მოღვაწე, რომელსაც გიორგი მთაწმიდელის ჰაგიოგრაფიული თხზულების დაწერამდე შეუქმნია თავისი საგალობელი; მას არ ატყვია გავლენა ამ „ცხოვრებისა“ (3,235). მისივე ვარაუდით, იგი არ უნდა იყოს ბასილ ბაგრატის ძე, რომელსაც ხახულის ლავრაში ლოცვა-კურთხევისათვის წარუდგინეს ბიძებმა 10 წლის გიორგი მთაწმიდელი. ბასილი ამ დროს ყოფილა „მოდღვარი და განმანათლებელი ქუეყანისა ჩუენისა“. მისი „დისიძე“, ე. ი. დის ქმარი, იყო ცნობილი პიროვნება ფერსო ჯოჯიკისძე, რომელიც მოიხსენიება „გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებაში“ (3,235).

ლ. მენაბდემ ბასილი ბაგრატის ძის შექმნილად მიიჩნია „გალობანი წმიდისა მამისა ეფთვმისნი“ (4,204), რომელსაც შემდეგ სპეციალური გამოკვლევა მიუძღვნა ე. მეტრეველმა.

ბასილის ვინაობა და საქმიანობა საგანგებოდ იკვლია და შეისწავლა ე. მეტრეველმა, რომელმაც ივარაუდა, რომ ბასილი ბაგრატის ძე უნდა იყოს ეფთვიმე მთაწმიდელისადმი მიძღვნილი საგალობლების ავტორი (5,67). მანვე გამოაქვეყნა ტექსტიც. მისი თვალსაზრისით, ბასილი ბაგრატის ძე, ერთ-ერთი მნიშვნე-

ლოვანი პიროვნება XI საუკუნის ქართულ საეკლესიო კულტურულ სამყაროში ათონზე უნდა მისულიყო ხახულიდან, ძლოა, ეფთვიმე მთაწმიდელის მოღვაწეობის ბოლო წელს თუ არა, მისი გარდაცვალებისთანავე მაინც. ამას მოწმობს მისი საგალობელი, რომელიც თვითმხილველის თუ არა, მისი ცხოვრების კარგად მცოდნე პიროვნების მიერ უნდა იყოს დაწერილი (5,197). იმ მრავალრიცხოვანი საგალობლებიდან, რომლებიც ეფთვიმეს შესახებ დაინერა და რომლებიც ცნობილია ჩვენთვის, ყველაზე ძველი სწორედ ბასილი ბაგრატის ძის საგალობელია.

ეფთვიმეს სახელზე შექმნილ საგალობელთა უმეტესობა გიორგი მთაწმიდელის ჰაგიოგრაფიული თხზულების დაწერის შემდეგ ჩამოყალიბდა, რაც იმით დასტურდება, რომ ისინი ამ თხზულებას ეყრდნობიან. ერთადერთი საგალობელი, რომელიც გიორგის თხზულებამდე დაინერა, ბასილი ბაგრატის ძისაა. ე. მეტრეველმა აღნიშნა, რომ საგალობელი ენათესავება გიორგი მთაწმიდელის თხზულებას „ცხოვრება იოვანესი და ეფთვიმესი“ (5,191), ხოლო ე. გაბიძაშვილმა მას დაუმატა ეფთვიმეს სვინაქსარული „ცხოვრებაც“. „ამ სამი ძეგლის ტექსტობრივი შედარება უეჭველს ხდის ვარაუდს, რომ ექვთიმეს საგალობელი და ვრცელი ცხოვრება სვინაქსარულ ცხოვრებაზეა დამოკიდებული, რომ სვინაქსარული ცხოვრება არის წყარო, როგორც ერთისათვის, ისე მეორისათვის“ (9,81). საამისოდ მან თავის ნარკვევში სამივე ტექსტი შეადარა ერთმანეთს და დაადგინა, რომ „პარალელური ადგილების ფრაზეოლოგიური დამთხვევები და შინაარსობრივი იგივეობა უეჭველს ხდის საგალობლის დამოკიდებულებას სვინაქსარულ ცხოვრებაზე. რაც შეეხება ვრცელ ცხოვრებას, იგი ამ ადგილების გადმოცემაში მთლიანად დამოკიდებულია სვინაქსარულ ცხოვრებაზე და არც ერთ ისეთ მაგალითს არ იძლევა, რაც შეიძლება იყოს საგალობელში და არ იყოს სვინაქსარულ ცხოვრებაში“ (9,85). მისივე დაკვირვებით, სვინაქსარულსა და ვრცელ „ცხოვრებასთან“ შედარებით საგალობელმა

ორი დამატებითი დეტალიც კი შემოგვინახა. კერძოდ, ეფთვიმეს მოკვლის მცდელობის შესახებ ცნობებში არ გვხვდება ბოროტმოქმედთა სახელები, ხოლო საგალობელში ისინი დასახელებულია - კოზმა და ლეონი. საინტერესოა, რატომ აღნიშნა ეს სახელები ბასილი ბაგრატიის ძემ თავის საგალობელში, რომელიც ლიტურგიკული დანიშნულებისა იყო, ხოლო ღვთისმსახურებისას მიზანშეუწონელი იყო მათი ხსენება. უფრო მეტიც, იგი შევიდა ისეთ ლიტურგიკულ კრებულში, როგორც არის გიორგი მთაწმიდელის „თუენი“. ე. გაბიძაშვილმა ამასთან დაკავშირებით დასვა კითხვები: „ბასილი ბაგრატიის ძის საგალობელში „უნმიდურთა“ სახელების შეტანას ხომ არ აქვს რაიმე კავშირი იმ გარემოებასთან, რომ ექვთიმესადმი მიძღვნილი ეს საგალობელი, რომელიც გამოირჩევა თავისი მხატვრული ღირსებებით, ფაქტობრივი მასალის სიმდიდრით და, ამასთანავე, უძველესია ექვთიმეს სახელზე დაწერილ საგალობლებს შორის, შევიდა „თუენის“ „სხუა“ საგალობელთა რიგში და არა ძირითად ნაწილში? ამიტომ ხომ არ შეიზღუდა ამ საგალობლის გავრცელების არე, რაც იმაში გამოიხატება, რომ იგი ერთადერთი ნუსხითაა ცნობილი? რომ „ათონის კრებულში“ შესულ ექვთიმეს სახელობის მრავალრიცხოვან საგალობლებს შორის არ არის ბასილი ბაგრატიის ძის საგალობელი?“ (9,87).

ე. გაბიძაშვილმა საგანგებოდ შეისწავლა ეფთვიმე მთაწმიდელის სვინაქსარული „ცხოვრების“ მიმართება გიორგი მთაწმიდელის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებასთან და სვინაქსარული „ცხოვრების“ ავტორად მიიჩნია ეფთვიმეს თანამედროვე, თანამოდვანე, ცნობილი მწიგნობარი, მთარგმნელი და ორიგინალური საგალობლების ავტორი ბასილი ბაგრატიის ძე. მისი აზრით, გიორგი მთაწმიდელისათვის ერთ-ერთი წყარო იყო ბასილი ბაგრატიის ძის ეფთვიმეს სვინაქსარული „ცხოვრება“, რამაც გამოიწვია მთელ რიგ საკითხებში ამ ორი ავტორის თვალსაზრისთა თანხვედრა. ეფთვიმეს მოსახსენებელი კი

უთუოდ მისი გარდაცვალებისთანავე უნდა დაწერილიყო (მთელი სახსენებელში იგულისხმება არა ალაპი, არამედ მოკლე, სვინაქსარული „ცხოვრება“), ვინაიდან მართლმადიდებელი ეკლესიის საღვთისმსახურო პრაქტიკაში მიღებული წეს-განგების თანახმად, თვალსაჩინო მოღვაწეთა მოსახსენებელი მათი აღსრულებისთანავე იქმნებოდა (9,88-89).

საგულისხმო ფაქტია ის გარემოება, რომ წმინდანის შესახებ საგალობელი არ იწერებოდა ამ წმინდანის „ცხოვრების“ შექმნამდე, ვინაიდან საგალობელი მისთვის აუცილებელ მასალას ცხოვრებებიდან იღებდა. ამიტომ ბასილი ბაგრატის ძის საგალობლის შექმნას წინ უსწრებდა ეფთვიმეს შესახებ სვინაქსარული „ცხოვრების“ დაწერა. ე. გაბიძაშვილის დაკვირვებით, ეფთვიმეს სვინაქსარული ცხოვრება ეფთვიმეს შესახებ ვრცელი, ანუ გიორგი მთაწმიდლისეული „ცხოვრებისა“ და ბასილი ბაგრატის ძის საგალობლის ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა (9,90). მისივე თვალსაზრისით, სვინაქსარული „ცხოვრებისა“ და საგალობლების ფრაზეოლოგიურ-შინაარსობრივმა მსგავსებამ წარმოშვა ეჭვი მათ ავტორად, ე. ი. სვინაქსარული „ცხოვრების“ ავტორადაც, ბასილი ბაგრატის ძის მიჩნევის შესახებ. თუმცა საამისო დამადასტურებელი ფაქტები და საბუთები ჯერჯერობით არ ჩანს. აქ ანგარიში უნდა გაენიოს იმასაც, რომ წმინდანის ხსენების დროს განგებაში შედიოდა სვინაქსარული „ცხოვრება“ და საგალობლები, ხოლო მათ უმეტესად ერთი პიროვნება ადგენდა (მაგალითად, სვეტიცხოვლის საკითხავი და ლიტურგიკულ-ჰიმნოგრაფიული განგება მთლიანად ეკუთვნის ნიკოლოზ გულაბერისძეს). ამიტომ, შესაძლოა, ამგვარი მდგომარეობა იყოს ეფთვიმეს მოსახსენებელი სვინაქსარული „ცხოვრებისა“ და საგალობლის შემთხვევაშიც, მათი ავტორი ბასილი ბაგრატის ძე იყოს. ე. გაბიძაშვილი სვინაქსარის შექმნას ეფთვიმეს გარდაცვალების უმალ, 1028-1029 წლებში ვარაუდობს (9,96).

ბასილი ბაგრატის ძის ლიტერატურულ საქმიანობას კვლავ

შეხო ე. მეტრეველი, რომელმაც გაიზიარა ე. გაბიძაშვილის გამოკვლევის დებულებები და თავის მხრივ დათარიღებასთან დაკავშირებით გამოთქვა საგულისხმო თვალსაზრისი: „სავარაუდოა, რომ სვინაქსარული „ცხოვრება“ ბასილი ბაგრატიის ძეს უნდა დაენერა ეფთვიმეს გარდაცვალების გამო, არა უგვიანეს 1028-1029 წლისა, გიორგი ვარაზვაჩეს ათონიდან გაძევებამდე (1029 წ.), წინააღმდეგ შემთხვევაში სვინაქსარულ „ცხოვრებაში“ 1029-1034 წლების ბერძენ-ქართველთა მწვავე დაპირისპირება თავისი უმძიმესი შედეგებით აუცილებლად აისახებოდა რაიმე ფორმით (6,139).

ბასილი ბაგრატიის ძის ეფთვიმე მთაწმიდელისადმი მიძღვნილი სვინაქსარული „ცხოვრება“ უაღრესად მნიშვნელოვანი თხზულებაა ეფთვიმეს ღვანლისა და დამსახურების წარმოსაჩენად. მან ჩამოაყალიბა ის ფაქტები, თუ რას და როგორ ემსახურებოდნენ ეფთვიმეს სიცოცხლეში შედგენილი „სამახსოვრო წიგნები“. აქედან გამომდინარე, ეფთვიმეს სვინაქსარული „ცხოვრება“ მიზნად ისახავდა იოვანესა და ეფთვიმეს მრავალმხრივი მოღვაწეობის შეჯამებას და შეფასებას, მათი პიროვნული თვისებების წარმოჩენას.

სვინაქსარული „ცხოვრება“, ამ ყანრისათვის დამახასიათებელი ინფორმაციული მასალით დატვირთული, ლაკონური სტილითაა დაწერილი. თხზულება მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის არა მხოლოდ იოვანესა და ეფთვიმეს მოღვაწეობის შესახებ, არამედ გვაცნობს ბიზანტიის იმპერიაში მიმდინარე პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ პროცესებს. ე. მეტრეველი პასუხს კითხვისა, სად უნდა ვეძებოთ „სამახსოვრო წიგნების“ შექმნისა და მათი ფართოდ გავრცელების მიზეზი, ბასილი ბაგრატიის ძის ეფთვიმეს სვინაქსარულ „ცხოვრებაში“ პოულობს. იგი წერს: „ჩამოთვლის რა ეფთვიმეს სათნოებებს, ბასილი ბოლოს ურთავს: მრავალ სათნოებასთან ერთად ეფთვიმეს „აქუნდა ესეცა დიდი სათნოება – დაფარვაჲ სათნოებათა თვსთაჲ და ამისთვის უმრავლე-

სნი სათნოებანი აღუნერელად დაშთეს“. საფიქრებელია, ეს იყო მიზეზი იმისა, რომ მისმა თანამოღვაწეებმა და მონაფეებმა განიზრახეს ეფთვიმეს „დაფარული სათნოების“ საპირისპიროდ სრულად წარმოეჩინათ ეფთვიმეს განუზომელი ღვანლი ქართველთა ნათესავისა თუ „ყოველსა სოფელსა“ წინაშე, ღვანლი, რომელიც მის თანამედროვეთა დიდ განცვიფრებას იწვევდა, რასაც საგანგებოდ აღნიშნავს ბასილი ბაგრატის ძე: „ხოლო თარგმანებაჲ წიგნთაჲ ნამეტნავად და გკრგვნად და სართად და კიდევანად ყოველთა სათნოებათა მოეგო, რომელი იგი ფრიად საკრველ არს, თუ ესოდენტა მოღუანებათა თანა ვითარ აღწერნა ესდენნი თარგმანებანი, გინათუ ესოდენტა თარგმანთა თანა ვითარღა უძლო აღსრულებად ესოდენტა მოღუანებათა, გარნა ძალითა ღმრთისაჲთა ქმნა ორივე ესე ფრიად მალლად და დიდებულად“ (6,108-109).

ე. მეტრეველმა პირველმა მიაქცია ყურადღება ბასილი ბაგრატის ძის სვინაქსარული ცხოვრების ცნობას, რომლის მიხედვით მასში პირველად იჩენს თავს ერთი მეტად საგულისხმო ფაქტი, რომ ეფთვიმე თარგმნიდა არა მარტო ბერძნულიდან ქართულად, არამედ ქართულიდან ბერძნულადაც „ვიდრე სიკუდილამდე“; (6,137). იგივე ფაქტი მოთხრობილია გიორგი მთაწმიდელის „იოვანე და ეფთვიმე ათონელების ცხოვრებაში“. სვინაქსარულ „ცხოვრებაში“ ვკითხულობთ: „ხოლო ამან ნეტარმან არ დამალა ტალანტი, მოცემული ღმრთისა მიერ, არამედ მრავალწილად აღაორძინა და ფრიადნი წიგნნი თარგმნნა მრავლითა შრომითა და ღუანლითა და ვიდრე სიკუდილამდე არა დასცხრა პატიოსანი იგი პირი მისი საღმრთოესა მისგან შრომისა. და არა ხოლო ბერძნულისაგან ქართულად თარგმნნა ღრმანი და ძნიად სათარგმანებელნი წიგნნი, არამედ რაოდენნიმე ბერძულადცა ქართულისაგან“(9,333). როგორც ე. მეტრეველმა შენიშნა, სვინაქსარული „ცხოვრების“ ავტორს სიახლე შემოაქვს ტრადიციულ თვალსაზრისთან შეპირისპირების ფორმით. სამეცნიერო ლიტე-

რატურაში პირველწყაროებზე დაყრდნობით გარკვეულია, რომ იოვანეს მიერ შედგენილ ეფთვიმეს თარგმანთა ნუსხაში, რომელიც 1002 წლამდეა შედგენილი, არ გვხვდება ზემოხსენებული ცნობა. ეს კი ე. მეტრეველს ავარაუდებინებს, რომ ეფთვიმეს ქართულიდან ბერძნულად თარგმნა დაუწყია იოვანე ქართველის გარდაცვალების შემდეგ (6,138).

ეფთვიმე მთანმიდელის სახელზე დანერილ საგალობელთაგან ორი საგალობელი, ორი ჰიმნოგრაფიული კანონი დანერილია ბასილის მიერ: ერთი, რომლის აკროსტიქი გვამცნობს ავტორის ვინაობას – „ღმერთშემოსილსა ეფთიმის გლახაკი ბასილი შეამკობს“, – მოთავსებულია „ათონის კრებულში“ (A-558), ხოლო მეორე, რომელიც განიხილა ე. მეტრეველმა თავის ნარკვევში „ქართული ორიგინალური ჰიმნოგრაფიის ისტორიისათვის“, შეტანილია ხელნაწერში H-1710, ფ.67b – 70a. ეს უკანასკნელი ბასილი ბაგრატის ძეს ნამდვილად ეკუთვნის. გასარკვევია, ვინ იყო გლახაკი ბასილი, რომელსაც ეკუთვნის „ათონის კრებულში“ მოთავსებული საგალობელი. როგორც აღვნიშნეთ, კ. კეკელიძე ბასილი გლახაკს არ აიგივებდა ბასილი ბაგრატის ძესთან. ე. მეტრეველმა განაცხადა, რომ ამის კატეგორიულად უარყოფა ძნელია: „ბასილი ბაგრატის ძე ხახულის მოღვაწეა, მაგრამ თავისი მოღვაწეობის უკანასკნელი წლები მან ათონის ლავრაში გაატარა. ის თავის თავს ეფთვიმეს მონაფედ თვლიდა – ეფთვიმეს გარდაცვალების უმაღლვე მიუძღვნა მას საგალობელი, რომელიც ნარევ ძლისპირთა აკოლუთიაზეა განწყობილი. ამავე აკოლუთიაზე დაინერა ეფთვიმეს კიდევ ერთი საგალობელი, რომელიც გიორგი მთანმიდელს მიეწერება. არ არის გამორიცხული, რომ ბასილი ბაგრატის ძეს ეფთვიმეს სახელზე მეორე საგალობელიც დაენერა (ძლისპირთა სხვა აკოლუთიაზე Eu286), რომელიც შესულია „ათონის კრებულის“ I რედაქციაში“ (7,51). მისივე მოსაზრებით, „ამას მხარს უჭერს ისიც, რომ ბასილის საგალობელი ადრეა დანერილი (1042-1044 წლამდე), ეფთვიმეს გარდაცვალებ-

ბით მიღებული უშუალო შთაბეჭდილებით“ (იქვე). ე. მეტრეველი
 ღმა ყურადღება მიაქცია აგრეთვე იმ საგულისხმო ფაქტს, რომ
 იოდასაფის სახელზე დაწერილ საგალობელს, რომელიც გოლგო-
 თურ თვენშია დაცული (Jer, 42), აქვს საინტერესო აკროსტიქი:
 „იოდასაფს ღმერთი ღმრთივეგვირგვინოსანსა მეფესა გლახაკი
 ბასილი შეასხამს“. აკროსტიქების მსგავსება მკვლევარს აფიქრე-
 ბინებს, რომ ეფთვიმესა და იოდასაფის საგალობელთა ავტორი
 ერთი პირია: გლახაკი ბასილი (ბაგრატის ძე) (8,255). „თუ რატომ
 არის აკროსტიქში ავტორი მხოლოდ სახელით წარმოდგენილი და
 არა ისე, როგორც მას გიორგის „ცხოვრებაში“ უწოდებენ – ბა-
 სილი ბაგრატის ძე, ვფიქრობთ, ამასაც ეძებნება ახსნა: აკრო-
 სტიქის შედგენის სირთულემ მოითხოვა ავტორის სახელის შე-
 მოკლება-გამარტივება“ (7,50).

ე. მეტრეველი შენიშნავს იმასაც, რომ მისი „ეს ვარაუდი, რა
 თქმა უნდა, სავსებით ვერ გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას,
 რომ იოდასაფისა და ეფთვიმეს საგალობელთა ავტორი იყო ბა-
 სილი ბაგრატის ძისა და ეფთვიმეს თანამედროვე, ეფთვიმეს
 მონაფე, ვინმე გლახაკი ბასილი, მაღალი რანგის ჰიმნოგრაფი,
 რომელიც თავისი ხელოვნებით არ ჩამოუვარდება ბასილი ბა-
 გრატის ძეს“ (7,51). პრობლემის საბოლოოდ გადასაწყვეტად
 მას აუცილებლად მიაჩნია ბასილისა და ბასილი ბაგრატის ძის
 საგალობელთა საფუძვლიანი შედარება და თითოეული ამ
 ავტორის პოეტური თავისებურებების შესწავლა. საბოლოოდ კი
 ასკვნის: „თუ იმასაც მივიღებთ მხედველობაში, რომ ეფთვიმეს
 სვინაქსარული „ცხოვრებაც“, უკანასკნელი დროის გამოკვლე-
 ვების თანახმად, ბასილი ბაგრატის ძის დაწერილად არის მი-
 ჩნეული (ე. გაბიძაშვილის თვალსაზრისი – ნ. ს.), მაშინ ბასილი
 ჰიმნოგრაფისა და ბასილი ბაგრატის ძის გაიგივებას არაფერი
 შეუშლის ხელს“ (7,52).

ამრიგად, ბასილის საგალობელი დაწერილია ეფთვიმეს გა-
 რდაცვალებისთანავე, 1028 წლის სიახლოვეს, ვიდრე გიორგი

მთანმიდელი დაწერდა თავის ჰაგიოგრაფიულ თხზულებას „ცხოვრება იოანესი და ეფთვიმესი“, ე. ი. 1042-1044 წლებამდე. საფუძველი ისაა, რომ ბასილის საგალობელს, ისევე როგორც ეფთვიმეს შესახებ დაწერილ სვინაქსარულ „ცხოვრებას“, გიორგის თხზულების გავლენა არ ემჩნევა. როგორც გაირკვა, ბასილი ბაგრატის ძეს, რიგითობის მიხედვით, საგალობლებზე ადრე უნდა შეექმნა ეფთვიმესადმი მიძღვნილი სვინაქსარული „ცხოვრება“, რომელიც ეფთვიმეს გარდაცვალების უმალ, 1028-1029 წლებში უნდა დაწერილიყო.

ბასილი ბაგრატის ძის სვინაქსარული „ცხოვრება“ უაღრესად მნიშვნელოვანი თხზულებაა ეფთვიმეს ღვაწლისა და დამსახურების წარმოსაჩენად ქართული კულტურის ისტორიაში. მან ჩამოაყალიბა ის ფაქტები, თუ რას და როგორ ემსახურებოდნენ ეფთვიმეს სიცოცხლეში შედგენილი „სამახსოვრო წიგნები“. აქედან გამომდინარე, სვინაქსარული „ცხოვრება“ მიზნად ისახავდა იოვანესა და ეფთვიმეს მრავალმხრივი მოღვაწეობის შეჯამებასა და შეფასებას, მათი პიროვნული თვისებების წარმოჩენას, სვინაქსარული „ცხოვრება“, ამ უწარისათვის დამახასიათებელი ინფორმაციული მასალით დატვირთული, ლაკონური სტილითაა დაწერილი, იგი მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის არა მხოლოდ იოვანესა და ეფთვიმეს მოღვაწეობის შესახებ, არამედ გვაცნობს ბიზანტიის იმპერიაში მიმდინარე პოლიტიკურ და იდეოლოგიურ პროცესებს. მასში დაცულია მეტად საგულისხმო ცნობა იმის შესახებ, რომ ეფთვიმე თარგმნიდა არა მხოლოდ ბერძნულიდან ქართულად, არამედ ქართულიდან ბერძნულად „ვიდრე სიკუდილამდე“, რითაც სვინაქსარული „ცხოვრების“ ავტორს სიახლე შემოაქვს ტრადიციული თვალსაზრისის საპირისპიროდ. სამეცნიერო ლიტერატურაში პირველწყაროებზე დაყრდნობით გარკვეულია, რომ იოვანეს მიერ შედგენილ ეფთვიმეს თარგმანთა ნუსხაში, რომელიც 1002 წლამდეა შედგენილი, არ გვხვდება ზემოხსენებული ცნობა, რამაც ე. მეტრეველს ავარაუდებინა, რომ

ეფთვიმეს ქართულიდან ბერძნულად თარგმნა მამის, იოანეს გადაცვალების შემდეგ უნდა დაეწყო (6,138).

ბასილი ბაგრატის ძის „გალობანი წმიდისა მამისა ეფთვიმესნი“ სხუანად არის შეტანილი 13 მაისის ჰიმნოგრაფიულ მასალაში გიორგი მთაწმიდლის ეფთვიმე ათონელისადმი მიძღვნილი საგალობლის შემდეგ. იგი შედგება მცირე ფორმის საგალობლებისა, – „უფალო ღალატყავსა“, „სხუანი გიხაროდენნი“, – და ჰიმნოგრაფიული კანონისაგან. ეს უკანასკნელი კომპოზიციური თვალსაზრისით ჰიმნოგრაფიული კანონის პრინციპების მიხედვით არის აგებული, ოღონდ, როგორც XI საუკუნის ჰიმნოგრაფიისათვის არის დამახასიათებელი, კანონში არ არის მეორე გალობა – „მოიხილესა“, იგი რედუქციურებულია, ხოლო ყოველი გალობა ბიბლიურ გალობათა თემატიკის კვალობაზეა დაწერილი და მთავრდება ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილი ტროპარით.

„ათონის კრებულის“ (A-558) I რედაქციაში მოთავსებული ეფთვიმე მთაწმიდლისადმი მიძღვნილი ბასილის, აკროსტიქის მიხედვით – გლახაკი ბასილის საგალობელი ჰიმნოგრაფიული კანონია, რომელსაც წინ უძღვის „უფალო ღალატყავსა“ და ბოლოს ერთვის მეათე გალობად წოდებული „აქებდითსა“. ე. მეტრეველის დაკვირვებით, გალობათა ძლისპირებად გამოყენებულია კოზმა იერუსალიმელის ძლისპირთა აკოლუთია (Eu-286). „მთელი ეს გალობანი ერთ აკოლუთიაზეა განყოფილი ისევე, როგორც ზოსიმეს წინა დასდებელი. ყოველი გალობის მეოთხე ტროპარი ღმრთისმშობლის შესხმაა და მიესადაგება შესაბამის ძლისპირს კოზმას აკოლუთიდან. როგორც ძლისპირი, ასევე ღმრთისმშობლისაჲ მითითებულია დასაწყისი სიტყვებით. სტიქარონების ძლისპირებიც იძებნება ქართულ ირმოლოგიონში (იხ. A-85)“ (7,50).

უნდა აღინიშნოს ის სხვაობა, რომელიც ბასილი ბაგრატის ძისა და გლახაკი ბასილის სახელით ცნობილ ეფთვიმე ათონელისადმი მიძღვნილ საგალობლებს შორის დასტურდება. კე-

რძოდ, ბასილი ბაგრატიის ძის საგალობელს არ ახლავს მეათე გლობა „აქებდითსა“, იგი ახლავს ათონის კრებულში მოთავსებულ გლახაკი ბასილის საგალობელს. ბასილი ბაგრატიის ძის ყოველი გლობა, ზემოთაც აღვნიშნეთ, მთავრდება ღვთისმშობლისადმი მიძღვნილი ტროპარით, ხოლო გლახაკი ბასილის ჰიმნოგრაფიული კანონის ყოველი გლობის ღმრთისმშობლისანი საწყისი სიტყვებით გვხვდება, რაც იმას გვაფიქრებინებს, რომ ისინი ავტორის შეთხზული არ არის. მართლაც, ე. მეტრეველის ზემოთ დამონმებული სიტყვებიც ადასტურებს, რომ ისინი კოზმა იერუსალიმელის აკოლუთიიდანაა.

საგალობლებზე დაკვირვება აჩვენებს, თუ როგორი ღრმა მოაზროვნე და ენაწყლიანი მოუბარი უნდა ყოფილიყო ბასილი ბაგრატიის ძე. ნათლად იკვეთება მისი შემოქმედებითი უნარი, სახისმეტყველებითი აზროვნება, როდესაც იგი საგალობლის ქების ობიექტს წარმოაჩენს ბიბლიური სახეებით. ეფთვიმე მთანმიდელი არის ზემხილვარე გონების, წმინდა სულის, ღვთიური სიბრძნის მქონე წმინდანი, მეორე ოქროპირი, ღმერთშემოსილი და ნეტარი, მშვიდი და სახიერი, ღირსი და ახოვანი მამა-მოძღვარი, რომელმაც, ავტორის რიტორული სიტყვით, „შესხმანი წმიდანი განაშუენენ და ცხორებანი მათნი აღგვწერენ და ენაჲ ჩუენი ნაკლულევანი განავრცელე“ (5,212); ავტორი მიმართავს ეფთვიმე მთანმიდელს: „შჯუულსა ღმრთისასა სიყრმიტგან აღიზარდე და სრულ იქმენ, სანატრელო მამაო ეფთვიმი. სათნობათა ჰასაკითა და სიტყუასა მას ჭემმარიტსა მართლად გამომეტყველ იქმენ და მოღუანებათა კიბითა აჰმალლდი კამარათა ცისათა, დიდებულო. სათნობითა სრულქმნილი და სინმიდითა ბრწყინვალედ შემკობილი მღუდელ-შუენიერ იქმენ, ღმერთშემოსილო მამაო, და ვითარცა მზემან მნათობმან განანათლენ ქართველნი და ცხოვრებისა წინამძღუარნი სულთა მორწმუნეთანი წიგნნი საღმრთონი მოჰფინენ“ (5,210).

ბასილი ბაგრატიის ძე ახასიათებს ეფთვიმეს მოღვანეობას, ნა-

რმოაჩენს მის ღირსებებს, აფასებს მის ღვანლსა და დამსახურებას, რაც მის შთამომავალთა გულში მადლიერების გრძნობას აღძრავს. საგალობელი გვამცნობს ეფთვიმე ათონელის ცხოვრებისეულ მნიშვნელოვან ფაქტებს, კერძოდ: „დალაცათუ გებრძანა მეფისა მიერ კვპრიისა მღვდელმოძღურებაჲ, მშკდო და წრფელო, ღირსო მამაო ეფთვიმი, არაჲ თავს-იდევ სიყვარულითა სიმდაბლისაჲთა. არა დაფარნა ღმერთმან შრომანი შენნი, არამედ განგაბრწყინვა სასწაულითა, ვითარცა რაჲ მოსე, მთასა ათონას ცეცხლებრ ხილვითა სუეტად ცად აღწევილად“ (5,211). საგალობელში ნახსენები არიან იოანე და ეფთვიმე მთანმიდელების თანამედროვე და თანამოღვანე ბერები არსენი და იოანე, „აღვსებულნი სათნოებითა წინამძღურებითა სულისა წმიდასაჲთა“, „ვითარცა გურიტნი უდაბნოს მოყუარენი“ (5,212).

ქრისტიანული მწერლობის ტრადიციის კვალობაზე, ბასილი ბაგრატის ძე მთანმიდელი საკუთარ შემოქმედებას, კერძოდ, საგალობლებს, არ მიიჩნევს ეფთვიმეს შესაფერისად გამოთქმულად, თავმდაბლად აცხადებს, რომ „კინინი და უძღური გალობაჲ“ შეინიროს და უღირსს შენდობა მიაგოს.

ამრიგად, ბასილი მთანმიდელი, ბაგრატის ძე, XI საუკუნის ქართველ მწერალთა პლეადას ამშვენებს თავისი საგალობლებითა და ეფთვიმეს სვინაქსარული „ცხოვრებით“. იგი ათონის მთის ქართული მონასტრის, ივირონის მკვიდრ წმიდა მამათა ღირსეული წარმომადგენელია, რომელმაც ერთ-ერთმა პირველმა განჭვრიტა ეფთვიმე მთანმიდელის როლი და მნიშვნელობა, ერთი მხრივ, ათონის ქართველთა მონასტრისათვის, მეორე მხრივ, ზოგადად ქართული კულტურისათვის და მის სამახსოვროდ შექმნა თავისი თხზულებები.

დაგონიერებული ლიტერატურა:

1. ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წლის ხელთნაწერი ალაპებით, თბ., 1901.
2. ნ. ბერძენიშვილი, ათონის კრებულის მნიშვნელობა. წიგნში: საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, IV, თბ., 1967.
3. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1960.
4. ლ. მენაბდე, ძველი ქართული მწერლობის კერები, II, თბ., 1980.
5. ე. მეტრეველი, ქართული ორიგინალური ჰიმნოგრაფიის ისტორიისათვის, პუშკინის სახ. თბილისის პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, IX, თბ., 1952.
6. ე. მეტრეველი, ნარკვევები ათონის კულტურულ-საგანმანათლებლო კერის ისტორიიდან, თბ., 1996.
7. ე. მეტრეველი, ათონის ქართველთა მონასტრის საალაპე წიგნი, თბ., 1998.
8. H. Metreveli, Un nouveau sur l'Hymne de Ioasaph. Le Muséon. t. 100. fasc. 1-4. 1987.
9. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, IV, გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ენრიკო გაბიძაშვილმა, თბ., 1968.

ქართული პატივების¹ ისტორიანი

თეოდორე მღვდლის მონამეობრივი სიკვდილი საქართველოს ისტორიის მრავალ მსგავს ეპიზოდთან ერთად ქრისტიანობის, ხალხისა და საკუთარი მეფის საფრთხისაგან გადარჩენისათვის თავგანწირვის კიდევ ერთი მაგალითია.

1609 წლის ივნისის თვეში თრიალეთის ქედის გადმოვლით მანგლისის სანახებს ოსმალთა და ყირიმელ თათართა მრავალათასიანი ჯარი შეესია (ჯარის რაოდენობა წყაროების მიხედვით მერყეობს 60 ათასიდან 80 ათასამდე). ალბათ, საკვირველია, საიდან გაჩნდა, ისიც სამხრეთ საქართველოში, ყირიმელთა ჯარი? წყაროებში ეს ისეა ახსნილი: ირანსა და ოსმალეთს შორის ბაღდადის დაპყრობისათვის ბრძოლაში ოსმალთა სულთანს ყირიმელ თათართა ჯარიც ეხმარებოდა. გამარჯვების შემდეგ ყირიმელებმა გადანყვიტეს, რომ სამშობლოში შედარებით მოკლე გზით – საქართველოზე გავლით დაბრუნებულიყვნენ და თან ალაფიც ეშოვათ. მანგლისის ახლოს, დაბა კველთაში მათ შეიპყრეს ადგილობრივი მღვდელი თეოდორე და აიძულეს, მეგზურობა გაენია და ისინი ცხირეთის ციხესთან მიეყვანა, სადაც სრულიად ყმანვილი მეფე ლუარსაბი მცირერიცხოვანი ამალით იდგა. მეფის დატყვევებისა ან მოკვლის შემდეგ, მათი ფიქრით, უფრო ადვილი იქნებოდა ქვეყნის დაპყრობა და ძარცვა. თეოდორე მღვდელს შეეძლო უარი ეთქვა მეგზურობაზე და ამგვა-

¹ თუ პატივგრაფია წმინდანთა შესახებ შექმნილი წამება-ცხოვრებით შემოიფარგლება, პატივლოგია უფრო ფართო ცნებაა და წმინდანთა შესახებ ყოველგვარ ცნობებს გულისხმობს (მაგალითად, წმინდანთა ხსენების კალენდრებს, წყაროებში მათ მოხსენიებას, სამეცნიერო გამოკვლევებს და ა. შ.).

რად გაენირა თავი, მაგრამ გამჭრიახმა მღვდელმა, ალბათ, იფიქრა: მე აქვე მომკლავენ, ხოლო შეშინებულ ხალხში მაინც მონახავენ მეგზურს და მეფის სამყოფელს იპოვნიანო. იმიტომ მან ითავა მეგზურობა, რათა მეფის რეზიდენციის საპირისპირო მიმართულებით წაეყვანა მტერი, დრო მოეგო და საშუალება მიეცა მეფისათვის და მისი მოურავის – გიორგი სააკაძისათვის ჯარი შეეკრიბათ და მტერს მომზადებულნი დახვედროდნენ. თევდორემ ვითომდა უმოკლესი გზა იცოდა, მტერი გაუვალი და კლდოვანი ბილიკებით ატარა და ბევრი მათგანი ცხენკაცისანად კლდეში გადაიჩეხა. მოძალადენი გვიან მიუხვდნენ თევდორეს განზრახვას და იგი წამებით მოკლეს. თევდორე მღვდლის თავგანწირვამ და საზრიანობამ დალუპვას გადაარჩინა ქვეყანა, ხალხი და მეფე: ქართველთა ჯარი შეიკრიბა და გზააბნეული, დაქსაქსული მტერი მთლიანად გაანადგურა. ასეთია მოკლე შინაარსი ამ საინტერესო ეპიზოდისა, რომელიც მეტნაკლები სიხარულით აისახა XVII-XVIII სს. ლიტერატურულ და ისტორიულ წყაროებში. თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ამ დრამატულმა ისტორიულმა ფაქტმა არც თუ ფართო რეზონანსი გამოიწვია.

თევდორეს ღვაწლი პირველად იოსებ ტფილელის (სააკაძის) ისტორიულ პოემა „დიდმოურავიანში“ არის აღწერილი. რამდენადაც მოულოდნელი არ უნდა იყოს, თბილისის მიტროპოლიტმა, საეკლესიო იერარქიის ერთ-ერთმა უმაღლესმა წარმომადგენელმა, რუსთველური შაირით დაწერილი პოემა მიუძღვნა საერო პირს: თავის ბიძას – გიორგი სააკაძეს. რადგან გიორგი უშუალო ორგანიზატორი იყო ზემომოთხრობილი გამარჯვებისა, ამდენად თხრობაში აისახა თევდორე მღვდლის ღვაწლიც, თუმც ფერმკრთალად. მიტროპოლიტი იოსებს ასეთი თავდადებული საეკლესიო მოღვაწის შესახებ მეტი თბილი სიტყვა შეეძლო გაემეტებინა:

*კველთას თევდორე შეიპყრეს, მცოდნე და კარგი მღვდელია,
ლახტითა სცემეს: „ნაგვიძებ, გზა რომელ გარდამვლელია“.*

.....
გოსთიბის თავს რომ მივიდეს, ჯერ არ ჩაველოთ სულებით, უთხრეს: „მეფეზე მიგვიძებ, უკან მოგყვებით სულებით“. ორ კაცს ეჭირა მხარშეკვრით, ხელი ხელზედან სულ ებით და მღვდელმან გულში თქვა: „მე მომკლან, არ დავიკარგვი სულებით“.

ერთანმინდაზე ჩაუძღვა, გზა ჩავლო ქვენადრისანი, ცხირეთზედ დიად შორს დარჩა, მხარი ვლო სხვის სამძღვრისანი. მღვდელს თავი გააგდებინეს ნამებით სისხლის ღვრისანი, და მაშინ ერთ კაცად კმარ იყო, რაც ვნახე ჩემის ძმისანი.¹

ასეა თუ ისე, სწორედ „დიდმოურავიანი“ აღმოჩნდა ის ძირითადი წყარო, საიდანაც მომდევნი ხანის ისტორიკოსებმა – ვახუშტი ბატონიშვილმა და ბერი ეგნატაშვილმა აიღეს ძირითადი მასალა. ფარსადან გორგიჯანიძემ კი საერთოდ გვერდი აუარა ამ ეპიზოდს.

ვახუშტი ბატონიშვილმა რომ იოსებ ტფილელის პოემით ისარგებლა, ეჭვი არ არის: ვახუშტიმ შეცდომით გაიგო პოემის პირველი კარის დასაწყისი და იქ თეიმურაზ I-ად ნაგულისხმები მეფე, რომელიც „ქრცხინვალს“ იდგა და თბილისის მოურავ გიორგის სააკაძეს ლუარსაბ ქართლის მეფის დალუპვაში დებდა ბრალს, ლუარსაბ მეფედ მიუჩნევია. ამიტომ იგი ლაპარაკობს ლუარსაბის ქრცხინვალიდან ცხირეთის ციხეში გადმოსვლაზე. სინამდვილეში კი ქრცხინვალში გიორგი სააკაძე თეიმურაზ I-ს მოახსენებს, რომ მას ლუარსაბის ტყვეობასა და სიკვდილში ბრალი არა აქვს და ამის დასამტკიცებლად მას მოუთხრობს სრულ ისტორიას ლუარსაბ მეფესთან მისი ურთიერთობის შესახებ, რომელსაც იწყებს ლუარსაბ მეფის ცხირეთის ციხეში დგომის დროს თათართა ჯარის უეცარი თავდასხმით და თევდორე

---

¹ იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, გამოსცა გიორგი ლეონიძემ, თბილისი, 1929, გვ. 7-8.

მღვდლის თავდადებით.

საკვირველი ის არის, რომ ვახუშტი საერთოდ არ ახსენებს თავდადებული მღვდლის სახელს, არადა გამორიცხულია, რომ მას ვერ შეენიშნა სახელი „თევდორე“ წყაროდ გამოყენებული პოემის დასაწყისში. ვახუშტი წერს: „შეიპყრეს კუელთას მღუდელი ერთი... რამეთუ აცთუნებდა მღუდელი, ამისთვის მოკუეთეს თავი.“¹

ბერი ეგნატაშვილი იმეორებს ვახუშტის შეცდომას: „მას უამსა მეფე ლუარსაბ იდგა ქრცხინვალს... წამოვიდა და დადგა ცხირეთს“. სხვა დეტალებშიც იგი ვახუშტის ეყრდნობა: ვახუშტი: „წარმოუძღვა მღუდელი იგი გოსტიბის თავსა ზედა და ჩამოიყვანა ქუენადირის გზასა. სცნეს თათარხანთა, რამეთუ აცთუნებდეს მღუდელი, ამისთვის მოჰკუეთეს თავი და *შეირაცხა წმიდათა მონამეთა თანა*.“²

ბერი ეგნატაშვილი: „რა მოვიდნენ გოსტიბის თავსა დაუწყეს მღვდელს თევდორეს ლახტითა ცემა და ეტყოდნენ, ვითარმედ „მიგვიძელ მეფეზედა“... მაშინ მღდელი წარმოუძღვა და ქუენადირის გზაზედ ჩამოუძღა ერთანმინდას და ცხირეთზედ დიად შორს დარჩნენ, და მაშინ სცნეს ყირიმთა, რომ მეფეზედ შორს იყვნენ და გააგდებინეს თავი მღდელს თევდორეს და *შეირაცხა წმიდათა მონამეთა თანა*“.³ ორივე წყაროში ბოლო ფრაზა ერთნაირია და ეს ფრაზა არ არის „დიდმოურავიანში“, მაგრამ ბერი ეგნატაშვილი უშუალოდაც რომ ეყრდნობა „დიდმოურავიანს“, ესეც ნათელია: მხოლოდ „დიდმოურავიანიდან“ შეეძლო მას აედო მღვდლის სახელი, „თევდორე“, რაც არ იყო ვახუშტისთან. ასევე მის მიერ მოხსენიებული „ერთანმინდა“ არის „დიდმოურა-

¹ *ვახუშტი ბატონიშვილი*, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, ქართლის ცხოვრება, ტ. IV, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1973, გვ. 422.

² იქვე, გვ. 422.

³ *ბერი ეგნატაშვილი*, ახალი ქართლის ცხოვრება (პირველი ტექსტი), ქართლის ცხოვრება, ტ. II, გამოსცა ს. ყაუხჩიშვილმა, თბილისი, 1959, გვ. 386.

ვიანში“ და არ არის ვახუშტი ბატონიშვილთან.

მოულოდნელ დეტალებს გვთავაზობს ისტორიის ამ მონაკვეთის შესახებ ჰაგიოგრაფიული თხზულება „ღუანლი წმიდისა და სანატრელისა მოწამისა და მეფისა ლუარსაბისი, რომელი იწამა შაჰ-აბაზ უსჯულოესა მიერ სპარსთა მეფისა“, რომელიც აღწერა აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა ბესარიონმა (ორბელიშვილმა). მას შედარებით ვრცლად აქვს აღწერილი ოსმალებისა და ყირიმელი თათრების შემოსევის ეპიზოდი, ხოლო მათ მიერ წამებული მღვდლის სახელი არის არა „თევდორე“, არამედ *სვიმონ ხუცესი*: „მას ჟამსა, ოდეს ხუანთქარმან ილაშქრა ბაბილონს ზედა ძალითა დიდითა, მუნ თანა-ყვეს მკედრობაჲ თათარხანთა, რომელ არიან ყირიმნი. მაშინ შეითქუნეს მუნ მყოფნი თათარხანნი, ვითარ ოთხმეოც ათასი მკედრობაჲ რჩეული, რაჲთა მოვიდნენ საქართველოს ზედა და წარტყვენინ და სრულიად ასწყვიდენ და სავსენი ტყვიითა და ალაფითა მიიქცენ მუნვე, რამეთუ უმეფოდ ჰგონებდეს ქართველთა და ყრმისა ამისთვის არარაჲს გულობდეს, რამეთუ ჯერეთ ყრმაჲ იყო ნეტარი ესე, ვითარცა ვთქუ... არს მცირე დაბაჲ, რომელსა ეწოდების *ყველთაჲ*. მუნ შეიპყრეს *ხუცესი* ერთი მის დაბისაჲ სახელით *სვიმონ* და იგი წარიქციეს იძულებით, რაჲთა ასწაოს, თუ სადა მდგომარე არს მეფე. ხოლო მან სანატრელმან ხუცესმან აღირჩია სიკუდილი, ვიდრე განცემაჲ მეფისაჲ და განწირვაჲ სრულიად საქართველოესა. მაშინ წარუძღვა ხუცესი იგი და წარიყუანა იგინი უგზოთა ადგილთა, აჰდა მათსა ზედა და გარდაუქცია გზაჲ იგი *ცხირეთად* მიმყვანებელი. და წარიყვანა და შთაჰდა ჴევსა *რკონისასა*, გზათა ძნელთა და იწროთა და კლდოვანთა და სლვასა მათსა ცხენნი მრავალნი და კაცნი შთაიჭრნეს კლდეთა და კაპანთა და მოსწყდეს. იხილნეს რაჲ თავნი თვისნი ესრეთ მოცთომილნი და შეინწებულნი კაცთა მათ სახელოვანთა, შეიპყრეს *ხუცესი* იგი და თავი წარკუეთეს. და თვთ ჩავლეს ჴევი თეძმისა დიდითა ჭირითა და იწროებითა, განვიდეს

და განეფინეს ველსა დოესისასა და მიმოდაიბნინეს მიდამორთა ადგილთა, ვითარცა არს წესი გზისა უმეცართა“.¹

ამას უნდა დავუმატოთ კიდევ რამდენიმე დეტალი, რომელიც ბესარიონის თხზულებაში განსხვავებულია სხვა წყაროებისაგან: მტრის ჯარის რიცხვი აქ 80000-ია, ბ. ეგნატაშვილთან – 60000, ხოლო ანტონ I იმეორებს ბ. ეგნატაშვილს. ბესარიონის თანახმად ეს შემოსევა მოხდა მაისის თვეში: „იყო ჟამის ჰარისაჲ (ე. ი. გაზაფხულისა), თუე *მაისი* ოდეს ესე იქმნა“, მაშინ როდესაც სხვა წყაროები *ივნისს* ასახელებენ. ბესარიონის თხრობაში დასახელებულია „რკონის ხევი“, სადაც ჩაიყვანა თევდორემ (აქ სვიმონმა) გზააბნეული თათრები: „გარდაუქცია გზა იგი ცხირეთად მიმყვანებელი და წარიყვანა და შთაჴდა *ჴეესა რკონისასა*“. სხვა წყაროებში კონკრეტულად „რკონის ხევი“ დასახელებული არ არის და ბოლოს, ყველა სხვა წყაროში დადასტურებული დაბის სახელი, სადაც ცხოვრობდა ეს მონამე მღვდელი (ბესარიონთან „ხუცესი“), არის „კველთა“; ბესარიონის მოწმობით „ყველთა“.

„თევდორე მღვდლის“ ნაცვლად ბესარიონის თხზულებაში „სვიმონ ხუცესის“ დასახელებამ და ჩამოთვლილმა განსხვავებულმა დეტალებმა შეიძლება ეჭვი დაბადოს: ხომ არ აღწერს ბესარიონი სხვა ეპიზოდს საქართველოს ამავე დროის ისტორიიდან? არა! რასაც უეჭველად ადასტურებს სხვა, გაცილებით მეტი დეტალი, რაც იდენტურია ბესარიონის თხზულებასა და სხვა წყაროებში.

ამრიგად, სხვა წყაროების საპირისპიროდ ბესარიონ კათოლიკოსის თხზულებაში „ლუანლი წმიდისა... ლუარსაბისი“ თევდორე მღვდლის ნაცვლად მხოლოდ ერთხელ არის დასახელებული *სვიმონ ხუცესი* (სხვათა შემთხვევებში რამდენჯერმე მხოლოდ „ხუ-

---

¹ *ბესარიონ ორბელიშვილი*, „ლუანლი წმიდისა და სანატრელისა მონამისა და მეფისა ლუარსაბისი, რომელი იწამა შაჰაბაზ უსჯულოესა მიერ სპარსთა მეფისა“, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ნიგნი V, გამოსცეს ე. გაბიაშვილმა და მ. ქავთარიამ, თბილისი, 1989, გვ. 35-36.

ცესია“ სახელის გარეშე).

ამ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ანტონ I-ის (ბაგრატიონის) დამოკიდებულება. ანტონ I-მა ბესარიონ კათოლიკოსის თხზულების საფუძველზე ძირითადად და სხვა წყაროების გამოყენებით დაწერა ჰაგიოგრაფიულ-ჰომილეტიკური თხზულება „შესხმა და მოთხრობა ლუანლთა და ვნებათა წმიდისა დიდისა მონამისა ლუარსაბ მეორისა, მეფისა საქართველოჲსა...“

ანტონის მიერ ბესარიონის თხზულებით სარგებლობის ფაქტი არ იძლევა არავითარი ეჭვის საფუძველს და ამას ანტონი თვითონაც წერს: „იტყვის ბესარიონ მამათმთავარი ჩუენი: განგებითაო ზეგარდმოითა ვერ იხილეს იგი ეკლესიაჲ მანგლისისა ღმრთისმშობლისა, რამეთუ ესევეითარმან ღრუბელმან ზრქელმან და ნისლმან დაფარა იგი, ვიდრელა პირისპირ მისა შთავლო ესოდენმან სიმრავლემან მკედრობათამან და ეკლესიაჲ იგი სოფლითურთ ვერ იხილეს“.¹ ეს ტექსტი ანტონს ბესარიონის თხზულებიდან ზედმინევნითი სიზუსტით გადმოუწერია (სხვა წყაროებში ეს ეპიზოდი არ არის).

აქ კიდევ ერთი მოულოდნელობა გველოდება: მიუხედავად იმისა, რომ ანტონი ზედმინევნით კარგად იცნობს ბესარიონის თხზულებას და მის ავტორს („ბესარიონ მამათმთავარი ჩუენი“), არ ენდობა ბესარიონ კათოლიკოსის მიერ შემოტანილ სიახლეს და ქრონოლოგიურად უფრო ადრინდელ საერო თხზულებების მონაცემებს იმეორებს არა მარტო მონამის სახელის, არამედ დაბის სახელის შერჩევაშიც: „არს დაბა რომელიმე მანგლისს, ზედწოდებული კუელთა, სადა-იგი შეკრბეს თათარნი და შეიპყრეს ზუცესი ვინმე კეთილმსახური სახელითა თეოდორე... მა-

---

¹ ანტონ I, მარტირია. შესხმა და მოთხრობა ლუანლთა და ვნებათა წმიდისა დიდისა მონამისა ლუარსაბ მეორისა, მეფისა საქართველოჲსა, ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი VI, გამოსცეს ე. გაბიძაშვილმა და მ. ქავთარიამ, თბილისი, 1980, გვ. 47-48.

შინ ღირსმან მან ნმიდათა თანა ჰვსენებისამან მლუდელმან ნა-
ლმრთომან თეოდორე... ჰყო წინანარძლოლად უღმრთოთა მათ
ლაშქართა მიცილებით ცხირეთისა და შთაუძღვა გზასა ზედა
ერთანმიდისა და ქუენადრისისასა, სადა-იგი ეწიათ ვნებაჲცა
მრავალი ინროთა გზათა ძლით მათ და ცხენთა მათთა, რომლი-
სათვისცა მოკლეს თავისა წარკუეთითა და მიიღო სანატრელი
აღსასრული ცხოვრებისა ნმიდათა თანა“.¹

ანტონი არ იმეორებს ბესარიონის სხვა „სიახლეებსაც: „დრო-
სა თათართა გარდამოსლვისასა იყო თუე ივნისი“ (ბესარიონთან
– მაისი). არ არის ანტონისეულ თხრობაში არც ბესარიონის ნა-
ხსენები „რკონის ხევი“ და განმეორებულია საერთო წყაროთა
პუნქტები: „შთაუძღვა გზასა ზედა ერთანმიდისა და ქუენადრი-
სასა...“ ბესარიონის მიერ დასახელებული თათართა ჯარის რა-
ოდენობა 80000, მას შეუცვლია ბერი ეგნატაშვილი მონაცემე-
ბით: „ვითარმედ იყუნესო სამშეოცი ათასამდე კაცნი და სანა-
ტრელი ბესარიონი იტყვს მათგანთა ათოთხმეტთა ოდენ ცხო-
ვლად განრინებასა“ (ეს ბოლო მონაცემი მხოლოდ ბესარიონის
თხზულებაშია დადასტურებული).

ძნელი ასახსნელია ანტონის ქმედება და ამ საკითხში საერო
ძეგლებისათვის უპირატესობის მიცემა, მაგრამ, ალბათ, ანტონს
რალაც საფუძველი ჰქონდა ასეთი არჩევანისათვის, რაც ჩვე-
ნთვის უცნობია.

ძნელია, დაიძებნოს ის წყარო, რომელმაც ბესარიონს ასეთი
ნაბიჯი გადაადგმევინა (ჩვენ გამორიცხულად მიგვაჩნია, რომ
ბესარიონი არ იცნობდა არც ერთ საერო ძეგლს, სადაც მონამე
„თევდორე“ მღდელად ინოდებოდა) და თავის თხზულებაში „თე-
ვდორეს“ ნაცვლად „სვმონ ხუცესი“ დაანერინა, აგრეთვე სხვა
სიახლეებიც შეატანინა.

ეჭვი არ არის, რომ ორივე სახელი ერთ პიროვნებას გული-

¹ ანტონ I, მარტირიკა, იქვე, გვ. 48.

სხმობს: ეს არის ქვეყნისა და ხალხისათვის თავდადებული სასულიერო პირი. ხომ არ არის ერთი საერო სახელი, ხოლო მეორე – სასულიერო? (თუმცა საერო სახელის შეცვლა მხოლოდ მონაზონად კურთხევის დროს ხდება, ხოლო საეკლესიო იერარქიის საწყის საფეხურებზე – მღვდლის ჩათვლით – ნებაყოფლობითია). თუ ეს ვარაუდი დასაშვებია, ხომ არ უნდა ვიფიქროთ, რომ საერო ძეგლებში ეს პიროვნება *საერო სახელით* არის მოხსენიებული, ხოლო ბესარიონის ჰაგიოგრაფიულ ძეგლში – *სასულიერო სახელით*.

წინამდებარე წერილის მიზანი არ არის ოდნავი ეჭვი შევიტანოთ უკვე მყარად ჩამოყალიბებულ ტრადიციაში, მაგრამ ამასთანავე, საჭიროდ მივიჩნiewთ ეს „გაუზმაურებელი“ ფაქტი აღნიშნულიყო წმინდა წყაროთმცოდნეობითი ინტერესებიდან გამომდინარე.

ერთი რამ ჩვენ გვნამს: ეს სიცოცხლეშენიერული გმირი და მოწამე მეტ ყურადღებას იმსახურებდა, ვიდრე ის, რაც მისი მისამართით ნათქვამია ძველ წყაროებში. მას მხოლოდ ლუარსაბ მეფის ისტორიის ერთ კონკრეტულ ეპიზოდთან დაკავშირებით ახსენებენ და ისიც სქემატურად, როგორც ეს ზემოთ მოტანილი წყაროებიდან ჩვენი ამონაწერებით ვაჩვენეთ. ვახუშტი ბატონიშვილი საერთოდ არ ახსენებს მის სახელს, თუმცა ამბობს, „შეირაცხა *წმიდათა მოწამეთა თანა*“-ო. ეს მაშინ, როდესაც მის მიერ გამოყენებულ წყაროში – „დიდმოურავიანში“ გარკვევით წერია: „თევდორე კარგი მღვდელია“. მართლაც, პარადოქსია. ფარსადან გორგიჯანიძეს საერთოდ არ შეუტანია ეს ეპიზოდი თავის ისტორიაში. ძველ საეკლესიო-სახსენებელ კალენდრებში არ არის მისი ხსენების დღე, მიუხედავად ზემომოტანილ წყაროებში დაფიქსირებული ფრაზებისა „შეირაცხა *წმიდათა მოწამეთა თანა*“ (ვახუშტი, ბერი ეგნატაშვილი), „მიიღო სანატრელი აღსასრული ცხოვრებისა *წმიდათა თანა*“, ანდა „*ღირსმან მან წმინდათა თანა ჯსენებისამან*“ (ანტონ I). განსაკუთრებით საკვირვე-

ლია ანტონ I-ის საქციელი, რომელმაც რევიზია ჩაუტარა რთველ წმინდანთა კალენდარს და მასში საგრძნობი ცვლილებები შეიტანა, თავის „თუნეში“ მაინც არ დაუთმო თევდორე მღვდელს ის ადგილი, რომელსაც იგი უდავოდ იმსახურებდა.

შეიძლება, ვინმემ იფიქროს, რომ ქართულმა ეკლესიამ თავის დროზე თევდორე მღვდელი წმინდანად არ შერაცხა იმიტომ, რომ ის ქრისტიანობის დაცვასა და, ასე ვთქვათ, მაჰმადიანურ სარწმუნოებაზე გადასვლის მოთხოვნას კი არ შეეწირა, არამედ ჩაიდინა გმირული საქციელი საერო ღირებულებების – მეფისა და ხალხის ფიზიკური დაღუპვისაგან გადარჩენისათვის. ასეც რომ იყოს, თევდორეს გმირობა საბოლოოდ მაინც ქრისტიანული საქციელია, ქრისტიანი ხალხისა და მეფის გადარჩენისათვის გაღებული სიცოცხლე ამის ნათელი დასტურია.

თევდორეს მისამართით ასეთი „უყურადღებობა“ ამ ბოლო ათეული წლის განმავლობაში რამდენადმე „გამოსწორდა“. თევდორე მღვდელს წმინდანად აღიარება „ელირსა“, ხოლო შოთა ნიშნიანიძემ და გივი გეგეჭკორმა შესანიშნავი თითო ლექსი უძღვნეს ამ დიდებულ მამულიშვილს. გაცილებით ადრე კი იაკობ გოგებაშვილმა საბავშვო პატრიოტული მოთხრობა შექმნა.

თევდორე მღვდლის გმირობისადმი დამოკიდებულებასთან დაკავშირებით გვინდა პარალელი გავავლოთ მსგავს ისტორიულ ფაქტთან, ოღონდ რუსეთის ისტორიიდან.

თევდორეს გმირობიდან (1609 წ.) ოთხი წლის შემდეგ, 1613 წელს მსგავსი გმირობა ჩაიდინა კოსტრომის გუბერნიის სოფ. დერევენკიელმა გლეხმა ივანე სუსანიმმა. მან მეგზურობა გაუნია პოლონელ შლიახტელთა რაზმს, რომელსაც განზრახული ჰქონდა მოულოდნელად თავს დასხმოდა რუსეთის მეფეს, რომელიც თავის რეზიდენციაში, სოფ. დომინოში იმყოფებოდა, და სხვა მიმართულებით გაუვალ ჭაობიან ტყეში შეიყვანა ისინი, რისთვისაც იგი წამებით მოკლეს.

ივანე სუსანინის გმირობა რუსეთში ნამდვილად მაღალ დონე-

ზეა დაფასებული: მისი სახელი უკვდავყოფილია ზეპირსიტყვი-
ერებაში, მხატვრულ ლიტერატურაში, მიხეილ გლინკამ შექმნა
ოპერა „ივანე სუსანიანი“, ხოლო ქ. კოსტრომის მდინარისპირა
პარკში დგას მისი 5 მეტრის სიმაღლის ძეგლი.¹

თევდორე მღვდლის თემასთან დაკავშირებით ყველა წყაროში
ფიგურირებს კიდევ ერთი მღვდელი, უფრო ზუსტად სომხური
ეკლესიის ტერტერა, რომელმაც თავისი გმირული საქციელით
მტერს საშუალება არ მისცა გადასულიყო ხიდზე უფლისციხე-
სთან, შესეოდა ქ. გორს, დაერბია იგი და გაეჟლიტა მოსახლე-
ობა: მან დადევნებულ მტერს ხიდზე შეასწრო და სიცოცხლის
საფრთხის მიუხედავად ფიცრები აყარა და წყალში გადაყარა.
არც ერთ წყაროს ამ გმირის სახელი და გვარი არ შემოუნახავს.
ანტონ I კი ხელიდან არ უშვებს ამ შემთხვევას, იგი ასე მოიხსე-
ნოს: „მაშინ მგზავრმავალი ვინმე ხუცესი სომეხთა წუალები-
სანი, გორელი...“² და ა. შ. არადა ამ გმირის სახელის შემონახვა
მომავალი თაობისათვის სასურველი იყო.

---

¹ ქართული ენციკლოპედია, ტ. 9. 1985.

² ანტონ I, დასახელებული თხზულება, გვ. 48.

„შუშანიკის ნამეზის“ ორი ადგილის გაგებისათვის

I

იაკობ ხუცესის თხზულებაში ვკითხულობთ: დედოფალთან „მოინია თავი იგი ეპისკოპოსთაჲ სამოელ და იოვანე ეპისკოპოსი“ და მადლობით წარჰგზავნიდეს ნავთსადგურისა მის მიმართ ქრისტწისა“. ¹

რა არის ნავსადგური? ი. აბულაძის მიერ შედგენილ ლექსიკონში, რომელიც ერთვის „შუშანიკის ნამეზის“ ტექსტს, ნავთსაყუდელია განმარტებული, ვითარცა ნავთსადგური. ² სულხან-საბა ორბელიანის „ლექსიკონი ქართული“ კი გვამცნობს, რომ ნავსადგური არის ადგილი, „სადაცა ნავი დადგომად შესაძლებელ არს ზღვათა შინა“, ³ ხოლო ნავსაყუდელი – „სადა ზღვა უკუმდგარია, ვითარცა ტბა მყუდრო და უღელავი“. ⁴ ც. ქურციკიძის მიერ გამოცემულ ტექსტს – „ნამეზაჲ წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ“ – დართული აქვს ლექსიკონი, რომელშიც მეცნიერის მიერ განმარტებულია სახელდობრ ნავთსადგური ქრისტწისი, როგორც ქრისტეს სამყოფელი, სამოთხე, სასუფეველი. ⁵ ე. ი. წარმოჩენილია ქრისტიანულ ლიტერატურაში სიმბოლოდქცეული სიტყვის

¹ იაკობ ცურტაველი, მარტკლობაჲ შუშანიკისი, ქართული და სომხური ტექსტები გამოსცა, გამოკვლევა, ვარიანტები, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთო ილია აბულაძემ, თბ., 1938, გვ. 116.

² იქვე, გვ. 116.

³ სულხან-საბა ორბელიანი, ლექსიკონი ქართული, ტ. I, თბ., 1991, გვ. 560.

⁴ იქვე, გვ. 560.

⁵ იაკობ ცურტაველი, ნამეზაჲ წმიდისა შუშანიკისი დედოფლისაჲ, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი წერილი და ლექსიკონი დაურთო ც. ქურციკიძემ, თბ., 1979, გვ. 80.

მნიშვნელობა, რომელიც, უდავოდ, გვეხმარება იაკობ ხუცესის თხზულების უკეთ აღქმაში.

ნავსადგურს (ნავსაყუდელს) სახისმეტყველებითი მნიშვნელობით წარმოაჩენს არაერთი ქრისტიანი ავტორი. კერძოდ, შატბერდის კრებულში მოთავსებულია იპოლიტე რომაელის „განმარტებაჲ კურთხევათა მათთვის მოსესთა ათორმეტთა მიმართ ნათესავთა“, რომელშიც აღნიშნულია, რომ „უბე ნავთა და განსასუენებელ უფალი არს“.¹ წმინდა მამის მოსაზრებით, უზენაესი „ყუდრო ნავთსადგურია“,² ხოლო „კლემაქსის“ ქართველი მთარგმნელი კი გვამცნობს, რომ „ნავთსაყუდელი სულიერი გონებით ცხოვრების მომატყვებელ არს“.³ აღნიშნულია ისიც, რომ „უღელვოსა მას ნავთსაყუდელსა ცხოვრებისასა“⁴ შესვლა ხელენიფება ნავსა, „რომელსა აქენდეს მენავთმოძღვარი კეთილი“.⁵ ბასილი დიდის ბრძანებისამებრ კი – „გონიერ მენავთმოძღვარს“, რომელსაც შეუცნია „უძღურებაჲ და დაუდგომელობაჲ ამის ცხოვრებისაჲ“.⁶ მისივე თქმით, საჭიროა დაეუფლო „ველოვნებას მენავთმოძღვრობისასა“, რადგან „ნავისა... დიდსა უფსკრულით ნავთსაყუდელად შეყვანებაი“⁷ ფიცხელ გარჯას, დაუცხრომელ შრომას მოითხოვს, თუმცა საზღაურიც უდიდესია: იოანე ოქროპირის აღნიშვნით, „... რაჲ უსუბუქე არს განსუენებასა კაცისა ამის სოფლისა ზრუნვათა და შფოთთაგან და... ყოფასა შინა

---

¹ შატბერდის კრებული X ს-სა, გამოსაცემად მოამზადეს ბ. გიგინეიშვილმა და ელ გიუნაშვილმა, თბ., 1979, გვ. 216.

² იქვე, გვ. 216.

³ ღირსისა მამისა ჩვენისა იოანე სინა-მთის მამასახლისისა „კლემაქსი – რომელ არს კიბე“, ზუგდიდი, 1997, გვ. 28.

⁴ ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანი, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ც. ქურციკიძემ, თბ., 1983, გვ. 140.

⁵ „კლემაქსი – რომელ არს კიბე“, გვ. 230.

⁶ ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანი, გვ. 138.

⁷ „კლემაქსი – რომელ არს კიბე“, გვ. 141.

მყუდროება ნავთსაყუდელისასა უშიშსა დანთქმისაგან.¹ ამქვე-
ყნად კი „მოუცავთ ჩვენცა ლელვათა“, – აღნიშნავს ბასილ
დიდი, ამიტომ უნდა განვაგდოთ „ნივთი ამის სოფლისაჲ, რაჲთა
არა დავინთქნეთ.“² მოვიქცეთ ისე, როგორც ნავში მსხდომნი
იქცევიანო ლელვის შედეგად მოსალოდნელი ჩაძირვის საწინა-
აღმდეგოდ, ანუ „ნავსა ზედა-ლა აღდგიან ლელვანი ბოროტნი,
გარდაბნი(ი)ან ყოველი, რაჲცა ძენ მას შინა, რაჲთა არა და-
ინთქნენ.“³

წმინდა მამები ხშირად აღნიშნავენ, რომ საჭიროა „ლელვათა
ბოროტთა“ დათრგუნვა. ლელვანი ბოროტნი ასოცირდება ცო-
დვასთან. „ცოდვაჲ მსგავს არს ლელვასა, რომელი მოინიის ჩუენ
ზედა სასტიკად და კუალად სხუასა მიგუცნის მუნთქუესე.“⁴

იაკობ ხუცესის თხზულების შემონახსენები ადგილის აღსა-
ქმელად უთუოდ დაგვეხმარება იმის გახსენებაც, რომ წუთისო-
ფელი „მრავალთაგან ნოდებულ არს წერილთა მიერ ზღუად და
მდინარედ და წყლად“.⁵ ე. ი. ზღვა სიმბოლოა წუთისოფლისა,
ისევე და ისევე მსგავსების საფუძველზე, რა თქმა უნდა, შეუძლე-
ბელია „ზღუად მყოვარ ჟამს ერთსა ზედა ეგოს“.⁶ ასევე არა-
მდგრადია სოფლისა საქმენი, „ადვილად შეიცვლებიან სხუად და
სხუად“.⁷ გრიგოლ ნოსელიც ბრძანებს, რომ „ცხოვრებაჲ... მი-

---

¹ ებისტოლე წმიდისა იოვანე ოქროპირისაჲ, რომელი მიუწერა თევდორეს მთა-
ვარსა ჰრომისასა, რომელი მონაზონებით კუალად იქცა სოფლადაჲ (მამათა სწა-
ვლანი, X-XI საუკუნეთა ხელნაწერების მიხედვით, გამოსცა ი. აბულაძემ), თბ.,
1955, გვ. 151.

² თქმული წმიდისა ბასილი ეპისკოპოსისაჲ სინანულისათჳს და სიკუდილისა (მა-
მათა სწავლანი, X-XI ს-თა ხელნაწერების მიხედვით), გვ. 151.

³ იქვე.

⁴ იქვე, გვ. 149-150.

⁵ ბასილი კესარიელის „სწავლათა“ ეფთვიმე ათონელისეული თარგმანი, გვ. 137.

⁶ იქვე, გვ. 138.

⁷ იქვე, გვ. 138.

მსგავსებულ არს წყალსა მდინარესა...¹ ნეტარი იპოლიტეს აღნიშვნით, „ზღუა (არს) სოფელი ესე“.² თხზულებაში „მკვცთათვს სახისა სიტყუაჲ წიგნთაგან თქმული ბასილი ებისკოპოსისა კესარიელისაჲ“ ვკითხულობთ: „ზღუაჲ იგი სოფლის სახცჳ არს“.³ გიორგი მცირე გვამცნობს, რომ „შავი ესე და წყუდიადი ზღუაჲ“⁴ არის საწუთრო. წმინდა ეფრემი ამბობს: „... ივლტოდე სოფლით... ზღუაჲ არს ვრცელი სიცრუვისაჲ, ნუ შეხუალ, რაჲთა არა დაინთქა ღელვათა მისთა“. ერთ-ერთი წმინდა მამა აღნიშნავს⁵: „Смрадное море между нами и мысленным раем... по морю мира сего приходим к Богу, то утопаем в этом смрадном море“.⁶

ზღვად (წყლად, მდინარედ) აღქმულ წუთისოფელში ადამის ძის, უფრო მეტად კი, უფლის „ახოვანი მონის“⁷ სვლა („სრბაჲ“) წინააღმდეგობებითაა აღსავსე, მაგრამ გიორგი მცირის სიტყვით, „ვითარ საცნაურ იქმნას მენავთმოდვარი, უკეთუ ღელვათა შინა ზღვისათა არა გამოიცადოს“⁸ ზღვა „არა ეგების“, რომ არ აღელდეს, – ბრძანებს იოანე სინელი და გავმცნობს ღელვის მიზანს: განაგდებს ძელსა და თივას, „სიღნიოშესა და სკორეს“⁹ რომლებიც ცოდვის, ბოროტების, ვნების სიმბოლოებია.

¹ გრიგოლ ნოსელი, კაცისა შესაქმისათვის, შატბერდის კრებული X ს-სა, გვ. 87.

² შატბერდის კრებული X ს-სა, გვ. 287.

³ იქვე.

⁴ ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, I, თბ., 1964, გვ. 194.

⁵ სწავლაჲ წმიდისა ეფრემისი სინანულისთვს (მამათა სწავლანი, X-XI ს-თა ხელნაწერების მიხედვით), გვ. 258-259.

⁶ Христианская жизнь по добротолубию, 1991, стр. 38.

⁷ „იხილნის სულნი ახოვანნი, და დასაბამსავე მიუშვნის მათ ზედა ბრძოლანი, რაითამცა მაღიად გვირგვინოსან ყვნა იგინი“, იოანე სინელი, „კლემაქსი – რომელ არს კიბე“, გვ. 23.

⁸ გიორგი მცირე, გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება, ძველი ქართული მოთხრობა, თბ., 1979, გვ. 390.

⁹ „კლემაქსი – რომელი არს კიბე“, გვ. 57.

ქრისტიან მამათა ნააზრევის გათვალისწინებითა და იაკობ ხუცესის თხოვლების მიხედვით შეგვიძლია ვირწმუნოთ, რომ სამგზის სანატრელი შუშანიკი ემსგავსა „გონიერ მენავთმოდღვარს“, დათრგუნა „ღელვანი ბოროტნი“ და ღვთის შიშით („Страх путеводит к божественной пристани“¹), რწმენისა და სიყვარულის მეოხებით, უფლის მცნებათა შესრულებით, მარხვით, ლოცვით, ფსალმუნთა გალობით დაივანა „ნავთსაყუდეღელში“.

ასე რომ, ნავსაყუდელის, ზღვის, მენავთმოდღვრისა და ა. შ. სიმბოლური მნიშვნელობის გააზრება გვეხმარება ნეტარი შუშანიკის სახის, ღვანლის, მიზნისა და „იწრო გზის“ დასასრულის აღქმაში.

აღბათ, არ შევცდებით და არც არაფერს ვიტყვით ახალს, თუკი აღვნიშნავთ, რომ იაკობ ხუცესმა ბუნებრივად მოიხმო ხსენებული ფრაზა და იგულისხმა მკითხველი, რომლისთვისაც უცხო არ იქნებოდა (გაუგებარი, მით უმეტეს!) ნავსადგურის სახისმეტყველებითი გააზრება. თუმცა, ყველა შემთხვევაში, „ღვთის არსი ყოველგვარი განსაზღვრებების მიღმაა“.² იოანე დამასკელის ბრძანებით კი „არ ძალუძს ქმნილებას შეიმეცნოს უზენაესი არსი. მითუმეტეს, თუ შემეცნება შემოისაზღვრება ყოფიერებით“.³

II

„შუშანიკის წამებაში“ აღწერილი პურობის ეპიზოდი ყველა ნიგნიერი ქართველისთვისაა ცნობილი. იაკობ ხუცესის აღნიშვნით, პიტიახშის მიერ დაგეგმილ ვახშამზე დედოფალი „ძლით

¹ Христианская жизнь по добротолубию, стр. 38.

² ზვიად გამსახურდია, ნერილები, ესსეები, თბ., 1991, გვ. 71.

³ იქვე, გვ. 72.

წარიყვანეს“. სუფრასთან ნეტარმა „გემო არა რაჲსაჲ იხილა“¹ ჯოჯიკის ცოლმა ღვინით სავსე ჭიქა მიართვა შუშანიკს და „აი-ძულეზდა... რაჲთამცა იგი ხოლო შესუა“. სამგზის სანატრელმა კი „პრქუა... რისხვით: „ოდეს ყოფილ არს აქამომდე, თუმცა მამათა და დედათა ერთად ეჭამა პური?“ და განყარა ჴელი და ჭიქაჲ იგი პირსა შეაღენა და ღვინოჲ იგი დაითხია“.¹

ი. აბულაძის აღნიშვნით, „ვახშმის სურათი განსხვავებულად არის აღწერილი სომხურში ყოველმხრივ“² კერძოდ: ვარსკენმა წარავლინა ძმა და რძალი, რომ „მოუწოდონ სერსა დედოფალსა მას“. ვედრებისა და „ლიქნისა სიტყუათა“ შემდეგ, შუშანიკი დაემორჩილა მათ ნებას, მაგრამ „არცა გემოჲ იხილა და არცა სუა საეშმაკოჲსა მის სერისაგან“...³

სომხური ტექსტის პურობის ეპიზოდი არც შუშანიკის განრისხებას გვამცნობს და, შესაბამისად, არც ჯოჯიკის ცოლისთვის ჭიქის შეღწევის ამბავს. უნდა გავიხსენოთ ისიც, რომ სომხურ ტექსტში გამოკვეთილია პურობის ხასიათი, არსი („საეშმაკოჲ სერი“). ქართველი ავტორი კი არ წვრილმანდება, თითქოს, ენდობა ყურადღებიან მკითხველს, რომელმაც თავად უნდა განსაზღვროს ოჯახური პურობის ხასიათი და მიზანი, ვარსკენის სურვილი, შუშანიკის განრისხების მიზეზი და მართებულობა.

ცხადია, რომ ქართულ ტექსტში აღწერილი პურობის სცენა მეტ გამომსახველობით ძალას ანიჭებს, საინტერესო შტრიხს ჰმატებს წმინდანის სახეს, ხატს. ამიტომ არის, რომ ხსენებულმა ეპიზოდმა არაერთი მეცნიერის ყურადღება მიიპყრო.

შუშანიკის პასუხმა, განწყობამ და მოქმედებამ მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობა გამოიწვია. აღინიშნა, რომ ავტორს წმინდანის „პირადი ხასიათის ზოგიერთი უსიამოვნო

¹ იაკობ ცურტაველი, მარტვილობაჲ შუშანიკისი, ილია აბულაძის გამოცემა, თბ., 1938, გვ. 93.

² იქვე, გვ. 50.

³ იქვე, გვ. 93.

თვისების, განსაკუთრებით სიფიცხისა და თავშეუკავებლობის დამალვა... ფიქრად არ მოსდის“.¹ პურობის ჟამს დედოფალმა გამომჟღავნაო „ფიცხი, თავშეუკავებელი ხასიათი“.² შუშანიკი „... სულხორციანად აჯანყებული ზომიერებას კარგავს და რძალს სახეში ჭიქას შეაღწენს“.³ ეს სცენა გამოკვეთს წმინდანის უკომპრომისობას.⁴ დედოფლის მოქმედებაში „გაჯიქებული ქალის გამომწვევი პოზა და უმწეო ბრაზი იხატება. ამ უკანასკნელს გმირის შინაგანი ნებელობა ლაგამს ვერ ამოსდებს და სრულიად გაუმართლებელი მიმართულებით წარმართავს. შუშანიკი, რომელიც მიზანსწრაფულად, დაჟინებით მიილტვის ძლიოს ამქვეყნიურს, ყოფითს, ამ სცენაში სწორედ ყოფითს – ადამიანურ ვნებას (გააგებას და ბრაზს ყველას მიმართ) შეუპყრია.“⁵

გამოთქმულია ეჭვიც იმის თაობაზე, რომ პურობის ჟამს იაკობი არ გვიჩვენებს შუშანიკის სიფიცხეს და, შესაბამისად, არ ამჟღავნებს წმინდანის ნაკლს.⁶ „შუშანიკმა რომ ჯოჯიკის ცოლს ღვინიანი ჭიქა შეაღწენა, ეს, იქნებ, არც იყო ნუთიერი აფეთქების შედეგი. შუშანიკმა ამით მოიშორა მოძალადენი, რომელთაც სურდათ ასე ნება-ნება დაეყოლიებინათ იგი“.⁷ ასევე: „შუშანიკისთვის მთავარია ვარსკენს უჩვენოს და უჩვენოს არა მოთმინებით, არამედ აქტიურად, თავისი ურყევობა“.⁸

პურობის ეპიზოდს მეცნიერთა ერთი ნაწილი უკავშირებს პუ-

---

¹ ი. ჯავახიშვილი, იაკობ ხუცესი, საიუბილეო კრებული, შუშანიკის წამება, თბ., 1978, გვ. 11.
² ალ. ბარამიძე, ათასხუთასი წლის ძეგლი, იგივე კრებული, გვ. 45.
³ ბ. ზარიძე, იაკობ ცურტაველის მხატვრული ოსტატობის ერთი საკითხი, იგივე კრებული, გვ. 64.
⁴ მ. გვიგენიშვილი, შუშანიკის წამება - 1500, „საუნჯე“, № 6, 1978.
⁵ ვრ. ფარულავა, იაკობ ცურტაველის პოეტური ხელოვნება, საიუბილეო კრებული, შუშანიკის წამება, გვ. 157-158.
⁶ რ. სირაძე, სახისმეტყველება, თბ., 1982, გვ. 93.
⁷ რ. სირაძე, სახისმეტყველება, თბ., 1982, გვ. 93.
⁸ რ. სირაძე, ქართული აგიოგრაფია, თბ., 1987, გვ. 24.

რის, ღვინის, ზიარების მნიშვნელობას საღვთისმეტყველო თვალსაზრისით.¹ წიგნში „საუბრები ქართულ ლიტერატურაზე“ ვკითხულობთ: „... ჯოჯიკის ცოლისთვის ღვინიანი ჭიქის შეღწევა ცხადყოფს, რომ წამებული დედოფალი ვარსკენს უჩვენებს, შენთან ერთად ქრისტეს სისხლსა და ხორცს არ ვეზიარებო“ „... ვინაიდან „ზიარებით ადამიანი ღირსი ხდება მიიღოს საზრდო ცოდვებიდან თავდახნისათვის, ხორცი და სისხლი მაცხოვრისა... ბუნებრივია, ახალ წესჩვეულებამიღებულ, ქრისტიანობისაგან განდგომილ ვარსკენთან ერთად შუშანიკი სატრაპეზოდ არ დაჯდებოდა“.²

წიგნში „საღვთისმეტყველო საკითხები ქართულ ჰაგიოგრაფიაში“ აღნიშნულია: „... უფალი ამბობს „სახარებაში“: „რომელი სჭამდეს ხორცსა ჩემსა და ჰსმიდეს სისხლსა ჩემსა, იგი ჩემთან დადგრომილ არს და მე – მისთანა“ (იოანე 6,56), აქედან გამომდინარე, თუ შუშანიკი ეშმაკეულ სახლში ეშმას მსახურთა ხელიდან მიიღებდა ზიარებას, იგიც სატანისეულ საქმეთა თანაზიარი გახდებოდა...“³ ხსენებული წიგნის ავტორი დედოფლის საქციელს შემდეგნაირად ხსნის: შუშანიკი ვერ მიიღებდაო შებილნულ პურ-ღვინოს, ვერ წარიწყმედა ღვთის ტაძარს – საკუთარ სხეულს, მაგრამ, რადგანაც აძალებდნენ, „სხვა გამოსავალი არ იყო, თუ არა ხელთა განყრით თავი დაეცვა“.⁴

რა თქმა უნდა, „ბუნებრივია, ახალ წესჩვეულებამიღებულ, ქრისტიანობისაგან განდგომილ ვარსკენთან ერთად შუშანიკი სატრაპეზოდ არ დაჯდებოდა“, ან „ვერ წარიწყმედა ღვთის ტაძარს – საკუთარ სხეულს“, მაგრამ პიტიაზმის სასახლეში, ერთ-

¹ გ. ალიბეგაშვილი, იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამება“ (დაბეჭდილია წიგნში „საუბრები ქართულ ლიტერატურაზე“), თბ., 1992, გვ. 48-49.

ლ. დათაშვილი, საღვთისმეტყველო საკითხები ქართულ ჰაგიოგრაფიაში, თბ., 1996, გვ. 15.

² გ. ალიბეგაშვილი, იაკობ ხუცესის „შუშანიკის წამება“, გვ. 49.

³ ლ. დათაშვილი, საღვთისმეტყველო საკითხები ქართულ ჰაგიოგრაფიაში, გვ. 16.

⁴ იქვე, გვ. 15.

ერთ, რიგით პურობაზე (თუნდაც შუშანიკის გადასაბირებლად მოწყობილზე) პური და ღვინო მოვიაზროთ ქრისტეს სისხლად და ხორცად და იმავე პურ-ღვინის „გემოჲს ხილვა“ – ზიარებად, დაუშვებელია.

ჩვენი წერილის მიზანი არ არის ვრცლად ვისაუბროთ საღმრთო ლიტურგიის წესზე. შეგახსენებთ მხოლოდ, რომ ჟამისწირვის (საღმრთო ლიტურგიის) მესამე ნაწილი, მართალთა ლიტურგია, როდესაც სრულდება წმინდა საიდუმლო, საეკლესიო პირთა მეოხებით, ღვთის შეწევნით, საკრალური დანიშნულების ნივთებით (ბარძიმი, ფეშხუმი, ვარსკვლავი, მცირე დაფარნები, დიდი დაფარნა და ა. შ.), სიმბოლური მნიშვნელობის მქონე მოქმედებებით ხდება (ისევე, როგორც კვეთა და კათაკმეველთა ლიტურგია). ზიარების საიდუმლოს შესასრულებლად აუცილებელია პური (გაფუებული) და ღვინო (ყურძნის, წითელი ფერის). „გარეგნულად პური ანუ სეფისკვერი უნდა იყოს მრგვალი, ორნაწილიანი, ქრისტეს ორბუნებოვნების აღსანიშნავად. თავზე გამოსახული უნდა ჰქონდეს ჯვარი, ნიშნად იმისა, რომ აღნიშნული პური ღვთისმსახურებისთვისაა განკუთვნილი“¹

მხოლოდ გარკვეული რიტუალის შესრულების შემდეგ, ღვთის მადლით, საეკლესიო პირთა მეოხებით, ეკლესიაში, „უხილავად გარდამოდის საღმრთო ძღვენზე სულიწმიდის მადლი და ლიტონი პური და ღვინო შეიცვლება უფლის ჭეშმარიტ ხორცად და სისხლად“.² მაცხოვრის ხორციტა და სისხლით კი მართლმადიდებელი ქრისტიანის ზიარება ხელენიფება მღვდელს.

ასე რომ, წმინდა შუშანიკი თავისი მოქმედებით (რძლისთვის ჭიქის შეღწევით) ვერ „უჩვენებდა“ ვარსკენს, შენთან ერთად ქრისტეს სისხლსა და ხორცს არ ვეზიარებო, რადგან, როგორც

¹ საღმრთო ლიტურგია (ჟამის-წირვა), წესი და განმარტება, ზიარების ლოცვები, თბ., 2001, გვ. 4-5.

² იქვე, გვ. 57.

ვთქვით, პური და ღვინო ეკლესიაში, უფლისა და საეკლესიო პირების მადლით, საღვთო ლიტურგიის შესრულების შემდეგ გარდაიქმნება ქრისტეს ხორცად და სისხლად. შესაბამისად, სასახლეში, პურობის ჟამს, ჯოჯიკის, მისი მეუღლის, შუშანიკისა და ვარსკენის შეხვედრისას ზიარებაზე საუბარი და ლიტონი პურღვინის მიჩნევა ქრისტეს სისხლ-ხორცად არ შეიძლება.

შუშანიკი პურობის მონაწილეებთან გამოხატავს თავის ურყეობას (რ. სირაძე), დამოკიდებულებას სულიწმიდის მგმობელთან და „ახალ წესჩვეულებამიღებულ“ (ეს არ არის მაინცდამაინც მეორეხარისხოვანი მიზეზი) პიტიახშთან. ერთი სიტყვით, პურობის ეპიზოდში შუშანიკი „ესე არს კრავი, რომელი ვერ წარიტაცა მგელმან“.¹

და კიდევ: პურობის ჟამს შუშანიკი განრისხდება. (ეს არ არის არც „უმწეო ბრაზი“ და არც გაავება). არაერთი წმინდა მამისა და ქრისტიანი მოაზროვნის მიერ აღნიშნულია, რომ მრისხანება ცოდვაა. მაგრამ ნათქვამია ისიც, რომ მრისხანების გამოვლენა ცოდვის წინააღმდეგ არ ითვლება ნაკლად, ვნებად თუ „უსიამოვნო თვისებად“ და ჩრდილს არ ჰყვენს წმინდანის სახეს. ამის დასადასტურებლად საეკლესიო პირებს მაგალითების მოყვანა უხვად შეუძლიათ. ჩვენ, ამჯერად, გავიხსენებთ წმინდა ნიკოლოზის მოქმედებას საეკლესიო კრებაზე (როდესაც, განრისხებულმა ღვთისმგმობელთა საქციელით, სილა გაანწა ერთ-ერთ ერეტიკოსს²), ბიბლიური მოსეს საქციელს, როცა თვისტომთა უზნეობის, ცოდვასთან მიახლების მხილველი გახდება, „რისხვით აღინთება“ და ბრძანებს: „მახვილი შეიბას ყველამ, მოიარეთ ბანაკი ჭიშკრიდან ჭიშკრამდე და მოკალით ძმამ ძმა, მეგობარმა მეგობარი, ნათესავმა ნათესავი. მოსეს სიტყვისამებრ მოიქცნენ

---

¹ თ. ჩაჩიბაია, „ღმერთმან დაამკვდრის ერთსახელი სახლსა“, თბ., 1997, გვ. 39.
² Жизнь и Чудеса Св. Николая Чудотворца, Архиепископа Мирликийского и Слава его в России, Санкт-Петербург, 1999, стр. 52.

ლეგიაანები, სამი ათასანდე კაცი განყდა იმ დღეს.“¹ იქნებ ასევე მოქმედებას ეხმეანება კიდევ ერთ-ერთი წმინდა მამის მიერ თქმული: „Насилие насиллием разрушать не воспрещено законами (насиллие греха насиллием добрых стремлений).“²

ასე რომ, შუშანიკის მოქმედება პურობის უამს (მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ „ინრო ბჭის“ უპირატესობის ამლიარე-ბელი დედოფალი უფლისკენ მიმავალი გზის რომელ ეტაპზე იმყოფება) არ იმსახურებს უარყოფით შეფასებას. ამიტომაც „არ მოსდის ფიქრად ავტორს დამალოს“ სასახლეში, ვახშმის დროს მომხდარი ფაქტი.

ჩვენი აზრით, მხედველობაში მისაღებია ერთ-ერთი მეცნიერის შემდეგი მოსაზრებაც: პურობის ეპიზოდი უნდა იქნეს გააზრებული ნაცემი დედოფლისათვის იაკობის მიერ ღვინოში ჩამბალი პურის შეთავაზებასთან კონტექსტში.³ დავძენდი: ისევე, როგორც შუშანიკის განრისხება -- ვარსქენის მიერ გამოვლენილ ძრისხანებასთან კავშირში.

წერილის ავტორი მადლობას უძღვნის მამა გიორვის (წმ. პანტელეიმონ მკურნალის სახელობის ეკლესია), მამა დავითს (ლურჯი მონასტერი).

---

¹ ბიბლია, ძველი აღთქმა, გამოსვლა (32, 27-28), თბ., 1989, გვ. 87.

² Христианская жизнь по добротоллюбию, 1991, стр. 24.

³ М.Гигинешвили, К вопросу о Жанровой квалификации "Мученичества Шушаник", Тбилиси, 1978, стр. 4.

ექვთიმე თაყაიშვილის რუსთველოლოგიური ძიებანი

XIX საუკუნის მეორე ნახევრისათვის მხატვრულმა ლიტერატურამ კარგა მანძილზე ჩამოიტოვა ფილოლოგიური მეცნიერება. ამ დროს მხატვრული სიტყვის სარბიელზე თუ ბრწყინავდა დიდი სახელები – გ. ორბელიანი, ნ. ბარათაშვილი, ი. ჭავჭავაძე, ა. წერეთელი, ვაჟა-ფშაველა და სხვანი, ისტორიულ-ფილოლოგიური მეცნიერების წარმომადგენლები ფაქტობრივად ახლა გამოდიოდნენ ასპარეზზე. ჭეშმარიტი მეცნიერული კვლევა ის-ის იყო, იწყებოდა.

ძველი ქართული მწერლობის კარდინალურ საკითხთა წრეს შეეხნენ ამ კვლევის სათავეში მდგომი თეიმურაზ ბაგრატიონი და მარი ბროსე. შემდეგ მათ გზას დაადგნენ დ. ჩუბინაშვილი, ა. ცაგარელი, ა. ხახანაშვილი... მაგრამ ევროპულ დონეზე ქართველოლოგია ნ. მარმა აიყვანა.

განსაკუთრებული რეზონანსი მიეცა რუსთველოლოგიის განვითარებასაც. ა. წერეთლის მიერ „ვეფხისტყაოსანზე“ ნაკითხულმა ლექციებმა და მათთან დაკავშირებულმა ილიასა და აკაკის პოლემიკამ რუსთველოლოგიური მეცნიერება ერთბაშად აიყვანა მაღალ დონეზე. ამ კამათის შემდეგ ბევრი რამ უკეთ გამოჩნდა, რამაც განაპირობა აღნიშნულ საკითხზე სავსებით მართებული თანამედროვე აზრის შემუშავება.

რუსთველოლოგიურ კვლევა-ძიებას მკვიდრი საფუძველი სხვებთან ერთად ე. თაყაიშვილმა ჩაუყარა. მის მიერ მიკვლეულ, აღწერილ, დაცულ, შენახულ პოემის ტექსტებს და ამ მხრივ გაწეულ საქმიანობას საერთო მნიშვნელობით მხოლოდ ვახტანგ

მეექვსის მიერ 1712 წელს „ვეფხისტყაოსნის“ გამოცემა თუ შედრება (13, 173). ე. თაყაიშვილმა შეისწავლა პოემის იმხანად ცნობილი ყველა ხელნაწერი, რომელთაგან ზოგიერთი უცხოეთშია დაცული (10,19-49). ამასთან ერთად, ცალკეულ აღწერილობებსა თუ წერილებში, მიმოწერასა და შენიშვნებში ვხვდებით მის მიერ გამოთქმულ ამა თუ იმ მოსაზრებას რუსთველოლოგიურ პრობლემებზე. ყოველივე ეს ერთად აღებული ე. თაყაიშვილს მნიშვნელოვან და ანგარიშგასაწევ რუსთველოლოგად წარმოგვიდგენს.

ე. თაყაიშვილის ერთი დიდი რუსთველოლოგიური წარმატება ის არის, რომ მან პირველმა დაადგინა – ვახტანგ მეფის ცნობილი სტამბური გამოცემა არის არა რომელიმე ერთი რედაქციის უბრალო გადმოღება ან რედაქტირებული ტექსტი, არამედ მეცნიერულ-კრიტიკული გამოცემა (2,189; 13, 173).

აღნიშნულის თაობაზე ე. თაყაიშვილი ასე მსჯელობდა: ამ შესანიშნავმა მოღვაწემ შეძლო გაენმინდა „ვეფხისტყაოსანი“ იმ დანართებისაგან, რომლებიც შეიქმნა XVII საუკუნეში. „Этот замечательный деятель на поприще грузинской науки и литературы сумел очистить Вепхис-тқаосани от тех наслоений, которые образовались в нем в XVII в. Этим я не хочу сказать, чтобы в издании Вахтанга VI и копии с артануджского списка П.Ларадзе все принадлежало перу Ш.Руставели.“ (6,581). საგულისხმოა, რომ ეს მოსაზრება მთლიანად გაიზიარა რუსთველოლოგიამ. ა. შანიძე, ვ. კეკელიძე, ა. ბარამიძე, ს. ცაიშვილი, ი. მეგრელიძე და სხვანი აღნიშნულ თვალსაზრისს იცავენ და ავითარებენ. ამ მხრივ ოდნავ განსხვავებული თვალსაზრისი აქვს შემუშავებული ს. კაკაბაძეს, რომელსაც მიაჩნია, რომ ვახტანგისეული რედაქცია წარმოადგენს რომელიღაც ვრცელი რედაქციის შემოკლებულ ტექსტს (12,242).

ე. თაყაიშვილის თვალსაზრისს დაუპირისპირდნენ დ. კარიჭაშვილი, ი. აბულაძე, პ. ინგოროყვა. მათი აზრით, ვახტანგს თავისი რედაქციისათვის ერთი ხელნაწერით უსარგებლია. შემდეგ

გდროინდელმა გამოკვლევებმა ცხადყვეს, რომ ე. თაყაიშვილიმ საესეებით მართალი იყო.

ე. თაყაიშვილი ხელმძღვანელობდა 24 ხელნაწერთ, რომელშიც ერია XVII საუკუნის ცხრა ხელნაწერი და ერთი ფრაგმენტი, ისიც XVII საუკუნისა. მაგრამ ამ მხრივ მუშაობა მკვლევარს არც შემდეგ შეუნყვეტია. მოგვიანებით მან პარიზში კიდეც სამი ხელნაწერის აღწერილობა გამოაქვეყნა. მკვლევრის წინაშე იმთავითვე დაისვა საკითხი – ნაირნაკითხეებიდან რომელია სწორი. ზოგიერთ ასეთ კითხვას მან თავადვე გასცა პასუხი: ზოგი მართებული, ზოგიც – საკამათო. ოღონდ მალე საკითხმა სხვა მიმართულება მიიღო. გაჩნდა პრობლემა, საჭირო იყო პოემის ტექსტის ხელნაწერ ვარიანტებიანად გამოცემა. რაკილა ე. თაყაიშვილი „საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების“ ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფიგურა იყო, სწორედ მისი მოთხოვნით ამ საზოგადოების საბჭომ დაადგინა – გამოცემულიყო პოემის სრული ტექსტი ყველა ვარიანტული ჩვენებით. ამის შესახებ საზოგადოებას ინფორმაციას აწვდიდა ჟურნალი „კლდე“(8,7).

მაგრამ, როგორც ჩანს, იმხანად ეს საქმე ვერ მოგვარდა. მოგვიანებით ამ საქმის დაჩქარებას მოითხოვდა ემიგრანტი მკვლევარი ვ. ნოზაძე, როცა უცხოეთიდან თბილისში გამოგზავნილ წერილში ა. ზარამიძისადმი (3,19-20), აგრეთვე თავის „ვეფხისტყაოსნის ვარსკვლავთმეტყველებაში“ პოლემიკური სიმწვავით მოითხოვდა პოემის აკადემიური და სხვა სახის ტექსტების გამოცემას (15, 4-5). 1960-1963 წლებში ე. თაყაიშვილის მიერ აღძრული საშვილიშვილო საქმე დაგვირგვინდა. როგორც იქნა გამოვიდა „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა ვარიანტები ოთხ წიგნად. ამ წიგნებს თან ერთვოდა 41 ხელნაწერის ფოტოპირი.

დიდი ხნის ისტორია აქვს „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტის წარმომავლობის პრობლემას. ზოგ მკვლევარს იგი სპარსულიდან მომდინარედ მიაჩნდა – მით უფრო, რომ თვით პოემაშივე წე-

რია: „ესე ამბავი სპარსული, ქართულად ნათარგმანევი“. ბევრი მკვლევარი საპირისპირო თვალსაზრისზე იდგა. ამ კამათის ერთგვარი გაგრძელება და გაღრმავება იყო ი. აბულაძის მოხსენება 1908 წლის 21 თებერვალს, რომელშიც ასეთი აზრი იყო გატარებული: პოემის სიუჟეტი სპარსულიდან ნათარგმნი ან შემოსული ამბავია, თუმცა ის ამბავიც რომ ვიპოვოთ, პოემასა და პროტოამბავს შორის მსგავსებას ნაკლებად ვიპოვით, რადგან გენიალურ გონებას იგი მთლიანად თავის თარგზე გადაუმუშავებია. ამის გამო „ვეფხისტყაოსანი“ ორიგინალურ ნაწარმოებად უნდა ჩავთვალოთ, ოღონდ ამბავი რომ მაინც არსებობდა, ამას ეს გვაფიქრებინებს: პოემაში გამოყვანილი ტიპები და ხასიათები სპარსულიაო (7,17-19).

ი. აბულაძის მიერ გამოთქმულ ამ მოსაზრებამდე ე. თაყაიშვილს აღწერილ-გამოკვლეული ჰქონდა ხელნაწერი S 3715, რომელსაც თან ერთვის თეიმურაზ ბაგრატიონის კომენტარები, სადაც ერთგან, სხვათა შორის, ნათქვამია: „ესე უკვე წიგნი ლექსთანი ვეფხისტყაოსნისანი, ყოველთა ქართველთა, სიბრძნის მოყვარულთა შორის, უმეტეს ყოველთა ზედა, სხვათა ბევრთა თხზულებისაგან, არს უმეტეს მონონებული, ვინაითგან ქართულსა ხარაკტერსა ზედა არს შეწყობილი, ხოლო მოლექსეობასა შინა რუსთველი არცა ბაძავს ბერძენთა, არცა სპარსთა, არამედ აქვს მას მხოლოდ აღრჩეულ ლექსთა თვისთა შეთხზვისათვის საკუთარი ქართული ხარაკტერი და ჩვეულება“(10, 39). აქედან გამომდინარე ი. აბულაძისადმი ე. თაყაიშვილის პასუხი ამგვარი გახლდათ: „შეიძლება დავეთანხმო მომხსენებელს, რომ პოემის სიუჟეტის მსგავსი რამ არსებობდა, მაგრამ ვერ დავეთანხმები, თითქოსდა პოემაში გამოყვანილი ტიპები და ხასიათები ქართული არ იყოს; რომ ქართული არ ყოფილიყო, ხომ ვერც ასე სათაყვანო გახდებოდა ჩვენი ხალხისათვის?!“ (7,20).

ე. თაყაიშვილი სიუჟეტს გადამჭრელ მნიშვნელობას არ ანიჭებდა: „პოეტს შეეძლო ესარგებლა სპარსული სიუჟეტით, მაგრამ

ხასიათების შემუშავების დროს, უეჭველია, იგი ელემენტებს წრიდან ამოიღებდა, რომელშიაც თვითონ ცხოვრობდა და მოქმედებდა. თუ ვეფხისტყაოსანი ჩვენმა ხალხმა სათაყვანებელ წინადად გაიხადა, ეს იმიტომ, რომ ამ თხზულებაში იგი სცნობს თავის ნამდვილ პსიხოლოგიას. რაინდობა, მეგობრისათვის თავის დადება, ერთგულება ყმისა ბატონისადმი, მეფისადმი თავგანწირვა, ქალისადმი უღრმესი პატივისცემა და იდეალური სიყვარული – ერთი სიტყვით, პოემაში გამოხატულია ქართველი ერის საშუალოსაუკუნეთა იდეალები“ (7,20).

ნ. მარის მსგავსად ი. აბულაძე „ვეფხისტყაოსანში“ მაჰმადიანურ გარემოსა და მის შესატყვის ეპითეტებს პოულობდა. საგულისხმოა ე. თაყაიშვილის პასუხი: პოემაში მოცემული ლოცვები ისე ზოგად სახეს ატარებს, რომ ამგვარად თანაბრად შეეძლო ელოცა როგორც ქრისტიანს, ისე მაჰმადიანსაცო.

დიდად საინტერესოა, რომ მოგვიანებით მსგავსი თვალსაზრისი გადაჭრით განავითარა რუსთველოლოგმა ვ. ნოზაძემ. ვ. ნოზაძის მოსაზრება სავსებით ემთხვევა ე. თაყაიშვილისეულ შეფასებებს. ვ. ნოზაძე მიუთითებდა: „ჯერ კიდევ 1889 წ. ქარაფშუტა ნილილისტმა ივანე ჯაბაძემ გამოაცხადა: ვეფხისტყაოსანი სპარსული ნაწარმოები არისო და მერე პროფ. ნ. მარმა გვაცნობა იგივე... სპარსულიდან გადმოთარგმნილიაო და მისი დედანი ბრიტანეთის მუზეუმში მოიპოვებო... გავიდა ხანი. ნ. მარმა ეს „დედანი“ ბრიტანეთის მუზეუმში ვერ მოიპოვა და გაჩუმდა, მაგრამ სხვები არ გაჩუმდნენ“ (16,20).

აკრიტიკებს რა მსგავს თეორიებს და ამ საქმეში იყენებს ევგენი ვეიდენბაუმის, ილია ჭავჭავაძის, ვაჟა-ფშაველასა და სხვათა გამონათქვამებს, ვ. ნოზაძე მსჯელობს ლოცვებისა და ღვთის ეპითეტების შესახებ და ავითარებს სრულიად მართებულ მოსაზრებას: „პროფ. ნ. მარს მისძახის იუსტინე აბულაძე – „ლოცვა მისი (ავთანდილის) ნამდვილი მაჰმადიანური ლოცვაა. ეპითეტები, რომლებითაც ის მიმართავს ღმერთს, ჩვეულებრივი

საღვთისმეტყველო ეპიტეტებია მუსლიმანების სჯულში: „მადრიასი ღმერთო“, „ხმელთა და ცათა უფალო, უფლებათაო“ (შეადარეთ სპარსული - „ხუვენდო ჯაპან, ხუვენდი ზემინუ ოსემან“) (16, 24).

ამის თაობაზე ვ. ნოზაძე მიუთითებს: „ვინაიდან ვეფხისტყაოსანში არც ქრისტეა, არც ღმრთისმშობელი მარიამი, არც „სულიწმინდა“, არც ჯვარი, ამიტომ ჩვენ მკვლევართ ჰგონიათ ვეფხისტყაოსანი ან მუსულმანურია, ან ანტირელიგიურია, ან თეისტურია“...(16,27).

ვ. ნოზაძის აზრით: „რუსთაველს რომ ნამდვილ მუსულმანურ ქვეყნებში და გარეგნულად მუსულმანური გმირები წმ. სამებაზე ან სხვა დოგმებზე აელაპარაკებინა, ეს იქნებოდა ისეთი უცნაურობა, უხამსობა, შეუსაბამობა, რომელიც ამ ნაწარმოებს ყოველგვარ ღირსებას დაუკარგავდა. ამ შემთხვევაში ვეფხისტყაოსანის დამწერი იქნებოდა არა გენიოსი შემოქმედი, არამედ ვიღაც მჯღაბნელი“ (16, 34). მკვლევარი ი. აბულაძის წინააღმდეგე ე. თაყაიშვილისებურად ილაშქრებს, როდესაც დასძენს: „ძალიან გამაკვირვა იუსტინე აბულაძის ასეთმა უხამსო განცხადებამ და ავთანდილის მაჰმადიანურ ლოცვად დასახვა მხოლოდ სრული გაუგებრობის ბრალია, ან წინასწარ აკინჭილებული აზრის შედეგია... მაჰმადიანისათვის სავალდებულო „ბასმალა“-ს თავისი ლოცვის წინ ავთანდილი არ ამბობს; მაჰმადიანისათვის სავალდებულო სამგზავრო ლოცვას („ისტახარა“) ავთანდილი არ წარმოთქვამს. მაშასადამე, ავთანდილი თავისი გამგზავრების წინ და თავის ლოცვაში ისლამის სავალდებულო წესებს არ ასრულებს. ამნაირად არაბი ავთანდილის ლოცვა ფორმალურად, გარეგნულად მაჰმადიანური არ არის, ხოლო, რაც შეეხება ლოცვის შინაარსობრივ მხარეს, ეს გამოთქმანი დღესაც ჩვეულებრივნი არიან ქართველ ქრისტიანთა შორის“ (16,243-244).

ასევე სწორი და სამართლიანია ე. თაყაიშვილის მოსაზრება, რომ შეუძლებელია „ვეფხისტყაოსნის“ დევნის მიზეზი მაჰმადი-

ანური ეპითეტები ყოფილიყოს. ე. თაყაიშვილის აზრით, მართლ-
 ლია, ზოგმა სასულიერო პირმა დევნა დაუნყო პოემას, მსგავსად
 ეს მოხდა XVIII საუკუნეში და გამონვეული იყო იმ გარემოებით,
 რომ ქართველი საზოგადოება უზომოდ გაიტაცა „ვეფხისტყა-
 ოსანმა“, ხოლო სამღვდლოებას შიში ჰქონდა, ხალხს სასული-
 ერო მწერლობასა და რწმენაზე გული არ ასცრუებოდა. ეს სა-
 ერო პოეზიით გატაცების რეაქცია უფრო იყო, ვიდრე პოემის
 სიძულვილიო. „ამ აზრის გამოთქმის საფუძველი ჰქონდა ავ-
 ტორს, რადგან მან შესანიშნავად იცოდა ვახტანგ მეექვსის ნა-
 თქვამი: „ჯერ კიდევ რუსთველის დროს საღმრთო წიგნზე უფრო
 საეროს კითხულობდნენო“ (13, 181).

ე. თაყაიშვილმა დაადგინა, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ყველა
 ძველ ხელნაწერს აქვს ჩანართები და დანართები, რომ ინტე-
 რპოლაციების ჩართვა ქმნილებაში ადრევე დაწყებულა, ხოლო
 შემდგომ, XVII საუკუნეში, ერთობ აქტიურად ჩარეულა ყალბი-
 სმქნელურ საქმიანობაში ვინმე ნანუჩა (იგივე მანუჩარ) ციცი-
 შვილი. მკვლევარმა ისიც კარგად გაითვალისწინა, რომ ვახტანგ
 მეექვსეს გაუცხრილავს პოემა ასეთი ჩანართებისა და დანარ-
 თისაგან. მეცნიერი ფიქრობს, რომ მთლად სუფთა და კანონი-
 კური ტექსტი ვერც მეფე-მკვლევარმა მოგვცა. ვახტანგისეულ
 ბეჭდურ გამოცემაშიც არის ჩარჩენილი ინტერპოლაციები. ამის
 თაობაზე იგი წერდა: ისინი „არც თუ მრავალრიცხოვანია, და,
 საფიქრებელია, მე-17 საუკუნეზე უფრო ძველიაო“ (2, 141-142).
 ეს დასკვნაც მართებულია, რადგან ცნობილი არიან სხვა ინტე-
 რპოლატორები, მათგან ზოგიერთი, მაგალითად, „ვინმე მესხი
 მელექე“, უდავოა, ნანუჩაზე ადრინდელი და უფრო დაოსტატე-
 ბული ინტერპოლატორია. პოემაში ხელი ჩაურთავს აგრეთვე
 ცნობილ პოეტს იოსებ სააკაძეს, პოემა „დიდმოურავიანის“
 ავტორს.

მკვლევარი ისე გაუტაცია „ვეფხისტყაოსნის“ საკითხებს, რომ
 მის მიერ კომენტირებული და განხილული ტექსტების ბაზაზე

პოემის გამოცემასაც კი აპირებდა. ამ გამოცემას უნდა დაეკრებინათ რთვოდა ივანე პოლტორაძის რუსული თარგმანიც. ეს განზრახვა, სამწუხაროდ, ველარ განხორციელდა.

ე. თაყაიშვილმა პირველმა დაადგინა, რომ ყველაზე ადრინდელი თარიღიანი ხელნაწერი არის მამუკა თავაქარაშვილის მიერ გადაწერილი ტექსტი 1646 წლისა.

საყურადღებოა ე. თაყაიშვილისეული შეფასება „არტანუჯული“ ტექსტის ვარიანტისა, რომლის აღმოჩენამ თავის დროზე დიდი პოლემიკა გამოიწვია. არტანუჯული ვარიანტის მისეული შეფასება იმთავითვე მკაცრი და მართებული იყო. მან ეჭვი გამოთქვა, რომ ადრე არსებობდა არტანუჯული დედანი, ხოლო პეტრე ლარაძისეული კოპიო ვითომცდა იმ დედან-ხელნაწერისა რაიმეს მტკიცედ თქმის საფუძველს ვერ იძლეოდა.

ე. თაყაიშვილმა გამოთქვა მოსაზრებანი „ვეფხისტყაოსნის“ ცალკეული ადგილების გამართვასთან დაკავშირებით. ასე, მაგალითად, ელენე თარხან-მოურავისეული ხელნაწერის მიმოხილვისა და აღწერისას ერთგან აფიქსირებს ნაირკითხვას:

„მისვე ხმისა სიტკობსაგან წყლით ქუანიცა გამოსხდიან“.

და მეორე ვარიანტს:

„მისვე ხმისა სიტკობსაგან წყლითათ თევზნი გამოსხდიან“.

ამის გამო იგი შენიშნავს: „ეჭვს გარეშეა, რომ აქ თევზნი უნდა, ვინაიდან ადრე სულდგმულ საგნებზეა ლაპარაკი: რა ესმოდეს მღერა ყმისა, სმენად მხეცნი მოვიდიან“.

თუ გავითვალისწინებთ რუსთველური ჰიპერბოლის არსს, მაშინ უნდა ვირწმუნოთ, რომ ამ შემთხვევაში რუსთველი ავთანდილის სიმღერის სიტკობების გამოსახატავად ჩვეულებრივ გაზვიადების ხერხს მიმართავს, რომლის არსი სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ უსულო საგანიც კი (ამ შემთხვევაში – ქვა) სასმენად მოამზადოს. ამდენად, ე. თაყაიშვილის მოსაზრება აღნიშნულთან დაკავშირებით, შეიძლება მცდარიც იყოს. მით უმეტეს, რომ წყლიდან ქვების გამოსვლის ამბავი, რუსთველის გარდა,

სხვა მწერლებთანაც დასტურდება ძველ დროში. მაგალითად ჯერ კიდევ „ვისრამიანში“ გვხვდება მსგავსი პოეტური სახე: „დიდხან რამინ ესე თქვა სიმღერად, რომელ მისისა სიამოვნებისაგან ქვაცა დალბებოდა“ (4,138).

„ვეფხისტყაოსანთან“ დაკავშირებით ე. თაყაიშვილმა კიდევ ერთი თავსატეხი პრობლემა გადაწყვიტა: ცნობილი ლექსი „როს ნაჭარმაგევს“ ბევრს რუსთველისეულად, ზოგს ხალხურად, ზოგსაც თამარ მეფის შეთხზულად მიაჩნდა. ე. თაყაიშვილმა აღმოაჩინა „ხელმწიფის კარის გაიგება“, შეისწავლა იგი და დაადგინა, რომ ძველის ავტორი არსენ იყალთოელი.

საგულისხმოა, რომ ე. თაყაიშვილი გაბედულად ებმებოდა ლიტერატურულ ცხოვრებაში და საჭიროების შემთხვევაში გონებამახვილი პოლემისტ-მოკამათე ხდებოდა. ცნობილია ი. ჭავჭავაძისა და ა. წერეთლის პოლემიკა ტარიელის, ავთანდილისა და ფრიდონის სახე-ტიპთა ირგვლივ. ე. თაყაიშვილის მონათხრობიდან დგინდება, რომ ამ კამათს უფრო ხანგრძლივი და ძველი ისტორია ჰქონია, ვიდრე ერთი შეხედვით ჩანს. საქმე ის არის, რომ აკაკი-წერეთელს თავისი მოსაზრება „ვეფხისტყაოსნის“ ტიპების შესახებ შეუმუშავებია ნიკო დადიანის შეფასებიდან, „რომ ტარიელი ქართულ ტიპს წარმოადგენს, ავთანდილი იმერელისას და ფრიდონი მეგრელისას, – ეს აზრი ეკუთვნის ნიკო დადიანს. ეს მე პირველად მოვისმინე ქართველი ინტელიგენციის ერთ კრებაზე ქუთაისში, როდესაც მე იქაური გიმნაზიის უფროსი კლასის შეგირდი ვიყავი. აკაკიმ ამის შესახებ ლექცია წაიკითხა 1886 წელს, როდესაც მე პეტერბურგის უნივერსიტეტის მე-4 კურსზე ვიყავი. იმ ხანად კანიკულებზე ქუთაისში ვიყავი ჩამოსული და შემთხვევა მომეცა, ეს ლექცია მომესმინა. აკაკიმ ნიკო დადიანის დედა აზრი განავრცო და გაალამაზა“ (9,40).

მაშასადამე, ა. წერეთლის მოსაზრება აღებული ყოფილა ნ. დადიანის თვალსაზრისიდან. როგორც ჩანს, ილიასა და აკაკის კამათში საბოლოოდ მანაც უკანასკნელმა გაიმარჯვა.

თავის პასუხში აკაკი აღნიშნავს, რომ მსოფლიო ტიპი აბსტრაქტულად, კონკრეტული, ადგილობრივი, ლოკალური სებების თვინიერ არც არსებობს და შეუძლებელია არსებობდეს. აქ აკაკი დამაჯერებლად უჩვენებს ერთისა და მრავლის, კერძოსა და ზოგადის ერთიანობის პრინციპს. აკაკი ასე მიმართავს ილიას: „მაშ, რატომ არ შეიძლება, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებიც ერთსა და იმავე დროს ქართველებიც იყონ და საზოგადო, საყოველთაო ტიპებიც? მე რომ სწორეთ ასე მგონია, ნუთუ მით რუსთველის შემოქმედების ძალას ვამცირებ და ვჰკიცხავ მას? პირიქით, მე რომ ის ვიფიქრო, რომ, რადგანაც რუსთველს თავის გმირებში მსოფლიო, ზოგადი ტიპები გამოუსახავს და ამიტომაც ის გმირები ქართველები ველარ იქნებიან-მეთქი, მაშინ რა აზრის უნდა ვიყო ქართველებზე?.. ი. ჭავჭავაძე კი, ჩანს სულ სხვა აზრისა არის, სამაგალითოდ შექსპირის გმირები მოჰყავს და იმას კი ივინყებს, რომ იულიუს კეისარი, ანუ ქარიონალუსი, მართალია, მსოფლიო ტიპები არიან, მაგრამ იმავე დროს ყველაზე უმაღლ რომაელებიც არიან და მათ ზოგადობას ეს არა თუ უშლის რასმე, კიდეც ეწევა! ტიმონ ათინელი ბერძენია, ჰენრიკო - ინგლისელი...“ (20,425).

ყოველივე ამის შემდეგ გასაგებია, თუ რაოდენ მნიშვნელოვანია ე. თაყაიშვილის მოსაზრება, რომ აკაკი მართალია, რომ „რამდენადმე“ ტარიელის ტიპი ქართლელს მოგვაგონებს და ავთანდილისა - იმერელს. ეს მით უფრო საგულისხმოა, რომ მომდევნო დროის კრიტიკულმა აზრმა საბოლოოდ მაინც აკაკისა და ე. თაყაიშვილის მოსაზრებები შეინყნარა. ასე, მაგალითად, ა. ბარამიძე თვლიდა, რომ „ილიას რამდენიმე განყენებულად აქვს გაგებული ზოგადი ადამიანის ცნება. ზოგად ადამიანს თითქო წარხოცილი უნდა ჰქონდეს არათუ ეთნიკური, გვაროვნული, ოჯახური და კერძო ხასიათის თვისებები, არამედ ეროვნულიც კი. ისე გამოდის, რომ ზოგადი ადამიანი მალა უნდა იდგეს პირადულის, გვაროვნულის, ეთნიკურის და ეროვნულის სახე-

ობაზე, ის უნდა გამოხატავდეს რაღაც განყენებული ადამიანის ზოგად წარმოდგენას... ეროვნულისა და ზოგადკაცობრიობის ერთგვარი დაპირისპირება ილია ჭავჭავაძის მიერ იყო უმართებულო, სამაგიეროდ მართებული იყო აკაკი წერეთლის საპასუხო შენიშვნა“ (1,107-108).

საკუთარი მოსაზრებანი „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტთან დაკავშირებით ე. თაყაიშვილმა გამოხატა გიორგი გვაზავას წინააღმდეგ დაწერილ სტატიებში. ეს მასალები დაიბეჭდა „დროებაში“ (1909 წლის 29 დეკემბერი; 1910 წლის 9 იანვარი). თავის წერილებში გ. გვაზავა ნ. მარს შარლატანს უწოდებდა, უხიაგად იხსენებდა და აქილიკებდა პოემის სპარსულიდან წარმომავლობის იდეას. ე. თაყაიშვილი, მართალია, არ იყო პოემის სპარსული წარმომავლობის თავგამოდებული დამცველი, მაგრამ კრიტიკოსის არაეთიკურმა გამოთქმებმა, აგრეთვე ლიტერატურული საკითხების უკულმართად წარმოდგენამ, მკვლევარი გააღლიზიანა და გვაზავას წინააღმდეგ ორი სტატია გამოაქვეყნებინა ფსევდონიმით „ახალი“.

გ. გვაზავა რუსთველისათვის დამამცირებლად მიიჩნევს სიუჟეტის ნასესხობას. სიუჟეტის სესხების შესახებ ე. თაყაიშვილი იზიარებს შემწყნარებლურ თვალსაზრისს. იგი მიუთითებს: „ბ-ნ გვაზავას წარმოუდგენია, რომ რუსთველისათვის დამამცირებელ ფაქტად უნდა ჩაითვალოს პროფ. მარრის მიერ გამოთქმული აზრი, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ სიუჟეტი სპარსულიდან არის ნათარგმნიო, რა ნახა სამარცხვინო რუსთველისათვის და სამწუხარო ჩვენთვის ბ-ნმა გვაზავამ, თუ გინდ ეს აზრი მართალიც იყოს და როდესმე დამტკიცდეს კიდევ? ნუთუ ბ-ნ გვაზავას ჰგონია, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ ჩვენთვის უმთავრესად ფაბულით არის საინტერესო? ჩვენ კი გვგონია, რუსთველის გენიალურ პოემაში ჩვენთვის ძვირფასია არა ფაბულა, არამედ ის აზრები, რომელიც მასშია გამოთქმული XII საუკუნეში, აზრები, რომელნიც დღესაც, XX საუკუნეში, სავსებით არ არის განხო-

რციელებული და მთელი მოწინავე კაცობრიობის იდეალებს წა-
რმოადგენს; რომ რუსთველის პოემაში ჩვენთვის ძვირფასია ის
შესანიშნავი ფორმა, რომელშიდაც ჩამოყალიბებულია შედარე-
ბით უბრალო სიუჟეტი, ის მხატვრული ნიჭი, რომელიც გამო-
იჩინა უკვდავმა შოთამ. განა ფაბულით განიზომება მხატვრული
ნაწარმოების მნიშვნელობა? მაშ, გიოტეს „ფაუსტი“ არაფრად
ღირებულა, რადგან მისი სიუჟეტი ნასესხებია; მაშ, არაფრად
ღირებულა დიდებული შექსპირი, რომელსაც თითქმის ყველა
თავის ნაწარმოებში ფაბულა ნასესხები აქვს?.. კიტა აბაშიძისა
არ იყოს, „ხელოვნებაში სრულიად უფიცი უნდა იყოს და ლიტე-
რატურაში არაფერი გაგება არ უნდა ჰქონდეს კაცს, რომ სი-
უჟეტის სესხებით დააფასოს მხატვრული ნაწარმოები; „მაგრამ
ესეც რომ არ იყოს, რათა სურს ბ-ნ გვაზავას, გზა დაუხმოს მე-
ცნიერს ჭეშმარიტების კვლევა-ძიებაში?“ (10,422).

მოყვანილი ნაწყვეტებიდან ჩანს, რომ ე. თაყაიშვილი სავსე-
ბით ეთანხმება კ. აბაშიძის მოსაზრებას. აქვე გვინდა დავძინოთ,
რომ ლიტერატურაში სიუჟეტსაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება და
ისიც საგულისხმოა, სიუჟეტი ორიგინალურია თუ მრავალგზის
გამოყენებული. რუსთველის სახელს ისიც განადიდებს, რომ „ვე-
ფხისტყაოსნის“ სიუჟეტური ქარგაც ერთობ თავისებური და
ორიგინალურია. ამდენი ხანია, ამის თაობაზე მსჯელობენ,
მსგავს სიუჟეტებს. გამალებით დაეძებენ, მაგრამ რუსთველის
„ლიტონი“ განცხადების მეტს, ესე ამბავი სპარსულიაო, ვერა-
ფერს პოულობენ, რამდენადაც აღნიშნული გამოთქმა - „ესე
ამბავი სპარსული“ არის ლიტერატურაში კარგად ცნობილი შენი-
ღბვის ხერხი, აღმოსავლეთისა და დასავლეთის პოეტთა მიერ
ხშირად გამოყენებული მისტიფიკაციის ჩვეულებრივი მომა-
რჯვება. შემთხვევითი როდია, რომ ამ მხრივ სულ უკანასკნელი
ძიებაც კი ჩაიფუშა, კრახი განიცადა (11).

ცნობილია, რომ „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთ წყაროდ „ბარა-
მგულიჯანიანს“ თვლიდნენ ჯერ თ. ყორდანი, ხოლო შემდეგ

ი. აბულაძე, როგორც მიუთითებენ, არსებობდა მისი ადრინდელი პროზაული თარგმანი, რაც ონანას გაუღექსავს რუსთველური შაირით 1726 წელს.

ე. თაყაიშვილმა დაადგინა, რომ ეს წყარო სპარსულში არ არსებობდა. ამრიგად, „ვეფხისტყაოსნის“ წყაროდ ვერ გამოდგებოდა, როგორც ცნობილია, ეს თვალსაზრისი გამართლდა. უფრო მეტიც, ე. თაყაიშვილი საბუთიანად ამტკიცებს, რომ ონანა ბაძავს რუსთველს, განიცდის „ვეფხისტყაოსნის“ დიდ ზეგავლენას და გვთავაზობს ასეთ შეფასებას: „რუსთაველის უკვდავი პოემის მიმბაძველობა საერთოდ დამახასიათებელი ნიშანია ქართული ლიტერატურის აღორძინების ეპოქისა“. ეს დასკვნა რომ მართებულია, სწორედ ამას ამტკიცებს არჩილის შემდეგი სიტყვები:

ვინ ვერ მიჰყვეს რუსთველის თქმულსა, გადმობრძანდეს ასე, აქეთ, მელექსობა არ შეშენის, დააყენეთ მოსაბაქეთ.

ე. ი. მიმბაძველობა კანონიერ საქმიანობად ითვლებოდა. არჩილის სიტყვები ამის დასტურია.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ მხატვრული ლიტერატურა მითოსური ძირებითაა ნასაზრდოები. ე. თაყაიშვილი ამ პრობლემასაც საფუძვლიანად შეეხო და აღნიშნა, რომ ხშირად ხდებოდა საპირისპირო პროცესებიც – ნიჭიერი პოეტი თუ პროზაიკოსი თვითონ ახდენდა ზეგავლენას ხალხზე და ასე იქმნებოდა ხალხური შედეგები. მართლაცდა, ვის შეეპარება ეჭვი იმაში, რომ „ლექსი ვეფხისა და მოყმისა“ ნასაზრდოებია „ვეფხისტყაოსნით“? ე. თაყაიშვილი აცხადებს „ხალხურმა შემოქმედებამ იქონია გავლენა ჩვენს საუკეთესო პოეტებზე და მწერლებზე, მაგრამ, იმავე დროს, ყველა საუკეთესო ნაწარმოები ჩვენი ლიტერატურისა გადავიდა ხალხში“ (10,375). უწინარეს ყოვლისა, ნიმუშად იგი ასახელებს „ვეფხისტყაოსანს“ და გვთავაზობს განზოგადებულ დასკვნას: „რომ გამოვიკვლიოთ და სრულად შევკრიბოთ ხალხური პოეზიის ნაშთები, შეიძლება აღმოჩნდეს ბე-

ვრი ისეთი ნაწარმოები, რომელიც ერთ დროს ავტორის ყოფილა, ავტორის ვინაობაც სცოდნიათ, მაგრამ ჩვენამდის არ მოუღწევია და ავტორის სახელი გამქრალა, ხოლო მისი ნაწარმოები, თუ არა სრულად, ნაწყვეტებად მაინც ხალხურ პოეზიას დაუცავს“ (10,376).

აღსანიშნავია, რომ ხალხური „ტარიელიანი“, როგორც მიუთითებენ, არის რუსთაველის პოემის ხალხური გამოძახილი. ამასთან დაკავშირებით მ. ჩიქოვანი წერდა: „ლიტერატურის ნაწარმოები ხშირად წარმოადგენს ხალხური ლექსების წყაროს. ხალხური ვეფხისტყაოსნის პოეტიკა არსებითად პოემის პოეტიკას იმეორებს“ (18,67-68). ასევე სწორი იყო ს. ცაიშვილი, როცა ხალხური ბალადა „ავთანდილ გადინადირა“ „ვეფხისტყაოსნიდან“ მომდინარედ აღიარა (19). აქვე ისევ უნდა ვახსენოთ „როს ნაჭარმაგვეს“, რომელიც პოპულარობისათვის ადრე ხალხური ეგონათ, ე. თაყაიშვილის მიერ აღმოჩენილი „ხელმწიფის კარის გარიგების“ შესწავლამ გარკვევა, რომ მისი ავტორია არსენ იყალთოელი. ცნობილი ლექსი „გლოვა თუშ-ფშავ-ხევსურთაგან ერეკლე მეორისა“, რომელიც უმთავრესად ხალხურად ცხადდებოდა, როგორც გაირკვა, ყოფილა გ. ფირალიშვილისა (14,302).

ე. თაყაიშვილმა აღნიშნულთან დაკავშირებით გამოთქვა ერთობ გაბედული თვალსაზრისი: აბესალომ და ეთერის ამბავი თავიდან რომელიღაც ავტორის ქმნილება უნდა ყოფილიყო და დღევანდელი ხალხური ვარიანტი იმ დავინწყებული პოეტის ქმნილებიდან მომდინარეობს. ოდესმე დაკარგული ავტორიცა და პოემაც აღმოჩნდებაო (5,104).

აქვე აღსანიშნავია ცნობილი ლექსის „ფილოსოფოსნი შემოკრბენ“ ე. თაყაიშვილისეული შეფასება. მკვლევარმა ეს ლექსი „ვეფხისტყაოსნის“ სტროფად მიიჩნია (5,154). საგულისხმოა, რომ ამ პრობლემას მთელი წიგნი მიუძღვნა შ. ონიანმა („ეკუთვნის თუ არა ლექსი „ფილოსოფოსნი შემოკრბენ“ რუსთაველს?“, თბ., 1978).

რუსთველის ყაიდაზე შეთხზულ ბევრ ლექსს შეცდომაში შე-
 ჰყავდა მეტად მკაცრი და დაკვირვებული მკვლევარნიც, რომე-
 ლნიც ცალკეულ სტროფებს დიდი პოეტის შემოქმედების ნაყო-
 ფად თვლიდნენ. ალბათ, საეჭვოა, აღნიშნული ლექსის ავტორიც
 რუსთველი იყოს, იმდენად მსუბუქ და ხალხურ ყაიდაზეა იგი
 შესრულებული. ეს არ შეიძლება ე. თაყაიშვილის უყურადღებო-
 ბად ჩაითვალოს, მით უმეტეს, რომ მსგავსი რამ თვით ილია ჭა-
 ვჭავჭავაძესაც დამართნია, როცა სრულიად უსაბუთოდ თავისი გე-
 ნიალური სტატიის „ქვათა ლალადის“ ეპიგრაფი -

ეგრე მტრისა არ მეშინის,
 რადგან ცხადად მოწყინარობს;
 მოყვარესა - მტერსა ვუფრთხი,
 მემოყვრება, მოცინარობს -

- ს. ორბელიანის „ქილილა და დამანადან“ აღებული სტროფი
 (85,526) რუსთველისეულად გამოუცხადებია (21,21). ამრიგად,
 ყველაფერი, რაც რუსთველის ყაიდაზეა შეთხზული, რუსთვე-
 ლისა როდია. ზოგი კონკრეტული ავტორისაა, ზოგიც ხალხურია.

ე. თაყაიშვილს სხვა დროსაც გამოუთქვამს თავისი მოსაზრე-
 ბანი პოემის ტექსტის შესახებ. მას 1952 წლის 2 თებერვალს
 უთქვამს: „პოემა დავითის ამბით უნდა მთავრდებოდეს. შემდეგ
 ყველაფერი დანართია... უთქვამს მოციქულსა, - წერია ამ გამო-
 ცემაში. კირიონმა კი მაჩვენა ხელნაწერი, რომელშიც ეწერა: ასე
 უთქვამს მეცნიერსაო და ეს უნდა იყოს სწორი...“ (13,333).

აქ ორი მნიშვნელოვანი დებულებაა წარმოდგენილი. პირველი
 მცდარია, მეორე - მართებული.

პირველი: როგორც ჩანს, ე. თაყაიშვილი ვახტანგ მეექვსის
 მსგავსად ფიქრობდა, რომ „ვეფხისტყაოსანი“ არ უნდა შეიცა-
 ვდეს „ინდო-ხატაელთა ამბავს“. „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ მას
 ნაწურა ციციშვილის ნაცოდვილარად მიაჩნდა. ამას ადასტურებს
 მისი ასეთი შენიშვნები: „ანდერძი ავთანდილისა, რომელი თქუა
 უამსა სიკუდილისა. Это глава из продолжения Вепхис-Ткаосани

ნანუჩი ციციშვილი. Последнее четверостишие начинается: უჩემოდ დასჭნა ვარდო და იაო ფერმკრთალად რა მიყავ. Продолжение ნანუჩი начинается в нашей рукописи с 402 страницы заглавием: ტარელისა და მისთა ძმათაგან ინდოთ მეფის ფარსადანის სიკვდილის ცნობა. Начало текста: ქედსა და მისთა ზედან გარდმოადგა მეტად დიდი ქარავანი" (6, 564-565).

მაშასადამე, ე. თაყაიშვილმა ვერ დაძლია ვახტანგ მეექვსის ეს საჭოჭმანო თვალსაზრისი, რომელიც ამჟამად უკუგდებულია.

XVII საუკუნის ერთ ხელნაწერზე (S №4499) მსჯელობისა ე. თაყაიშვილს ერთმანეთისათვის ვერ მოუწყვეტია „ინდო-ხატაელთა ამბავი“, და „ხვარაზმელთა ამბავი“, არადა თვითონვე მიუთითებს, რომ „ინდო-ხატაელთა ამბის“ შემდეგ მოდისო ასეთი სტროფები (ანუ ახალი წინასიტყვაობა):

ესე ამბავი ნარჩომი მათ ლომთა მორჭმით მგონეთა,
გაღექსვა აკლდა ხვარაზმთა, მეტად ვერ მოვიგონეთა,
ძნელია პოენა, გული ჰკრთა, გავარდი დავეღონეთა,
კულავე ვთქვი, ლექსი გავმართე, მოსმენით გაიგონეთა (6,565).

ეს კი იმას ნიშნავს, რომ გამგრძელებელს შეუთხზავს არა „ინდო-ხატაელთა“, არამედ „ხვარაზმელთა ამბავი“. მაშასადამე, ე. თაყაიშვილმა ვახტანგ მეექვსის მსგავსად, ვერ გამიჯნა ერთმანეთისაგან რუსთველის „ინდო-ხატაელთა ამბავი“ და ინტერპოლატორის „ხვარაზმელთა ამბავი“.

მეორე მოსაზრება ასეთია: პოემა უნდა თავდებოდეს „დავითის ამბით“. იგულისხმება ეპილოგის სიტყვები: „ქართველთა ღმერთისა დავითის...“. მართლაც, დღეს ბევრი მკვლევარი ფიქრობს, რომ პოემას ეკუთვნის „ინდო-ხატაელთა ამბავიც“ და ეპილოგიც (გარდა პირველი და მეხუთე სტროფებისა) (17,200-235).

ე. თაყაიშვილი ადვილად არჩევდა ერთმანეთისაგან ყალბსა და ნამდვილს. იგი ითვალისწინებდა და სწორ მიმართულებას აძლევდა საზოგადოებრივ აზრს. ამის ნიმუშად ერთი ფაქტიც

იკმარებს. „1917 წელს ე. თაყაიშვილმა გაზეთ „საქართველოში“ (№ 22) დაბეჭდა წერილი (პ. ინგოროყვასთან ერთად) სათაურით „ერთი ყალბი დოკუმენტის გამო“. ამ წერილით მკვლევარი ამხელს თანამედროვე უცნობ ყალიბისმქმნელს, რომელსაც გერგეტის სამების „სულთა მატეანეში“ ჩაურთავს ვითომცდა შოთა რუსთველის საბიოგრაფიო ცნობები“ (2,189).

მაინც რას წერდა ყალბისმქმნელი და როგორ დაადგინა მკვლევარმა სიცრუე?

შოთა რუსთველის შესახებ აღნიშნული საბუთი გაზეთ „საქართველოს“ 1917 წლის მე-12 ნომერში გამოაქვეყნა მ. ჯანაშვილმა. ამ საბუთის სისწორეში ეჭვი თვით მ. ჯანაშვილსაც შეჰპარვია (10,54), მაგრამ ვერ გაუძლია და დოკუმენტი გამოუქვეყნებია. ეს საბუთი ჩართულია გერგეტის წმინდა სამების სააღაპე წიგნში (სულთა მატეანეში). თვით ხელნაწერი, ე. თაყაიშვილის აზრით, ძველი და ძირეული ტექსტი მე-12-მე-13 საუკუნეებს განეკუთვნება. მატეანე სხვადასხვა დროს სხვადასხვა ხასიათის ჩანაწერებით შეუვსიათ. მკვლევრის დაბეჯითებული მტკიცებით, შოთას შესახებ ტექსტი დაურთავთ უკანასკნელ ფურცელზე. ეს ფურცელი ეტრატისაა. წარწერა შეუსრულებიათ ასომთავრულით. შემდეგ მკვლევარს მოჰყავს ტექსტი ქარაგმებითაც და შემდეგ ქარაგმების გახსნითაც. აი, ეს ტექსტიც:

„ქ მესხი ჭიაბრის ძე მგოსანი შოთა რუსთაველი წარვიდა: ერ-სალემ: (SIC) და მუნ: გარდაიცვალა ქორონიკონსა: კლთ: მა: ისსა ა: დღესა ხუთშაბათსა: შ-ნ: ღ-ნ: (თარიღი უდრის 1219 წელს, 1 მაისს).

ოდეს ესე დაიწერა: ქ-ნი იყო ვ: მა: (ე. ი. 1221 წელი) შ-ნ ღ-ნ მ-ქ მ-ქლს“: (10,55).

გამოცდილ პალეოგრაფსა და ხელნაწერების შემფასებელს სიყალბე არ გამოჰპარვია. ამიტომაც იგი ასე მსჯელობს:

„ძველ ქართულ პალეოგრაფიის მცოდნემ საკმარისია ერთი თვალი გადაავლოს მინაწერის დედანსა, რომ დარწმუნდეს მის

სიყალბეში. წერის სტილი სულ ახალ დროს უჩვენებს: იგი ვსებით თანამედროვე სტამბური ასომთავრულის ასლია. რწერა შესრულებულია ახლანდელი ალიზერინის მელნით; აღსანიშნავია, რომ მელანი აღარც-კი მოჰკიდებია რივიანად ეტრატს, რადგან ყალბისმქმნელს, ეტყობა ნაადრევად დაუმშრალებია იგი; მას ვერ უვარაუდნია, რომ ეტრატზე მელნის გაჯდომას უფრო მეტი დრო უნდება, ვიდრე ეს ქალაქისათვის არის საჭირო. წარწერას ეტყობა ისიც, რომ მასზე ეხლანდელ მეტალიურ კალამს უმუშავნია, და არა ლერწამსა ან ბატის-ფრთას: ზოგ ასოთა მოხაზულობის გარე არე უფრო ძლიერ არის დაჭირებული და შავად გამოსული, ვიდრე ხაზის შუა ნაწილები... ყალბისმქმნელს დასჭირვებია ფურცლის გადაფხეკა და მინანერი შეუსრულებია ამ გადაფხეკილ ადგილზე. გადაფხეკილს ნათლად ეტყობა, რომ იგი სულ ახალი საქმეა: მას ჯერ მტვერი არც-კი მოჰკიდებია. მინანერის სიყალბეს ამტკიცებს თითონ საბუთის ტექსტიცა. უმეცარ ყალბისმქმნელს ტექსტში შეჰპარვია ახალი ქართული ტერმინი.

„მინანერის ავტორი სიტყვა „მგოსანს“ ხმარობს „პოეტის“ მნიშვნელობით... მაგრამ ეს – ანაქრონიზმია. სიტყვა „მგოსანი“ „პოეტის“ მნიშვნელობით მხოლოდ ახალ ქართულ მწერლობაში იხმარება. ძველად კი პოეტს ეძახდნენ: „მოშაირეს“, „მოლექესეს“, უფრო იშვიათად – „მლექსავს“ ან „ლექსთა გამომთქმელს“.

„მგოსანი“ ძველქართულში ნიშნავდა არა პოეტსა, არამედ მომღერალს, ზოგჯერ მომღერალ მემუსიკეს“ (10,55-56). შემდეგ მოყვანილია ამის დამამტკიცებელი მაგალითები „ვეფხისტყაოსნიდან“, „აბდულმესიანიდან“, სახარებიდან და გაკეთებულია დასკვნა: „მგოსანი ძველქართულში სრულებით არ ნიშნავს პოეტსა, როგორც ეს ყალბისმქმნელს ჰგონებია“ (10,56).

საბუთის სიყალბეს მკვლევარი სხვა მხრივაც ადასტურებს: ეს „სულთა მათიანე“ ხელთა ჰქონდათ ვახტანგ მეექვსესა და ანტონ კათოლიკოსს. არც ერთი მათგანი რუსთველის შესახებ ამ

ცნობას არ ადასტურებს. ე. ი. მე-18 საუკუნეშიც კი ეს მინაწერი არ ყოფილა, თორემ „დაუჯერებელი ამბავი იქმნებოდა, რომ მათ არ ესარგებლათ აქ მოყვანილი ახალი საგულისხმო ცნობებითა“ (10,57).

უფრო მეტიც, ეს მინაწერი არ არსებულა არც მეცხრამეტე საუკუნის ოთხმოცდაათიან წლებში, საქმე ის არის, რომ „გერგეტის სულთა მათიანე“ ხელთა ჰქონია ისტორიკოს თ. ჟორდანიას. არც ის იცნობს ამ მინაწერსო (10,57).

ეჭვი არ არის, რომ ე. თაყაიშვილმა ზედმიწევნით ზუსტად განსაზღვრა საბუთის სიყალბე. უნაკლოა მისი შეფასებები, როცა ეხება ჩანერის ტექნიკას, ეტრატის გადაფხეკას, პალეოგრაფიულ მხარეს. საკმაოდ მართებულად არკვევს ტექსტის შინაარსობრივ შეუსაბამობასაც. სწორია მსჯელობა, რომ რუსთველის დროს „მგოსანი“ არ მოიხსენიებოდა პოეტის მნიშვნელობით. პოეტს ერქვა მოშიარე, მელექსე, ლექსთა გამომთქმელი.

გარდა ამისა, აღსანიშნავია, რომ ე. თაყაიშვილსა და პ. ინგოროყვას მხედველობიდან გამორჩენიათ ერთი უმთავრესი სამხილიც. საქმე ის არის, რომ ნაყალბევი ტექსტის ავტორი წერს პოეტის ზედწოდებას შემდეგი ფორმით – *რუსთაველი*. ეს ერთობ ახალი ფორმაა, რომელიც ჩვენში გაჩნდა ანტონ კათოლიკოსის დროიდან, ხოლო გავრცელება დაიწყო მე-18 საუკუნის 80-იანი წლებიდან. მანამდე კი ყველა ავტორი წერდა პოემიდან გამომდინარე ისტორიულად მართებულ ფორმას – *რუსთველი*. არჩილი, თეიმურაზ პირველი, ვახტანგ მეექვსე, ს. ორბელიანი, დ. გურამიშვილი და სხვები იცნობენ და იყენებენ მხოლოდ ასეთ ფორმას – *რუსთველი*.

ანტონის მიერ დამკვიდრებული მცდარი ფორმის – *რუსთაველის წინააღმდეგ არაერთხელ გაილაშქრა ა. შანიძემ, მაგრამ არაზუსტი ზედწოდება მაინც დამკვიდრდა მეცნიერებაში.*

ამრიგად, თუ საბუთი შექმნილია, როგორც ავტორი მიუთითებდა, 1221 წელს, მაშინ უნდა დავასკვნათ, რომ ამ დროს და-

წერილ საბუთში შეუძლებელია ყოფილიყო გაშლილი ფორმა სთაველი.

ე. თაყაიშვილი ძველ ხელნაწერულ მემკვიდრეობაში არჩევს და ამჩნევს დვენისაგან რუსთველის დამცველ გამონათქვამებსაც. ამაზე იგი საგანგებოდ მიუთითებს. ასე, მაგალითად, მსჯელობს რა ერთ კრებულზე, რომელიც გადაწერილია მე-19 საუკუნის პირველ მეოთხედში, მოჰყავს ერთი ლექსის ტაეპები:

აქა იქით გამოურევ პირველ რუსთველის დასაწერსა,
ვერ მიმხვდარან უცნობანი მუნ კეთილად ნამუშარსა (6, 509).

გამოდის, რომ მე-19 საუკუნის დამდეგსაც კი ყოფილა საჭირო რუსთველის იდეოლოგიური დაცვა.

ე. თაყაიშვილი პ. ლარაძის მიერ 1827 წელს გადაწერილ „ვეფხისტყაოსანზე“ ამგვარად მსჯელობს: „Текст рукописи близко подходит к изданию Чубинова, только в нашей рукописи лишние 11 четверостиший“ (6,556).

მართალია, ზედმეტ 11 სტროფს კი ამჩნევს მკვლევარი, მაგრამ იმას კი არ შენიშნავს, რომ ეს ზედმეტი სტროფები გიორგი ეგნატეს ძე თუმანიშვილის ინტერპოლაციებია. თუმცა მან მშვენივრად იცის, რომ ეს და ზოგი სხვა ხელნაწერიც (მაგალითად, პეტრე ტაბლიაშვილისა) მომდინარეობს გ. თუმანიშვილის მიერ „არტანუჯში მოპოვებული უძველესი“ ხელნაწერიდან (6,555).

საგულისხმოა შემდეგი: „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა აღწერილობის ბოლოს, თავის მსჯელობაში ე. თაყაიშვილი გულდანდობით და თამამად აცხადებს, რომ პოემაში 150-მდე ნაყაღბევი სტროფი დაადგინა ა. სარაჯიშვილმაო (6,581). აქედან ირკვევა, რომ ე. თაყაიშვილი უკრიტიკოდ ღებულობს 1895-1901 წლების ჟურნალ „მომამბეში“ დასტამბული ა. სარაჯიშვილის სტატიების სულისკვეთებას. ეს, რა თქმა უნდა, შეცდომაა. ა. სარაჯიშვილის მტკიცებათა დიდზე დიდი ნაწილი ყალბ წარმოდგენებზეა დაფუძნებული და თანამედროვე რუსთველოლო-

გიამ ეს მოსაზრებები არ გაიზიარა.

თეიმურაზ ბატონიშვილის (ბატონიშვილის) კომენტარების აღწერისას ე. თაყაიშვილი ზოგჯერ საკუთარ კრიტიკულ მოსაზრებებსაც გვთავაზობს. მაგალითად, „ვეფხისტყაოსნის“ ამ შესანიშნავი კომენტატორის პიროვნებას ასე წარმოგვიდგენს: „Теймураз знал по-персидски, по-арабски и, как видно, по-армянски. Он был лучший знаток грузинской истории и литературы“. (6,583).

კომენტატორის ნაშრომზე მკვლევარი ასე მსჯელობს: „Рукопись переписана в сентябре 1843 года под присмотром самого Теймураза и составляет как бы автограф... Рукопись представляет уникум, списков с нее не имеется. Это одно из лучших произведений царевича Теймураза. Он здесь дает объяснение слов, указывает, какого происхождения данное слово, грузинского или иностранного, объясняет смысл фраз и выражений“ (6,583).

თეიმურაზ ბატონიშვილის ე. თაყაიშვილისეული შეფასება და დახასიათება ზუსტი, სანდო და შეუმცდარია.

ცალკე მსჯელობას იმსახურებს ე. თაყაიშვილის დაკვირვებები და მოსაზრებები პოემის მხატვრულ გაფორმებაზე. მკვლევრის მოსაზრებები ერთობ საყურადღებოა. ასე, მაგალითად, როცა იგი პოემის S № 5006 ხელნაწერზე მსჯელობს, საგანგებო ყურადღებას აქცევს ტექსტისა და არშიების მონატულობას (6,567).

შესანიშნავი გაფორმებით აღფრთოვანებული ე. თაყაიშვილი ბოლოს დაასკვნის: „Благодаря прекрасным рисункам, разбираемый список Вепхисткаосани является самым ценным из всех рассмотренных списков этого произведения“ (6,568).

მამუკა თავაქარაშვილის მიერ 1646 წელს გადწერილი ტექსტი დასურათებულია. ამ ყველაზე ძველ თარიღიან ხელნაწერზე დართულ ნახატებს ე. თაყაიშვილი ასე აფასებს: "Она украшена и снабжена 39-ю рисунками, исполненными в красках в персидском стиле; рисунки большею частью представляют сложные сцены и

занимают целые листы, но они грубы" (6,571).

მკვლევარმა იცის, რომ ზოგი ზიჩისეული ნახატი ამ ხელნაწერის ნახატთა ზეგავლენას განიცდის და ამაზედაც მიუთითებს (6,571).

ბეგთაბეგისეული (H-54) ხელნაწერის აღწერილობაში ე. თაყაიშვილი საგანგებო ყურადღებას აქცევს გაფორმებას, მხატვრობას. მკვლევარი მიუთითებს, რომ ყოველი გვერდის ტექსტი ოთხკუთხა ოქროცურვილ ჩარჩოშია ჩასმული; ყოველი ფურცლის მინდორი მოხატულია ბორდიურებით; რომ ყოველი დამოუკიდებელი ფურცელი დასრულებული მხატვრული ნამუშევარია. აქ ერთმანეთს ეხლართება ფოთლები, ყვავილები, ვენახის ღერნები; ზოგჯერ ამ მშვენიერ ფოთლებსა და ღერნებს შორის მოჩანს მხეცნი და ფრინველნი, რაც კიდევ უფრო აცოცხლებს სურათს. მხეცები და ფრინველები გამოხატავენ მოძრაობას, სრბოლას. ნადირთაგან აქ გვხვდება ლომები, ვეფხვები, მგლები, მელიები, ტურები, ირმები, ანტილოპები, კურდღლები; ფრინველთა სამყაროდან წარმოდგენილია ბელურები, მამლები, წინილებიანი ქათმები, ფარშევანგები, ყანჩები და სხვ. მთლიანად მხატვრობა შესრულებულია სპარსული სტილით (6,573). - დასძენს მეცნიერი. მაგრამ უნდა ითქვას შემდეგაც: ე. თაყაიშვილი თავაქარაშვილისეული ხელნაწერის ნახატთა არსის ფართო გააზრებას მაინც არ იძლევა. სწორედ მამუკასეული ხელნაწერის მხატვრობაში დაინახა ეს არსი ვ. ნოზაძემ, როცა მიუთითა: „სურათის დიდი ნაწილი მარჯვნივ უკავია სამლოცველოს, რომელიც არქიტექტურულად ქართული ხელოვნების ტაძარს წარმოადგენს; მას აქვს აგრეთვე ქართული ეკლესიის გუმბათი და გუმბათის წვეროზე დასმულია ჯვარი. მთელი ეს სამლოცველო არის სიმბოლო ქრისტიანობისა. ამ სამლოცველოს მარცხნით, წინ დაჩოქილია ავთანდილი. იგი გამონყობილია თურქულ სამოსელში და ახურავს სამეფო ქუდი; დაჩოქილს ხელები ეკლესიისაკენ აქვს განპყრობილი. სურათს ქვეშ აწერია: „ავთანდილი

მიზგითს ილოცავს“. ავთანდილის სურათი არის სიმბოლო ისლამის ქვეყანათა, რომელთა გმირნი ვეფხისტყაოსანში მოქმედებენ... ქრისტიანული ჯვართ არის შემკობილი სამლოცველო და მამუკა თავაქარაშვილი მას „მიზგითას“ უწოდებს! შეუძლებელია, მამუკა თავაქარაშვილს არ სცოდნოდა, რომ ქრისტიანული ეკლესია არ არის „მიზგითა“; წარმოუდგენელია, მამუკა თავაქარაშვილს არ სცოდნოდა, რომ ისლამურ მიზგითას არ შეიძლება გუმბათზე ჯვარი ჰქონოდა! ეს იქნებოდა დიდი შეგმანება, მკრეხელობა, გმობა, მაგრამ ასეთი სურათის დახატვისათვის მამუკა თავაქარაშვილს გარკვეული მოსაზრება აწუხებდა და ეს იყო: სრული სისწორით ვეფხისტყაოსანის იდეური შინაარსის მკითხველისათვის ჩვენება!.. ისლამური მიზგითა, გადაკეთებული ქართულ ეკლესიად, მართლაც არის ვეფხისტყაოსანის ქრისტიანული რელიგიის ამსახველი... პოეტ და მხატვარ მამუკა თავაქარაშვილს უეჭველია, კარგად ესმოდა, რომ ვეფხისტყაოსანის ფილოსოფიურ-რელიგიური მრწამსი ქრისტიანულია, მაგრამ ისიც კარგად იცოდა, რომ ამ რომანში გმირები მაჰმადიანებად არიან გამოყვანილი. ამიტომ მან ეს ორი სრულიად სხვადასხვა მოვლენა გამოხატა მაჰმადიანური სამლოცველოს – მიზგითას სახით და ვეფხისტყაოსნის ქრისტიანობის საჩვენებლად ეს მიზგითა ქართულ გემოზე ააგო და მას ქართული გუმბათი და ჯვარი გაუკეთა“. (16, 542-543).

ე. თაყაიშვილი საგანგებო ყურადღებას მიაქცევს გადამწერის ერთ შენიშვნას, რაც ხელნაწერის შეფასებასაც იძლევა: „მრავალნი მეფენი გარდაცვალებულან და არავის შეუმკვია წიგნი ვეფხისტყაოსანი მსგავსად პატრონისა ჩუენისად“(6,574; 576).

შემდეგ ე. თაყაიშვილი სინანულით დასძენს: თუმცა კი კარგად არის შემკული ეს წიგნი, ოღონდ პოემის ტექსტი მასში ერთობ შერყვნილად არისო წარმოდგენილი.

მაშასადამე, ე. თაყაიშვილი წარმოგვიდგება როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ ხელნაწერთა მხატვრული გაფორმების ერთი პი-

რველი კრიტიკოს-შემფასებელთაგანი. მისი სიტყვა აქაც ნონადი და ანგარიშგასანვია.

როგორც დავინახეთ, ე. თაყაიშვილი მკვლევართა იმ თაობას მიეკუთვნება, რომელიც თავისი, თუნდაც განსხვავებული და საკამათო შეხედულებებით დასაბამს აძლევს რუსთველოლოგიის განვითარებას. მან იმ პირობებშიც კი გაცილებით მეტი გააკეთა, ვიდრე ერთი მუშაკისაგან იყო მოსალოდნელი. ასე რომ, ამ დიდი საქმიანობის ერთ-ერთ უპირველეს მებაღავრედ ე. თაყაიშვილი უნდა ვაღიაროთ.

დამონებული ლიტერატურა:

1. ბარამიძე ა., შოთა რუსთაველი და მისი პოემა, თბ., 1966.
2. ბარამიძე ა., ექვთიმე თაყაიშვილი. წიგნში - „ძველი ქართული მწერლობის მკვლევარნი“, თბ., 1986.
3. ბარამიძე ა., ვიქტორ ნოზაძე, „მაცნე“ (ენისა და ლიტერატურის სერია), 1988, № 4.
4. ვისრამიანი, ა. გვახარიასა და მ. თოდუას რედაქციით, თბ., 1964.
5. თაყაიშვილი ე., სამი ისტორიული ხრონიკა, თბ., 1890.
6. თაყაიშვილი ე., Описание рукописей "Общества распространения грамотности среди грузинского населения", Т. II, вып. 3, Тифлис, 1908.
7. თაყაიშვილი ე., ქართლის მოქცევის ჭელიშური ვარიანტი, საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების კრებული „ძველი საქართველო“, ტ. I, თბ., 1909.
8. თაყაიშვილი ე., ანგარიში საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების მოქმედებისა 1913 წელს, ჟურნალ „კლდე“, თბ., 1914, № 23.
9. თაყაიშვილი ე., მოგონებანი ქართველ მწერლებზე, ჟურნალი „ლიტერატურის მატრიანე“, თბ., 1952, № 6.
10. თაყაიშვილი ე., რჩეული ნაშრომები, ტ. I, თბ., 1968.
11. თოდუა მ., ვეფხის ნახტომი, ანუ რითი სჯობია რუსთაველი შექსპირსა და გოეთეს, ქუთაისი, 1993.

12. *კაკაბაძე ს.*, ვეფხისტყაოსნის საკითხის გარშემო, ჟურნალი „მნათობი“, თბ., 1927, № 11-12.
13. *მეგრელიძე ი.*, ექვთიმე თაყაიშვილი, თბ., 1989.
14. *მენაბდე ლ.*, XVII-XVIII საუკუნეების ქართული ლიტერატურა, თბ., 1997.
15. *ნოზაძე ვ.*, ვეფხისტყაოსნის ვარსკვლავთმეტყველება, სანტიაგო დე ჩილე, 1957.
16. *ნოზაძე ვ.*, ვეფხისტყაოსნის ღმრთისმეტყველება, პარიზი, 1963.
17. *ონიანი შ.*, ინდო-ხატაელთა ამბავი ვეფხისტყაოსანში, თბ., 1982.
18. *ჩიქოვანი მ.*, შოთა რუსთაველი და ქართული ფოლკლორი, თბ., 1966.
19. *ცაიშვილი ს.*, ხალხური ტარიელიანის პირველი ჩანაწერი, „სახალხო განათლება“, 1957, № 12.
20. *წერეთელი ა.*, რამდენიმე სიტყვა ბატონ ილია ჭავჭავაძის საპასუხოდ „ვეფხისტყაოსნის“ გამო, თხზ., ტ. IV, თბ., 1990.
21. *ჭავჭავაძე ი.*, რჩეული თხზულებები 5 ტომად, ტ. V, თბ., 1987.

„ბაზალეთის ტბის“ სიმბოლიკისათვის

მომავლის შინაგანი რწმენითა და იმედით აღვსილი ილია, ღვთაებრივი ნების აღსასრულებლად და დაკარგული ჰარმონიის, „მშვენიერი ქვეყნისა“ და „მშვენიერი ერის“, აღსადგენად დაედებს გმირს, „უამითი უამად“ რომ მოველინება ხოლმე მამულს მხსნელად.

„მაგრამ ქართველნო, სად არის გმირი, რომელსაც ვეძებთ, რომლისთვისც ვტირით?“, – სვამს კითხვას ილია და პასუხი მისსავე ლექსში – „ბაზალეთის ტბა“ ამოიკითხება.

მეცნიერ-კრიტიკოსთა უმრავლესობა (პ. რატიანი, გ. ჯიბლაძე, გ. ქიქოძე, ლ. მინაშვილი...) ამ რაინდად მიიჩნევენ ბაზალეთის ტბის ძირას მდგარ აკვანში მყოფ ყრმას. ასეთი მოსაზრება ტრადიციულ შეხედულებად იქცა და ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის მშობლიური ლიტერატურის სახელმძღვანელოშიც ლექსი ამგვარი დატვირთვით არის მონოდებული. ლექსის დეტალური ანალიზი, ჩვენი აზრით, სხვაგვარ ნაკითხვას წარმოაჩენს. „ბაზალეთის ტბაში“ სამი სახე-სიმბოლო შეიძლება გამოიყოს: „დედა სახელდებული“, „ვაჟკაცი სახელოვანი“ და ოქროს აკვანში მყოფი ყრმა. ლექსი ლეგენდის საფუძველზეა შექმნილი. მასში მრავლად არის მითოლოგიურ-ალეგორიული პლასტი, რომელსაც პოეტი ქრისტიანული სიმბოლიკით ტვირთავს.

ლექსი იწყება ბაზალეთის ტბის ძირას, წყლის ქვეშ არსებული წალკოტის აღწერით. იგი „უცხოა“, რაც მის განსაკუთრებულობასა და იდუმალებას მოასწავებს; მწვანეა წალკოტი და „ქვეყნისა დროთა ტრიალსა იგი არ ემორჩილება“. ზოგადად, გაზაფხული და „მწვანე“ (სიმწვანე) განახლების სიმბოლოა და სუ-

ლიერი შინაარსით აღდგომას უკავშირდება. ილია სწორედ ამ თვალსაზრისით მსჭვალავს „მწვანისა“ და „გაზაფხულის“ ცნებებს:

ვერ ერჩის თურმე მის მწვანეს
ვერც სიცხე, ვერცა ზამთარი,
და იმის მზიან ჩრდილებში
მუდამ გაზაფხული არი.

აქვე შემოდის „მზიანი ჩრდილის“ მხატვრული სახე. იგი ღმერთს – „მზიან ღამეს“ მიემართება და მოასწავებს, „რამეთუ ბნელი შენ მიერ არა დაბნელდეს, და ღამე, ვითარცა დღე განათლდეს; ვითარცა ბნელი მისი, ეგრეცა ნათელი მისი“ (ფსალმ. 138, 12). ლექსში თანდათანობით იკვეთება სხვადასხვა სახე-სიმბოლოები, რომელთა განმსაზღვრელია ღვთაებრიობა.

ლექსი გვამცნობს, რომ ტბის ნალკოტში ოქროს აკვანი „არისო“. ეს უკანასკნელი სიტყვა მიგვანიშნებს მასში თქმულების არსებობაზე. ილია ნალკოტის უცვლელობას და გარინდებულ სიმშვიდეს მხოლოდ გრძნეული სირინოზებით ახმიანებს, რომლებიც გალობა-სიმღერით თავს ეხვევიან ყრმას. ამ მითიურ არსებათა შემოყვანა ზღაპრულ ნალკოტში მყოფობის განცდას აძლიერებს. ამასთანავე მიგვანიშნებს, რომ წყლის ქვეშ რაღაც იდუმალი, კაცთაგან ხელუხლებელი, წმინდა სიცოცხლეა.

საინტერესოა „ბაზალეთის ტბის“ ოქროს აკვნის ისტორია. ცნობილია, რომ ილიამ ხალხური თქმულება ლიტერატურულ ნაწარმოებად გარდასახა. ლეგენდა გვამცნობს, რომ ერთ პატარძალს კოშკში ოქროს აკვანში ჩანვენილი, ოქროსქოჩრიანი ვაჟი ჰყოლია. ჭიდან წყლის ამოდების შემდეგ, მას პირახდილი დარჩენია ჭა, საიდანაც ძლიერი წყალი ამოვარდნილა და მთელი სოფელი კოშკიანად ჩაძირულა. ლექსის მიხედვით კი, ოქროს აკვანი თურმე თამარ მეფეს ჩაუდგამს, ქართველ ერს კი ტბადქცეული ცრემლი კარვად გადაუხურავს ოქროს აკვანში მყოფი ყრმისათვის:

ამბობენ, – თამარ დედოფალს
 ის აკვანი იქ ჩაუდგამს
 და ერს თვისთა ცრემლთ ნადენით
 ტბა კარვად ზედ გადუხურავს.

ამ აქტით ლექსში მთავრდება ლეგენდა, რომელიც არ გვი-
 მხელს, თუ ვინ წევს აკვანში. აქ ილია ხმამაღლა ფიქრობს და
 კითხვის ფორმა აქვს მის სათქმელს, რომელიც ერთდროულად
 პასუხსაც მოიცავს:

იქნებ, აკვანში ის ყრმა წევს,
 ვისიც არ ითქმის სახელი,
 ვისაც დღე-და-ღამ ჰნატრულობს
 ჩუმის ნატვრითა ქართველი?

თავის მხრივაც პოეტი ტაბუს ადებს აკვანში მწოლი „ყრმის“
 ვინაობას, რითაც ხაზს უსვამს მასში ღვთაებრივის არსებობას.
 იგი ქართველთა ჩუმი ნატვრაა, რომლის ხმამაღლა წარმოთქმის
 არც მოთხოვნილება, არც ძალისხმევა არსებობს ილიას თანამე-
 დროვე ეპოქაში. „ბაზალეთის ტბის“ მთავარი გამჭოლი ხატია
 ოქროს აკვანში ჩასვენებული ყრმა. ამ მხატვრულ ფენომენში
 სამსახოვანი სიმბოლიკაა: ოქრო, აკვანი, ყრმა. მითოსის კვალო-
 ბაზე ოქრო მზიურობის შემცველი სახეა, იგი სიმბოლური თვა-
 ლსაზრისით ხშირად გამოიყენება სულის ნიჭის ძალთა აღსანი-
 შნად (იოზ. 28,15). ამასთანავე ჭეშმარიტ რწმენასა და ცოდვათა-
 გან ხსნას გამოხატავს; აკვანი კი სიცოცხლის სიმბოლოდ აღი-
 ქმება. ყრმა-ჩვილი იმთავითვე მიემართება „ყრმა“ იესოს და
 უკვე შობილს ნიშნავს. სირინოზთა მომაჯადოვებელი სიმღერა
 და ყრმისადმი ტრფიალი კი მაჩვენებელია იმისა, რომ განა-
 ხლება-აღდგომის ჟამი ჯერ კიდევ არ არის დამდგარი.

ზემოთქმულის საფუძველზე შესაძლებელი ხდება აიხსნას ლე-
 გენდის პერსონაჟის – პატარძლის სახეში თამარის ხატით ჩანა-
 ცვლები მიზანი. ეს ერთგვარი შეხსენებაა იმისა, რომ „ანმყო
 შობილი წარსულისაგან, არის მშობელი მომავალისა“; წარსულის
 ბაძვით ანმყოში უნდა შეფასდეს ერის სულიერი ყოფა და და-

ისახოს უკეთესი მერმისის ზრდა. თამარის ხატის მოხმობით მი-
ნიშნებულია საქართველოს ისტორიული წარსული, როგორც
უმალეს იდეალთა ზეობის ხანა. მეფეთა-მეფის მიერ ოქროს
აკვანში ყრმის ჩანვენა და ერის გულიდან მოწურვილი ცრემლით
მისი დაფარვა ჭეშმარიტი რწმენისა და ფასეულობის „დამარხ-
ვა“-შენახვას უნდა გულისხმობდეს. ოქროს აკვნის „ყრმაზე“ და-
დენილი ერის ცრემლი სინანულის ცრემლია. სინანულში კი
ხსნაა: „იქმნეს ცრემლი პურად ჩემდა დღე და ღამე“ (ფსალმ.
41,4).

ბაზალეთის ტბის „წყლის ქვეშე“ აყვავებულ წალკოტშია სი-
ცოცხლის წყლის წყარო, რომელსაც უსასყიდლოდ მიიღებს
მწყურვალი: „მე წყურვილსა მივცე წყაროჲსა მისგან წყლის
ცხოველისა უსასყიდლოდ“ (გამოც. 21,6).

ბიბლიის მიხედვით კარავი უფლისა სახლია: „მზესა აღდგა
კარავი თვისი, და თავადი, ვითარცა სიძე რაჲ გამოვალნ ეზოთ
თვისით, იხარებდეს ვითარცა გმირი სრბად გზასა“ (ფსალმ. 18,6).

ერის სინანულის, რწმენის ცრემლით წარმოქმნილი ბაზალე-
თის ტბა - „კარავი“, უფლის სახლის განსახოვნებაა. სამოთხის
მხატვრული მოდელია „ბაზალეთის ტბის“ წალკოტი. ამქვეყნიურ
სამოთხეში „მშვენიერი ხალხის“ მიერ „დაკარგული ედემის“ და-
ბრუნება და სულის ყვავილობა ბაზალეთის ტბის წალკოტში,
უფლის სავანეშია შესაძლებელი. ერის დაკარგული ნებელობის
აღდგენა, თავისუფლების მოპოვება უფლის წიაღში დაბრუნებით
არის შესაძლებელი. „ბაზალეთის ტბის“ „ყრმა“ არ არის ის ერო-
ვნული, „ფიზიკური“ გმირი, რომელიც ქვეყნის წინამძღოლობას
გასწევს. ის „უკვდავი სულია“, თამარის ეპოქის „ძღვევად საკვი-
რველი“. ეროვნული გმირი კი ერის წიაღში უნდა იშვას, ქვეყნის
ტკივილითა და ცრემლით იკვებოს და არა საოცნებო წალკოტში
ესვენოს. მაშინ სად არის ერის გმირი? ამ კითხვაზე პასუხს თა-
ვად ლექსი იძლევა.

ბაზალეთის ტბის წალკოტი ღვთაებრივია. ამიტომაც იგი ხე-

ლუხლებელი და შეუვალი:

და ჯერ კაცთაგან იქ ჩასვლა
არავის გაუბედნია.

მითოსის მიხედვით, მისი შეხება მხოლოდ სათანადო უფლებით აღჭურვილს შეუძლია. ილია სწორედ ასეთ „ვაჟკაცსა სახელოვანსა“ დაეძებს:

ვისიცა ხელი პირველად
დასწვდება იმა აკვანსა!

სწორედ ბაზალეთის ტბიდან აკვნის ამომტანი გმირი გასწევს ერის წინამძღოლის დიდ მისიას. მას პირველს ეუფლება ჭეშმარიტება, არდავინყება „მამულისა ჩვეულებისაებრ სლვისა“ და უფლის წიაღში კვლავმიბრუნების აუცილებლობა. წმინდა გიორგის სახის მიბაძვით მან სიცოცხლის სამსხვერპლოდ მიტანით, უნდა გააღვიძოს „ზარგანხდილ ქრისტიანეთა“ ეროვნული ღირსებები, გამოაფხიზლოს მიძინებულნი, ერთ დულაბად შეკრას ერი და უფლის წიაღში დაბრუნების სურვილი სასიცოცხლო მოთხოვნილებად აქციოს. ასეთი უნდა იყოს ილიას „ვაჟკაცი სახელოვანი“, „ოქროს აკვნის“ პირველი მიმახლებელი და „დამწვდომი“:

რომ წინ წარუძღვეს ჭეშმარიტება,
უკან რჩეს კვალი განათებული.
(„ქართველის დედას“).

იოსებ ბაქრაძის ნაწარმოებთა ატრიბუცია

სხვადასხვა გარემოების გამო ზოგჯერ ავტორი თავის ნაწარმოებებს ბეჭდავდა ხელმოუწერლად (ანონიმურად) ან ფსევდონიმებითა და კრიპტონიმებით. პირველ ყოვლისა ეს გამონეული იყო მკაცრი საცენზურო პირობებით, რომლის გამო ავტორები, რომელთა თხზულებებში გამოსჭვივოდა ანტისახელმწიფოებრივი ან ანტირელიგიური მოსაზრებები, იძულებული იყვნენ დაემაღათ თავიანთი ვინაობა.

XIX საუკუნის ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში მეტად გავრცელებული იყო არანამდვილი, მოგონილი სახელების ხელმოწერა. ხშირად ასევე მალავდა თავის ვინაობას იოსებ ბაქრაძეც. მისი ნაწარმოების გარკვეული ნაწილი, რომლებშიც გადმოცემული იყო პოლიტიკური და საბრძოლო განწყობილებები, დაბეჭდილი იყო სხვადასხვა ხელმოწერით. მათი მიგნება და გაშიფრვა (ატრიბუცია) დღეს მეცნიერ-ტექსტოლოგთათვის გადაუდებელი ამოცანაა, რადგან უამისოდ მთლიანი წარმოდგენა ვერ გვექნება მწერლის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაზე და ვერ მოხერხდება ი. ბაქრაძის ნაწარმოებთა სრული კრებულის მომზადება და მეცნიერული გამოცემა.

ი. ბაქრაძის თხზულებათა კრებულის ახალი გამოცემის მომზადების დროს საფუძვლად დავედეთ ატრიბუციის მეთოდოლოგიური პრინციპების დამუშავების ტექსტოლოგთა უახლესი გამოცდილება. ატრიბუციული მოსაზრებების ძებნას ვწარმოებდით სამი ძირითადი მიმართულებით: დოკუმენტურ-ფაქტობრივი დამამტიკიციბელი საბუთების გამოვლენით, ტექსტის შინა-

არსის იდეურ-მხატვრულობის გახსნით და ენისა და სტილის ანალიზით. ამ მეთოდების კომპლექსურმა გამოყენებამ ყველაზე უფრო ნაყოფიერი შედეგი მოგვცა როგორც ავტორობის დასადგენად, ისე უარსაყოფად.

ი. ბაქრაძის ფსევდონიმები პირველად შეისწავლა ს. ყუბანე-იშვილმა. პოეტის ლექსების კრებულის გამოცემისას იგი წერდა: იოსებს, „... როგორც ირკვევა, მრავალი ფსევდონიმი ჰქონია. ყველა მათის გამორკვევა ჯერჯერობით ძნელი ხდება. ამჟამად კი ჩვენ მხოლოდ შემდეგი ფსევდონიმების დადგენა შეეძელით: ი. ელაქაძე, ი. ოქრიაშვილი, გ. თენაძე, გ. ციმაკურიძე და თ. გ. ც.-სი. ამ ფსევდონიმებით ნაწერი ლექსების ავტოგრაფების ნაწილი აღმოჩნდა იოსების არქივში, რომელიც ჩვენ სასარგებლოდ (სარგებლობისათვის. - თ. მ.) გადმოგვცა მისმა შვილმა კატო ბურჯანაძემ, ამას გარდა იოსების ოჯახის წევრები და მახლობლებიც ადასტურებენ აღნიშნული ფსევდონიმების იოსების კუთვნილებად. ამიტომ ჩვენ ამ ფსევდონიმებით ცნობილი ყველა თხზულება, რომლებსაც კი მივაგენით პერიოდულ გამოცემებში ანდა იოსების არქივში, შევიტანეთ ამ გამოცემაში...

უდავოა, რომ გარდა ამ ფსევდონიმებისა, ი. ბაქრაძეს სხვა ფსევდონიმებიც ექნებოდა, შესაძლებელია მასვე ეკუთვნოდეს ფსევდონიმი ი. რომანიძე, მაგრამ რაკი საბოლოოდ დარწმუნებული არა ვართ, ამიტომ ამ ფსევდონიმით ხელმოწერილი ლექსი „ანგარიშიანი სიყვარული“ (დაბეჭდილია 1878 წ. გაზ. „დროების“ 115-ე №-ში) აქ აღარ შევიტანეთ.¹

შემდეგ პოეტის ფსევდონიმები განიხილა ქ. ბურჯანაძემ. მისი სიტყვით, „ი. ბაქრაძე სხვადასხვა ფსევდონიმით წერდა და ეს ერთგვარ სირთულესაც კი ქმნის, რათა თავი მოფუყართ ქართულ პრესაში გაბნეულ ყველა მის ნაწარმოებს. დღესდღეობით

¹ ი. ბაქრაძე, კრებული, თბ., 1938, წინასიტყვ.

ი. ბაქრაძის ფსევდონიმებიდან ცნობილია: ი. ელაქიძე, ი. ღვინჯიანი, აშვილი, გ. თენაძე, გ. ციმაკურიძე, თ. გ. ც. ¹ მკვლევარი სკოლიოში განაგრძობს: „ვფიქრობთ, ი. ბაქრაძესვე უნდა ეკუთვნოდეს ფსევდონიმი ი. რომანიძე. ამ ფსევდონიმით დაიბეჭდა საყმანვილო ჟურნალ „წყაროში“ ლექსი „ყმანვილის ლოცვა“ (1881 წ., № 3-4), გაზ. „დროებაში“ „ანგარებიანი სიყვარული“ (1878 წ. № 115), რომლის ორი სტროფი ი. ბაქრაძის არქივშიც აღმოჩნდა, პოეტის მიერ ჩასწორებული“ (იქვე).

ი. ბაქრაძის ფსევდონიმებით დაინტერესდა აგრეთვე ი. გრიშაშვილი. მართალია, აღნიშნულ საკითხზე მას გამოკვლევა არ დაუწერია, მაგრამ პოეტის 1938 წ. გამოცემულ ლექსთა კრებულის საკუთარ ეგზემპლარზე მიუწერია მეტად ყურადსაღები შენიშვნები, რომელთა გათვალისწინებაც უთუოდ საჭიროა. ყველა ამ შენიშვნას, სხვა ცნობებთან ერთად, ვითვალისწინებთ ი. ბაქრაძის ცალკეულ ფსევდონიმზე მსჯელობისას, ამიტომ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

ახლა ცალ-ცალკე განვიხილოთ ი. ბაქრაძის ფსევდონიმები და კრიპტონიმები. მათ შესახებ დაწვრილებით არის საუბარი, ახალი ცნობებისა და მასალების მოხმობით დადასტურებულია ან უარყოფილია მწერლის ავტორობა.²

1. ი. ელაქიძე

იოსებ ბაქრაძის ამ ფსევდონიმზე საყურადღებო ცნობას ვხვდებით „რუსულ-ქართულ ენციკლოპედიურ ლექსიკონში“ მოთავსებულ მისდამი მიძღვნილ წერილში, სადაც ვკითხულობთ:

¹ ქ. ბურჯანაძე, რამდენიმე სიტყვა XIX საუკუნის ერთ მივიწყებულ პოეტზე, „ცისკარი“, 1972, № 6, გვ. 143; მისივე წერილი ქსე-ში, ტ. 2, თბ., 1977, გვ. 241.

² თ. მიქაძე, ბაქრაძის ნაწარმოებთა ბიბლიოგრაფიისა და ატრიბუციის საკითხები, „პროფესორ-მასწავლებელთა 56-ე საინსტიტუტთაშორისო სამეცნ. სესია. (მასალები)“. თბ., 1990, გვ. 95-96 (თბილისის ს.-ს. ორბელიანის სახელობის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტი).

„პირველი მისი (ი. ბაქრაძის. - თ. მ.) ორიგინალური ლექსი და-
იბეჭდა 1869 წელს „დროებაში“, მაგრამ რა ლექსი ყოფილა, ეს
თვითონაც აღარ ახსოვს, მეორე ლექსი იყო ნათარგმნი ჰეინე-
დამ, აღბეჭდილი ი. ელაქიძის ფსევდონიმით“.¹ ამასთან, ი. ელა-
ქიძის ხელმოწერით გამოქვეყნებული პატრიოტული ლექსი „მე
ქართველი ვარ!“...² მთლიანად შეტანილია და განხილული დასა-
ხელებულ წერილში.

„ლექსიკონში“ დაბეჭდილი წერილი ხელმოუწერელია და ეკუ-
თვნის მის შემდგენელ-გამომცემელს, ცნობილ პედაგოგსა და სა-
ზოგადო მოღვაწეს ივ. როსტომაშვილს. „ლექსიკონი“ შედგენი-
ლია ი. ბაქრაძის სიცოცხლეში და ცნობებიც მისი მიწოდებულია,
რაზეც მეტყველებს ზემოთ მოყვანილი ფრაზა („რა ლექსი ყო-
ფილა, ეს თვითონაც არ ახსოვს“). მაშასადამე, როსტომაშვილის
მოწოდებული ცნობები ეჭვს არ იწვევს. გვაქვს სხვა სარწმუნო
ცნობაც. ხალხოსანი მწერალი, იოსებთან დაახლოებული პირი
ს. მგალობლიშვილი თავის „მოგონებებში“ მიუთითებს ამ ფსე-
ვდონიმზეც³, მაგრამ ი. ბაქრაძის ხელმოწერით ან დღემდე ცნო-
ბილი მისი ფსევდონიმებით არც ერთი ორიგინალური ლექსი არ
არის დაბეჭდილი 1869 წლის გაზეთ „დროებაში“, ე. ი. პოეტის
ლექსი ხელმოუწერლად, ანუ ანონიმურად უნდა დაბეჭდილიყო.

მითითებულ წელს გაზეთ „დროებაში“ ხელმოუწერლად დაბე-
ჭდილია 5 ლექსი. როგორც ქ. ბურჯანაძე მართებულად აღნი-
შნავს, „ი. ბაქრაძეს უნდა ეკუთვნოდეს 1869 წ. გაზეთ „დრო-
ებაში“ დაბეჭდილი ხელმოუწერელ ლექსთაგან ერთ-ერთი მა-
ინც“.⁴

¹ რუსულ-ქართული „ენციკლოპედიური“ ლექსიკონი, წ. II, ივ. როსტომაშვილის
რედ., თბ., 1898, გვ. 217.

² „დროების“ კალენდარი - 1875, ლიტ. ნაწ., გვ. 31-32.

³ ს. მგალობლიშვილი, მოგონებანი, თბ., 1938, გვ. 207.

⁴ ქ. ბურჯანაძე, დასახ. ნარკვევი, გვ. 142. „სქოლიოში“ მითითებულია: „დრო-
ება“, 1869, №№ 8, 16, 24, 32, 52.

იოსებ ბაქრაძე „ი. ელაქიძეს“ აწერდა როგორც ორიგინალურ და თარგმნილ მხატვრულ ნაწარმოებებს, ისე კორესპონდენციებსა და საკვირაო ფელეტონებს.¹

2. სოსიკო ოქრიაშვილი

პოეტის ახლო მეგობარი და თანამეკალმე ს. მგალობლიშვილი თავის „მოგონებებში“ წერს: ვასო დეკანოზიშვილმა 1878 წ. დაპატიმრებულ ხალხოსანთა შორის „გაავრცელა ლექსი („სიმღერა“. – თ. მ.) სოსიკო ბაქრაძისა, რომელიც დაბეჭდილი იყო კვირეულ „ივერიაში“ ოქრიაშვილის ფსევდონიმით – „არც სახლი მაქვს, არც კარი“.² გარდა ამისა, ს. ყუბანეიშვილის თქმით, ამ ფსევდონიმით მოწერილი ლექსის ავტოგრაფი აღმოჩნდა პოეტის არქივში.

„სიმღერაში“³ ერთმანეთთან დაპირისპირებულია მდიდარი და ღარიბი კაცის ცხოვრება. პოეტს მოსწონს მშრომელი კაცის ცხოვრება და აძაგებს მდიდრის მიერ იოლად ნაშოვნ ქონებას, ფუფუნებას. საფიქრებელია, ფსევდონიმიც ამისდა მიხედვით აქვს შერჩეული: ოქრო-დან – სოსიკო ოქრიაშვილი.

3. გ. თინაძე

ი. ბაქრაძის ლექსების კრებულში შეტანილია ლექსი „ს. მესხის გარდაცვალებაზედ“.⁴ ლექსი მანამდე არსად დაბეჭდილა. სერგეი მესხი გარდაიცვალა 1883 წელს, მაშასადამე, ის დანერვილია ამ თარიღის შემდეგ.

დასახელებული ლექსის ავტოგრაფს ს. ყუბანეიშვილმა მიაკვ-

¹ „დროება“, 1885, 1 იანვარი, № 1; 27 იანვარი, № 21.

² ს. მგალობლიშვილი, დასახ. წიგნი, გვ. 107-108.

³ სოსიკო ოქრიაშვილი, სიმღერა, „ივერია“, 1878, № 14, გვ. 10.

⁴ ი. ბაქრაძე, კრებული, თბ., 1938, გვ. 51.

ლია პოეტის საოჯახო არქივში.¹ ლექსს მონერილი აქვს ფსევდონიმი „გ.თენაძე“. ამასთან, მწერლის შვილიშვილი ქ. ბურჯანაძეც აღნიშნულ ხელმოწერას ბაქრაძის ფსევდონიმად თვლის.²

4. გ. ციმაკურიძე

1884-1885 წლების გაზეთ „დროებაში“ ამ ხელმოწერით დაიბეჭდა 6 ლექსი.

ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში დაცულ ი. ბაქრაძის ლექსთა კრებულში ლექსის „სინდისი სიმართლის ტაძარია“... ბოლოს მინერილია: „გ. ციმაკურიძე, (იხ. ნ. გოცირიძის ძმის რევეული) ი. ბაქრაძის ფსევდონიმია? ი. გრ.“,³ ხოლო იმავე წიგნში მოთავსებულ ს. ყუბანეიშვილის წერილზე, სადაც ჩამოთვლილია მწერლის ფსევდონიმები, არშიაზე მინერილია: „დანარჩენებში დარწმუნებული ხარ? მაგ., „გ. ციმაკურიძე“...“⁴ როგორც ვხედავთ, პოეტ-აკადემიკოსს ავტორობა სათუოდ მიაჩნია. ამიტომ არის იქ დასმული კითხვითი ნიშანი. გრიშაშვილის „ფსევდონიმების ლექსიკონში“ დასახელებული ფსევდონიმი ორჯერ არის შეტანილი და ორჯერვე კითხვითი ნიშნის გარეშე,⁵ რაც გამართლებული არ არის.

1884 წელს გ. ციმაკურიძის ხელმოწერით უნდა დაბეჭდილიყო ი. ბაქრაძის ლექსი „ნარვლენ წელნი და სამშობლო მხარე“..., მაგრამ ცენზურამ აკრძალა. პოეტის საოჯახო არქივში აღმოჩნდა ეს ლექსი, რომელშიც მას ფანქრით აღუდგენია (ხელახლა ჩაუწერია) ცენზორის მიერ ამოშლილი ტაეპი. ამის საფუძველზე

¹ იქვე, 1938, გვ. 10.
² ქ. ბურჯანაძე, დასახ. წერილი, გვ. 143; ქსე, ტ. II, გვ. 241.
³ „ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი“, ტ. I, თბ., 1977, გვ. 41.
⁴ იქვე, გვ. 40.
⁵ ი. გრიშაშვილი, ფსევდონიმების ლექსიკონი. გამოკრება, გაანყო, შესავალი წერილი დაურთო და რედაქცია გაუკეთა ი. ლორთქიფანიძემ. თბ., 1987, გვ. 26 და 71.

ს. ყუბანიშვილმა სავსებით მართებულად „გ. ციმაკურიძე“ ჩათვალა ი. ბაქრაძის ფსევდონიმად.¹ პოეტის ფსევდონიმად ასახელებს აგრეთვე ქ. ბურჯანაძე.²

აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა ერთი უტყუარი ფაქტიც. ხალხოსან პოეტს – ი. დავითაშვილს 1886 წელს დაუნერია ქართველი მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეებისადმი მიძღვნილი იუმორისტული საახალწლო მილოცვები, რომლებსაც იმ დროს „ნკიპურტებს“ უწოდებდნენ. ერთ-ერთი „ნკიპურტი“ ეძღვნება ვინმე „ც-ს“. როგორც გამოვარკვიეთ, „ც-ს“-ში ი. დავითაშვილი გულისხმობს „ციმაკურიძეს“. გ. ციმაკურიძე კი ი. ბაქრაძის ფსევდონიმი. მაშასადამე, ამის შემდეგ საბოლოოდ უნდა დადგინდეს, რომ „გ. ციმაკურიძე“ ნამდვილად იოსებ ბაქრაძეა.

5. სოსიკო ბაქრაძე

ს. მგალობლიშვილის გადმოცემით, იოსებ ბაქრაძე ჟურნალ „მნათობში“ თხზულებებს აქვეყნებდა „სოსიკო ბაქრაძის“ ფსევდონიმით.³

ი. გრიშაშვილის „ფსევდონიმების ლექსიკონის“ გამომცემელი კი დასახელებულ ფსევდონიმს პარალელურად ნიკო ავალიშვილსაც აკუთვნებს, რაც აშკარა შეცდომაა: „ამ ფსევდონიმით იბეჭდებოდა ნ. ავალიშვილი „მნათობში“. ი. გ.“⁴ ვერსად მივაკვლიეთ, თუ გრიშაშვილს სად მოეპოვება ასეთი ინფორმაცია.

ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმში დაცულ ი. ბაქრაძის ლექსების წიგნში ჩადებულია სხვადასხვა ზომის ქალაქის ნაჭრები გრიშაშვილის მინაწერებით. ერთ-ერთ მათგანზე ვკითხუ-

¹ ი. ბაქრაძე, კრებული, 1938, შესავ. წერილი, გვ. 7, სქოლ. 1.

² ქ. ბურჯანაძე, დასახ. წერილი, გვ. 143; ქსე, ტ. 2, გვ. 241.

³ ს. მგალობლიშვილი, დასახ. წიგნი, გვ. 207.

⁴ ი. გრიშაშვილი, ფსევდონიმების ლექსიკონი, გვ. 62.

ლობთ: „№ 19 „მნათობში“ (ლაპარაკია ნიკო ავალიშვილის ძველი მნათობზე, ი. გ.) იბეჭდებოდა სოსიკო ბაქრაძის ფსევდონიმით და იქვე წყაროდ მითითებულია მგალობლიშვილის „მოგონებები“. როგორც ჩანს „ლექსიკონის“ გამომცემლის გაუგებრობა აქედან უნდა მომდინარეობდეს.

საყურადღებოა აგრეთვე, რომ საქართველოს სახელმწიფო ლიტერატურულ მუზეუმში დაცულია მთარგმნელი ქალის ელენე მამულაშვილ-ვასაძისადმი 1885 წელს მიწერილი წერილი, რომელზეც მწერალს ასე აქვს ხელი მოწერილი: „შენი პატივისცემელი სოსიკო ბაქრაძე“.

ამიერიდან „სოსიკო ბაქრაძე“ ლექსიკონიდან ამოღებული უნდა იქნეს როგორც ნ. ავალიშვილის ფსევდონიმი.

6. ი. რომანიძე

XIX საუკუნის 80-იანი წლების პერიოდულ გამოცემებში გვხვდება სამი ლექსი, რომლებსაც ხელს აწერს „ი. რომანიძე“ და „რომანიძე“. აღნიშნული ლექსები შეტანილი არ არის მეტ-ნაკლებად ცნობილ ავტორთა კრებულებში. ეს ლექსებია: „ანგარიშ-იანი სიყვარული“,² „ვის გულშიაც გაზაფხული არ იმყოფება... (პლექტირიდამ)“³ და „ყმაწვილის ლოცვა“.⁴

როგორც ირკვევა, დასახელებული ხელმოწერები ფსევდონიმებია და სამეცნიერო ლიტერატურაში ან გაუშიფრავია,⁵ ანდა

¹ „ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი“, ტ. 1, გვ. 42.
² ი. რომანიძე, ანგარიშ-იანი სიყვარული, „დროება“, 1878, 14 ივნისი, № 115.
³ ი. რომანიძე, ვის გულშიაც გაზაფხული არ იმყოფება... (პლექტირიდამ), „დროება“, 1878, 13 ივლისი, № 139.
⁴ რომანიძე, ყმაწვილის ლოცვა, „წყარო“, 1881, № 3-4, გვ. 3-4; მეორედ დაიბეჭდა: კრებ. „გაზაფხული. ყრმათათვის საკითხავი წიგნი“. ანთიმოზ ჯულელის რედაქციით გამოცემული. ტფ., 1881.
⁵ კ. რამიშვილი, ფ. კვაჭანტირაძე, ქართული საბავშვო ჟურნალების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია. (1881-1927), ნაწ. I, თბ., 1987, გვ. 101, № 1687.

საბოლოოდ დადგენილი არ არის და მათ შესახებ სხვადასხვა, ერთმანეთის საპირისპირო მოსაზრებებია გამოთქმული...

პირად ბიბლიოთეკაში დაცულ ნიგნებსა და პერიოდულ გამოცემებზე ი. გრიშაშვილმა გახსნა მრავალი ფსევდონიმი და იქვე მიუწერა თავისი საკუთარი ვარაუდი. უცნობი ავტორის დასადგენად იგი ყოველთვის იჩენდა საშურ სიფრთხილეს, რომ ფსევდონიმის ყალბი ამოცნობით ერთმანეთში არ არეოდა სხვადასხვა მწერლის ნაწერები.

საინტერესოა ი. გრიშაშვილის მოსაზრება ფსევდონიმ „ი. რომანიძეზე“. 1878 წელს გამოცემულ ზ. ჭიჭინაძის ნიგნზე „საჩუქარი ქართველ ყმანვილებს“ (კანზე სათაურია „ლექსთა კრება“) მე-40 გვერდზე ხაზგასმულია „ი. რომანიძე“ და მიწერილია: „*ი. ბაქრაძე ხომ არ არის? ი. გრ.*“;¹ მწერლის ბიბლიოთეკაში დაცულ 1878 წლის გაზეთ „დროებაზე“ (№ 139) მიწერილია: „*ლექსი პლექტერის - ი. რომანიძის თარგმ. - ი. ბაქრაძეა? ი. გრ.*“;² 1938 წელს გამოცემულ ი. ბაქრაძის ლექსების კრებულზე წამძღვარებულ ს. ყუბანიევიშვილის შესავალ ნერილზე, სადაც საუბარია მწერლის ფსევდონიმებზე, არშიაზე მიწერილია: „*დანარჩენებში დარწმუნებული ხარ? მაგ., „გ. ციმაკ.“, „ი. რომანიძე“...³*

აღსანიშნავია, რომ ი. გრიშაშვილი ფსევდონიმ „ი. რომანიძეს“ სამჯერ ეხება და სამივე შემთხვევაში კითხვის ქვეშ აყენებს (სათუოს ხდის) ი. ბაქრაძის ავტორობას. ი. გრიშაშვილის „ფსევდონიმების ლექსიკონში“ კი გამომცემლის მიერ აღნიშნული ფსევდონომის ავტორად ყოველგვარი შენიშვნის (კითხვის ნიშნის) გარეშე გამოცხადებულია ი. ბაქრაძე,⁴ რაც სწორი არ არის.

¹ „პოეტ-აკადემიკოს ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი“, ტ. I, გვ. 370. - ხაზგასმა აქაც და ქვემოთაც ჩვენია. - თ. მ.

² „პოეტ-აკადემიკოს ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი“, ტ. II, ნან. 1, თბ., 1982, გვ. 129.

³ *იქვე*, ტ. I, გვ. 40.

⁴ *ი. გრიშაშვილი*, ფსევდონიმების ლექსიკონი, გვ. 39.

დასახელებული ფსევდონიმით დაინტერესდა ქ. ბურჯანაძე, რომელიც წერს: „ფიქრობთ, ი. ბაქრაძესვე უნდა ეკუთვნოდეს ფსევდონიმი ი. რომანიძე. ამ ფსევდონიმით დაიბეჭდა საყმაწვილო ჟურნალ „წყაროში“ ლექსი „ყმაწვილის ლოცვა“, გაზ. „დროებაში“ „ანგარიშებიანი (ანგარიშიანი. – თ. მ.) სიყვარული“, რომლის ორი სტროფი ი. ბაქრაძის არქივში აღმოჩნდა, პოეტის მიერ ჩასწორებული“.¹

მეორე სტატიაში ქ. ბურჯანაძე იოსების ფსევდონიმებში „ი. რომანიძეს“ უკვე აღარ ასახელებს.² რატომ? შეიცვალა მოსაზრება, თუ გამორჩა? ასეთი ვითარების გამო საბოლოოდ დასადგენია, ვინ არის ი. რომანიძე.

ფსევდონიმის გაშიფრვისას ჩვენი ყურადღება მიიპყრო ერთმა გარემოებამ. ი. რომანიძის „ანგარიშიანი სიყვარულის“ წინ გაზეთში დაბეჭდილია სხვა ავტორის ლექსი, რომლის სათაურია „უანგარო სიყვარული“.³ ორივე ლექსის შინაარსის დანვრილებითმა შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ საქმე გვაქვს ერთი და იმავე ავტორის ნაწარმოებებთან.

მხატვრულობის მხრივ დასახელებული ლექსები არაფრით გამოირჩევა და იმ დროისთვის ნიშანდობლივია, მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ლიტერატურის ისტორიის თვალსაზრისით მათი შესწავლა საჭიროა.

ლექსში „უანგარო სიყვარული“ შეყვარებული ქალი მშობელს ატყობინებს, რომ მისი გული ისწრაფვის სატრფოსადმი, მის გარეშე სიცოცხლე უშინაარსოა, უხალისოა. ქალი ვერ გაერკვა, თუ როგორ მოხდა, როგორ დაეუფლა, დაიმორჩილა მისი გული ვაჟმა, სძინავს თუ ღვიძავს, სულ მასზე ფიქრობს.

ვაჟის სიყვარულის გამო ქალი მეტისმეტად გამწარებულია, გულდათუთქულია; ყველა ჰყავს დავინწყებული, მარტო ის აგო-

¹ ქ. ბურჯანაძე, დასახ. ნარკვევი, გვ. 143, სქოლ. 21, – ხაზგასმა ჩვენია, თ. მ.

² ქსე, ტ. 2, გვ. 241.

³ სოსიკო ბაქრაძე, უანგარო სიყვარული, „დროება“, 1878, 14 ივნისი, № 115.

ნდება. შეყვარებული ქალი მშობელს განუმარტავს: მართალია ჩემი სატრფო ღარიბია, მაგრამ სხვა მხრივ ყოველნაირად სრულყოფილიაო. „მე მინდა, ქმრად კაცი მყავდეს და არა ბრიყვი მდიდრის შვილი“. ქალი შებრალებას სთხოვს მშობელს, რადგან მისი ბეღია, რომ ის ვაჟი უნდა უყვარდეს.

როგორც ვხედავთ, ქალს სიყვარულში ანგარება არ ამოქმედებს, მისი სიყვარული უმნიცვლოა, უბინოა; მისი ტრფიალება მხოლოდ წმინდა გრძნობაზეა დამყარებული.

მეორე ლექსში „ანგარიშობანი სიყვარული“ აღწერილია დაბინდების სურათი, მთვარის ამოსვლა და „მყუდროებითა დამტკბარი არე“. ასეთ გარემოცვაში ქალ-ვაჟი მიაქროლებენ ცხენებს და ქალი ტკბილი ხმით შეჰლილინებს ბადრ მთვარეს. ვაჟი სატრფოს დიდხანს ადევნებდა თვალს, რათა მასში გრძნობა აღედრა, მაგრამ სატრფო იყო ტრფიალი არა ვაჟისა, არამედ ბადრი მთვარისა. ბოლოს, ვაჟმა ვედარ გაუძლო სიყვარულის ძლიერ ძალას, დაედევნა შეყვარებულს, ცხენი მოსწია თავისკენ და სატრფოს ჰკითხა: „რას ითხოვ ჩემგან, რომ მთელი გულით შემეყვარო?“ ქალმა ვაჟს თვალი გადაავლო და უპასუხა: „ჩემი სიყვარული გასურს?“ „თუ გაქვს ურიცხვი შემოსავალი, ეს ჩემი გულიც შენი იქნება!“

ლექსის მიხედვით, ქალი ყველაფერს წინასწარ ანგარიშობს, ითვალისწინებს. მას სურს, ქმარს დიდი შემოსავალი ჰქონდეს, ანუ მდიდარი იყოს. მარტო ამ შემთხვევაში შეეყვარებს ქალი ვაჟს. „ანგარიშობანი სიყვარულში“ ქალს მხოლოდ გამორჩენის მიზანი, მატერიალური სიკეთისაკენ სწრაფვა ამოქმედებს.

როგორც ვხედავთ, ლექსებში დაპირისპირებულია, ერთი მხრივ, ჭეშმარიტი, წმინდა გრძნობაზე დამყარებული სიყვარული, რომლის დროსაც ქალი გადალახავს სიღარიბის შეგრძნებას, ეკონომიურ სიდუხჭირეს და დაემორჩილება თავის ბედს, ხოლო მეორე მხრივ – მაშინდელი ცხოვრების პირობებით გამოწვეული ფუქსავატი, ფუფუნებასა და დროსტარებას მიჩვეული

ქალის სურვილი - მდიდრული ცხოვრება, შეძლებული, დიდშენ-
მოსავლიანი კაცის სიყვარული.

ვინ უნდა იყოს ამ ლექსების ავტორი?

ჩვენი მოსაზრებით, ორივე ლექსის ავტორია იოსებ ბაქრაძე,
რაზეც მეტყველებს ქვემოთ ჩამოთვლილი ცნობები:

1. ორივე ლექსი ერთი და იმავე ავტორისაა, რაზეც მეტყვე-
ლებს მათი აგებულება (ორივე 5-სტროფიანია), ენა, სტილი და
სხვ. მონაცემები.

2. „სოსიკო ბაქრაძე“ იოსებ ბაქრაძის ცნობილი ფსევდონიმია.

3. ლექსებში სიყვარულის შესახებ გადმოცემულია საპირი-
სპირო მოსაზრებები. რაიმე საგნის ან მოვლენის უფრო ნათლად
წარმოსაჩენად ი. ბაქრაძე ხშირად იყენებდა კონტრასტებს, რო-
გორც მხატვრულ ხერხს. მაგალითად, ლექსი „ბაღში“ შედგება
ორი 8-8-ტაქტიანი სტროფისგან. პირველ სტროფში გადმოცემუ-
ლია საზოგადოების შეძლებული წრიდან გამოსული ბავშვების
ბედნიერი ცხოვრება და სიხალისე, ხოლო მეორე სტროფში -
მშრომელი გლეხის ბავშვების სიდუხჭირე და დაბეჩავებული
მდგომარეობა.

პოეტიკა ასეთი ურთიერთდაპირისპირების მხატვრული ხერხით
(კონტრასტით) უფრო ნათელი გახადა ორი სამყაროს სოცი-
ალური სურათი და ა. შ.

4. ორივე ლექსი დაბეჭდილია გაზეთის ერთ ნომერში, რაც
შეიძლება გაკეთებულიყო რედაქციასთან დაახლოებული პირის
მიერ, ასეთად კი იმ დროს იოსებ ბაქრაძეა საგულვეტელი, რო-
გორც მისი ცხოვრება-მოღვაწეობიდან შეიძლება დავასკვნათ.

5. შემთხვევითი არ უნდა იყოს ისიც, რომ ლექსები გარკვე-
ული თანამიმდევრობით ერთმანეთს მისდევს - გაზეთში დაბე-
ჭდილია ჯერ „უანგარო სიყვარული“, მერე - „ანგარიშიანი სი-
ყვარული“. ამით პოეტი ყურადღებას ამახვილებს ცხოვრებაში
ახლად მოვლენილი კლასის წარმომადგენლების უზნეობასა და
მომხვეჭელობაზე.

6. ფსევდონიმი „რომანიძე“ წარმომდგარი უნდა იყოს სიტყვა *რომანიდან*, რადგან საქმე გვაქვს სიყვარულთან, ლექსებში გადმოცემულია სამიჯნურო ურთიერთობა ქალსა და ვაჟს შორის. ფსევდონიმის მსგავს შედგენას, ლექსის შინაარსიდან გამომდინარე, ი. ბაქრაძე სხვა დროსაც მიმართავდა. მაგალითად, ხელმოწერა „ი. ოქრიაშვილი“ (წარმოდგება სიტყვა „ოქროდან“) გამოყენებული აქვს ისეთ ლექსებში, რომლებშიც საუბარია მშრომელი კაცის სილატაკეზე, საზოგადოების გარკვეული ნაწილის გაჭირვებაზე, მომხვეჭელობაზე, გადაგვარებაზე და ა. შ.

7. დასასრულ, როგორც ქ. ბურჯანაძე აღნიშნავს, „ანგარიშიანი სიყვარულის“ ი. ბაქრაძის მიერ ჩასწორებული ორი სტროფი პოეტის არქივში აღმოჩნდა.

ზემოთ ჩამოთვლილი მონაცემების ერთ მთლიანობაში (კომპლექსურად) გააზრების შედეგად საბოლოოდ უნდა დავასკვნათ, რომ ხელმოწერა „ი. რომანიძე“ და, მაშასადამე, ამ ფსევდონიმით ხელმოწერილი ლექსები იოსებ ბაქრაძეს ეკუთვნის.

7. ი. ბ.-ძე

1890 წლის გაზეთ „ივერიაში“ დაიბეჭდა მანტეგაცას თხზულება „სამშობლოს ძლიერი სიყვარული ანუ ექსტაზი“, რომელიც თარგმნა და შენიშვნები დაურთო ი. ბ.-ძემ.¹

როგორც ირკვევა, აღნიშნული ხელმოწერა ეკუთვნის ი. ბაქრაძეს. საქმე ის არის, რომ ერთი თვის შემდეგ იმავე გაზეთში გამოქვეყნდა წერილი სათაურით: „დედის ძლიერი სიყვარული ანუ ექსტაზი“.² სტატიას ავტორი არ აწერია, სამაგიეროდ, აღნიშნულია მთარგმნელის ვინაობა – ი. ბაქრაძე. წყაროებით დადგენილია, რომ ორივე წერილის ავტორია ცნობილი იტალიელი მწერალი და ანთროპოლოგი პაოლო მანტეგაცა (დაიბადა 1831 წ.);

¹ „ივერია“, 1890, 25 მაისი, № 107; 26 მაისი, № 108.

² „ივერია“, 1890, 21 ივლისი, № 155; 21 ივლისი, № 156.

ხოლო თარგმანების შეჯერებით საშუალება გვეძლევა გავიგოთ პირველი წერილის („სამშობლოს ძლიერი სიყვარული“) მთარგმნელის - ი. ბაქრაძის ვინაობა.

8. ს. ბა-ძე

1882 წელს გამოცემულ წიგნში „სალამური ანუ ლექსთა კრება“ შეტანილია ლექსი „ჩვენს პოეტს აკაკის“, რომელსაც ხელს აწერს ს. ბა-ძე.¹ წიგნის საკუთარ ეგზემპლარზე ლექსის ბოლოს ავტორის კრიპტონიმთან ი. გრიშაშვილს მიუწერია: „ი. ბაქრაძე? სოსიკო. ი. გრ.“²

როგორც ჩანს, მკვლევარს ავტორობა სათუოდ მიაჩნდა, რადგან ავტორის გვარს კითხვითი ნიშნით მიუთითებდა. იგი რაიმე წყაროს არ ასახელებს. ალბათ, ხელმოწერას შიფრავს პოეტის მეორე ფსევდონიმთან („სოსიკო ბაქრაძე“) შეპირისპირების გზით. აკაკი წერეთლისადმი მიძღვნილი ეს ლექსი შეტანილი არ არის 1938 წელს გამოცემულ ი. ბაქრაძის ლექსთა კრებულში.

1987 წელს გამოქვეყნდა ი. გრიშაშვილის „ფსევდონიმების ლექსიკონი“, რომელშიც ყოველგვარი კომენტარის გარეშე ბაქრაძის გვარს მოცილებული აქვს კითხვითი ნიშანი, ე. ი. გამომცემელმა ავტორის ნების გარეშე კრიპტონიმის და, მაშასადამე, ლექსის უეჭველ ავტორად ი. ბაქრაძე ჩათვალა.³

ასეთ ვითარებაში საბოლოოდ გაურკვეველი რჩება, ვინ არის ინიციალებს ამოფარებული პიროვნება. ლექსის სიტყვიერი მასალის და პოეტის მხატვრული შემოქმედების ზოგადმა გათვალისწინებამ დაგვარწმუნა, რომ ლექსის ავტორი შეიძლება იყოს იოსებ ბაქრაძე.

¹ „სალამური ანუ ლექსთა კრება“, ტფ., 1882, გვ. 27.

² „პოეტ-აკადემიკოს ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი“, ტ. I, გვ. 333, № 5465.

³ ი. გრიშაშვილი, ფსევდონიმების ლექსიკონი, გვ. 60.

9. შენი ამხანაგი და ერდგული თედო გუნებაშვილი

1881 წლის ჟურნალ „წყაროში“ დაბეჭდილია საბავშვო მოთხრობა – „ნიგნი შკოლის შეგირდის თედოსაგან თავის ამხანაგ ვასოსთან მიწერილი“.1 მოთხრობა ხელმოწერილია ფსევდონიმით: „შენი ამხანაგი და ერდგული თედო გუნებაშვილი“.

„თედო გუნებაშვილი“ საბავშვო ჟურნალების ბიბლიოგრაფიულ მაჩვენებელში ნამდვილ სახელ-გვარად არის მიჩნეული,² ხოლო ქართული ჟურნალებისა და კრებულების ბიბლიოგრაფიული მაჩვენებლის სახელთა საძიებელში გატანილიც კი არ არის.³

ჟურნალ „წყაროში“ დაბეჭდილ მოთხრობაში ჩართულია ი. ბაქრაძის ლექსი „კუდქცინა ჩემსა ცუგოს“. თუ ეს ლექსი მანამდე არსად დაბეჭდილა, მაშინ, შესაძლებელია, ფსევდონიმი „თედო გუნებაშვილი“ იოსებს ეკუთვნოდეს და მოთხრობაც მისი იყოს.

10. თ. გ. ც.

ი. ბაქრაძის ლექსების კრებულის გამომცემელი ს. ყუბანეიშვილი ჩამოთვლის იმ ფსევდონიმებს, რომელთა დადგენა სხვადასხვა გზით შეძლო, მათ შორის დასახელებულია ინიციალები „თ. გ. ც.“, რაც, ალბათ, ასე უნდა გაიშიფროს: „თავადი გ. ციმაკურიძე“. მკვლევარი დასძენს, რომ ჩამოთვლილი ფსევდონიმებით გამოქვეყნებული ნაწერების ნაწილი აღმოჩნდა მწერლის არქივშიო, გარდა ამისა იოსების ოჯახის წევრები და მახლობლები ადასტურებენ აღნიშნული ფსევდონიმების მწერლისადმი მიკუთვნებასო. კერძოდ, „თ. გ. ც.“-ს შესახებ კი არაფერია თქმული. ამ ინიციალებით ხელმოწერილი ლექსი „ერთ საღამოს, ჩემთვის

1 „წყარო“, 1881, № 1, გვ. 3-12.
2 კ. რამიშვილი, ფ. კვაჭანტირაძე, ქართული საბავშვო ჟურნალების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია (1881-1927), ნაწ. I, თბ., 1987, გვ. 145, № 2464.
3 „ქართული ჟურნალებისა და კრებულების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია“, ნაკვ. II (1877-1892), თბ., 1941, გვ. 264, № 3776.

მარად დილამან“... პირველად გამოაქვეყნა ს. ყუბანიშვილმა,¹

ი. ბაქრაძის ფსევდონიმებში ქ. ბურჯანაძეც მიუთითებს „თ. გ. ც.“ ინიციალებს,² ხოლო „ქართულ ენციკლოპედიაში“ დაბეჭდილ მის სტატიაში კი აღნიშნული ხელმოწერა რატომღაც აღარ იხსენება.³

რა თქმა უნდა, მარტო არსებული მონაცემებით „თ. გ. ც.“ ინიციალების ბაქრაძისადმი მიკუთვნება სავსებით დამარწმუნებლად ვერ ჩაითვლება, საჭიროა სხვა დამატებითი მასალების მოძიება.

11. სოსიკო

ი. ბაქრაძის ლექსების წიგნის საკუთარი ეგზემპლარის არშიაზე გრიშაშვილს შემდეგი საყურადღებო მინაწერი გაუკეთებია: „მე მგონი, კორესპ. ქართლიდან სოსიკოს ფსევდ. ბაქრაძეს ეკუთვნის. ი. გრ.“⁴ მოყვანილ მინაწერში სადავო თითქოს არაფერია, მაგრამ ტექსტის არასწორი გააზრების გამო გაუგებრობა მაინც მოხდა.

ი. გრიშაშვილის „ფსევდონიმების ლექსიკონის“ შემდგენელს მინაწერზე დაყრდნობით ბაქრაძის ფსევდონიმად ამოუწერია: „კორესპონდენტი ქართლიდან სოსიკო“.⁵ სინამდვილეში გრიშაშვილის მინაწერი ასე უნდა გავიგოთ: „მე მგონი, კორესპ[ონდენციები] ქართლიდან სოსიკოს ფსევდ[ონიმით] ბაქრაძეს ეკუთვნის“, ე. ი. გრიშაშვილი ბაქრაძის ფსევდონიმად ასახელებს „სოსიკო“-ს და არა „კორესპონდენტი ქართლიდან სოსიკო“-ს. ამასთან, „სოსიკოს“ ფსევდონიმით ქართლიდან გამოგზავნილ

¹ ი. ბაქრაძე, დასახ. წიგნი, გვ. 64.

² ქ. ბურჯანაძე, დასახ. ნარკვევი, გვ. 143.

³ ქსე, ტ. 2, გვ. 241.

⁴ „პოეტ-აკადემიკოს ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი“, ტ. 1, გვ. 40; ხაზგასმა ჩვენია. - თ.მ.

⁵ ი. გრიშაშვილი, ფსევდონიმების ლექსიკონი, გვ. 42.

კორესპონდენციებს მკვლევარი სავარაუდოდ მიაწერს (ამ შემთხვევაში იგი მკვლევარის ხელმოწერაზეა დატანილი) ი. ბაქრაძეს და არა კატეგორიულად, ამიტომ ლექსიკონში ფსევდონიმთან ფრჩხილებში ჩასმული კითხვითი ნიშანი უნდა დასმულიყო, როგორც ეს მიღებულია სათანადო ლიტერატურაში.

ი. გრიშაშვილის ვარაუდი არ მართლდება, რადგან „სოსიკოს“ ხელმოწერით ბაქრაძის არც ერთი კორესპონდენცია ჯერჯერობით მიკვლეული არ არის. მართალია, აღნიშნული ფსევდონიმით მაშინდელ გაზეთებში გვხვდება წერილები და კორესპონდენციები, მაგრამ მათი ავტორი, როგორც ახლა ირკვევა, სხვა არის.

„სოსიკო“-ს ხელმოწერით გაზეთ „დროებაში“ დაბეჭდილია რამდენიმე კორესპონდენცია. 1877 წლის გაზეთში გამოქვეყნებული წერილის სათაურია „თფილისიდან გორის უეზდისაკენ“. მასში საუბარია კინტოების მიერ გლეხის მოტყუების შესახებ, გორში დადგმულ „ხათაბალას“ წარმოდგენაზე, ნ. გაბუნიას კარგი თამაშის შესახებ.¹

1885 წლის გაზეთში „სოსიკო“-ს ხელმოწერით გამოქვეყნებულია სამი კორესპონდენცია, რომლებშიც აღწერილია კავკასიაში მცხოვრებ ხალხთა იარაღის აყრა, მევახშე იოსებ ქავთარაძის საქმე, მწერლების უღირსი კამათი ბალებში; გორის საზოგადოებრივი ცხოვრება; გლეხთა საქმიანობა, ქურდობის მოსპობა, მოსავალი.²

1888 წლის „დროებაში“ სოფ. მუხრანიდან დაბეჭდილ კორესპონდენციაში საუბარია ჩარჩ-ვაჭრებზე, ი. მუხრან-ბატონის მარნისა და სასახლის შესახებ.³ იმავე წელს გაზეთ „ივერიაში“ „სოსიკო“-ს ხელმოწერით გამოქვეყნებულია წერილი სათაურით „გლეხური ქორწილი ქვემო ქართლში“.⁴

¹ „დროება“, 1877, 11 ნოემბერი, № 118.
² „დროება“, 1885, 7 ივლისი, № 144; 28 ივლისი, № 161; 27 აგვისტო, № 184.
³ „დროება“, 1888, 1 სექტემბერი, № 187.
⁴ „ივერია“, 1888, 23 სექტემბერი, № 199.

ზემოთ ჩამოთვლილი კორესპონდენციები, ენის, სტილის, თემატიკის, წერის მანერის და ა. შ. მიხედვით, აშკარად ჩანს, რომ ერთ პიროვნებას ეკუთვნის. გარდა ამისა, ვინც იცნობს ი. ბაქრაძის ცხოვრება-მოღვაწეობას, მისთვის აშკარაა, რომ ამ კორესპონდენციებში გადმოცემული ამბები არასოდეს შედიოდა მისი ინტერესების სფეროში. ამდენად „სოსიკოს“ ხელმოწერილ წერილებზე უნდა გამოვრიცხოთ ი. ბაქრაძის ავტორობა.

როგორც გამოვარკვეით, ქართლიდან (კერძოდ, გორის მაზრიდან) კორესპონდენციების გამომგზავნი „სოსიკო“ არის ბაქრაძის თანამედროვე ცნობილი გლეხი პოეტი იოსებ დავითაშვილი. იგი აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ ჟურნალ-გაზეთებში სხვადასხვა ინიციალებითა და ფსევდონიმებით.

12. იო და ი. მ.

1889 წლის ჟურნალ „თეატრში“ დაბეჭდილია ორიგინალური და ნათარგმნი ლექსები, რომლებსაც ხელს აწერს „იო“ და „ი.ო.“. ქართულ ლიტერატურისმცოდნეობაში ბოლო დრომდე კამათი მიმდინარეობდა, თუ ვის ეკუთვნოდა აღნიშნული ხელმოწერები.

ქართული ჟურნალებისა და კრებულების ანალიტიკურ ბიბლიოგრაფიულ მაჩვენებელში ფსევდონიმი „იო“ მიკუთვნებული აქვს იოსებ ბაქრაძეს.¹ ამ ნაშრომზე დაყრდნობით, ბაქრაძის ლექსების წიგნის საკუთარ ეგზემპლარზე ი. გრიშაშვილს მიუწერია: „1889 წ. „ივერიაში“ („თეატრში“ – თ. მ.) ბევრი ლექსია იო-ს ფსევდ. იო (იოსებ ბაქრაძე).“² გ. გაჩეჩილაძემაც „იო“ ი. ბა-

¹ „ქართული ჟურნალებისა და კრებულების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია“, ნაკვ. II, გვ. 392.

² „პოეტ-აკადემიკოს ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი“, ტ. I, გვ. 42.

ქრაძის ფსევდონიმად ჩათვალა.¹ ასევე ფიქრობენ შ. რევიშვილი² და ვ. კავთიაშვილიც.³

სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებობდა განსხვავებული მოსაზრება. ს. ყუბანიშვილი, რომელიც უშუალოდ მუშაობდა პოეტის არქივზე და პირველწყაროებში იკვლევდა ი. ბაქრაძის ფსევდონიმებს, პოეტის ლექსთა კრებულის წინასიტყვაობაში წერდა: „... მხოლოდ შემდეგი ფსევდონიმებით ნაწერი ლექსების დადგენა შეეძლებოდა: ი. ელაქაძე (ი. ელაქიძე – თ.მ.), ი. ოქრიაშვილი, გ. თენაძე, გ. ციმაკურიძე და გ.-ც-სი., ამ ფსევდონიმებით ნაწერი ლექსების ავტოგრაფების ნაწილი აღმოჩნდა იოსების არქივში“.⁴ მკვლევარმა, სავსებით მართებულად, „იო“-ს ხელმოწერით უურნალ „თეატრში“ გამოქვეყნებული ლექსები პოეტის წიგნში არ შეიტანა. უფრო მოგვიანებით, როცა ქ. ბურჯანაძემ საფუძვლიანად შეისწავლა ი. ბაქრაძის ლიტერატურული მემკვიდრეობა, პოეტის ფსევდონიმთა შორის არც მან დაასახელა ფსევდონიმი „იო“.⁵

ნ. მარის მონაფე ვუკ. ბერიძე, მასწავლებლისადმი მიძღვნილ სტატიაში ამბობს, რომ 1889 წლის გაზეთ „თეატრში“ „იო“-ს ფსევდონიმით იგი ბეჭდავდა ლექსებს (უმთავრესად ბაირონისა და ჰაინეს ლექსების თარგმანებს).⁶ მწერალი ნ. აგიაშვილიც სხვა მკვლევართა შრომებზე დაყრდნობით განსახილველ ფსევდონიმს

¹ გ. გაჩეჩილაძე, ინგლისური ლიტერატურის ქართულ ენაზე თარგმნის საკითხები, „ლიტერატურული გაზეთი“, 1956, 20 იანვარი, № 3; მისივე, მხატვრული თარგმანის თეორიის შესავალი, თბ., 1966.

² შ. რევიშვილი, ქართულ-გერმანული ლიტერატურული ურთიერთობიდან. თბ., 1969, გვ. 210.

³ ვ. კავთიაშვილი, ეტიუდები გერმანულ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობიდან. თბ., 1991, გვ. 115.

⁴ ი. ბაქრაძე, დასახ. წიგნი, წინასიტყვე.

⁵ ქ. ბურჯანაძე, დასახ. წერილი, გვ. 143; ქსე, ტ. 2, გვ. 341.

⁶ „მნათობი“, 1964, № 1.

6. მარის ფსევდონიმად თვლის.¹

როგორც ჩანს, შემდეგში ი. გრიშაშვილი განსაკუთრებით დაინტერესებულა „იო“-ს ვინაობით და ცნობების შეგროვება დაუწყია მასზე. ნ. მარის შესახებ შეკრებილ მასალებში ი. გრიშაშვილს ჩაუნიშნავს: „შალვა დადიანმა მითხრა, რომ ნიკო მარი ფსევდონიმით „იო“ ლექსებს წერდა ჟურნალ „თეატრში“ 1889. მართალია. ი. გრიშაშვილი“.²

ფსევდონიმებზე დაწერილ სპეციალურ გამოკვლევაში გრიშაშვილი წერს: „ნიკო მარმა პირველად ლექსით დაიწყო მოღვაწეობა. მისი ფსევდონიმი იყო იო“.³ იმავე გამოკვლევაში მეორე ადგილას აღნიშნავს: „ასევე შეცდომით „იო“ იოსებ ბაქრაძის ფსევდონიმად არის გამოცხადებული“.⁴ როგორც ვხედავთ, ი. გრიშაშვილმა საბოლოოდ გაარკვია, რომ „იო“ ნიკო მარის ფსევდონიმი იყო.

მისი გარდაცვალების შემდეგ გამოსულ „ფსევდონიმების ლექსიკონში“ კი გამომცემელი ავტორად ასახელებს ორივეს – როგორც ი. ბაქრაძეს, ისე ნ. მარს, რაც აშკარა შეცდომაა.⁵

ბოლო წლებში ნ. გრიგორაშვილმა გამოაქვეყნა ზ. ჭიჭინაძისადმი მიწერილი ნ. მარის წერილები, რამაც საბოლოოდ ნათელი მოჰფინა დიდი ხნის სადავო საკითხს.⁶ ყოველივე ზემოთქმულის გამო „იო“-სთან მიწერილი იოსებ ბაქრაძის გვარი დასახელებული ლექსიკონიდან ამოღებული უნდა იქნეს.

¹ ნ. აგიაშვილი, პირად-პირადი, თბ., 1986, გვ. 7-8.

² ი. გრიშაშვილი, თხზ., ტ. IV, თბ., 1985, გვ. 365; ნ. გრიგორაშვილი, ნიკო მარის წერილები ზაქარია ჭიჭინაძეს, „მაცნე“, ელს, 1988, № 2, გვ. 132.

³ ი. გრიშაშვილი, ფსევდონიმებისა და კრიპტოგრამების (კრიპტონიმების - თ. მ.) ამოხსნისათვის, „მნათობი“, 1969, №5, გვ. 122.

⁴ იქვე, გვ. 124. ხაზგასმა ჩვენი. - თ. მ.

⁵ ი. გრიშაშვილი, ფსევდონიმების ლექსიკონი, გვ. 38

⁶ ნ. გრიგორაშვილი, დასახ. წერილი.

აღნიშნული ინიციალებით გაზეთ „ივერიაში“ გამოქვეყნდა მოთხრობა „ქლისტე აღზდგა, დედა! (სააღდგომო სურათი)“¹. ამ ინიციალებს გაზეთის ბიბლიოგრაფიული აღმწერლები აკუთვნებენ ი. ბაქრაძეს.² ალბათ, გულისხმობენ, ინიციალები არის მწერლის ცნობილი ფსევდონიმის „ი. ოქრიაშვილის“ დასაწყისი ასოები: ი(იოსებ) – ო(ოქრიაშვილი). სხვა რაიმე მინიშნება ამის შესახებ არ არსებობს. მარტო ამაზე დაყრდნობა კი საეჭვოა, რადგან არა გვაქვს ცნობა, რომ მწერალს თავისი კალამი ყმანვითათვის განკუთვნილ პროზაშიც გამოეცადოს.

სამაგიეროდ, მოცემულ პერიოდში ი. ო.-ს ხელმოწერით გამოქვეყნებული აქვს რელიგიური ხასიათის საბავშვო მოთხრობა „მფარველი ანგელოზი“³ ცნობილ პედაგოგს იოსებ ოცხელს.⁴ ამიტომ გამორიცხული არ არის სავარაუდო ავტორად ისიც ვიგულისხმოთ.

საბოლოოდ „ი-ო“-ს ვინაობას დამატებითი ცნობების მოპოვება დაადგენს.

14. ელბაძიძე

ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკაში დაცულია ლ. არდაზიანის „მოთხრობების“ წიგნი,⁵ რომელსაც დართული აქვს პ. კეშელავას მიერ შედგენილი მწერლის ნაწერების „ბიბლიოგრაფია“. წიგნის 236-ე გვერდზე გრიშაშვილს ხაზი გაუსვამს გვარისათვის „ელბა-

¹ „ივერია“, 1898, 12 აპრილი, №77.

² „ქართული გაზეთების ანალიტიკური ბიბლიოგრაფია“, ტ. V, ნაკვ. I, თბ., 1967, გვ. 474, № 5974.

³ წგ-ში: „მფარველი ანგელოზი“. ყრმათათვის საკითხავი. ქუთაისი, 1895.

⁴ ი. ვიორგაძე, ქართული საბავშვო წიგნი (1823-1920), თბ., 1979, გვ. 25, № 109.

⁵ ლ. არდაზიანი, მოთხრობები, თბ., 1936.

ქიძე“ და მიუწერია: „იხ. ს. მგალობლიშვილის (?) მოგონებებში, მგონი ი. ბაქრაძის ფსევდ.“¹ ხაზგასმული სიტყვა იმაზე მიუთითებს, რომ გრიშაშვილი, როცა გაეცნო „ბიბლიოგრაფიას“, გაახსენდა ბაქრაძის ანალოგიური ხელმოწერა („ი. ელაქიძე“) და გადასამონმებლად ჩაუნიშნავს, რაც გაურკვეველი მიზეზის გამო აღარ შეუსრულებია, თორემ სხვა მხრივ „ელაქიძის“ ვინაობას არაფერი აქვს საერთო ფსევდონიმ „ი. ელაქიძესთან“. პ. კეშელავას „ბიბლიოგრაფიაში“ გარკვევით წერია: „აღუქსი ელაქიძე – „ორიოდე სიტყვა შესახებ თერგდალეულის სტატიისა“. იხ. 1863 წ. „ცისკარი“, ივნისის ნომერი. არდაზიანის პოზიციებს იცავს. წერილის სტილი ძალიან გავს არდაზიანის ნაწერების სტილს“.²

რა თქმა უნდა, გრიშაშვილს რომ გადაემონმებინა მის მიერ ზეპირად მითითებული წყარო (ს. მგალობლიშვილის „მოგონებები“), თვითონვე უარყოფდა სათუო ავტორობას. ი. გრიშაშვილის სამუშაო (შესამონმებელი) ჩანაწერი კი მის „ფსევდონიმების ლექსიკონში“ გამომცემლის მიერ შეტანილია როგორც სათუო ფსევდონიმი: „მგონი ი. ბაქრაძის ფსევდონიმი“,³ რაც სწორი არ არის. ამიტომ, როგორც გაუგებრობის შედეგი, ხელმოწერა „ელაქიძე“ ამოღებული უნდა იქნეს „ლექსიკონიდან“.

იოსებ ბაქრაძის ნაწერების შესწავლის შედეგად საბოლოოდ უნდა დავასკვნათ, რომ მწერლის ფსევდონიმური ხელმოწერები იყოფა სამ ჯგუფად. პირველ ჯგუფში შედის პოეტის უტყუარი ხელმოწერები: ი. ელაქიძე, სოსიკო ოქრიაშვილი, გ. თენაძე, გ. ციმაკურიძე, სოსიკო ბაქრაძე, რომანიძე, ი. რომანიძე, ი. ბ. –

¹ „პოეტ-აკადემიკოს ი. გრიშაშვილის ბიბლიოთეკა-მუზეუმის კატალოგი“, ტ. I, გვ. 23. – ხაზგასმა ჩვენია. – თ.მ.

² ლ. არდაზიანი, მოთხრობები, თბ., გვ. 236.

³ ი. გრიშაშვილი, ფსევდონიმების ლექსიკონი, გვ. 29.

ძე; მეორე ჯგუფში შედის სათუო ხელმონერები, ანუ ისეთი ხელმონერები, რომელთა ავტორობის საკითხი საბოლოოდ არ არის გადწყვეტილი და დამატებით შესწავლას თხოულობენ შენი ამხანაგი და ერდგული თედო გუნებაშვილი, თ. გ. ც., ს. ბა-ძე; მესამე ჯგუფში შედის ის ხელმონერები, რომლებიც საბოლოოდ დადგენილია, რომ ისინი არ ეკუთვნის მწერალს: სო-სიკო, იო, ი-ო, ელბაქიძე.

**ჩვენი
პუბლიკაცია**

ვინც წარსულს ვერ აფასებს, მას მომავალი ზურგს აქცევს.

„დროებიდან“

გრიგოლ ორბელიანის ორი ბარათი დიმიტრი ყიფიანისადმი

გრიგოლ ორბელიანსა და დიმიტრი ყიფიანს ხანგრძლივი ურთიერთობა აკავშირებდათ: ორივე მონაწილეობდა 1832 წლის შეთქმულებაში, გრიგოლი იყო დამფუძნებელი წევრი დ. ყიფიანის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით დაარსებული „ტფილისის კერძო ბიბლიოთეკისა“ (1842-1848), დიმიტრი იყო წევრი კავკასიის მეფისნაცვლის საბჭოსი, რომელსაც გრ. ორბელიანი თავმჯდომარეობდა... მართალია, 1864 წელს გრ. ორბელიანი კატეგორიულად წინააღმდეგა აზნაურ დიმიტრი ყიფიანის არჩევას თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის წინამძღოლად („მარშლად“), მაგრამ შემდეგ მათი მეგობრული ურთიერთობა აღდგა (სხვათა შორის, დ. ყიფიანის ინიციატივით), ხოლო 1879 წელს დ. ყიფიანი სწორედ გრიგოლის წინადადებით აირჩიეს „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ თავმჯდომარედ.

გრ. ორბელიანისა და დ. ყიფიანის ბიოგრაფიის, მსოფლმხედველობის, ცხოვრების წესის, საზოგადოებრივი თუ კერძო ინტერესების წარმოსადგენად საინტერესო ცნობებს იძლევა მათი მიმოწერა, რომელიც დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (დ. ყიფიანის არქ., საქ. №№774-776, 1564-1567, ფ.11; გრ. ორბელიანის არქ., საქ. №№495, 687, 688, ფ.5; აქედან დ. ყიფიანის ორი ბარათი გრიგოლისადმი გამოქვეყნებულია ჩვენს მიერ. იხ. დიმიტრი ყიფიანის რამდენიმე პირადი წერილი, „კლდეკარი“, 1993, №1, გვ.220-230).

აქ წარმოდგენილი გრ. ორბელიანის ბარათები, ვფიქრობთ, საინტერესო ფურცელია ჩვენი ორი მოღვაწის ურთიერთობისა. როცა ეს ბარათები იწერებოდა, დ. ყიფიანი პეტერბურგში იმყოფ-

ფებოდა და მონანილეობდა რუსეთის უმაღლეს სახელისუფლებო
 წრეებში ეკატერინე ალექსანდრე ჭავჭავაძის ას. დადიანის სა-
 ქმის განხილვაში. საქმე ისაა, რომ დიმიტრი ყიფიანი 1859-1867
 წლებში იყო სამეგრელოს დედოფლის ქონებისა და სამთავრობო
 ტახტის მცირეწლოვანი მემკვიდრის - ნიკო დადიანის მეურვე
 („აპეკუნი“). იმპერატორი ალექსანდრე II ამზადებდა საჭირო ნი-
 ადაგს სამეგრელოს სამთავროს გასაუქმებლად და კავკასიის
 ადგილობრივ მმართველობას ამ მიზნის განხორციელებაში დიდი
 იმედი ჰქონდა მაღალი სამსახურებრივი ხარისხის მქონე სახე-
 ლმწიფო მოხელის - დიმიტრი ყიფიანისა. მაგრამ საქმე საქმეზე
 რომ მიდგა, მეურვემ მტკიცედ დაიცვა ეკატერინე დადიანის
 ინტერესები, რის გამოც 1862 წელს დიმიტრი დაითხოვეს კიდეც
 სახელმწიფო სამსახურიდან...

რაც შეეხება წინამდებარე ბარათებს, ისინი საინტერესოა
 იმდენად, რამდენადაც, ჯერ ერთი, მათი ავტორი გრიგოლ
 ორბელიანია, ადრესატი კი - დიმიტრი ყიფიანი. ამასთანავე, აქ
 ასახულია 1860-იანი წლების დასაწყისის საქართველოს საზოგა-
 დოებრივი და ადმინისტრაციული ცხოვრების ზოგიერთი საყუ-
 რადღებო მომენტი.

I

მონყალეო ხელმწიფევე,
 დიმიტრი ივანეს ძეო!

დანაშაული მაქუს და მომიტყვეთ, რომ აქამომდის ვერ მოგა-
 რთვი პასუხი პირველის თქუენის წერილისაც, რომ ეხლა მივიღე
 მეორეცა და დავჰშთი ასე პირშავად წინაშე თქუენსა. რა ვჰქნა,
 ვერ გავნემენცდი: ჰაი დღეს, ჰაი ხვალ და დღეები კი მირბიან...

საბრალო ივანე ბაგრატიონის ისე უდროოდ და ისე ფუჭად
 დამინებისათვის რა გითხრათ? გული ჩამწყდა, რა შევიტყვე სი-
 კუდილი მისი. მიყუარდა ძმასავით, შვილსავით და თავის დრო-
 ზედ ბრწყინვით გამოჩნდებოდაცა მხნეობით, გონებით, გულით,

ჰსნავლით. ჩუენსა მხედრობასა მოაკლდა ჩინებული ღენერალი მაგრამ რა გაეწყობა წყეულს ბედსა, რომელიც ესრეთ მოულა- ლავად ჰსდევნის ბაგრატიონთა!..

აქაური ამბები: დიდი მშვიდობიანობა არის კახეთში და მთლად დაღესტანში, მხოლოდ ჩაჩანში კი ბენოის სოფლისანი, ტყეებში განზნეულნი, ავაზაკობენ აქა-იქ...

ჩემი რძალი ვარინკა დაბრუნდა ბერლინიდამ სრულიად მო- რჩენილის თვალებითა.

დიდად გამოჩენილი ქორნილი აქუს კიკო ჩოლოყაევსა, რომე- ლიცა დაინიშნა ვახვახოვის ქალზე, მეტად ლამაზზე.

ჩუენი ოპერა ვერ არის კარგად: ნახდინეს უცხვირპირო პე- ვიცებმა.

ჯერ ნამესტნიკს არ დაუწყვია ხუთშაბათობა და ვატარებთ დროსა აქა-იქ ბაღებში, სადაც დაგუმზერის ბრწყინვალე, ფირუ- ზისფერი ცა. მშუენიერებაა! ალექსანდრე ონიკოვიც ამ დროს წამოვიდა და ისე როგორღაც უეცრად, რომ ვერცკი ვნახე.

დღეს-ხვალ მოველით სპარსეთის ელჩსა, პეტერბურღში მომა- ვალსა.

ტელეგრაფი გაგვიკეთდა ფოთამდის და ამ დღით ველაპარა- კებით ქუთაისსა. სწორედ ამ მინუტში მოგვივიდა სამწუხარო ამბავი: სანყალი ელენა, ყაფლანის ქალი, რომელიც გათხოვდა წლეულს, გარდაიცვალა ქუთაისს მშობიარობაზედ. – ოჰ, რა შე- მანუხა ამ წყეულმა ამბავმა. ყმანვილი ქალი, მშუენიერებით სა- ვსე, განჰქრა უდროოდ.

ილიკო ჩოლაყაშვილი და მისი ცოლი ელენა მოვიდნენ მშვი- დობიანად; ეგრეთუე მოვიდნენ ოღლაბუიო და მისი ცოლი ტასო.

ჩემს მწყალობელს, თვალის ჩინს, ეკატერინას უმდაბლესად ხელს კოცნას მოვახსენებ. მის შვილებს დავჰკოცნი.

ამჟამად ეს იკმარეთ და ღმერთმან მაღირსოს თქუენი აქ ხი- ლუა მშვიდობიანად და მალე.

31 ოკდომ[ბერი], 1860

თბილისი

ბარათი დაცულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (დ. ყიფიანის არქ., საქ. №1564, ფ.3). იბეჭდება კუ-პიურებით.

ბარათში ნახსენები პირები არიან:

1. „საბრალო ივანე ბაგრატიონი“ – ივანე რომანის (რევაზის) ძე ბაგრატიონი (1823-1860) – პოლკოვნიკი (და არა „ლენერალი“, როგორც გრ. ორბელიანი წერს), კავკასიის ომების მონაწილე. 1860 წ. 7 ივნისს ყაჩაღებმა მოკლეს (ოფიციალური ვერსიით – გაძარცვის მიზნით. ამ ტრაგიკულ ფაქტთან დაკავშირებულ გარემოებებზე იხ. დიმიტრი ყიფიანის რამდენიმე პირადი წერილი, „კლდეკარი“, 1993, № 1, გვ. 222-223, 227-228).

ივანე ბაგრატიონსა და მასთან შეხვედრებზე, სხვათა შორის, თავის ცნობილ „კავკასიაში“ (თბ., 1970, გვ. 106-107, 151-158, 173-175) დიდი სიმპათიითა და სითბოთი წერს ალ. დიუმა-მამა, რომელიც ი. ბაგრატიონს უწოდებს „ქართველი თავადიშვილის ქეშმარიტ ტიპს, მამაცს, ქველს, გულუხვს, სტუმართმოყვარეს, პოეტური სულისა და წარმოსადეგი გარეგნობის კაცს“ (გვ. 174).

2. „ჩემი რძალი ვარინკა“ – ბარბარე (ვარინკა) ილია ბატონიშვილის (1790-1854) ას. გრუზინსკაია-ორბელიანი (გარდ. 1884), გრ. ორბელიანის ძმის, ილიას (1818-1853) ცოლი, საინტერესო ბიოგრაფიის მანდილოსანი (შამილთან ტყვედ ნამყოფი 1854-1855 წწ.; უფრო ადრე, კერძოდ, 1842 წელს, შამილს დატყვევებული ჰყავდა თვითონ ილია ორბელიანიც); „ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების“ დამფუძნებელი წევრი.

3. კიკო ჩოლოყავეი – ნიკოლოზ (კიკო) თადიას ძე ჩოლაყაშვილი (გარდ. 1903). მისი ნიშნობა „ვახვახოვის ქალზე, მეტად ლამაზზე“ და შემდეგ ოჯახური ცხოვრება ვერ გამოდგა ილბლიანი. კერძოდ, კიკო

ჩოლაყაშვილი უსაფუძვლო ეჭვიანობის ნიადაგზე ხშირად სცემდა ცოლს. ამან კი საზოგადოებაში ფართო რეზონანსი გამოიწვია და, საბოლოოდ, ხანგრძლივი და ხმაურიანი სასამართლო პროცესით დასრულდა (თბილისის საოლქო სასამართლომ კიკო ჩოლაყაშვილს ცოლის ცემისთვის ნოდებრივი და ქონებრივი ღირსების ჩამორთმევა და ციმბირში გადასახლება მიუსაჯა. ამ საკითხის გარშემო იხ. „დროება“, 1874, № 454; 1875, №39, 72). შემდგომში დამნაშავეს, ჩანს, საფუძვლიანად მოუწინაიებია ცოდვა და არაერთი კეთილი საქმისთვის იგი საზოგადოებამ და ეკლესიამ საგანგებო პატივით დაკრძალა მისსავე მამულში, სოფ. ყარაბულახს (იხ. „ივერია“, 1903, №100).

4. „ნამესტნიკი“ – კავკასიის მეფისნაცვალი (1856-1862), გენერალ-ფელდმარშალი ალექსანდრე ივანეს ძე ბარიატინსკი (1815-1879).

5. *ალექსანდრე ონიკოვი (ონიკაშვილი)* (გარდ. 1885) – თავის დროზე ცნობილი მწიგნობრისა და კალიგრაფის, ნიკოლოზ ონიკაშვილის შვილი, 1832 წლის შეთქმულების მონაწილე, „ტფილისის კერძო ბიბლიოთეკის“ (1842-1848) დამფუძნებელი წერი, ჰქონდა უძვირფასესი ბიბლიოთეკა, რომელიც მისი სიკვდილის შემდეგ განიავდა.

6. „ელენა, ყაფლანის ქალი“ – გრიგოლ ორბელიანის ახლო ნათესავისა და მეგობრის, ყაფლან ასლანის ძე ორბელიანის (გარდ. 1878) შვილი, რომელიც, ამავე ბარათის მიხედვით, 1860 წლის ოქტომბერში გარდაცვლილა.

7. *ილიკო ჩოლაყაშვილი* – ეს უნდა იყოს გენერალ-მაიორი ილია ჩოლაყაშვილი, რომელიც 1877 წელს დაიღუპა რუსეთ-ოსმალეთის ომში და რომლის სულის მოსახსენებელი პანაშვილი თვით იმპერატორმა ალექსანდრე II-მ გადაახდევინა ცარსკოე-სელოს „სასახლის ეკლესიაში“ (პანაშვიდს იმპერატორიც ადესწრო თავისი უავგუსტოესი ოჯახითა და ამალით. იხ. „დროება“, 1877, №62).

8. „ოღლაბუიო და მისი ცოლი ტასო“:

ივანე დიმიტრის ძე ოკლობუიო (1818-1880) – გენერალ-ლეიტენანტი, კავკასიის ომების მონაწილე. დაკრძალულია ქაშვეთის ეკლესიის გალავანში.

ანასტასია (ტასო) კონსტანტინე ორბელიანის ას. ოკლობუიო (1830-1884) – კულტურული ინტერესების მქონე მანდილოსანი. მონაწილეობდა გ. ერისთავის „გაყრის“ 1840 წ. 2(14) იანვრის ისტორიულ წარმოდგენაში (როგორც ცნობილია, ამ წარმოდგენით ჩაეყარა საფუძველი

პროფესიულ ქართულ თეატრს). დაკრძალულია ქაშვეთის ეკლესიის
ლავანში.

9. *ეკატერინა* - ეკატერინე ალექსანდრე ჭავჭავაძის ასული დადიანი (1816-1882). სამეგრელოს უკანასკნელი დედოფალი. 1857 წელს „მინვიეს“ პეტერბურგში, საიდანაც სამშობლოში მხოლოდ 1868 წელს, - სამეგრელოს სამთავროს გაუქმების შემდეგ, - მოახერხა დაბრუნება. დაკრძალულია მარტვილის ტაძარში.

10. *„მის შვილებს დავჰოცნი“* - იგულისხმება ეკატერინე ჭავჭავაძისა და დავით დადიანის (1813-1853) შვილები:

ნიკო დადიანი (მინგრელსკი) (1847-1903) - სამეგრელოს უკანასკნელი მთავარი, რუსეთის არმიის გენერალ-მაიორი.

სალომე დადიანი (1848-1913) - ცოლი ნაპოლეონ ბონაპარტის დის შვილშვილის, პრინც აშილ მიურატისა (1847-1895).

ანდრია დადიანი (1850-1910) - რუსეთის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი, თავის დროზე ცნობილი მოჭადრაკე და ჭადრაკის მეცენატი. იურიდიული განათლება ჰქონდა მიღებული ჰაიდელბერგის უნივერსიტეტში.

თამარ დადიანი (მცირეწლოვანი გარდაიცვალა პეტერბურგში).

II

მონყალეო ხელმწიფევ,

დიმიტრი ივანიჩ!

თქუენი ორი წერილი მებოძა და მრცხვენის, რომ აქამომდის ვერ გიპასუხეთ. რა ვჰქნა? ჭეშმარიტად ვერ მოვიცალე. მაინც გულითადს მადლობას მოგახსენებ ყოვლისა მისთვის, რაიცა მოგენერთ ჩემდა ჩემისვე თხოვნით და რომლითაცა მომეცა სრულიადი ცნობა ჩემის შემანუხებელის საქმისა.

ახალი აქაური ამბავი ეს გახლავსთ, რომ მთავარმართებელი, მომავალი აქეთკენ, შეიქმნა დიდად ავადმყოფი ვილნოში, ასე რომ, ისევ ისეა თურმე მდებარედ, როგორც უწინ იყო აქა. ამ ამბავმა დიდად შეგვანუხა: მრავალნი მძიმე საქმენი მოელოდნენ აქამომდის მისსა დაბრუნებასა და ახლა ვართ ასე ორს წყალს შუა. გავგზავნე კურიერი ჩერქასკში, რომ იქიდამ ტელეგრაფით

მოჰკითხოს მდგომარეობა მთავარმართებლისა და არ იქნა, ღარ მოგვივიდა პასუხი.

დავით ჭავჭავაძე ჩამოვიდა ავათმყოფი რევმატიზმით და ახლა კი ამიროვის შემწეობით უკეთ შეიქმნა. კნეინა ანნეტაც აქ არის.

მოკუდა შიოვეი და დარჩა 12 ათასი თუმანი.

მოკუდა არშაკუნი და დარჩა დიდათ მრავალი ქონება, რომელსაც გაიყოფენ მისი ცოლი და გლახა გლახის ჩარჩის ცოლი, და არშაკუნისა.

არის სიკუდილზე მიწურვილი სოლომონ ყორღანოვი, ეგრეთუ დიდად ფულიანი. ეს შემოდგომა სულ მილიონერებზე აქვს მოცლილი.

გუშინ სტარია ფადევემა მითხრა, რომ მითომ მთავარმართებელსა გამოეთხოვოს ხელმწიფისაგან ორი მილიონი ჩუენის მელკოპომეშჩიკებისათვის და ჯერ კი სწორედ არ ვიცი.

ეკატერინა აღარ მოდის აქა, რადგანაც დაუგვიანდა და დაზამთრდაცა.

დანაშაული მაქუს, რომ ვერ მოგართვი ჩემი ჰაზრი ჩუენს ბატონ-ყმობაზედ; რა ვჰქნა, დრო კი არა მაქუს, რომ გულმოსვენებით, გონებაშიპყრობით შეუდგე ამ დიდად ძნელსა საქმესა. მაინც კი ვეცდები, რომ მალე მოგართო პასუხი თქუენის კითხვებისა.

იმედი მაქუს, რომ გულდაჯერებული ბრძანდებით ჩემს მარადის ჭემმარიტს პატივისცემაზედ. ნუ დამივიწყებთ.

თქუენი უმორჩილესი მოსამსახურე
გრიგოლ ორბელიანი

[P.S.] დღეს, ესე იგი 23 ნოემბერს, მომივიდა დეპეშა მთავარმართებლისა ვილნოდამ 6-ის ნოემბ[რისა]: „Немного поправивший, думаю дней чрез двенадцать выезжать. До свидания любезнейший Князь“

მაშასადამე, უნდა მოველოდეთ საშობაოდ ან უფრო ადრე, თუ არა გამოუჩნდა რა კიდევ დამაბრკოლებელი.

ბარათი თბილისიდან გაგზავნილია 1862 წ. 23 ნოემბერს დატულია კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტში (დ. ყიფიანის არქ., საქ. №1565, ფ.2). იბეჭდება სრულად.

ბარათში ნახსენები პირები არიან:

1. *მთავარმართებელი* - კავკასიის მეფისნაცვალ ალექსანდრე ბარინსკი (1815-1879), რომელიც 1861 წ. აპრილში, - მიძიმედ დასნეულებული, - გაემგზავრა პეტერბურგში და ველარც მოახერხა კავკასიაში დაბრუნება. 1862 წ. დეკემბერში იგი ნებაყოფლობით გადადგა მეფისნაცვლის თანამდებობიდან.

2. *დავით ჭავჭავაძე* (1818-1884) - რუსეთის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი და იმპერატორის ფლიგელ-ადიუტანტი. ალექსანდრე ჭავჭავაძის შვილი.

3. *„ენინა ანნეტა“* - დავით ჭავჭავაძის ცოლი, ანა ილია ბატონიშვილის (1790-1854) ასული გრუზინსკაია-ჭავჭავაძე (1828-1905). შამილთან ტყვედ ნამყოფი 1854-1855 წწ.

4. *სოლომონ არტემის ძე ამიროვი* - თავის დროზე ცნობილი თბილისელი ექიმი (მის ლიტერატურულ ინტერესებზე საინტერესო ცნობაა ნიკოლოზ ყიფიანის თხზულებაში - დიმიტრი ყიფიანის ცხოვრება, „მოამბე“, 1894, №4, გვ.88).

5. *შოივეი, არშაკუნი, ყორღანოვი* - მდიდარი თბილისელი ვაჭრები.

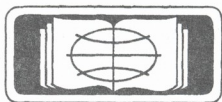
6. *„სტარია ფადევი“* - ეს უნდა იყოს იმჟამად კავკასიის მეფისნაცვლის საბჭოს წევრი, საიდუმლო მრჩეველი („ტაინი სოვეტნიკ“) ანდრეი მიხეილის ძე ფადევი.

7. *ეკატერინა* - ვინაობა ვერ გამოვარკვეით (ყოველ შემთხვევაში, ეს არ უნდა იყოს ეკატერინე ჭავჭავაძე, რომლის სახელი ხშირად გვხვდება დ. ყიფიანისა და გრ. ორბელიანის მიმონერაში. საქმე ისაა, რომ იმ დროს, როცა წინამდებარე ბარათი ინერებოდა, ეკატერინე ჭავჭავაძე საზღვარგარეთ იმყოფებოდა, გაცხოველებული მიმონერა ჰქონდა პეტერბურგში მყოფ დ. ყიფიანთან და სამეგრელოს დედოფლის თბილისში ჩამოსვლა-ჩამოუსვლელობის მიზეზი გრიგოლზე უკეთ სწორედ დიმიტრის ეცოდინებოდა).

დასასრულ, ორიოდ სიტყვა გრ. ორბელიანის ფრაზაზე - „ვერ

მოგართვი ჩემი ჰაზრი ჩუენს ბატონ-ყმობაზედ“... დიმიტრი ყიფიანმა, რომელსაც 1860-იანი წლების დასაწყისში დავალებული ჰქონდა საგლეხო რეფორმის პროექტის მომზადება, შეადგინა სპეციალური კითხვარი და დაუგზავნა თავადაზნაურობის წარმომადგენლებს, მათ შორის გრიგოლ ორბელიანს. ამ კითხვარის მეშვეობით დ. ყიფიანს სურდა ცალკეულ გავლენიან პირთა აზრის გაგება მომავალი რეფორმის ხასიათსა და მიზანდასახულობაზე. გრ. ორბელიანის ბარათში სწორედ ამ თემაზეა საუბარი.

პუბლიკაცია მოამზადა თამაზ ჯოლოგუამ

მსოფლიოს
მერიდი-
ანეზზე

აზრთა საუნჯე არის გამძლე, ვითარცა ზოდი.

იბნ ჰაზმი

განჯის განძი

ასე უწოდებდნენ შუა საუკუნეებში უდიდეს აღმოსავლელ პოეტს ნიზამის, რომელიც 860 წლის წინათ დაიბადა და მთელი ცხოვრება გაატარა აზერბაიჯანის უძველეს ქალაქ განჯაში.¹

მისი სრული სახელია ილიას იბნ იუსუფ აბუ მუჰამად ნიზამი განჯავი ანუ ილიასი ძე იოსებისა მამა მუჰამადისა ნიზამი განჯელი, მაგრამ ლიტერატურის ისტორია იცნობს მას როგორც ნიზამი განჯელს. ნიზამი (სპარსული გამოთქმით – ნეზამი) ნაწარმოებია არაბული სიტყვიდან „ნაზმ“ („პოეზია“) და ნიშნავს „პოეზიის მცოდნეს“. რაც შეეხება განჯას, პოეტის დაბადების ადგილად მიუთითებს წყაროთა უმრავლესობა და, რაც მთავარია, თვით ნიზამი:

ნეზამი ზე განჯინე ბეგშაჰ ბანდ
გერეფთარიე განჯა თა ჩანდ ჩანდ.

„ნიზამი ახსენ შენს საგანძურს საკეტურები,
ვიდრემდე უნდა ჰყავდე განჯას დატყვევებული.“

„განჯის ტყვედ“ დარჩა ნიზამი აღსასრულამდე (1209 წლამდე). განჯის განაპირას, ქალაქგარეთ, მის საფლავზე დღეს

¹ „განჯ“ სპარსულად ნიშნავს „განძს, ძვირფასეულობას“. ქართულმა იგი უფრო არქაული ფორმით შემოგვინახა („განძი, საგანძური“), მაგრამ გვაქვს ახალ სპარსული ფორმიდან ნაწარმოები სიტყვებიც (მაგალითად, განჯინა – განძის ან სხვა ნივთის შესანახი კარადა). „განჯე განჯა“ („განჯის განძი“) – სიტყვათამაშია.

აღმართულია შესანიშნავი სამარხი – მავზოლეუმი, პოეზიის მოყვარულთა სათაყვანებელი ადგილი.

*
* *

XII საუკუნის დასაწყისში თურქ-სელჩუკთა იმპერიის დაშლის შედეგად დღევანდელი აზერბაიჯანის ტერიტორიაზე რამდენიმე დამოუკიდებელი სამთავრო თუ პატარა სამეფო წარმოიშვა. მათგან ყველაზე გამორჩეული იყო შირვანშაჰთა სამეფო, რომლის გაძლიერებაში დიდი წვლილი საქართველოსთან სიახლოვემ შეიტანა. ამ სიახლოვეს განაპირობებდა საგარეო პოლიტიკა დავით აღმაშენებლისა (რომელმაც ქალიშვილიც კი მიათხოვა ერთ-ერთ შირვანშაჰს), საერთო პოლიტიკური და ეკონომიკური ინტერესები, რასაც მოჰყვა კულტურული ურთიერთობა. შირვანშაჰების სამეფო კარზე შეიქმნა საინტერესო პოეტური სკოლა თავისი „პოეტთა მეფით“ („მალექ ოშ-შოარა“) – აბულალა განჯევით. აქ მოღვაწეობდნენ ცნობილი პოეტები – ხაყანი შირვანელი, ფალაქი შირვანელი, ახსიქეთი, მეჰსეთი-ხანუმი და სხვ. მათ შემოქმედებაში გარკვეული ადგილი ეკავა აბხაზეთს ანუ საქართველოს.¹ მაგალითად, ფალაქი შირვანელი ერთ თავის ყასიდაში (სახოტბო ლექსში) აღწერს დემეტრე ქართველთა მეფის გარდაცვალებას, ხოლო ხაყანი შირვანელი თავის ყასიდებსა და რობაიებში არა მარტო იხსენიებს აბხაზეთს, ბაგრატიონებს, მათ საზაფხულო რეზიდენციებს ნაჭარმაგევსა და მუხრანს, არამედ მოჰყავს ქართული ტერმინები „მთავარეპისკოპოსი“ („თავარსიკუს“), „მოლოზანი“ („მონაზონი“) და სიტყვები („მოი“ – „მოე“ და ა. შ.). ამ გარემოებას პირველად ყურადღება მიაქცია და სწორად განმარტა ნიკო მარის ვაჟმა, ცნობილმა ირანისტმა

---

¹ XI-XIII სს-ის აღმოსავლური წყაროები მთელ საქართველოს „აბხაზეთად“ იხსენიებენ.

იური მარმა (1893-1935).

შირვანის ლიტერატურული სკოლის მშვენიერებას წარმოადგენდა ნიზამი განჯელი. თუმცა ის არ შედიოდა უშუალოდ კარის პოეტთა რიცხვში და განდევნილად ცხოვრებას ამჯობინებდა განჯის განაპირას, იგი უშუალოდ მონაწილეობდა ლიტერატურულ ცხოვრებაში, წესის მიხედვით უძღვნიდა თავის თხზულებებს ამა თუ იმ შირვანშაჰს, აქებდა მას გარკვეული გასამრჯელოს მიღების იმედით.

*
* *

ცნობები ნიზამის ბიოგრაფიის შესახებ საკმაოდ მწირია. მათი უმრავლესობა დაცულია სხვადასხვა „თეზქერეებში“ („ანთოლოგიებში“). განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ამ მხრივ თვით პოეტის შემოქმედება, სადაც გაბნეულია ავტობიოგრაფიული დეტალები. მშობლები ადრე გარდაცვლია, ბიძამისს, ხოჯა ომარს გაუზრდია და კარგი განათლებაც მიუცია. ქალაქურ წრეში აუთვისებია მას სპარსული და არაბული, ებრაული და ქრისტიანული (ვარაუდობენ, ქართული) ენა, კარგად ერკვეოდა იმ დროისათვის აუცილებელ სამეცნიერო დარგებში (ასტროლოგია, გეოგრაფია, ფილოსოფია, ისტორია, მედიცინა), პოეტიკის ხელოვნებაში, რაც მატერიალურ სახსრებთან და თავისუფალ დროსთან იყო დაკავშირებული.

ნიზამის პოეტური ცდანი ადრეულ სიჭაბუკეს უკავშირდება, როგორც ის წერს, იმ დროს, როდესაც ჯერ კიდევ „ჰისრიმი“¹ ვიყავი, მაგრამ მალე დავმნიფდი და მოშურნე ფუტკართა ნესტარი ვერ ავიცდინე, როგორც ჩანს, ეს იყო ლირიკული ლექსები, სახოტბო ყასიდები, სამიჯნურო ღაზელები, რობაიები,

---

¹ არაბ.-სპ. „ჰისრიმი“ ნიშნავს უმნიფარ ხილს, უპირატესად, მკვახე ყურძენს. შდრ. საბა: „ისრიმი - უმნიფარი ყურძენი“.

რომლებმაც შეადგინეს საკმაოდ სოლიდური „დივანი“ (ლექსთა კრებული). სამწუხაროდ, ჩვენამდე მან საკმაოდ შეთხელებული სახით მოაღწია, თუმცა ნიჰამი ლირიკული ლექსების წერას შემდეგშიც, მოწიფულობის უამსაც აგრძელებდა. აი, ერთი ნიმუში მისი ღაზელისა:

ხარაბათისკენ¹ გაენიე ნუხელ, გზა ავი იყო,
 მოვთქვამდი ზარით და გამგონი არავინ იყო.
 ღვინოგადაკრულ მასპინძლებს თუ ეძინათ მშვიდად,
 ან და მე ვიყავ გაღეშილი და შეეშინდათ.
 უხმოდ ჩამონვა შუალამე, ირგვლივ ბნელოდა,
 გადმოიხედა ერთმა რინდმა,² არ მომელოდა.
 ვთხოვე: – გამილე! მიპასუხა: – იყავი გარეთ,
 შუალამისას როდის იყო აღებდნენ კარებს?
 აქ მეჩეთი ხომ არ გგონია, დღედაღამ ღია,
 წინ რომ დადგები, თუნდ მოხვიდე ყველაზე გვიან.
 ეს არის მთვრალთა ხარაბათი, არ ვუშვებთ არც ერთს,
 მხოლოდ ღვინოა, სილამაზე და კენესა თარზე..
 ყოველი მხრიდან მოდიან აქ ღამის მთევეღნი,
 მაჰმადიანნი, ქრისტიანნი, იუდეველნი...
 მითხარ, ნიჰამი, რას აწყდები დღედაღამ კარებს,
 შენ კოცონისგან მხოლოდ კვამლი გერგება მწარე.

ნიჰამის ლექსებით მოხიბლულმა დერბენდის მმართველმა ძღვნად გამოუგზავნა მას ყვიჩალი ტყვე-ქალი აფაყი. ნიჰამი ამ დროს ოცდაათი წლისა იყო, მოიხიბლა ღამაზი ასულით, რომელსაც „ბოთე ყიფჩაყ“ („ყვიჩალთა კერპი“) უწოდა და ცოლად შეირთო. მალე მათ შეეძინათ ვაჟი მუჰამადი, „მაგრამ სანუთრო განა ვისმეს დიდხანს ახარებს?“ რამდენიმე წელიწადში აფაყი დაავადდა და გარდაიცვალა. პოეტმა გულმხურვალედ დაიტირა თავისი პი-

¹ „ხარაბათი“ („ნანგრევები“) – განჯის ბოჰემური უბანი.
² რინდი – აქ: ლოთი, მოქეიფე.

რველი სიყვარული („როდესაც ჩემი თვალი სინათლის წყაროდ აქცია, მაშინ წარიტაცა იგი ავმა თვალმა; მტაცებელმა ჩარხმა ისე მოიტაცა, რომ ვერც ვიტყვი, იყო თუ არ იყო; სიკეთე, რომელიც მან მომანიჭა, როგორ ვთქვა, ღმერთო, შენ მიითვალე...“).

ნიზამიმ მთელი სიყვარული შვილზე გადაიტანა; აჩვენდა მას დამოუკიდებლობას, ჩემი სახელით შორს ვერ წახვალო („თავად იყავი ლომივით ლაშქართმძღველი, თავად იყავი საკუთარ ღირსებათა შვილი“). სწორედ ამ მიხმე სამოცდაათიან წლებში ჩაუყარა საფუძველი ნიზამიმ თავისი ცხოვრებისა და შემოქმედების უმთავრეს საქმეს, ხუთ მესწევის (წყვილადგართმულ პოემებს), რომელთაც დაუმკვიდრეს მას უდიდესი პოეტის სახელი მთელს აღმოსავლეთში. მოგვიანებით ეს პოემები გაერთიანებულ იქნა ერთ კრებულად, რომელსაც პირობით „ხამსე“ (არაბ. „ხუთეული“) ეწოდა. ამ კრებულში შემავალი პოემებია: 1. „მახზან აღ-ასრარ“ („საიდუმლოებათა საგანძური“); 2. „ხოსროვ ო შირინ“ („ხოსროვი და შირინი“); 3. „ლეილი ვო მაჯნუნ“ („ლეილი და მაჯნუნ“); 4. „ჰაფთ ფაიქარ“ („შვიდი მზეთუნახავი“); 5. „ისქანდარნამე“ („ალექსანდრე მაკედონელის წიგნი“).

*
* *

ნიზამის პირველი პოემა „საიდუმლოებათა საგანძური“ დიდაქტიკური ჟანრის თხზულებაა, შედგება შესავლისა და ოცი თავისაგან, რომელთაც თვით პოეტი „მაყალეს“ („საუბრებს“) უწოდებს. შესავალში, როგორც წესი, ღვთისა და წინასწარმეტყველის დიდებაა წარმოდგენილი, აქვე ქებაა ბაჰრამ-შაჰისა, რომელსაც ეძღვნებოდა პოემა, და ცნობები წყაროებისა და მიზნის შესახებ. მიუხედავად იმისა, რომ ნიზამი ამტკიცებს თავისი თხზულების ორიგინალობასა და სიახლეს („ეს ჩემი ბუზი სხვის ტკბილეულს არ ეტანება“), აღსანიშნავია, რომ ამ ჟანრის ნაწარმოებებით ჯერ კიდევ ფალაური მწერლობა იწონებდა თავს,

ხოლო უშუალოდ ნიზამის წინამორბედთაგან ჩვენამდე შემორჩენილი ნტების სახით მოაღწია რუდაქის მიერ გალექსილმა „ქილილა და დამანამ“ და აბუ-შუქურ ბალხის „აფარინნამემ“ („ქებათა წიგნი“). განსაკუთრებით აღსანიშნავია XII საუკუნის პირველ მეოთხედში დაწერილი სანაის „ჰადიყათ ალ-ჰაყიყათ“ („ჭემმარიტებათა ბალი“). სუფიური იდეებით გაჟღენთილმა ამ ძეგლმა შეაფერადა ფილოსოფიურ-მისტიკური საღებავებით ნიზამის პოემა, თუმცა ამ უკანასკნელმა მაინც შეინარჩუნა თავისი რეალისტურ-პრაქტიკული ხასიათი.

„საიდუმლოებათა საგანძურის“ პირველი „საუბარი“ ადამის შექმნას ეხება, ადამიანის თვისებებსა და მოვალეობას. სამოთხიდან გამოძევებული ადამი კუნძულ სარანდიბზე (ცეილონზე) აღმოჩნდება (ეს კუნძულია ბალავარის სამშობლო), სადაც სინანულის ცრემლებს ღვრის (აქედან ამოიზრდება მცენარე ინდიგო, „გლოვის ფერი“ საღებავი). ნიზამი ასკვნის, ცოდვილმა ადამიანმა უნდა იცოდეს ცოდვათა მონანიება. აქვეა მოტანილი პირველი საილუსტრაციო არაკი: ერთმა მეფემ სიზმრად იხილა მტარვალი წინაპარი, რომელმაც უამბო, რა ტანჯვა განიცადა მან სიკვდილის შემდეგ, როდესაც არც ერთმა არსებამ არ მოინდომა მისი დაცვა და მხოლოდ ცოდვათა გულწრფელმა მონანიებამ და ღვთის წყალობამ მოუტანა სიმშვიდე.

ნიზამის პოემის უმთავრესი ღირსება აქ ჩართულ ცოცხალ და შთამბეჭდავ საილუსტრაციო არაკებშია, რომელნიც ამშვენებენ მის თეორიულ მსჯელობას. მაგალითად, მესამე თავში („საუბარი ქვეყნის უკუღმართობის შესახებ“), რომელშიც აშკარად ისმის ომარ ხაიამის მოტივები („ზოგჯერ მეფე ზარ, ზოგჯერ დოქის საზელი თიხა“), ჩართულია არაკი სულეიმანისა და გლეხის შესახებ: ერთხელ მეფე სულეიმანმა (სოლომონმა) იხილა მინათმოქმედი, რომელიც ხელით აბნევდა თესლს მშრალ მიწაში. მეფემ უსაყვედურა, არც ბარი გაქვს, არც წყალი, ეს ხომ ამაო შრომააო. მოხუცმა გლეხმა მშვიდად მიუგო, ასეთია ღვთის ნება

და ჩემი მოვალეობა; ჩემი ბარი აი ეს თითებია, ჩემი წყალი ზურგიდან მონადენი ოფლი! აქვეა „სიბრძნე სიცრუისას“ მკითხველისათვის ნაცნობი არაკები „ანუშირვანისა და მისი ვეზირის შესახებ“ (ჭოტების საუბარი ნანგრევთა მზითვეში გატანების გამო), „მეფე და დალაქი“, ბრძენთა და მხატვრების ოსტატობის შესახებ და სხვ.

*
* *

მეორე პოემა „ხოსროვი და შირინი“ სპარსული სამიჯნურო ჟანრის თვალსაჩინო ნიმუშია. იგი დაიწერა 1181-1186 წლებში და მიედღვნა გარდაცვლილი მეუღლის - აფაყის ხსოვნას. პოემაში აღწერილია სასანელი მეფის - ხოსროვ ფარვიზისა და უცხოტომელი ასულის შირინის სიყვარული. ეს სიუჟეტი ჩართულია ფირდოუსის განთქმულ ეპოსში - „შაჰნამე“, მაგრამ აქ მას ეპიზოდური ხასიათი აქვს. შესავალში ნიზამი უთითებს თავის წყაროს, მაგრამ იქვე ხაზს უსვამს, უნდა შევავსო, რაც ტუსელმა ბრძენმა დააკლო ამ ამბავსო, კერძოდ, მთელი სიმძიმე მან გადაიტანა ამ ორი მიჯნურის განცდათა აღწერაზე. ნიზამის აზრით, „სიყვარულის წვაზე უფრო საამო ქვეყნად არაფერია, მის გარეშე ვარდი არ იცინის და ღრუბელი არ ტირის“.

პოემაში ჯერ კიდევ ნათლად იგრძნობა საგმირო ეპოსის კვალი, უხვადაა გაბნეული ბატალური სცენები, ნადირობისა და ლხინის აღწერა, მაგრამ პოემის წარმმართველ ძალას მაინც სიყვარული წარმოადგენს. ამ ძალამ დაძრა შირინი შორეული კავკასიის მთებიდან შუაგულ ირანში ხოსროვის შესახვედრად. ვერ უშველა მისი აღმზრდელი მამიდის შამირა მეჰინ-ბანუს შეგონებამ, შენც ისე გაგიტყდებო სახელი, როგორც ვისს რამინის სიყვარულის გამოო. აქ სამართლიანად ხედავენ ერთგვარ გამოძახილს საქართველოს ისტორიული სინამდვილისა, როდესაც თამარს ზრდიდა მისი მამიდა რუსუდან შამირამეთი, ოლონდ ნიზა-

მისგან განსხვავებით, რუსთაველს არ მიაჩნდა ვისისა და ნინის უძლიერესი გრძნობა სამარცხვინოდ, პირიქით, იგი თავისი გამირების განცდას უდარებს მათ.

შირინის აღწერით მოხიბლული ხოსროვი თავის მხრივ გამოემართა სატრფოს სანახავად. ისინი გზაში ასცდებიან ერთმანეთს, მაგრამ სიყვარულის ძალა მრავალ დაბრკოლებათა გადალახვის შემდეგ მაინც შეახვედრებს ერთმანეთს. სიყვარული გარდაქმნის ერთ დროს თავკერძა და ეგოისტ ხოსროვს, სიყვარული გადაატანინებს შირინს სატრფოს ღალატს, მათი სიყვარული თითქოს ბედნიერი ქორწინებით მთავრდება. „მაგრამ სანუთრო განა ვისმეს დიდხანს ახარებს?“ ხოსროვი იღუპება მოგზავნილი მკვლელის ხელით განგმირული, სისხლისგან იცლება, მაგრამ არ აღვიძებს საყვარელ მეუღლეს. სასოწარკვეთილი შირინი თავს იკლავს მის ცხედართან.

ნიზამიმ, თითქოს არ იკმარაო ამ ორთა მიჯნურთა თავგადასავალი სიყვარულის მძლეთამძლეობის ნათელსაყოფად, ჩართო პოემაში საკმაოდ ვრცელი ეპიზოდი ქვისმთლელი ფარჰადის შესახებ. შირინის ხმით მოხიბლულმა ფარჰადმა შეუძლებელი შეძლო, დემავენდის მთა გააპო და არხი გაიყვანა, რათა მის საოცნებო სატრფოს რძე პირდაპირ საძოვრებიდან მიეღო. მას არავითარი იმედი არა აქვს მეფე ხოსროვთან მეტოქეობაში, მით უმეტეს, რომ შირინსაც უყვარს ხოსროვი, მაგრამ თავს ვერ ერევა, მთაში გაჭრილი მიჯნური არხს ქრის და მხეცებთან იქარვებს გულისტკივილს. აქ ჩაისახა მომდევნო პოემის მოდელი...

*
* *

ერთ მშვენიერ დღეს, წერს პოეტი, კარგ ხასიათზე მყოფი ვაჟთვალეიერებდი ჩემს „დივანს“, რომ უეცრად მყუდროება დაირღვა. თავს დამადგა შირვანშაჰ ახსათან (ქართული წყაროებით აღსართან) პირველის შიკრიკი და მაუნყა უზენაესი ბრძანებუ-

ლება: მსურს, რომ გალექსო მაჯუნისა და ლეილის სიყვარულის ამბავი, რათა გული სიამით ამივსო! ნიზამის ჯერ თავზარი დასცა ამ დაკვეთამ. იგი კარგად იცნობდა არაბულ ლეგენდას VII საუკუნის არაბი პოეტის კაისისა და მისი მიუწვდომელი სატრფოს ლეილის სიყვარულის შესახებ. ეს ხომ ის კაისი იყო, რომელსაც ზღვარს გადასული გახელების გამო „მაჯუნი“ შეარქვეს, რაც „ჯინით“ (ავი სულით) შეპყრობილს, გაგიჟებულს ნიშნავდა და რაც ზუსტად განმარტა რუსთაველმა: „მიჯნური შმაგსა გვიქვიან არაბულითა ენითა“. ამ არაბული „მაჯუნნიდან“ მივიღეთ ქართული „მიჯნური“ და „მიჯნურობა“, მაგრამ საკუთრივ არაბულსა და სპარსულ მწერლობაში მას არ მიუღია ასეთი ზოგადი ხასიათი, დარჩა მხოლოდ უბედური შეყვარებული პოეტის ზედწოდებად.

ისევ ნიზამის მივუბრუნდეთ. სხვა რა გზა ჰქონდა პოეტს, რომელსაც არ იზიდავდა ქვიშიან უდაბნოში ორი მოქიშპე ტომის შვილთა შორის დატრიალებული ტრაგედია. ის ვერ ხედავდა აქ პოეტური შთაგონებისათვის აუცილებელ ასპარეზს, მაგრამ შირვანშაჰის ბრძანებას ვერ გაექცეოდა. მამის ყოყმანს შვილის რჩევამ მოუღო ბოლო: „ხოსროვშირინით“ მრავლის გული თუ გაახარე, ახლა ამ მარგალიტს მეორე შეუნყვილე, დაჯექი, კალმის აღკაზმულობა გამართე და თქვი „ლეილი-მაჯუნნიო“.

რვაასი წლის წინ დაწერილი პოემა ნიზამის შემოქმედების გვირგვინად იქცა, „ლეილი და მაჯუნი“ აღმოსავლეთის „რომეო და ჯულიეტად“ მოინათლა!

პოემის ქარგა მარტივია: ერთ ძლევამოსილ არაბთა ემირს კარგა ხანს არ ჰყავდა შვილი. მრავალი სასიკეთო საქმის ჩადენისა და წყალობის გაცემის შემდეგ შეეძინება ვაჟი, რომელსაც ყაისი დაარქვა. ათი წლის იყო ყაისი, რომ მისი სილამაზის შესახებ მთელმა უზანმა იცოდა. სკოლაში იგი შეხვედბა მომხიბლველ გოგონას ლეილის და დროს სულ მასთან ერთად ატარებს. ამას შეამჩნევს მასწავლებელი და ურჩევს ლეილის დედას მოარიდოს

ხიფათს ქალიშვილი. ლეილის სკოლაში აღარ უშვებენ. ამან კაცს
 ისის სასონარკვეთა გამოიწვია. იგი დაეხეტება ნეჯდის ქუჩებში,
 გარს უვლის ლეილის კარავს (ნიზამი ხშირად ურევს არაბულ
 ბედუინურ ყოფას და მისთვის ნაცნობ საქალაქო ცხოვრებას),
 თხზავს სამიჯნურო ლექსებს და მოთქვამს „ლეილი, ლეილი!“
 სწორედ ამის გამო შეარქმევენ მას მაჯნუნს. სწორედ ამის გამო
 ლეილის მშობლები უარს ეტყვიან მის მშობლებს შვილების და-
 ქორწინებაზე, ჯერ ვაჟი მოაჭყვიანეთო. ამან მაჯნუნი კიდევ
 უფრო გაახელა. ვერ უშველა საქმეს ვერც მექაში მოგზაურო-
 ბამ, სადაც მაჯნუნი პირიქით შესთხოვს ღმერთს არა განკურნე-
 ბას სიყვარულის სნეულებისგან, არამედ ამ დაავადების კიდევ
 უფრო გაძლიერებას („დედის რძესთან ერთად შემოიჭრა იგი ჩე-
 მში და სიცოცხლესთან ერთად დამტოვებს მხოლოდ... დე, მე ნუ
 ვიქნები, ოღონდ სიყვარული იყოს მარად!“).

მაჯნუნი ველად გაიჭრება, გარეული მხეცებით გარსშემო-
 რტყმული ატარებს დროს სატრფოზე ფიქრში. თანდათან რე-
 ალური სახე ირეალური ხდება, მისი მზერა ზეცისკენაა მიმა-
 რთული, ღვთაებრივი სიყვარულით გარინდებული მიჯნურის
 თმებში ფრინველები იკეთებენ ბუდეს. ვერც მისი გულშემმატიკი-
 ვრის, რაინდი ნოფალის ჩარევამ უშველა საქმეს.

ამასობაში არანაკლებად იტანჯება ლეილი, განსაკუთრებით
 მას შემდეგ, რაც შემთხვევით წააწყდება მაჯნუნს და ის კი ვერ
 იცნობს თავის სატრფოს. მას გრძნობათა გამოხატვის უფლე-
 ბაცა და შესაძლებლობაც კი არა აქვს. მორჩილად დაჰყვება
 მშობლების ნებას, რომელნიც მიათხოვებენ მას მდიდარ ვაჭარს
 იბნ-სალამს. მისი პროტესტი სიცოცხლეზე უარის თქმაში გამო-
 იხატა. წამით გაუნათდება მაჯნუნს გონება. ის მიაკითხავს „დე-
 დამინის საცოლეს“ (ასე იხსენიებს ნიზამი გარდაცვლილ ლე-
 ილის) და მის საფლავზე განუტევენ სულს...

პოემის მთელი ბრწყინვალეობა გმირთა სულიერი განცდების
 აღწერაშია, მისი ყოველი ბეითი მაღალმხატვრული ხელოვნების
 პოეტური ნიმუშია.

ორი უმაღლესი პოეტური მწვერვალის შემდეგ აუცილებელი იყო შესვენება, ერთგვარი ამოსუნთქვა, მით უფრო, რომ, პოეტისავე სიტყვით, „მას აღარ შერჩა ტირიფის სიმწვანე, ყაყაჩო გაუყვითლდა, ია კი - გაუთეთრდა“. XII საუკუნის მიწურულს იწერება მეოთხე მესნევი, პოემა „ჰაფთ ფაიქარ“ ანუ „შვიდი მზეთუნახავი“. სიუჟეტისათვის ნიზამიმ კვლავ ძველ, ნაცნობ და ამოურწყავ სალაროს, ფირდოუსის „შაჰნამეს“ მიაკითხა და ბაჰრამ-გურის თავგადასავალზე შეჩერდა.

სასანელი მეფე ბაჰრამ მეხუთე (იგივე ვარაჰრან, სომხეთში ვაჰაგნ, საქართველოში ვახტანგ) პოპულარული იყო როგორც ირანში, ისე მის ფარგლებს გარეთ (კერძოდ, ამიერკავკასიაში), რასაც ხელს უწყობდა მისი რაინდული ბუნება და სამონადირეო ოსტატობა. განსაკუთრებით ცნობილი იყო ბაჰრამის ოსტატობა გურზე (გარეული ვირი, კანჯარი) ნადირობისას. ფირდოუსი აღწერს კიდეც, როგორ მიაღწერს მან გურის ფეხი მისსავე ყურს, როდესაც ასწია ჩლიქი მოსაფხანად. ამ სცენას ესწრებოდა ლამაზი მუტრიბი აზადე, რომელმაც ეშმაკეულ ჯადოქრობად მონათლა ბაჰრამის ოსტატობა. განრისხებულმა მეფემ იგი სიკვდილით დასაჯა, მაგრამ შემდეგ მთელი ცხოვრება, თითქოს მონანიების მიზნით, სამართლიან საქმეს მისდევდა.

აი, ეს ქარგა დაუდო საფუძვლად ნიზამიმ თავის მეოთხე პოემას, ოღონდ კი არ მოკლა დელარამი (ასე ეწოდება „შვიდ მზეთუნახავში“ ბაჰრამის მემუსიკე ქალს), არამედ ბრძანა მისი ტყეში გაძევება. დელარამი მოხერხებულად გადაურჩება სიკვდილს და კვლავ უბრუნდება სატრფოს, რომელმაც მანამდე მოასწრო შვიდი სასახლის აგება და შვიდი მზეთუნახავით მათი დამშვენება. შეხვედრის შემდეგ ბაჰრამი და დელარამი მორიგეობით, კვირის ყოველ დღე ესტუმრებიან სხვადასხვა ფერის ამ სასახლეებს, სადაც სხვადასხვა ქვეყნის მეფეთა ასულები უყვებიან მათ სათავგადასა-

ვლო ნოველებს („შაოსანთა ქალაქის ამბავი“, „ხეირისა და მარცხის ამბავი“ და სხვ.). ერთ-ერთ მათგანს (მეშვიდეს) საოცრად ემსგავსება დავით გურამიშვილის „ქაცვია მწყემსი“.

პოემა მთავრდება გურს გამოდევნებული ბაჰრამის გაუჩინარებით ერთ-ერთ გამოქვაბულში: „არა თუ ბაჰრამ-გური აღარ არის ჩვენს შორის, არამედ მისი გურიც კი უცნობია“ („გურის“ მეორე მნიშვნელობაა „საფლავი“. აქედან „გურესთან“ – „სასაფლაო“). გაუჩინარების წინ ბაჰრამი მოასწრებს უსამართლო და სასტიკი ვეზირის რასთროუშანის დასჯას, რომელიც მისი სახელით აწიოკებდა ქვეყანას. აქედან დასკვნა: თუმცა არ ვიცით ჩვენ ბაჰრამ-გურის სამარხი, მისი სახელი კეთილთა საქმეთა გამო უკვდავია. ნიზამიმ არა მარტო გააგრძელა სპარსულ პოეზიაში ცნობილი დიდაქტიკური ტრადიცია სამართლიანი მეფისა, არამედ მხატვრული ხორცი შეასხა მას და ეს მხატვრული სახეები დიდ გავლენას ახდენდნენ მკითხველზე.

*
* *

მოახლოებულმა სიბერემ ვერ შეასუსტა ნიზამის კალამი. ამის ნათელი დადასტურებაა მისი მეხუთე, შემაჯამებელი პოემა „ისქანდარნამე“ („ალექსანდრეს წიგნი“). ეს ვრცელი მესწვევი, რომელიც ეძღვნება აღმოსავლეთში ლეგენდად ქცეულ ალექსანდრე მაკედონელს, ორი ნაწილისაგან შედგება: „შარაფნამე“ („დიდების წიგნი“) და „ილბალნამე“ („ბედის წიგნი“).

ალექსანდრე მაკედონელის ისტორია ნიზამიმდე მრავალ ქრონიკასა თუ მხატვრულ ძეგლში იყო მოხსენიებული ბერძნულ, ფალაურ, სირიულ და არაბულ ენაზე. ვერ აუარა გვერდი მას ვერც ფირდოუსიმ „შაჰნამეში“, რომლის წყაროდ ფსევდოკალისტონეს ბერძნული ვერსიის რომელიღაც გადამუშავებას ვარაუდობენ. ნიზამი იყო პირველი ავტორი, ვინც შექმნა დამოუკიდებელი მხატვრული ეპოპეა დასავლეთისა და აღმოსავლეთის ამ

სახელოვანი გმირის შესახებ. ფირდოუსის პოემის გარდა იტი
უთითებს ფალაურ, ებრაულ და ქრისტიანულ წყაროებს, რომე-
ლთაც კარგად იცნობდა.

პირველ ნაწილში მეტი ყურადღება ეთმობა ისქანდარის სა-
მხედრო ნიჭსა და ძლევამოსილ ლაშქრობებს (ზინჯების, ზანზი-
ბარელების, დარიუსის, მომთაბარე რუსების წინააღმდეგ). ჩვე-
ნთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისქანდარის ამიერკავკა-
სიაში ლაშქრობის აღწერა, როდესაც ის აგვარებს კონფლიქტს
ბარდას დედოფალ ნუშაბესა და აბხაზთა მელიქ (მეფე) დუვალის
შორის (ფიქრობენ, რომ აქ შეიძლება საქართველოს მეფის თამა-
რისა და მისი მეუღლის დავით სოსლანის, ტომით დვალელის,
ამბის გამოძახილთან გვექონდეს საქმე).

მეორე ნაწილში ჩვენს წინაშეა იდეალური მმართველი,
ბრძენი მეფე, რომლის მთელი მცდელობა მიმართულია ხალხის
კეთილდღეობის, მისი ბედნიერების ძიებისაკენ. ისქანდარს ამ
გზაზე მხარს უმშვენებენ და უმაგრებენ არისტოტელი, არქი-
მედი, პლატონი, სოკრატე, თაღეს მილეთელი და სხვა ფილოსო-
ფოსები და მოაზროვნენი ძველი სამყაროსი. ეს ანაქრონიზმი
პოეტს ესაჭიროება თავისი მსოფლმხედველობის თვალსაწიერის
გასაფართოვებლად, როდესაც ის აღწერს ისქანდარის შეხვე-
დრას „ბედნიერთა ქალაქის“ მცხოვრებლებთან. აქ ყველა თანა-
სწორია ქონებრივადაც და უფლებრივადაც, არ არსებობს ქუ-
რდობა, ბატონობს მხოლოდ მართლისთქმა...

*

* *

როგორც ითქვა, მოგვიანებით ნიზამი განჯელის ხუთივე პო-
ემა გაერთიანდა ერთ კრებულში, რომელსაც „ხამსე“ („ხუთე-
ული“) ეწოდა. მთელს აღმოსავლეთში, ამიერკავკასიიდან ინდო-
ეთამდე გავრცელებული იყო ამ კრებულის ან მისი ცალკეული
პოემის მიბაძვა, თარგმნა, გადაკეთება. ნიზამის თემები პოეზი-

ლარული იყო საქართველოშიც. ჯერ კიდევ XVII საუკუნეში იმურაზ პირველმა შექმნა „ლეილმაჯნუნიანის“ ქართული ვერსია, შემდეგ მისმა თანამედროვემ ნოდარ ციციშვილმა მოგვცა უაღრესად საინტერესო ქართული „ბარამგურიანი“ (პროლოგში კი აღნიშნა, „ნიზამის უთქვამს განჯელსა, ბრძენთა ბრძენია რომელი“). ნიზამის ცალკეული არაკის პარალელები გვხვდება სულხან-საბა ორბელიანის „სიბრძნე სიცრუისაში“...

ეს მცირე მოსაგონარი ადამიანისა და შემოქმედისა, რომელიც 860 წლის წინ დაიბადა ჩვენთან ახლოს, ქალაქ განჯაში, და რომელსაც ნიზამის უწოდებდნენ, გვსურს მისივე სიტყვებით დავასრულოთ: „იყო ერთი დიადი მოხუცი, გონებით მძლავრი და სრულყოფილი, მან იცოდა გარდასულ დღეთა ამბავი და იცოდა ისიც, რა მოხდება მომავალში!“

**„ტრისტანი და იზოლდა“ – სულიზგამხრნელი რომანი
თუ ყოვლისმომცველი სიყვარულის აპოლოგია**
(„ვის-ო-რამინთან“ ტიპოლოგიური პარალელების საფუძველზე)

„მათი ცხოვრება მკაცრი და სამძიმოა,
მაგრამ რადგან ერთმანეთი უყვართ,
ტანჯვას არ გრძნობენ.“

ბერუელი

ლექსითი „რომანი ტრისტანსა და იზოლდაზე“, რომელიც უაღრესად პოპულარული იყო შუასაუკუნეების ევროპაში, მოგვიანებით საგრძნობლად გასცდა თავის ეპოქას და გეოგრაფიულ არეალს, საკმაოდ გააფართოვა გავრცელების ფარგლები და ასახვა ჰპოვა როგორც ლიტერატურაში, ასევე ხელოვნების სხვადასხვა დარგში – მხატვრობაში, მუსიკაში, თეატრსა თუ კინოში.

რომანი არასრული ვარიანტების სახით არის მოღწეული და ეკუთვნის ნორმანდიელი ტრუვერების – ბერუელისა და ტომასის კალამს. ამათგან ბერუელის ვარიანტი უფრო არქაულია, მაგრამ ვინაიდან მასში დასახელებული ზოგიერთი რეალია 1191 წელზე ადრე არ არის მოსალოდნელი, მეცნიერები ფიქრობენ, რომ ამ ვერსიის ნაწილი მაინც ტომასის ნაკლებარქაული ნუსხის (მე-12 საუკუნის 70-80-იანი წწ.) შემდეგ არის შექმნილი. რომანის უფრო ძველი, ფრანგული ვარიანტის აღდგენა მოხერხდა ეილხარტ ფონ ობერგეს გერმანული თარგმანის საფუძველზე, ტომასის არასრული ტექსტის რეკონსტრუქცია კი შესაძლებელი გახდა ასევე გერმანული, თუმცა საკმაოდ შემოქმედებითი ვერსიის საშუალებით, რომელიც მე-13 საუკუნის დასაწყისში გოტფრიდ

სტრასბურგელმა შექმნა. კომპარატივისტულ-ტიპოლოგიური მიზნებისათვის „ტრისტანისა და იზოლდას რომანის“ ყველა ვერსიას ერთ მთლიანობაში განიხილავენ, ვინაიდან ამ ვარიანტთა შეჯერება წარმოგვიდგენს ბრეტონული და, საერთოდ, კურტუაზული რომანის ადრეულ ეტაპს.

მედიევისტიკაში შენიშნულია, რომ ამ ნაწარმოების უდიდესი ღირსება მის სიუჟეტშია საგულვებელი, რომელიც წარმოაჩენს ინდივიდუალური სიყვარულის, როგორც ტრაგიკული სტიქიის, მომხიბვლელობას, რომელიც ეპიკურ გმირში აშიშვლებს შინაგან, პიროვნულ „მე“-ს და აღრმავებს უფსკრულს გრძნობათა სტიქიასა და სოციალურ ქცევათა ნორმებს, პიროვნებასა და სოციალურ „პერსონას“, პიროვნებასა და აუცილებლად მიჩნეულ სოციალურ ნყობას შორის (4, 91). თუმცა, უნდა ითქვას, რომ მეცნიერთა საკმაოდ სოლიდური ნაწილი აღნიშნულ რომანს და მის მორალურ კონცეფციას განსხვავებული კუთხით განიხილავს, მიიჩნევს რა სასიყვარულო სამკუთხედის თითოეული წევრის ქმედებას ამორალობად, მატრიმონიალური კავშირის შელახვად.

შემთხვევითი არ არის ისიც, რომ რომანის ეთიკური პრინციპებისადმი ამგვარი მიდგომის მომხრენი პარალელებს ავლებენ შუა საუკუნეების სპარსულ რომანთან „ვის-ო-რამინ“, რომლის სიუჟეტური ქარგაც, პერსონაჟთა წრეც და მორალური კონცეფციაც საკმაო მსგავსებას ამჟღავნებს ტრისტანის რომანთან. (ფალაურ ენაზე არაუგვიანეს მე-7 საუკუნეში დამუშავებული „ვის-ო-რამინი“ მე-11 საუკუნის შუა წლებში ლექსად გაუნყვია ცნობილ პოეტს ფახრ-უდინ-გორგანელს, რის შემდეგაც რომანს საოცარი პოპულარობა მოუპოვებია არა მარტო აღმოსავლეთის ქვეყნებში, არამედ ქრისტიანულ ევროპაშიც. ქართულ ენაზე ის ჯერ კიდევ მე-12 საუკუნის მეორე ნახევარში უთარგმნიათ.). სპეციალურ ლიტერატურაში ისიც არის შენიშნული, რომ ვისისა და რამინის, გნებავთ, ტრისტანისა და იზოლდას ზნეობრივ-მო-

რალური ფიზიონომიაა, მათი საქციელი იმთავითვე მკითხველი საზოგადოების უკმაყოფილებას იწვევდა და გასაკიცხად იყო გამხდარი. მაგალითად, მე-14 საუკუნის სპარსი მწერალი ზანქანი ხმამაღლა აცხადებდა: „ნუ მოელი უბინოებას იმ მანდილოსნისაგან, ვინც წაიკითხა „ვის-ო-რამინი“. აქედან გამომდინარე, მოულოდნელი არ უნდა იყოს არც ქართული „ვისრამიანის“ საგმობი შაირის წარმოშობა გვიანფეოდალურ ეპოქაში:

სიტყვას ვიტყვი მეტად მხრიანს, თუ შეესმის კაცსა ღვთიანს,
მოვახსენებ ბრძენსა-ჭკვიანს, არ გამხილებ გიჟს-ბნედიანს,
ვის ღმერთი სწამს ადამიანს, ნუ ჩახედავს „ვისრამიანს“,
დაუბნელებს დღესა მზიანს, ჯოჯოხეთში ნახავს ზიანს. (1, 36).

ზოგიერთი მკვლევარი (რ. ტაკელებერგი, ი. ბრაგინსკი, ე. ბეტელსი) ზოგჯერ ზომიზე მეტ სიმკაცრეს იჩენს „ვისრამიანის“ ზნეობრივი მხარის მხილებიასა და არ ითვალისწინებს თავად ავტორის ჩანაფიქრს, რომლის მიზანია მკითხველს შეაყვაროს თავისი გმირები და სიტყვებით – ვისსა და რამინს „ყუედრება არ უნდაო“ – გაამართლოს მათი, ერთი შეხედვით, აუგიანი სიყვარული. თანაც ნაწარმოებში არაერთგზის ხაზგასმულია ბედისწერის გადამწყვეტი როლი გმირთა ურთიერთობაში. ისევე, როგორც სასიყვარულო სამსალის შესმის შემდეგ ტრისტანსა და იზოლდას შორის აღძრული წამლეკავი ვნება, ვისისა და რამინის სიყვარულიც ბრმა ბედისწერის შედეგია, ამიტომ გმირები იძულებულნი არიან, დაემორჩილონ ბედის ამ მკაცრ განაჩენს, ვინაიდან მათ არ ძალუძთ, გაარღვიონ უფლის განჩინების ეს მკაცრი რკალი (1,36). „მოწვენადსა ვერვინ შეაქცევს“, – ამბობს „ვისრამიანის“ ავტორი, – სხვაგან კი დასძენს: ყოველი კაცი ეტლისაგან იქმნების ბედნიერი და უბედური, ღმრთისა განგებისაგან მოვა კაცისა თავსა ზედა, რაცა მოვა, მით რომელ კაცთა სახელად მონა ჰქვიან“. აღსანიშნავია, რომ ამგვარადვე ესმის „ვისრამიანის“ მორალურ-ეთიკური კონცეფცია რუსთველს, რომლის პოზიციაც ამ შემთხვევაში სავსებით ემთხვევა მოცემული

საკითხის შესახებ შუა საუკუნეებში გავრცელებულ თვალსაზრისს. პოეტი თანაგრძნობით არის გამსჭვალული ვისისა და რამინისადმი და მათ „თავსა ზედა მონეულ“ ათასგვარ განსაცდელს თავისი იდეალური გმირების სასიყვარულო განცდებს ადარებს („იგი ჭირი არ უნახავს არ რამინს და არცა ვისსა“; „ნუ ეჭვ მიჯნურად მათებრსა, ნუცა თუ რამინსა და ვისსა“).

ზოგიერთ მკვლევარს საკითხი სოციალურ სფეროში გადააქვს და ფიქრობს, რომ ფახრ-უდინ-გორგანელი ვაჭარ-ხელოსანთა პოზიციებიდან უჭვრეტს მოვლენებს და მკაცრად აკრიტიკებს ფეოდალური საზოგადოების, ფეოდალური სამეფო კარის გახრწნილ მორალს (ი. ორბელი, ე. ბერტელსი, ი. ბრაგინსკი). მ. ზანდს კი გურგანის პოემა მიაჩნია არა რაინდულ მოთხოვნად, არამედ აღმოსავლეთის ფეოდალური სამყაროს მძაფრ სატირად. მკვლევართა ამგვარი თვალსაზრისი გაკრიტიკებულია ა. ბარამიძის, გ. იმედაშვილის, ე. მელეტინსკის და სხვათა ნაშრომებში. მათი დაკვირვებით, „ვისრამიანის“ კონცეფციაში იმთავითვე ძვეს სამართლიანობისადმი მისწრაფება. ავტორი მიუთითებს, რომ ბუნება სასტიკად სჯის ყოველგვარ უსამართლობას, მათ შორის ზნეობრივსაც. მოაბადმა მკრეხელობა ჩაიდინა. მან, ხანდაზმულმა, ბებერმა, მოისურვა ნორჩი ვისის ძალით დასაკუთრება, რისთვისაც ღმერთმა დასაჯა იგი (1, 36). რაც შეეხება რამინს, მისი სახით ნაწარმოებში იმარჯვებს სიკეთე და სამართალი. აქედან გამომდინარე, უდავოა, რომ მოაბადზე მისი გამარჯვება და გახელმწიფება თავიდანვეა გამიზნული სიუჟეტის კონსტრუქციაში. „ვისრამიანი“ სამხედრო არისტოკრატიაზე დამყარებული აბსოლუტური მონარქიის აპოლოგიაა და ამიტომ არის, რომ მოაბადის დამარცხებით სრულიად არ მცირდება თვითონ მონარქიული აბსტრაქტული უფლება. პირიქით, მყარდება ახალი, ძლიერი ხელისუფლება, როდესაც „ცხვარნი მგელთა თანა ძოვდეს“ (3, 234). ყოველივე ზემოთქმულიდან შეიძლება გამოვიტანოთ და-

სკვნა, რომ მოაბადი ისევე შეუფერებელია მეფობისათვის, როგორც მიჯნურობისათვის. ასე რომ, მართალია, „ვისრამიანი“ ამხელს ფეოდალური კარის მახინჯ მხარეებს, მაგრამ იგი არ არის ანტიფეოდალური ნაწარმოები, არც ფეოდალური სამყაროს მძაფრი სატირა. ის ასახავს ფეოდალური ყოფისა და სამეფო კარის საოცნებო იდეალს, რომელსაც ნაწარმოებში ვისი და რამინი გამოსხატავენ. ამიტომ უკვდავყო პოეტმა მათი სიყვარული და უმღერა ამ სიყვარულს წარმტაცი საგალობელი. იგივე მოსაზრებისანი არიან მკვლევარები ტრისტანისა და იზოლდას ე. წ. „აკრძალული სიყვარულის“ შესახებ.

ჯერ კიდევ 1872 წელს გერმანელი მეცნიერი ჰერმან ეთე აღნიშნავდა, რომ ორივე პოეტური ნაწარმოები ერთნაირი სიძლიერით და ოსტატობით გადმოგვცემს გმირთა სულიერ მოძრაობას, ხოლო ძლიერი, ყოვლისმომცველი სიყვარულის მოტივი უდიდესი ფსიქოლოგიური ჭეშმარიტებით, სიღრმით და პოეტური ენით არის შესრულებული. ამავე დროს, გრძნობიერი სიყვარულის გამანადგურებელი ცეცხლი, ვნებათა ძალა ლახავს კანონად ქცეული ზნეობის ყოველგვარ წესებს (2, 137).

აღნიშნულ საკითხს საყურადღებო გამოკვლევა მიუძღვნა გაიოზ იმედაშვილმა („ვისრამიანისა და ტრისტანიზოლდას ურთიერთობისათვის“, „მნათობი“, 1942, №1). ფაბულათა შეჯერების, ჩანამატი მოტივების ანალიზისა და პარალელთა გამოვლენის საფუძველზე მეცნიერმა შეიმუშავა გარკვეულ ნიშანთა სქემა და ჩამოაყალიბა საკუთარი თვალსაზრისი ამ რომანთა ურთიერთმიმართების საკითხზე. ასეთ ნიშანთა საერთო კომპლექსად მან მიიჩნია არა ცალკეულ მოტივთა და ეპიზოდთა განმეორება ან მსგავსი სიტუაციები, არამედ სიუჟეტის ფაბულური კომპოზიცია, ძირითად მოტივთა უკლებლივი არსებობა, სოციალურ-კულტურული და იდეოლოგიურ-რელიგიური ფონი, მთავარ გმირთა რაოდენობრივი და ხარაკტეროლოგიური იდენტურობა, მეტაფორის, ეპიტეტალობის, ლექსი-

კისა და სიმბოლიკის ურთიერთობა და ა. შ. (2, 140).

ორივე განსახილველი ძეგლიდან მკვლევარმა გაზომვით ოთხი მთავარი გმირი და დამხმარე, გარკვეული ფუნქციების მატარებელი პერსონაჟები, რომელთა ურთიერთობასაც, მისი თვალსაზრისით, მსჭვალავს აკრძალული სიყვარულის იდეა, რაც განპირობებული გახლავთ უცილობელი, გარდაუვალი ბედისწერით. „ვისრამიანში“ ამ იდეის განხორციელების საფუძველი დაუბადებელი ქალის გათხოვება გახლავთ, „ტრისტანისა და იზოლდას რომანში“ კი სიყვარულის სამსალის შესმა. მეცნიერი ტრისტანის რომანის ძირებს მაზდენურ აღმოსავლეთში ეძებდა და მის „დედად“ „ვის-ო-რამინს“ მიიჩნევდა, რის საფუძველზეც ასკვნიდა, რომ „რამინის ტრისტანად გადაკეთების“ შედეგად რომანმა „განიცადა ქრისტიანული მორალიზაცია, თუმცა შესამჩნევად წარმართული სული მაინც შეინარჩუნა. ბუნების გრძნობის უშუალობა აქ შეცვალა კურტუაზულობამ. „ვისრამიანის“ ძლიერი ვნების გმირები შესცვალეს სანტიმენტალურმა ტიპებმა. ქრისტიანული მორალის თვალთახედვამ ზოგიერთ რედაქციაში მარკს ტრისტანი მოაკვლევინა, რითაც ფეოდალური საზოგადოების ოფიციალურმა ზნეობამ შური იძია, მაგრამ ამით ტიპი არ მოკვდა. აჰურა მაზდას მოთაყვანე რამინი ცეცხლის ტაძრიდან გამოსული ქრისტეს ეკლესიაში რომ შევიდა, მან შეიცვალა სოციალურ-მორალური შინაარსიც. ბუნების კულტი და აპოლოგია შეცვალა საშუალო საუკუნეთა ფეოდალიზირებულმა როგორიზმმა, ნამდვილი ჰუმანურობა-რელიგიზირებულმა მორჩილების გრძნობამ“ (2, 149).

გ. იმედაშვილისგან განსხვავებით ე. მელიტინსკი თავის მონოგრაფიაში – „Средневековый роман“ – დამაჯერებლად მსჯელობს ტრისტანის რომანის სიუჟეტის სპეციფიკურ კულტურ ძირებზე, სადაც საკმაოდ ხშირად გვხვდება ე. წ. სასიყვარულო სამკუთხედი (სადაც ტრადიციულად აქცენტი გაკეთე-

ბულია მოხუცი ხელმწიფისა და ახალგაზრდა საყვარლის (პირისპირებაზე) და სასიყვარულო მაგია, რომელიც ფატალურად იმორჩილებს გმირს, თუმცა კელტურ პროტოტიპში ჯერ კიდევ არ იყო გამახვილებული ყურადღება ადამიანის გრძობებზე და მის შინაგან სამყაროში არსებულ კონფლიქტზე, რაც უკავშირდებოდა მისი ცხოვრების სოციალურ კონტექსტს (4,93). მეცნიერის აზრით, „ტრისტანისა და იზოლდას რომანს“ უამრავი შეხების ნერტილი აქვს პროვანსულ ლირიკასთანაც, სადაც მაღალი სიყვარული, როგორც ნესი, აღიძვრება სხვისი ცოლისადმი, უფრო ხშირად, საზოგადოებრივი კიბის მაღალ საფეხურზე მდგომი პირის, კონკრეტულად კი რაინდი-პოეტის სიუზერენის მეუღლისადმი. ჯერ კიდევ კურტუზაზული რომანის კლასიკური ფორმის ჩამოყალიბებამდე პროვანსელი ტრუბადურები უმღეროდნენ ცოლქმრულ ღალატს, ანუ ადიულტერს, რაც მოგვიანებით რაინდული რომანის ერთ-ერთი განმსაზღვრელი მოტივი გახდა თავმდაბლობასთან, დუმილთან, მოთმინებასთან და თავაზიანობასთან ერთად. ადიულტერი იმდენად ნიშანდობლივი მოვლენა იყო შუა საუკუნეების ევროპის საკარო ცხოვრებაში, რომ მთლიანად განსაზღვრავდა იმ პერიოდის საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს. (თუმცა, უნდა ითქვას, რომ ამ მოვლენის გამომწვევი მიზეზი სწორედ ფეოდალურ ურთიერთობებში გახლდათ საგულვეტელი.). იმ პერიოდში გავრცელებული თვალსაზრისის მიხედვით, ფეოდალური ქორწინება სხვა არაფერი იყო თუ არა საქმიანი გარიგება, ამიტომ ჭეშმარიტი სიყვარული ვერასოდეს აღიძვრებოდა მეუღლეთა შორის. ქალს ერჩია, ყოფილიყო რისხვა თავისი ვასალებისა, ვიდრე მეუღლის საკუთრების ნაწილი. სიყვარული თავისი სიფაქიზითა და დახვეწილობით მეტისმეტად შორს იდგა ოჯახური ცხოვრების უღიმვამობისაგან, ამიტომ იდეალიზაცია ხორციელი სიყვარულისა, განსაკუთრებით კი იმ საზოგადოებაში, სადაც ქორწინება უტილიტა-

რული გახლდათ, უნდა დანყებულებოთ ცოლქმრული დაღმრთობის
იდეალიზაციით (6,13).

ამ მხრივ ძალზე საინტერესოა ანდრეას კაპელანის ნაშრომი „De Arte Honestae Amandi“, რომელშიც თეორიულად არის ჩამოყალიბებული კურტუაზული სიყვარულის ძირითადი თავისებურებანი. ამჯერად ყურადღებას შევაჩერებთ თხზულების იმ პასაჟზე, რომელიც ადიულტერს ეხება. ცოლქმრული სიყვარული, – წერს ანდრეასი, – არ შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი, ვინაიდან მასში არის მოვალეობისა და აუცილებლობის ელემენტი. სიყვარული, რომელიც ამქვეყნად ყოველივე მშვენიერისა და ძვირფასის წყაროა, ამავე დროს არის უდიდესი ჯილდოც, გაცემული მანდილოსნის მიერ. მაგრამ მხოლოდ საუკეთესოთა შორის საუკეთესოს ძალუძს ჯილდოს გაცემა. ცოლი კი არ არის და არც შეიძლება იყოს საუკეთესო. ქალს მხოლოდ მაშინ შეუძლია გახდეს სიყვარულისა და სილამაზის დედოფალი, თუ იგი სხვისი ცოლია. როგორ შეუძლია მანდილოსანს, რომლის ძირითადი მოვალეობაც ქმრის მორჩილებაა, გახდეს Midons, ანუ ყველა რაინდული ორთაბრძოლისა თუ საგმირო საქმის შთამაგონებელი არსება? მხოლოდ ადიულტერი და არა ოჯახური იდილია შეიძლება იქნეს მიჩნეული სიყვარულის კეთილშობილურ ფორმად (6,36).

მიუხედავად ზემოთქმულისა, ანდრეასი მიჩნეულია უდიდეს მორალისტად და ადამიანის ზნეობას საკმაო ყურადღებას უთმობს. ავხორც კაცს, მისი აზრით, არ ძალუძს ჭეშმარიტი სიყვარულით ტკობა. სიყვარული „უმნიკვლობის ნაირსახეობაა“, რომელიც თავის თავში შეიცავს ღვთისმოშიშობასა და მოწინებებს წმინდანთა უბინოებისადმი, რომლის გარეშეც ვერც ერთ ადამიანს ვერ დაერქმევა შეყვარებულის სახელი. „ზოგიერთი უგუნური“, – აღნიშნავს ანდრეასი, – „თავს იწონებს სატრფოს წინაშე ეკლესიის უგულვებელყოფით“. ამგვარი ადამიანი უძლეურია, შეიგრძნოს სიყვარულის მაცოცხლებელი ძალა (6,40).

უნდა ითქვას, რომ ადრეულ შუა საუკუნეებში ჩამოყალიბდა გარკვეული თვალსაზრისი ხორციელი სიყვარულის შესახებ, რომლის მიხედვითაც სიყვარული მიჩნეული იყო ბინიერად იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ის აღიძვრებოდა საკუთარი მეუღლის მიმართ. ვნებას დამორჩილებული მამაკაცი ცოდვილი გახლდათ ყოველთვის - იქნებოდა მისი ტრფობის ობიექტი საკუთარი მეუღლე თუ სხვა ქალი, ამიტომ მას რჩებოდა ერთადერთი გზა - მონანიება ან დანაშაულის კიდევ უფრო გამძაფრება. რასაკვირველია, მამაკაცთა უმრავლესობამ მეორე გზას მისცა უპირატესობა. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ გარდა წმინდა გრძნობითი აქტისა, ხორციელი ტრფობა გახლდათ კაცობრიობის ისტორიის გაგრძელების ერთ-ერთი უძირითადესი პირობაც. ამიტომ სიყვარული და მასთან დაკავშირებული პრობლემები საგონებელში აგდებდა არაერთ მოაზროვნესა თუ სასულიერო მოღვაწეს. მიუხედავად იმისა, რომ მათი თვალსაზრისები არსებითად განსხვავდებოდა ერთმანეთისაგან, ერთი რამ ყოველი მათგანის ნააზრევს ჰქონდა საერთო. სახელდობრ, ის, რომ სექსუალური აქტის ყველა კონკრეტულ შემთხვევაში იყო ცოდვის ელემენტები. გვიანდელ შუა საუკუნეებში თვალსაზრისი შეიცვალა - სენ ვიქტორიანელი ჰიუგოს აზრით, ხორციელი წადილი მხოლოდ იმ შემთხვევაში არ მიიჩნეოდა ცოდვად, თუ ის გამართლებული იყო ქორწინების კეთილი ბოლოთი - შთამომავლობის მიღებით. ალბერტუს მაგნუსიც აღიარებდა, რომ ცოლქმრული კავშირი შეიძლება ყოფილიყო არა მარტო უბინო, არამედ შექების ღირსიც, თუ იგი კეთილშობილურ მიზანს ისახავდა, კერძოდ, შთამომავლობის ყოლის სურვილს. თომა აქვინელი, თუმცა ეთანხმებოდა ამ თვალსაზრისს, მაგრამ ყოველგვარ ვნებას - იქნებოდა ის რომანტიკული თუ ხორციელი - ბოროტებად, ადამიანის სულიერი დაცემის აღმნიშვნელად მიიჩნევდა (6, 15-17).

ამრიგად, შუა საუკუნეების ტრადიციული თვალსაზრისის მიხედვით, მგზნებარე სიყვარული და თავდადება, რომელიც ყოველი კურტუზაზული ადამიანის მიერ მიჩნეული იყო ღირსეულად და ამაღლებულად, გახლდათ მეტად თუ ნაკლებად ბინიერი. შეიძლება დავასკვნათ, რომ ეს ფაქტი, შეერთებული ფეოდალური ქორწინების არსთან, პოეტებში იწვევდა ერთგვარ სიკერპეს, ერთგვარ მზადყოფნას, რათა მკაფიოდ გამოკვეთილიყო ანტაგონიზმი მათ ეროტიულობასა და რელიგიურ იდეალებს შორის. ამრიგად, თუ ეკლესია უქადაგებდა მათ, რომ მგზნებარე სიყვარული საკუთარი ცოლისადმიც კი იყო სასიკვდილო ცოდვა, საპასუხოდ ისინი ამტკიცებდნენ, რომ ჭეშმარიტი სიყვარული არ შეიძლებოდა ჩასახულიყო ქორწინებაში (6, 17-18).

ამ საკითხის გარშემო მკვლევართა შორის აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. ე. მელეტინსკი ამგვარი სასიყვარულო დოქტორინის ჩამოყალიბებას ეპოქის საერთო ტენდენციებით ხსნის. დავას არ იწვევს ის ფაქტი, რომ მე-12 საუკუნე გახლდათ ურთულესი და წინააღმდეგობებით აღსავსე პერიოდი კაცობრიობის განვითარების ისტორიაში. ეს იყო ეპოქა, როდესაც საეკლესიო იდეოლოგიის წიაღში ჩასახვა იწყო ღვთისმშობელი მარიამის კულტმა. გაჩნდა ორი პოლუსი - კურტუზაზული ლიტერატურა და საეკლესიო იდეოლოგიის ახალი ფორმები, რომელთა შორისაც, უდიდესი წინააღმდეგობის მიუხედავად, მაინც არსებობდა გარკვეული ურთიერთქმედება. ქალის წამოწევა სენიორის პოზიციაზე და, ნაწილობრივ, ღვთაების პოზიციაზეც, გახდა დასაბამი ახალი იდეალის წარმოშობისა, მაგრამ ეს იდეალი არ წარმოადგენდა „მრისხანე ოპოზიციას“ ძველთან დამოკიდებულებაში, არ ამსხვრევდა ტრადიციულ სისტემას, არამედ იყენებდა მზამზარეულ, მანამდე არსებულ ფორმულებს (4, 35-38). მოგვიანებით სულ უფრო მეტად დაუახლოვდა ერთმანეთს სიყვარულის კურტუზაზული იდეალი და ქალწული მარიამის რელიგიური კულტი. შესაბამი-

სად, მიწიერი და ზეციური სიყვარული - ტრფობა ღმერთისა და ქალისა, მაგრამ ეს სინთეზი განხორციელდა ჩვენთვის საინტერესო ეპოქაზე გაცილებით გვიან, ამიტომ ამჯერად ამ საკითხზე ყურადღებას აღარ შევაჩერებთ.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე ცხადი ხდება, რომ სიყვარულის კურტუაზული იდეალი უნდა აღვიქვათ, როგორც „სიახლის ტალღა“, შექრილი რაინდული საზოგადოების წიაღში, რომელიც თავისი ხორციელი ბუნებით გარკვეულად ეწინააღმდეგებოდა რელიგიურ დოგმატიზმს, მაგრამ, ამავე დროს, გზადაგზა სარგებლობდა რა ამ უკანასკნელის ტრადიციული სქემებითა თუ ფორმებით, მყარად იკიდებდა ფეხს იმ პერიოდის საზოგადოებრივ ყოფაში. ბუნებრივია, რომ შუა საუკუნეების ადამიანიც ადიულტერს მიიჩნევდა ერთგვარ პროტესტად ყოველგვარი საზოგადოებრივი, ოფიციალურად დაკანონებული ზნეობრივი დოგმებისადმი და არა ამორალობად.

სწორად შენიშნავს გ. იმედაშვილი, რომ ადიულტერს აქვს თავისი მორალი, რომელიც იღებს თავისუფალი სიყვარულის დასრულებული კოდექსის სახეს. აქ სიყვარული არის არა ზნეობის შელახვა, არამედ ძლიერი ნების კულტი. ტრისტანისა და იზოლდას ყოვლისმომცველ ვნებასაც, ვისისა და რამინის ტრფობის მსგავსად, ბედისწერა განაპირობებს და განსაზღვრავს, ბედისწერა სასიყვარულო სამსალის სახით, რომელიც ამ რომანშიც გრძნეულების მცოდნე ძიძის მიერ არის დამზადებული. ეს მოტივი თანაბრად ჩანს „ტრისტანისა და იზოლდას რომანის“ ყველა ვარიანტში - როგორც ტომასის ვერსიაში („სასმელი ჩვენი სიკვდილი იყო“); ასევე ბერუელთან („მათი ცხოვრება მკაცრი და სამძიმოა, მაგრამ, რადგან ერთმანეთი უყვართ, ტანჯვას არ გრძნობენ“); გოტფრიდ სტრასბურგელთან („არა ეს ღვინო არ ყოფილა, თუმცა ღვინოს ჰგავდა, ეს იყო შელოცვა, დაუსრულებელი გულისტკივილი, რომელმაც ორივე მოკლა“) და ბედიეს აღდგენილ ვარი-

ანტშიც („იზოლდავ, ჩემო მეგობარო, და ტრისტან, ახლა თქვენ თქვენი სიკვდილი დალიეთ!“). ზემოთქმულის გათვალისწინებით და კურტუაზული რომანის სპეციფიკიდან გამომდინარე, შუა საუკუნეების ეპოქაში თითქოს მოულოდნელი უნდა ყოფილიყო ამ რომანისა და მისი ავტორებისადმი გარკვეული მორალურ-ზნეობრივი პრეტენზიების წაყენება, მაგრამ ამგვარი პრეტენზია მაინც გაჩნდა და თანაც კურტუაზული რომანის თვალსაჩინო წარმომადგენლის კრეტიენ დე ტრუას შემოქმედებაში, რომლის რომანიც „კლიჟესი“ მეცნიერთა დიდ ნაწილს ე. წ. ანტი-ტრისტანად მიაჩნია. (ნაწარმოები დაახლ. 1176 წელს არის შექმნილი და მედიევისტიკაში კრეტიენის ექსპერიმენტულ რომანად არის ცნობილი.). თავდაპირველად ეს აზრი გვენდელინ ფოესტერმა გამოთქვა და მას მხარი დაუჭირა მკვლევართა დიდმა ნაწილმა, მათ შორის გასტონ პარისმაც.

როგორც მართებულად შენიშნა ცნობილმა მედიევისტმა ჰოლმსმა, „კლიჟესში“ 4 პირდაპირი მიმართება გვხვდება „ტრისტანზე“, რომელთაგან ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა ის პასაჟები, სადაც კლიჟესის სატრფო ფენისა ხმამაღლა აცხადებს, რომ თანახმაა, ასო-ასო დაგლიჯონ, ვიდრე ხალხს უფლება მისცეს, მისი და კლიჟესის სიყვარული ტრისტანისა და იზოლდას ტრფობას შეადაროს. ფენისას აზრით, ამ უკანასკნელთა მიბაძვა სამარცხვინოა, ვინაიდან მათ რომანს საფუძვლად ედო არა ამაღლებული სიყვარული, არამედ მდაბალი ვნება – იზოლდას სხეული ეკუთვნოდა ორ მამაკაცს, მაშინ როდესაც მისი გული მხოლოდ ერთს ეპყრა. აღსანიშნავია ისიც, რომ, როდესაც ტრისტანი ფენისას ბრიტანეთში გაქცევას შესთავაზებს, ქალი სასტიკი უარით გაისტუმრებს, რადგან, მიაჩნია, რომ ამ შემთხვევაში ისინი გაიმეორებენ ტრისტანისა და იზოლდას საქციელს, რაც უღირსი და დაუშვებელია (5, 78).

ზემოთ მოყვანილი პასაჟების მიუხედავად, ჰოლმსი, ცდი-

ლობს, დაასაბუთოს, რომ ადიულტერის მოტივს შეუძლებელია აღეშფოთებინა მე-12 საუკუნის საფრანგეთში მცხოვრები ადამიანი, მით უფრო კრეტიენ დე ტრუა, რომლის „ლანსელოტიც“ ადიულტერის აპოლოგია გახლავთ. თანაც კურტუაზული კონცეფციის მიხედვით, ქალს მართებს ერთგულება მხოლოდ იმ მამაკაცისა, რომელიც სინამდვილეში უყვარს, დამოუკიდებლად საქონნინო აღთქმისა. მაშ, რატომღა უნდა მივიჩნიოთ ამორალობად იზოლდას საქციელი, რომელსაც წრფელი სიყვარული აკავშირებდა ტრისტანთან და მას მანამდე დანებდა, ვიდრე მეფე მარკს ცოლად გაჰყვებოდა? (5, 78). ჰოლმსის აზრით, კრეტიენის პოზიციას (მხედველობაში გვაქვს ფენისას უარყოფითი დამოკიდებულება იზოლდას საქციელისადმი) ორგვარი ახსნა შეიძლება მოეძებნოს: ერთის მხრივ, შესაძლოა, რომ კრეტიენ დე ტრუას ხელთ ჰქონდა ბერუელის მიერ გამოყენებული ტრისტანის მოთხრობის ადრეული ვერსია და არა ტომასის მაღალზნეობრივი, მორალიზებული ვარიანტი, ანდა ფენისას პირით მან გამოთქვა გულისტკივილი იმის გამო, რომ ტრისტანსა და იზოლდას ერთმანეთთან წუთიერი სიყვარული აკავშირებდათ და არ აინტერესებდათ მონანიება და ხსნა (5, 79).

განსხვავებული თვალსაზრისი აქვს ამ საკითხის შესახებ ე. მელეტინსკის. მისი აზრით, ერთის მხრივ, „ტრისტანისა და იზოლდას რომანი“ და, მეორეს მხრივ, კრეტიენ დე ტრუას შემოქმედება გახლავთ პირველი, ადრეული და „კლასიკური“ პერიოდები ფრანგული კურტუაზული რომანის განვითარების ისტორიაში. კრეტიენ დე ტრუასთვის „ტრისტანისა და იზოლდას“ სიუჟეტის კრიტიკული შეფასება გახდა ერთგვარი საწყისი პუნქტი მისი საკუთარი შემოქმედებითი გზისა. ცნობილია, რომ კრეტიენს თავად ჰქონდა დაწერილი „ამბავი მეფე მარკზე და ქერთმიან იზოლდაზე“, მაგრამ, რადგანაც ეს ნაწარმოებები არ შემონახულა, ძნელია მსჯელობა, თუ რას ნარმოადგენდა იგი - იყო ეს მოკლე, ლეს ტიპის ფრაგმენტი,

თუ ნამდვილი რომანი, მაგრამ ერთი რამ ცხადია - კრეტიენს სურდა, აღენერა ტრაგიკული ვნება, რომელიც გარკვეულნი-
ლად გააერთიანებდა ანტიკურ ციკლსა და ტრისტანის ტრადი-
ციას. რასაკვირველია, დღესდღეობით ცნობილი არ არის ამ
ტრადიციის კრეტიენისეული ინტერპრეტაცია, მაგრამ ცხადია,
რომ ამ ავტორის შემდეგი პერიოდის ნაწარმოებებში გამო-
ჩნდა ტრისტანისეული სამყაროს მოდელის გამიზნული კრი-
ტიკა, რომელსაც ძალზე დიდი და პრაქტიკული მნიშვნელობა
ჰქონდა. ტრისტანის სიუჟეტის გადაფასება ერთგვარად და-
ეხმარა ამ ავტორს ახლებური ტიპის რომანის შექმნაში, სა-
დაც მან შეგნებულად გამოიყენა ზოგიერთი მოდიფიცირე-
ბული კურტუაზული კონცეფცია (4, 104).

მაინც რა არის „ტრისტანისა და იზოლდას წიგნი“ - სული-
სგამხრწნელი რომანი თუ ყოვლისმომცველი სიყვარულის აპო-
ლოგია? შეუძლებელია ამ კითხვას სრული და ამომწურავი პა-
სუხი გაეცეს, თუ იმთავითვე სწორად არ შეირჩა აღნიშნული
პრობლემისადმი მიდგომის სათანადო პოზიცია. რადგან ძველი
შუა საუკუნეების ეპოქაშია შექმნილი, ბუნებრივია, რომ მისი
მხატვრულ-ესთეტიკური ბუნების განსაზღვრა სწორედ აღნი-
შნული ეპოქისთვის ნიშანდობლივი ტენდენციებისა თუ პრინცი-
პების გათვალისწინებით უნდა მოხდეს. იმ პერიოდის საზოგა-
დოებრივი აზრი კი, როგორც ზემოთმოყვანილმა მსჯელობამაც
ცხადყო, საკმაო შემრიგებლობას იჩენდა ადიულტერისადმი და
მატრიმონიალური კავშირის შებღალვის ფაქტებს სიყვარულის,
როგორც ადამიანის ამქვეყნიური არსებობის უმთავრესი არსისა
და საფუძვლისადმი, ერთგვარი ხარკის გაღების აუცილებლობით
ამართლებდა. თუ პრობლემას ამგვარი კუთხით მივუდგებით,
ცხადი გახდება, რომ „ტრისტანისა და იზოლდას რომანი“ არის
ამაღლებული და საბედისწერო სიყვარულის სევდიანი სიმღერა,
რომლის უჩვეულო ხიბლიც სწორედ შუა საუკუნეების წიაღში
იშვა და მომდევნო ეპოქებს გადაეცა მემკვიდრეობად.

დამონეპული ლიტერატურა:

1. ა. ბარამიძე. „ვისრამიანი“, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, V, თბ., 1971.
2. გ. იმედაშვილი, „ვისრამიანისა“ და „ტრისტანიზოლდას“ ურთიერთობისათვის, „მნათობი“, 1942, № 1.
3. გ. იმედაშვილი, „ვისრამიანი“, ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა, თბ., 1989.
4. E. Мелетинский, Средневековый роман, М., 1983.
5. U. T. Holms, Chretien de Troyes, New York, 1970.
6. C. S. Lewis, The Allegory of Love, Oxford University Press, London, Oxford, New York, 1973.

ფრანკფურტის ნიგნის მსოფლიო ბაზრობა დღეს მსოფლიოს უდიდესი და უმნიშვნელოვანესი ნიგნების გამოფენაა. ეს არის მსოფლიოს გამომცემელთა, ნიგნით მოვაჭრეთა და ავტორთა შეხვედრის ადგილი. იგი წარმოადგენს არა მარტო უდიდეს, არამედ უძველეს ნიგნის ბაზრობასაც. ჯერ კიდევ მე-15 საუკუნეში ფრანკფურტის საიმპერიო გამოფენის მონაწილეთა შორის იყვნენ მწერლები და სურათების მბეჭდავები; იოჰან გუტენბერგის მიერ ტყვიის ლიტერების აღმოჩენამ დასაბამი მისცა უფრო დიდი ნიგნის ბაზრობების მოწყობას. 1574 წელს ჰენრი ესტიენი (ყენევა) ქებას ასხამს რა ფრანკფურტის ბაზრობის სულიერ ატმოსფეროს, აღნიშნავს, რომ გამოფენის გახსნას სწავლულები და მწერლები ესწრებოდნენ. იგი ფრანკფურტს ძველ ათენს ადარებს. ფრანკფურტის ბაზრობებს იმ დროისათვის უკვე დიდი ტრადიცია გააჩნდათ. კარლოს დიდი დოკუმენტურად მოიხსენიებს აღნიშნულ ადგილს უკვე 794 წელს; როგორც ნიგნის გამოფენის ადგილი, ფრანკფურტი მოიხსენიება რაბინ ელიაზარ ნათანის ნაწერებში. 1240 წელს კაიზერმა ფრიდრიხ მეორემ ფრანკფურტის შემოდგომის ბაზრობის სტუმრები თავისი განსაკუთრებული დაცვის ქვეშ აიყვანა, ხოლო 1330 წელს გაიმართა მეორე ბაზრობა. იმპერიის ქალაქი ფრანკფურტი აუგსბურგის, ნიურნბერგის, სტრასბურგის, კიოლნისა და ვიტენბერგის შემდეგ გერმანიის გაფურჩქვნის პერიოდში მყოფ ბაზრობად მიიჩნევა. 1356 წელს ფრანკფურტი გამოცხადდა გერმანიის ბაზრობების პირველ ქალაქად და ასეთად დარჩა 1806 წლამდე.

ფრანკფურტის ნიგნის ბაზრობის დიდი უპირატესობა იმაში მდგომარეობდა, რომ აქ ყოველთვის სუფევდა და დღესაც სუფევს თავისუფალი სული. მარტინ ლუთერს, რომელიც, როგორც

ერეტიკოსი, გერმანიის სხვა ქალაქებში იდევნებოდა, შეეძლო თავისი ნაწერები ამ ბაზრობაზე წარმოედგინა. სწორედ ასეთმა ლიბერალიზმმა აქცია ეს გამოფენა გამორჩეულად, რომელიც მე-17 საუკუნემდე უდავო იყო.

კაიზერ მაქსიმილიან მეორის მიერ წიგნის კომისიის შექმნამ ცვლილებები შეიტანა წიგნის საქმის განვითარებაში. კომისიამ აკრძალა ახლად შემოჭრილი პროტესტანტიზმისა და „მწვალე-ბლური“ ლიტერატურის გავრცელება. იგი განსაკუთრებით აკონტროლებდა ნებისმიერი წიგნის იმპერატორის ცენზურისათვის ჩაბარებას. წიგნით მოვაჭრეები ცდილობდნენ ამ პროცესისათვის თავი აერიდებინათ. 1608 წლის გაზაფხულზე ბაზრობისათვის იმპერატორმა დაასახელა ახალი კომისია, რომელსაც ევალებოდა წიგნის ყველა სავაჭროს დათვალიერება, სასიგნალო ეგზემპლარების ამოღება და აკრძალული წიგნების კონფისკაცია. აღნიშნული კომისიის მოთხოვნები სულ უფრო და უფრო იზრდებოდა, ყოველი წიგნის 7 ეგზემპლარი უნდა მიენოდებინათ მათთვის; გარდა ამისა, გამომცემლებს თვითონვე უნდა გადაეხადათ ტრანსპორტირების ხარჯები სამეფო კანცელარიამდე ვენაში, რამაც, ბუნებრივია, საკმაოდ შეამცირა გამომცემათა დასახელებები და ტირაჟი.

ოცდაათწლიანმა ომმა, მუდმივმა სავაჭრო ცვლილებებმა გამოიწვია ვენეციელი, ფრანგი, შემდგომ კი ყველა უცხოელი გამომცემლობების წიგნის ბაზრობის გარეთ დარჩენა. თუ კი 1615 წელს გერმანიის საბაზრო პროცესში 339 უცხოელი მონაწილეობდა, თითქმის ერთი საუკუნის შემდეგ ეს რიცხვი მხოლოდ 9-ს შეადგენდა. მე-18 საუკუნის დასაწყისში ფრანკფურტის წიგნის ბაზრობაზე აღარ მონაწილეობდნენ ჩრდილო და შუა გერმანიის გამომცემლები. ლათინური სალიტერატურო ენის პოზიციის შერყევის მიზეზით რიცხობრივად თანდათან მზარდმა გამომცემლებმა კონკურენცია მოახდინეს მოქმედ ენაზე, რომლისთვისაც აღარ იყო საჭირო საერთაშო-

მსოფლიო გამომცემელთა ასოციაციის გენერალური მდივანი ბენომ მიულერი (მარცხნივ) და ვიცე პრეზიდენტი აფოკე ჯოში

რისო სავაჭრო ადგილი. გერმანელმა გამომცემლებმა იპოვეს ისეთი ბაზრობა, რომელიც უფრო ხელსაყრელ პირობებს სთავაზობდა მათ – ლაიპციგში.

მე-17 საუკუნის ბოლოს მეოთხედში ფრანკფურტის, როგორც საერთაშორისო წიგნით ვაჭრობის ცენტრის არსებობა დამთავრდა. 1750 წელს გამოვიდა ფრანკფურტის წიგნის ბაზრობის კატალოგის ბოლო ეგზემპლარი. 1764 წლიდან საერთოდ შეწყდა უცხოელი წიგნით მოვაჭრეების წიგნების ფრანკფურტისათვის მიწოდება. სამაგიეროდ, გაიზარდა ლაიპციგის წიგნის ბაზრობის მნიშვნელობა და მასშტაბები. დაარსებისთანავე დამყარდა კონტაქტები ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპასთან, რომლებიც წიგნით ვაჭრობისა და ბეჭდვის ტექნიკურ ბაზას ემყარებოდა, და რომლებიც მე-17 საუკუნეში ნაკლებად ირღვეოდა, ვიდრე ფრანკფურტში იმპერატორის ცენზორებისა და ვინრო

ნაციონალური ინტერესების გამო. ლაიპციგი ჩამოყალიბდა გორც ეროვნული წიგნით ვაჭრობის ცენტრი და ამიტომაც მას ნაკლებად შეეხო უცხოური და ლათინური ნაწარმოებების პოზიციების რყევა, როგორც ეს საერთაშორისო მასშტაბებისაკენ ორიენტირებულ ფრანკფურტს დაემართა.

მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ გერმანიის გაყოფამ გამოცემლებს ახალი ორიენტაციისაკენ უბიძგა. გერმანულენოვანმა ბაზარმა ლიტერატურულად „დამშეული“ გასაღების სფეროები შექმნა, თითქმის არ არსებობდა გამართული სტამბები და ძალიან მცირე იყო ნედლეული. გამომცემლები ეძებდნენ ხელახალ დასაწყისს და იპოვეს იგი ფრანკფურტში – წიგნის საერთაშორისო ბაზრობის ძველ ცენტრში. 1948 წლის სავალუტო რეფორმამ წიგნით ვაჭრობაში დიდი კრიზისი გამოიწვია და გამომცემელთა და გამსაღებელთა კონსოლიდაცია მოახდინა. ორი გერმანული სახელმწიფოს შექმნის (1949) წელს გამომცემლები შეიკრიბნენ ფრანკფურტის წმ. პავლეს ტაძარში, რომელიც დემოკრატიული გერმანიის ტრადიციების სიმბოლოს წარმოადგენს და შექმნეს საორგანიზაციო კომიტეტი, რომელშიც ცნობილი გამომცემლობები შედიოდნენ. 1949 წლის „ბირჟის ფურცელმა“ პირველად აუწყა წიგნის სამყაროს ამის შესახებ. ორგანიზატორების მიზანი იყო 200 მონაწილე მაინც შეეგროვებინათ. მათი პრინციპი იყო, ისეთი გამომცემლობისთვისაც კი, რომელსაც ერთი წიგნი მაინც ჰქონდა წარმოდგენილი, ხელსაყრელი პირობები შეექმნათ. ბაზრობის პირველი დირექტორის ვილჰელმ მიულერის უდავო დამსახურებაა, რომ გამოფენაში მონაწილეობა მიიღო 210-მა გამომცემლობამ და წარმოდგენილი იყო 10.000 დასახელების წიგნი და იგი 3.000 დამთვალიერებელმა მოინახულა. ასეთმა წარმატებამ მისდამი სკეპტიკურად განწყობილი საბირჟო გაერთიანებაც დაარწმუნა, რომ ამ საქმეში ფულის ჩადება ნამდვილად ღირდა! ფედერაციული რესპუბლიკის შემდგომმა

ეკონომიკურმა აღმასვლამ, საგამომცემლო საქმის სწრაფმა განვითარებამ და დარგის მზარდმა საერთაშორისო ხასიათმა შექმნა ფრანკფურტის წიგნის ბაზრობის სწრაფი ზრდის პირობები. უცხოური გამომცემლობების ინტერესების პარალელურად იგი საავტორო უფლებებისა და ლიცენზიების ბაზრობად ჩამოყალიბდა. გერმანიის წიგნით ვაჭრობის ბირჟების გაერთიანებამ ანგარიში გაუწია აღნიშნულ ბაზრობას და მასთან ერთად დააარსა შპს, რომლის მთავარ ამოცანად დღემდე რჩება ფრანკფურტის წიგნის ბაზრობის მაღალ დონეზე ჩატარება. 70-იან წლებში ბაზრობის ხელმძღვანელობამ ერთმანეთისაგან მკვეთრად გამოიჯნა სპეციალური და მასობრივი ლიტერატურის ადგილი. რათა სავაჭრო ბაზრისათვის სამუშაო და საკომუნიკაციო შესაძლებლობები გაეუმჯობესებინა. ამის პარალელურად წიგნის ბაზრობა ზრუნავდა და დღესაც ზრუნავს ღრმა შინაარსობრივი დატვირთვა მისცეს ბაზრობას. კერძოდ, იქ იმართება სემინარები, დისპუტები, სადემონსტრაციო ჩვენებები. აქ შეიძლება ნებისმიერი ინფორმაციის მიღება საგამომცემლო საქმიანობასთან დაკავშირებით.

ფრანკფურტი ცდილობს გამოფენაზე მთავარი თემის შემოტანით ნაკლებად ცნობილი რეგიონებიდან ლიტერატურის ინტეგრაცია მოახდინოს. „ლათინური ამერიკით“ 1976 წელს დაიწყო მთელი რიგი აქტუალური თემების შემოტანა და ამ პირველივე ნაბიჯმა უზარმაზარ წარმატებას მიაღწია. დღეს ლათინური ამერიკის ლიტერატურის მიმართ არსებული ყურადღება სწორედ ფრანკფურტის ბაზრობის მთავარ თემაში უნდა ვეძიოთ. უკვე 1988 წლიდან ყოველ წელს ირჩევენ მთავარ ქვეყანას, რომელიც ბაზრობის მონაწილეთა, დამთვალიერებელთა და მსოფლიო პრესის განსაკუთრებული ყურადღებით სარგებლობს. არჩეული ქვეყანა წიგნის ამ დიდ ფორუმს იყენებს საკუთარი ქვეყნის კულტურისა და ლიტერატურის პროპაგანდისათვის.

ე. ნ. „სოციალისტური ბანაკის“ ქვეყნების დაშლის შემდეგ

ფრანკფურტის ბაზრობამ მთავარ ამოცანად დაისახა მათი მოზიდვა. 1992 წელს საკუთარი „აღმოსავლეთ-დასავლეთის შეხვედრის ადგილის“ შექმნით დაკმაყოფილდა აღნიშნული ქვეყნების წამყვანი ძალების მოთხოვნილება დასავლური წიგნისა და ინფორმაციის საშუალებების ბაზართან კონტაქტების დამყარებისათვის, ასევე დასავლური ინტერესი შუა და აღმოსავლეთ ევროპის მიმართ.

გასულ წლებში დიდი მნიშვნელობა მიენიჭა ინფორმაციის ახალ ელექტრონული პუბლიკაციებს. პირველად ჩატარდა ამ დარგზე ორიენტირებული ფორუმი – სხვადასხვა სემინარი და სადემონსტრაციო ჩვენებები.

უკვე 1994 წელს ფრანკფურტის წიგნის ბაზრობაზე დიდი წარმატებით შედგა ინფორმაციის ციფრულ საშუალებათა უფლებების მფლობელთა შეხვედრა. ამ ფაქტმა დაადასტურა, რომ წიგნი და ელექტრონული გამოცემა სულაც არ არის სხვადასხვა რამ, მითუმეტეს საპირისპირო, როგორც ეს ზოგიერთს მიაჩნია. 1997 წლის ფრანკფურტის ბაზრობის დევიზი – „კომპიუტერი ვერასოდეს შეცვლის წიგნს, ისევე, როგორც წიგნი – კომპიუტერს“ ანდა 1998 წლის დევიზი – „ადამიანი ხედავს იმას, რაც იცის“ – ამის ნათელი დადასტურებაა.

თუ გადავხედავთ სტატისტიკას ფრანკფურტის წიგნის ბაზრობაში მონაწილე გამომცემლობების, ქვეყნების, წიგნის დასახელებათა და მიმდინარე პროგრამების რიცხვი მატულობს.

1999–2000

მონაწილე ქვეყნების გამომცემლობათა რაოდენობა: 4.285; 4.194.

ქვეყნები: 107; 113

წიგნების რაოდენობა: 377.683; 385.275

მიმდინარე პროგრამა: 286.276; 295.835

სსრკ-ს დანგრევას უნდა ვუმაღლოდეთ, რომ საქართველოს გამომცემელთა ასოციაციის დელეგაცია უკვე მეოთხე წელია

მონაწილეობს ფრანკფურტის წიგნის მსოფლიო გამოფენაში, 2001 წელს ამ დელეგაციის შემადგენლობაში იყვნენ შ. ხელაძე (საქართველოს გამომცემელთა ასოციაციის პრეზიდენტი), გ. ჩიქვანია (დეა), ლ. ფოფხაძე (საქართველოს მაცნე) და ამ სტატიის ავტორი (ელფი). ქართულ სტენდზე წარმოდგენილი იყო შვიდი გამომცემლობის 100-მდე დასახელების წიგნი და ასოციაციის წევრი გამომცემლობების ერთიანი კატალოგი ქართულ და ინგლისურ ენაზე. სხვა ქართულ გამოცემათა შორის ყურადღებას იქცევდა წიგნის მოყვარულთა ასოციაციის მიერ გამოცემული სხვადასხვა დასახელების მინიატურული წიგნები. დამთვალიერებლებს მოეწონათ (და ჩვენც თავს ვინწონებდით) „ქართველ მეფეთა პოეზია“.

2000 წელს გამოფენაზე ისევე, როგორც წინა წლებში, მსოფლიოს წამყვანი გამომცემლობები თვალს გვჭრიან რა წიგნების ფართო ასორტიმენტით, წარმატებით ყიდიან საავტორო უფლებებს. გამოფენისათვის არც თუ ისე ურიგო წიგნები გვქონდა წაღებული, მაგრამ ჩვენთან ბევრი დამთვალიერებელი არ მოსულა. თუმცა ეს იმას სულაც არ ნიშნავს, რომ უცხოელებს საქართველო არ აინტერესებთ. ჩვენს სტენდთან მოდიოდნენ საქართველოზე შეყვარებული უცხოელები. განსაკუთრებით დამამახსოვრდა ფრაიბურგში მოთამაშე ქართველი ფეხბურთელების გულშემატკივართა კლუბის პრეზიდენტის ჰანს გელერის სტუმრობა. მან ქართული ენის შემსწავლელი სახელმძღვანელოს გამოცემა მიხვოვა. ქართველმა გამომცემლებმა უმასპინძლეს საქართველოს ელჩს გერმანიაში კოტე გაბაშვილს და „დილის გაზეთის“ რედაქტორს მანანა კარტოზიას. გამოფენის ორგანიზატორების მიერ მოწყობილ სემინარებს და პრეზენტაციებს ქართველი გამომცემლები ქართული წიგნისა და კულტურის პროპაგანდისათვის იყენებენ. ქართველ გამომცემლებს მნიშვნელოვანი შეხვედრა გვქონდა მსოფლიო გამომცემელთა ასოციაციის პრეზიდენტთან პერე

ვინსენსთან, ვიცე-პრეზიდენტთან აფოკე ჯოშისთან და გენერალურ მდივანთან ბენოშ მიულერთან. მათთან საუბარმა კიდევ ერთხელ დაგვარწმუნა, რომ ჯერ კიდევ შორსა ვართ იმ მასშტაბებისაგან, რაც ევროპისა და ამერიკის გამომცემლობებს აქვთ, მით უმეტეს, ბევრ განვითარებად ქვეყანასაც ჩამოვრჩებით. ჩვენმა საზღვარგარეთელმა კოლეგებმა შესანიშნავად იციან, რომ საქართველოს უჭირს, უჭირს ქართულ წიგნსაც. სწორედ მათი დახმარებით შევძელით ინგლისური ეკონომიკური წიგნების თარგმნის უფლების მოპოვება.

სწორედ ჩემს საზღვარგარეთელ მეგობრებს უნდა ვუმაღლოდე ქართული წიგნის თარგმნასა და გამოცემას გერმანიასა და ავსტრიაში. 2002 წლისათვის გერმანიის წიგნის სამეცნიერო საზოგადოებასთან ერთად გამომცემლობა „ელფი“ განახორციელებს ერთობლივ პროექტს ქართული წიგნის გერმანულად და, შესაბამისად, გერმანული წიგნის ქართულად თარგმანზე, რაც ხელს შეუწყობს ჩვენი ინტელექტუალური პოტენციალის წარმოჩენას უცხოეთში.

ქართველი ავტორების თარგმნას ართულებს ისიც, რომ დღეს თითქმის არ არსებობს გამომცემელსა და ავტორს შორის ურთიერთობის კულტურა. ჩვენი ავტორები თავიანთ წიგნებს გამომცემლობებისაგან დამოუკიდებლად გამოსცემენ და, ამგვარად, იკარგება ბევრი მნიშვნელოვანი წიგნი.

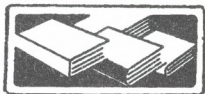
ფრანკფურტის გადმოსახედიდან უკეთ ჩანს, რა სახის დახმარებას საჭიროებს ქართული წიგნი და რამდენად გვიდგას მხარში სახელმწიფო. დღეს სახელმწიფოს არ გააჩნია წიგნის პოლიტიკა, არადა ერთ დროს ჩვენს ქვეყანაში წიგნის ბუმი იყო. ამ ოთხმა წელმა, როცა არეულობა იყო და წიგნი არ გამოდიოდა. ჩვენ ინტელექტუალურად დაცლილი თაობა მოგვცა. ეს თაობა დაიკარგა. რა ხდება დღეს? ჩვენში ყოველწლიურად დაახლოებით 700 დასახელების წიგნი გამოდის. ლიტვაში, რომელიც საქართველოზე გაცილებით პატარა ქვეყანაა - 3500. აქ კომენტარი,

ალბათ, ზედმეტია.

ხელისუფლებას, რომელსაც კორუფციასთან მებრძოლ ბაღ მოაქვს თავი, ბუნებრივია, კარგად აქვს გაცნობიერებული, რომ წიგნი აგურია, რომლის გარეშეც დემოკრატია ვერ აშენდება. უნიგნური თაობა კორუფციის სახადს კი ნამდვილად ვერ მოიხდის.

რეალურ საქმეს საგამომცემლო სფეროში ჯერჯერობით ისევ გამომცემლები აკეთებენ. წიგნის ბაზარი ნელა, მაგრამ მაინც იდგამს ფეხს. ვფიქრობთ, სახელმწიფოს სწორი პოლიტიკა წიგნთან მიმართებაში საქმეს დიდად წაადგებოდა.

თინათინ დიდიგულიძე,
საქართველოს გამომცემელთა
ასოციაციის პრეს-მენეჯერი,
გამომცემლობა „ელფის“ დირექტორი.

წიგნი...
წიგნი...
წიგნი...

ნეტიარ არს კაცი, რომელმან ჰპოვა სიბრძნე.

იგაფთა 3.13

„საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები“

გამომცემლობა „ნეკერმა“ 2000 წელს გამოსცა ავტორთა ჯგუფის მიერ შედგენილი მეტად საჭირო და მნიშვნელოვანი ნაშრომი „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები“. იგი ოთხი თავისაგან შედგება: I - ქართლის (მცხეთის) ეპისკოპოსები და კათოლიკოსები (ეპისკოპოს იოანედან კათოლიკოს არსენ II-ის ჩათვლით); II - ერთიანი საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები (კათოლიკოს იოანე IV-დან კათოლიკოს დავით V-ის ჩათვლით), III - საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქები ერთიანი სამეფოს დაშლის შემდეგ (კათოლიკოს-პატრიარქ ნიკოლოზ V-დან კათოლიკოს-პატრიარქ ანტონ II-ის ჩათვლით), IV - აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოსები და კათოლიკოს-პატრიარქები. ცალკეა სია სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქებისა ავტოკეფალიის აღდგენიდან (1917 წ.) დღემდე.

წიგნის ავტორები არიან ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატები ზაზა აბაშიძე, ეკა კაჭარავა, მეცნიერ-თანამშრომლები ქეთევან ნადირაძე და თამარ ქორიძე. კათოლიკოს კირიონ I-ის შესახებ სტატიის ავტორია პროფესორი ზაზა ალექსიძე. წიგნის რედაქტორია აკადემიკოსი როინ მეტრეველი.

საქართველოს ეკლესიის მესაჭეთა სრულყოფილი ქრონოლოგიის შედგენა ძალზე მნიშვნელოვანი და საჭირო საქმეა. წინათქმაში ავტორები აღნიშნავენ, რომ ქართლის კათოლიკოსთა რამდენიმე ნუსხაა ჩვენამდე მოღწეული: „მოქცევაჲ ქართლისაჲს“ ქრონიკებში დაცული; „ქართლის ცხოვრებაში“ მოცემული ცნობები; შიომღვიმის 1172 წლის ხელნაწერისა და ნიკორწმინდის მე-16 საუკუნის ხელნაწერისეული. აქვე მიუთითებენ სომეხი

ისტორიკოსის, მწითარ აირივანეცის „ქრონოგრაფიულ ისტორიაში“ არსებულ ნუსხასაც. ყოველი მათგანის შემადგენლობა და ქრონოლოგია განსხვავებულია და არც ერთი მათგანი არაა სრულყოფილი. ავტორებს გათვალისწინებული აქვთ თავიანთი ამოცანის სირთულე და აღნიშნავენ, რომ „საჭიროა დიდი სიფრთხილე და განსაკუთრებული კრიტიკული მიდგომა, შეჯერება სხვა საისტორიო მონაცემებთან და ა. შ.“

ავტორები საგანგებოდ აღნიშნავენ და ითვალისწინებენ იმ მეცნიერთა ნაშრომებს, რომელთაც აქამდე სცადას ამ ძალზე მნიშვნელოვანი სამუშაოს შესრულება. ესენი არიან: დ. მესხიშვილი, პ. იოსელიანი, თ. ჟორდანიას, მ. ბროსე, პ. კარბელაშვილი, მ. თამარაშვილი, ს. კაკაბაძე, ნ. შოშიაშვილი, ნ. ბერძენიშვილი. გარკვეული წვლილი მიუძღვით კათოლიკოს-პატრიარქთა ქრონოლოგიური სიის დადგენაში ექ. თაყაიშვილს, ივ. ჯავახიშვილს და კ. კეკელიძეს.

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსად მიიჩნევენ ისინი ბ. ლომინაძის დამსახურებას ამ საკითხის შესწავლაში. სწორედ მის მიერ შემუშავებულ ქრონოლოგიურ რიგსა და საქართველოს ეკლესიის კალენდრებში დაცულ სიაზე დაყრდნობითაა მოცემული ახალ წიგნში სრულიად საქართველოსა და დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთა რიგი და ქრონოლოგია. ზოგიერთ შემთხვევაში ავტორები გარკვეულ წყაროებზე დაყრდნობით ცვლიან ან აზუსტებენ მასალას. აღსანიშნავია, რომ ავტორები არ იფარგლებიან კათოლიკოს-პატრიარქთა ქრონოლოგიური რიგის დადგენით და არსებული ისტორიული წყაროების მოძიებისა და შეჯერების საფუძველზე იძლევიან მათი მოღვაწეობის ამსახველ მოკლე ანოტაციას. რა თქმა უნდა, როცა დოკუმენტური წყაროები ამის საშუალებას იძლევა. რამდენიმე კათოლიკოსი მხოლოდ ქრონოლოგიურ რიგშია მოხსენიებული, რამდენადაც არანაირი ცნობა არ მოიპოვება, რაც მათი მოღვაწეობის შესახებ თუნდაც ზოგად წარმოდგენას მაინც

შეგვიქმნიდა. ყოველი კათოლიკოსის შესახებ ცნობებს მოსდევს იმ ძირითად წყაროთა დასახელება, რომელსაც ეყრდნობიან ავტორები. მოღვაწეობის წლები უმეტეს შემთხვევაში დაახლოებით არის მითითებული, რამდენადაც სიზუსტის დაცვა ძალზე ძნელი იქნებოდა.

ავტორები საგანგებოდ აღნიშნავენ აფხაზეთის (დასავლეთ საქართველოს) კათოლიკოს-პატრიარქთა ქრონოლოგიური რიგისა და მოღვაწეობის ამსახველ მასალათა სიმწირეს. რამდენადაც ცნობები უფრო მეტადაა ხელმისაწვდომი, მეტი სისრულითაა წარმოდგენილი მასალა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთა შესახებ ავტოკეფალიის აღდგენიდან (1917). რამდენიმე შემთხვევაში მოცემულია კათოლიკოსთა ფოტოები ან ხელნაწერებში დაცული პორტრეტები.

შესრულებულია ძალიან დიდი და მნიშვნელოვანი სამუშაო. წიგნი ერთგვარად აჯამებს ამ კუთხით დღემდე ჩატარებულ კვლევას. საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქთა ქრონოლოგიური რიგისა და მოღვაწეობის ამსახველი მასალების შეკრება-დადგენა მომავალშიც გაგრძელდება და აღნიშნული ნაშრომი უთუოდ დიდ დახმარებას გაუწევს ამ საკითხებით დაინტერესებულ მკითხველს.

„აგიოგრაფიული სიტყვა და ლოგოსი“

ქართული აგიოგრაფიის მხატვრულ თავისებურებებზე არაერთი ნაშრომი დაწერილა და გამოქვეყნებულა, მაგრამ აგიოგრაფიული მხატვრული სიტყვის ფენომენი სპეციალურად დღემდე არავის შეუსწავლია. ფირუზ მეტრეველის წიგნი „აგიოგრაფიული სიტყვა და ლოგოსი“ ამისი პირველი ცდაა ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობაში. ავტორი ეყრდნობა სოლიდურ ლიტერატურულ-თეორიულ, თეოლოგიურ, ენათმეცნიერულ, ფსიქო-ლიგნვისტურ და ფილოსოფიურ წანამძღვრებს და ამის გათვალისწინებით შეისწავლის აგიოგრაფიული სიტყვის სტრუქტურას, განსაზღვრავს მის სპეციფიკას.

წიგნი შედგება შესავლის, 4 თავისა და დასკვნებისაგან.

შესავალში ავტორი მოკლედ გადმოგვცემს მის მიზანსა და პრობლემის წარმოჩენისა თუ გადაჭრის თანამედროვე მიღწევებს, მკითხველს ეხმარება გაერკვეს საკვლევადიებო საკითხების აქტუალობაში. საკვლევია თემა, მართლაც, აქტუალურია: აგიოგრაფიული მწერლობის სიტყვიერი ქსოვილის შესწავლა, აგიოგრაფიული სიტყვის მხატვრული სპეციფიკის განსაზღვრა.

წიგნის პირველი თავი „აგიოგრაფიის მხატვრული და სულიერი სიტყვა“ ორი ქვეთავით არის წარმოდგენილი:

1. აგიოგრაფიული მწერლობის ზოგიერთი თავისებურება;
2. აგიოგრაფიული სიტყვა და ლოგოსი.

პირველ თავში გაცხადებულია ნაშრომის ფუძემდებლური მნიშვნელობის დებულებები: აგიოგრაფია სულის საიდუმლოს განდობაა, სიყვარულის გასაგნებაა. არსებითად გვეჩვენება იმისი აღნიშვნა და დაფიქსირება, რომ აგიოგრაფია ეფუძნება ლი-

ტურგიკულ-ეორტალოგიურ პრინციპს და სწორედ ეს უნდა ხდეს ამოსავალი აგიოგრაფიული ძეგლების კვლევისას.

საინტერესოა წიგნის ავტორის დაკვირვება აგიოგრაფიული მწერლობის ერთ ნიშანდობლივ მხარეზე, რომ აგიოგრაფია მკითხველს უქმნის არა განწყობას, არამედ ლოცვით მდგომარეობაში მოჰყავს იგი, რომ აგიოგრაფია სულიერი ცხოვრების სუნთქვაა ლოცვად განფენილი სიტყვაში და სიტყვით გადმოცემული.

ფ. მეტრეველისათვის ამოსავალია ის, რომ აგიოგრაფია ემსახურება ჭეშმარიტების შეცნობას, ადამიანის სულიერ ამაღლებასა და უზენაესთან მიახლებას.

პირველი თავის მეორე ქვეთავში „აგიოგრაფიული სიტყვა და ლოგოსი“ ცხადდება წიგნის მთელი კონცეფცია და საკვლევი მასალისადმი მიდგომის პრინციპი. აგიოგრაფია არის შიგნითმდებარე (ენდოტეტური) და გამოვლენილი (პროფორისტული) სიტყვის დამთხვევის მაგალითი. ქართულ აგიოგრაფიაში, როგორც ბიბლიაში, ისტორია, ფაქტი მოცემულია, როგორც სულის საიდუმლო მეტყველება, აგიოგრაფიული სიტყვა აღიქმება, როგორც სიმბოლო, როგორც ხატი, იგი ითვლება უსისხლო მსხვერპლად, რომლის უმთავრესი ფუნქცია შთაგონების მინიჭებაა. საინტერესოდ გვეჩვენება წიგნის ავტორის ახალი ტერმინი – აგიოგრაფიის სულიერი სიტყვა, რომელიც მის მიერ ასეა განმარტებული: „აგიოგრაფიული ქმნილება სულიერ არსს გადმოგვცემს, აგიოგრაფი კი სულის სამყაროს სწვდება და მასზე საუბრობს სულის ენით, ესე იგი სულის შესახებ მოგვითხრობს სიტყვით. ამიტომაც მისი სიტყვა სულიერებით აღსავსე, გასულიერებული. ამ გზით შემოდის ჩვენს ცნობიერებაში აგიოგრაფიის სულიერი სიტყვა“ (გვ. 21).

წიგნის მეორე თავი „ენობრივი მსოფლხედვა ქართულ აგიოგრაფიაში“ ორი ქვეთავით არის წარმოდგენილი:

1. აზრი-სიტყვა-განცდა;

2. ენა-პიროვნება-სიტყვა.

ამ თავებში ავტორი მსჯელობს აგიოგრაფიული სიტყვის, როგორც რაციონალურ და ირაციონალურ ნაკადთა სინთეზზე. ფ. მეტრეველის აზრით, ენისა და სიტყვის განცდა საკუთარი თავის შემეცნებას უკავშირდება. ყველაზე ღირებული, მნიშვნელოვანი და დასაფიქრებელია ამ თავში დ. უზნაძის განწყობის თეორიის ელემენტების შემოტანა ენისა და სიტყვის ბუნების განსაზღვრის მიზნით: „ენის შინაფორმის თეორიის კვალობაზე გაშუქებული აგიოგრაფიული ენისა და სიტყვის სულიერი ველი. ამის გავლენითაა გამოტანილი დასკვნა: აგიოგრაფიაში ჰარმონია მყარდება სულიერ განწყობასა და სიტყვიერ მასალას შორის, სიტყვა განწყობის მზაობის რეალიზაციას წარმოადგენს“ (გვ. 26).

ფ. მეტრეველი ერთმანეთისგან მიჯნავს სიტყვის სულიერ და ემოციურ შემეცნებას. სიტყვის ფუნქცია განხილულია, როგორც მხსნელის ფუნქცია, საუბარია ენის ლოგოსური ბუნების შესახებ. ავტორის თეორიულ მსჯელობას, ზოგად დებულებებს განამტკიცებს აგიოგრაფიული მასალის მოხმობა პირველსა და მეორე თავებში, თანაც ისე, რომ წიგნის კვლევით ნაწილში არ გამეოროს ერთხელ უკვე განხილული.

ყველაზე საკვანძო საკითხად, არსებით სიახლედ მივიჩნევთ „ენა სულისაჲს“ და „ენაჲ მეცნიერ“ ფ. მეტრეველისეულ განმარტებებს, ენის შინაფორმის, ენობრივი განწყობის, აგიოგრაფიულ ტექსტებში ფსიქოლოგიური პოლიფონიურობის საკითხების წარმოჩენას. ეს ისეთი სიახლეა საკითხის კვლევის სფეროში, რომ აუცილებლად უნდა იქნეს გათვალისწინებული, რათა არ ავცდეთ მეთოდოლოგიურ საფუძველს, ამისი დასაფუძვლება კი ამ წიგნის ყველაზე დიდი მიღწევაა.

ფირუზ მეტრეველის წიგნის ბოლო ორი თავი ქართული აგიოგრაფიის ორი ძეგლის „წმიდა ნინოს ცხოვრებისა“ და „წმ. შუშანიკის წამების“ ტექსტების ქვეცნობიერი შინაარსის დადგენის,

მათი მხატვრულ-თეოლოგიური საკითხების გააზრების მოსაზრებაა. საყურადღებოა თავად საკითხის დასმა, აგიოგრაფიული ტექსტების ცალკეული ფრაზების ანალიზი, წარმოჩენილია სიტყვის კულტურა თეოლოგიური განათლებისა და რწმენის, სულიერობის ასპექტის გააზრებით, სრულიად ახალი კუთხით არის შესწავლილი აგიოგრაფთა გამომსახველობითი ოსტატობა.

მესამე თავში „ძალა სიტყვისა“ და „წმიდა ნინოს ცხოვრება“, რომელიც სამი ქვეთავისგან შედგება, შესწავლილია წმ. ნინოს სიტყვა, როგორც სინამდვილის დაძლევისა და მოდელირება-გარდაქმნის საშუალება, საინტერესოა წმ. ნინოს ბიბლიური პირველსახეების წარმოჩენა, მათ შორის: წმ. ნინო და წმ. მარიამ მაგდალელი, რომელთაც აერთიანებს ერთი – აღდგომის იდეა, წმ. ნინო და ბიბლიური მოსე ე. წ. „ქართული დეკალოგის“ მაგალითზე და ა. შ.

მეოთხე თავი – „იაკობ ხუცესის სულიერი სიტყვა“ – წარმოაჩენს თხზულების მონოლოგებს, წმ. შუშანიკის იერსახეებს, აგიოგრაფი ავტორის, როგორც წმ. შუშანიკის სულიერი მოძღვრის ხატებას.

წიგნს ბოლოს დართული აქვს მკვლევრის მიერ ჩამოყალიბებული დასკვნები.

ფ. მეტრეველის წიგნი „აგიოგრაფიული სიტყვა და ლოგოსი“ – სიტყვის მხატვრული ბუნების, ენის ფენომენზე დაკვირვების, მხატვრულ და აგიოგრაფიულ სიტყვათა გამიჯვნის, აგიოგრაფიული სულიერი სიტყვის წარმოჩენის, ენდოეტეტური და პროფორისტული ლოგოსის განსაზღვრის, ქართული აგიოგრაფიული სიტყვის თავისებურებათა დადგენის საინტერესო მონაპოვარია. ეს არის მონოგრაფია აგიოგრაფიული სიტყვის ფენომენზე, სადაც სრულიად ახლებურად და ორიგინალურად არის გააზრებული ბევრი საკითხი. თემის ასეთი მიგნება, მისი ძიების შესწავლის მოთხოვნილება იმთავითვე მეტყველებს ავტორის გემოვნებასა და შინაგან ლიტერატურულ ინტერესებზე. ნაშრომი შესრუ-

ლებულია მეცნიერული სკრუპულოზურობითა და მხატვრული სიტყვის ლიტერატურულ-ესთეტიკური შინაარსის წვდომის უნარით, წიგნი აღბეჭდილია ფართო მეცნიერული და ლიტერატურული თვალთახედვით. იგი დაეხმარება როგორც მოსწავლეებსა და მასწავლებლებს, ასევე სტუდენტებსა და სპეციალისტებს.

**„ბასილი კესარიელის, გრიგოლ ნაზიანზელის,
გრიგოლ ნოსელისა და იოანე ოქროპირის
ჰომილეტიკური თხზულებები ქართულ ენაზე“**

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტისა და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის კლასიკური ფილოლოგიის, ბიზანტინისტიკისა და ნეოგრაფისტიკის ინსტიტუტის პროგრამა „ლოგოსის“ ეგიდით 2000 წელს გამოიცა ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორ ნინო მელიქიშვილის ნაშრომი „ბასილი კესარიელის, გრიგოლ ნაზიანზელის, გრიგოლ ნოსელისა და იოანე ოქროპირის ჰომილეტიკური თხზულებები ქართულ ენაზე“. წიგნში წარმოდგენილი მასალა არის ძველი ქართული მწერლობის ერთ-ერთი ძირითადი დარგის, ჰომილეტიკის ნაწილი.

სამი დიდი კაპადოკიელი მამა – ბასილი კესარიელი, გრიგოლ ნაზიანზელი, გრიგოლ ნოსელი და მათი უმცროსი თანამედროვე იოანე ოქროპირი ერთი ეპოქის (IV ს.) ქრისტიანული ღვთისმეტყველების უთვალსაჩინოესი წარმომადგენლები არიან. ეს ეპოქა, კერძოდ, IV საუკუნის მეორე ნახევარი ბერძნულ პატრისტიკაში „ოქროს საუკუნედ“ იწოდება, რაშიც უდიდესი ღვაწლი სწორედ კაპადოკიელ მამათა შემოქმედებას მიუძღვის. იოანე ოქროპირის ჰომილიებში ქრისტიანულმა რიტორიკამ მწვერვალს მიაღწია. ზედწოდება „ოქროპირი“ დასავლეთის სამყარომ მას უკვე VI საუკუნეში უბოძა, ხოლო ბიზანტიაში ეს სახელი VIII საუკუნიდან დაუმკვიდრდა.

ამ წმინდა მამათა ჰომილეთიკური შემოქმედება, რომელიც გამოირჩევა აზრის სიღრმით და რაფინირებული სტილით, მრავალი ქრისტიანი ერის ენაზეა თარგმნილი. ქართული თარგმანები მათ შორის ერთ-ერთი უადრესია, ზოგიერთი მათგანი V საუკუნით თარიღდება. წარმოდგენილი მასალის მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ X-XI სს. თარგმანები ძირითადად შესრულებულია ძველი ქართული მწერლობის უდიდესი მოღვაწეების - ექვთიმე ათონელის, გიორგი მთაწმინდელისა და ეფრემ მცირის მიერ.

6. მელიქიშვილმა ჩაატარა ძალზე შრომატევადი სამუშაო - მან თავი მოუყარა სამეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილ თუ დღემდე გამოუქვეყნებელ დიდძალ ჰომილეთიკურ მასალას, მოახდინა მისი სისტემატიზაცია. ყურადღებას იმსახურებს ის სრული, დანვრილებითი აპარატი, რაც ნაშრომს ახლავს. თითოეული ავტორის ჰომილეთიკური მემკვიდრეობა წიგნში დამოუკიდებლად არის განხილული. გამოკვლევის სტრუქტურა ასეთია: დასაწყისში საუბარია აღნიშნულ ავტორთა თხზულებათა შესახებ, შემდეგ - ამ თხზულებათა შემცველი კრებულების შესახებ. ყოველ თავს ახლავს ცხრილები, რომლებიც უფრო თვალსაჩინოს ხდის ჩატარებული კვლევის შედეგებს. თხზულებები, შეძლებისდაგვარად, ერთი პრინციპით არის დალაგებული - ჯერ ძველი, შემდეგ - გვიანდელი თარგმანები, აღნუსხულია თხზულებათა შემცველი ყველა ხელნაწერი, აღნიშნულია მთარგმნელთა ვინაობა, თუ ანონიმურობა, მითითებულია ტექსტთა გამოცემები, უცხოენოვანი წყაროები, მოცემულია სათანადო ბიბლიოგრაფიული მასალა.

6. მელიქიშვილმა დიდძალ მეცნიერულ გამოკვლევებზე დაყრდნობით საგანგებოდ შეისწავლა კრებულები, რომლებშიც წმინდა მამათა ჰომილეთიკური სიტყვები დასტურდება. ნა-

შრომში კრებულები ცალ-ცალკეა განხილული როგორც სტრუქტურული, ასევე ბერძნულ წყაროსთან მიმართების თვალსაზრისით; დადგენილია მათი ურთიერთმიმართების საკითხი, წარმოჩენილია რედაქტორთა მიერ ჩატარებული სამუშაო, საუბარია მთარგმნელებსა და მათ მთარგმნელობით მეთოდებზე, მითითებულია სხვა ხელნაწერებიც, რომლებიც ამ თხზულებებს შეიცავენ. მკვლევარმა მოახდინა კრებულთა კლასიფიკაცია და დაადგინა, რომ ისინი, როგორც წმინდა ჰომილეტიკური, ასევე შერეული ხასიათისა არიან. ასე მაგალითად, ბასილი კესარიელის „სწავლანი“ (მისი მორალური ჰომილიები) სამი ცალკე კრებულის - Ath.₃₂, H₂₂₅₁, Ier.₁₄ და „ითიკის“ 7 კრებულის - A₉₂₇, A₃₉₄, H₂₃₅₀, S₃₆₆₁, A₁₀₀, S₃₇₆, A₁₈₁ სახით არის წარმოდგენილი. იოანე ოქროპირის ჰომილეტიკური შემოქმედების ქართული თარგმანები სხვადასხვა კრებულებმა შემოგვინახეს. ნაწილი ამ კრებულებისა შეიცავს მხოლოდ ოქროპირის თხზულებებს, ზოგიერთი ნარევია. ეს კრებულებია, ძირითადად, „მრავალთავი“ და „მარგალიტი“, რომლებმაც ჩვენამდე X-XIV სს. ნუსხების სახით მოაღწიეს.

გრიგოლ ნოსელის ჰომილეტიკური სიტყვები შედის 4 შერეულ კრებულში: Ath.₄₉, Ath.₁₄, A₁₀₈ და A₅₅. ამ კრებულებში, გარდა ჰომილეტიკური თხზულებებისა, დასტურდება გრიგოლ ნოსელის არაჰომილეტიკური სიტყვებიც. მკვლევარი ამ ოთხი კრებულის სტრუქტურული ანალიზის საფუძველზე შესაძლებლად მიიჩნევს, გამოყოს ორი ტიპი, Ath.₄₉-ისა და A₅₅-ის. განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტი, რომ გრიგოლ ნოსელის თხზულებების შემცველ კრებულთა მეცნიერული შესწავლა დღემდე არავინ მოუხდენია. ნ. მელიქიშვილმა პირველმა ჩაატარა ასეთი გამოკვლევა მეცნიერულად მაღალ დონეზე, საქმის ღრმა ცოდნით.

გრიგოლ ნაზიანზელის ჰომილეთიკური მემკვიდრეობა ქართულ ენაზე ძირითადად დაცულია XI-XIX საუკუნეების 24 კრებულში.

სამეცნიერო საზოგადოებისათვის ცნობილია, რომ ბელგიაში Corpus Christianorum-ის სერიით გამოსაცემად მზადდება გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა კორპუსი. აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ინსტიტუტის მეცნიერთა ერთი ნაწილი აკად. ე. მეტრეველის ხელმძღვანელობით ჩართულია ამ სამუშაოში - მათ გამოსაცემად მოამზადეს გრიგოლ ნაზიანზელის თხზულებათა ქართული თარგმანების კრიტიკულად დადგენილი ტექსტი, ჩაატარეს მასალის მეცნიერული კვლევა (უკვე გამოიცა სამი ტომი). ნ. მელიქიშვილი ამ ჯგუფის ერთ-ერთი წევრია. მან საფუძვლიანად დაამუშავა მრავალი საკვლევო პრობლემა, როგორც არის ეფრემ მცირისა და ექვთიმე ათონელის მთარგმნელობითი მეთოდი გრიგოლ ღვთისმეტყველის სიტყვების მიხედვით, აღნიშნული ავტორის შობის ჰომილიები, ბიბლიური ციტაცია მის ჰომილეთიკურ შემოქმედებაში და ა. შ. ჩატარებული კვლევის შედეგად მეცნიერმა მოგვცა ფრიად საყურადღებო და ანგარიშგასაწევი დასკვნები. ამიტომ მეტად ღირებულია ნაშრომში ადრეულ გამოკვლევებთან ერთად მოწოდებული ის მდიდარი კვლევითი მასალა, რომელიც აღნიშნული ჯგუფის მუშაობის შედეგებს წარმოაჩენს.

ვფიქრობთ, ნ. მელიქიშვილის გამოკვლევა „ბასილი კესარიელის, გრიგოლ ნაზიანზელის, გრიგოლ ნოსელისა და იოანე ოქროპირის ჰომილეთიკური თხზულებები ქართულ ენაზე“ მნიშვნელოვანი შენაძენია ქართული ფილოლოგიური მეცნიერებისათვის. ნაშრომის განსაკუთრებული მნიშვნელობა განპირობებულია იმით, რომ მკვლევარმა მასალის თავმოყრისა

და სისტემატიზაციის შედეგად გამოავლინა რიგი თხზულებებისა და შეავსო ნუსხა ხელნაწერებისა, რომლებშიც წარმოდგენილია აღნიშნულ ავტორთა თხზულებები, რაც არ არის შესული კ. კეკელიძის ფუნდამენტურ ნაშრომში „უცხო ავტორები ძველ ქართულ მწერლობაში“ (ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, V, თბილისი, 1957, გვ. 1-114). მან პირველმა მეცნიერულად დაამუშავა წმინდა მამათა ჰომილეტიკურ შემოქმედებასთან დაკავშირებული რიგი საკვლევე პრობლემებისა, მოგვცა ღირებული დასკვნები, წარმოაჩინა როგორც ადრინდელი, ასევე უკანასკნელი პერიოდის ქართველ და უცხოელ მეცნიერთა მიერ ამ მიმართულებით ჩატარებული კვლევის შედეგები.

„დარდისას გეტყვი...“

(გიორგი ჯაფარიძის ხსოვნისადმი
მიძღვნილი კრებულის გამოცემის გამო)

გამომცემლობა „საარმა“ დაბეჭდა კრებული – „დარდისას გეტყვი...“ წიგნი ეძღვნება რამდენიმე წლის წინ მოულოდნელად გარდაცვლილი გიორგი (იურა) ჯაფარიძის ხსოვნას, პიროვნებისას, რომელიც იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ლექტორი, ქართული მწერლობისა და ფოლკლორის მკვლევარი, მხარეთმცოდნე.

კრებული სამი განყოფილებისაგან შედგება: 1. გიორგი ჯაფარიძის წერილები, ნარკვევები, რეცენზიები; 2. მის მიერ ჩანერილი ფოლკლორული ნიმუშები შენიშვნებითა და განმარტებებით; 3. სიტყვები და მოგონებები გიორგი ჯაფარიძეზე. ცხადია, კრებული სრული არაა და ყოველმხრივ, მაგრამ ის, რაც მასშია მოქცეული, სათანადოდ წარმოაჩენს გიორგი ჯაფარიძის ღვაწლს ქართველი მწერლობის, ფოლკლორისტიკის კვლევისა და მომავალი თაობების აღზრდა-გაცნობიერების სფეროში. ეჭვს გარეშეა, წიგნის გამოცემის მოთავეებმა კეთილშობილური მისია იკისრეს – თავი მოუყარეს და მკითხველი საზოგადოების თვალსაწიერზე გამოიტანეს ამ კოლორიტული პიროვნების შესახებ მრავალმხრივი მასალა.

გიორგი ჯაფარიძის – მკვლევარ-მეცნიერის – თვალთახედვა არ იყო მხოლოდ ფოლკლორისტიკის სფეროთი შემოსაზღვრული. მართალია, წერდა ერთობ „ხელმომჭირნეობით“ (ოღონდ შეუდარებლად ნაკლებს იმაზე, რაც ხელწიფებოდა და იცოდა; ეს კი, უნდა ვიგულისხმოთ, მისი საკუთარი პიროვნებისადმი მკაცრი მომთხოვნელობით და უამბიციობით იყო შეპირობებული.). თუ-

მცა, ყოველფერი ის, რაც მისი ხელიდან არის გამოსული, აღბეჭდილია მართლაც მაღალი პროფესიონალიზმით, უმცდარი მეცნიერული ალლოთი და საკითხთა წრის მრავალპლანიანობით: წინაქრისტიანული ტრადიცია „შუშანიკის ნამებაში“, გლოვის ერთი ტერმინი „ვეფხისტყაოსანში“, ილია ჭავჭავაძის მითოლოგიურ-მხატვრული ნააზრვეი, აკაკი წერეთლისა და ვაჟა-ფშაველას მხატვრული ქმნილებების ხალხურ-ეპოსური საფუძვლები, ალ. ყაზბეგის „ხევისბერი გოჩას“ რელიგიურ-სოციალური ინსტიტუტი, მითოსურ-ფილოსოფიური პოემა „კოპალა“, „ვეფხისა და მოყმის“ მითოსური სამყარო, ნაწილიანობა, ქართული ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშების შეკრებისა და გამოცემათა საკითხები, ბესარიონ ნიჟარაძე (მემატიანე-ეთნოგრაფი-ფოლკლორისტი), ფოლკლორული სამეცნიერო ექსპედიციების უაღრესად საჭირო და საგულვებელი პრობლემები – აი, საკითხთა არასრული ნუსხა და ის ფართო ჰორიზონტი, რომელიც გიორგი ჯაფარიძის თვალსაწიერში აირეკლა...

კრებულის შემდგენლის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ განუულია მართლაც შრომატევადი საქმიანობა – მასში შეტანილია გიორგი ჯაფარიძის მიერ წლების განმავლობაში ფოლკლორული ექსპედიციებისას ჩანერილი ქართული ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები სათანადო სამეცნიერო აპარატურის თანხლებით (ხევისურეთი, დუშეთი, ხევი, მთიულეთი, თუშეთი...). აქ წარმოდგენილი შედარებით მცირედი ნაწილია მრავლისა, შეიძლება ითქვას, კლასიკური მაგალითია იმისა, თუ რაოდენ რთული, საჭირო და საშური ის საქმიანობა, რასაც მთელი თავისი შეგნებული ცხოვრების მანძილზე წარმართავდა გიორგი ჯაფარიძე...

ამგვარი სახის შედგენილობის მიხედვით გამორჩეული წიგნებით ქართველი მკითხველი განებივრებული არ არის; რადგან ეს მხოლოდ რომელიმე ერთი ავტორის მემკვიდრეობის გათვალისწინებისათვის შექმნილი არაა; ამდენად, სხვათა და სხვათა მიერ დაწერილი სიტყვა-მოგონება-გახსენება წარსულშიც გვახე-

დებს, ფანჯარასაც გვიხსნის მყოფადისაკენ. გიორგი ჯაფარიძის შესახებ თხრობა ჭეშმარიტად უშუალოა, გულწრფელი და სრულიდელიზებული... არავითარი სიყალბე, პირიქით, ზოგჯერ ახლობლური გრძნობის გამჟღავნების დაოკების სურვილიც კი გამოსჭვივის აქა-იქ. მათი თხრობის გამაერთიანებელი პათოსი, გიორგი ჯაფარიძის რაინდული არამედიდურობა, შინაგანი ინტელექტუალიზმი, განსწავლულობა და უშუალო თავმდაბლობა... ამითაცაა ეს წიგნი სანიმუშო ამჟამინდელი სტუდენტი-ახალგაზრდობისა და მომავალი თაობისათვის, იმათთვის, ვინც უნივერსიტეტის კარებს ან შემოაღებს და იმათთვისაც, ვინც კაცთათვის ჩვეული ცხოვრებით აპირებს მზისქვეშეთში სვლას...

ეგებ სხვებისათვის არასაგულისხმო, უინტერესო და არაფრისმთქმელიც იყოს, მაგრამ ჩვენი იმდროინდელი, ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტთათვის კრებულის - „დარდისას გეტყვი“... - ავტორი-ადრესატი მრავალსახოვნად სანიმუშო გახლდათ - როგორც ლექტორი, მეგზური, მასპინძელი, კაცი და ადამიანი...

ერთი მცირე მოგონება-გახსენება: რაჭაში ვართ, მის მამაპაპეულ სახლში, გიორგი ჯაფარიძის უფროსი მეგობრობითა და მასპინძლობით განებივრებულნი, ოდნავ შექეიფებულნიც... ყმანვილკაცობამ თუ რამ, ახლა ზუსტად ვერ ითქმება, გასახსნელი ჯაყვა-დანით უძველესი მუხის ტანზე სროლა-დამიზნების ავადგასახსნებელი სურვილი გაგვიჩინა... მასპინძლობით დაკავებულმა ბატონმა გიორგიმ დროულად ვერ მიადევნა თვალ-ყური ჩვენს მართლაც რომ მკრეხელობას, ხოლო როცა რამდენიმე ადგილას „ანცობით“ დაკოდილი ხე იხილა, სრულიად სხვა, წარმოუდგენლად ახალ პიროვნებად მოგვევლინა - უკადრისი არ უკადრებია, განწყომით კი მართლა განყრა, თიხითა და მიწანარევით რალაც მალამო მოამზადა და ხის ჭრილობები მით ამოგვავესებინ-ამოგვაგოზინა...

ადამიანის მეხსიერება, როგორც ჩანს, არსებითად, დადებითი

ქმედებებით იკვებება, ვიდრე უარყოფითით. ზემორე წიგნის ცნობისას, რატომღაც, ჯაფარიძეების საუკუნოვან ნაფუძვარზე მომხდარი შემთხვევა გამახსენდა. ალბათ, იმიტომაც, რომ ეს კრებული - „დარდისას გეტყვი...“ - ისეთივე ნიშანდებულია, როგორც გიორგი ჯაფარიძის მამა-პაპულ ეზოში მდგარი ხეები...

წიგნის გამომცემელია ლევან თითმერია, შემდგენელი - ტრისტან მახაური, რედაქტორი - ამირან არაბული. ჩვენი დღევანდელი შეჭირვებული ყოფის პერიოდში ამგვარი, საკმაოდ მორბილი წიგნის გამოცემა (მასალათა შეკრება-თავმოყრა, სასტამბოდ გამზადება, კორექტურა) მის მესვეურთა მიმართ უდიდესი მადლიერების გრძნობას აღუძრავს დაინტერესებულ მკითხველს.

ქრონიკა

ვინც წრფელი გულით, პატიოსნებით რაიმეს შექმნის,
იყო და არის შემოქმედი ახალი ქვეყნის.

გალაკტიონი

2000 წელი

28 იანვარს

თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში შედგა შოთა რუსთაველისადმი მიძღვნილ რესპუბლიკურ დაუსწრებელ ვიქტორინა-კონკურსში გამარჯვებულ მოსწავლეთა დაჯილდოვება. გამარჯვებულ მოსწავლეებს გადაეცათ დიპლომები, სიგელები და ფასიანი საჩუქრები. ღონისძიება ფართოდ გაშუქდა ტელევიზიითა და პრესით.

4 მაისს

საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნიგნობართა ასოციაციაში მოენყო შეხვედრა ავტორებთან ამავე ასოციაციის აღმანახ „მნიგნობრის“ გამოცემის 20 წლისთავთან დაკავშირებით.

25 მაისს

ჩატარდა მნიგნობართა ასოციაციის და თბილისის ს.-ს. ორბელიანის სახელობის პედაგოგიური უნივერსიტეტის ერთობლივი ღონისძიება. პროფ. თეიმურაზ ფანჯვიკიძის წიგნის – „ისლამი, მუჰამედი, ვაჰაბიზმი და საქართველოს პრობლემები“ – განხილვა.

20 ოქტომბერს

მნიგნობართა ასოციაციამ თბილისის ი. ჯავახიშვილის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში მოაწყო პროფ. შოთა ადამიას, პროფ. ვერნი ალფაიძის და დოც. ალექსანდრე ჭაბუკიანის

წიგნის „გეოტექნიკის“ პრეზენტაცია.

9 ნოემბერს

მნიგნობართა ასოციაციის საინტერესო შეხვედრების კლუბმა მოაწყო შეხვედრა პოლიტოლოგ რამაზ საყვარელიძესთან.

28 დეკემბერს

მნიგნობართა ასოციაციის საინტერესო შეხვედრების კლუბმა შეხვედრა მოუწყო თვალსაჩინო მეცნიერს, მწერალსა და საზოგადო მოღვაწეს პროფ. გურამ შარაძეს.

6 დეკემბერს

თსუ სოხუმის ფილიალთან ერთობლივად მოეწყო შეხვედრა ჟურნალ „ცისკრის“ რედაქტორთან, მწერალ ზაურ კალანდიასთან. შეხვედრა ჩატარდა თსუ სოხუმის ფილიალში.

15 დეკემბერს

მნიგნობართა ასოციაციის პოლიტოლოგთა კლუბმა მოაწყო იურიდიულ მეცნიერებათა კანდიდატ გიორგი ხუბუას წიგნის „ფედერალიზმი, როგორც ნორმატიული პრინციპი და პოლიტიკური წესრიგი“ – პრეზენტაცია. აქვე პრეზიდენტის კანცელარიის სოციოლოგიურმა ცენტრმა ჩაატარა სოციოლოგიური გამოკითხვა.

22 დეკემბერს

მნიგნობართა ასოციაციამ და თბილისის კულტურის სახელმწიფო ინსტიტუტმა ერთობლივად ჩაატარეს მწერალ ჯანსუღ ღვინჯილიას წიგნის – „ქართლოსის საფლავის“ – პრეზენტაცია.

შეადგინა ლეილა ბარაბაძემ

შინაარსი

წიგნი და ცხომრება

ლადო მინაშვილი, ალექსანდრე ყაზბეგის ლექსები..... 5

ღრო და აღამინაეზი

ამირან გომართელი, აკაკი ბაქრაძე 22

ვახტანგ იმნაიშვილი, ჰუგო შუხართი სანერი მაგიდის მიღმა..... 33

წარსულის ფურცლები

ირინა ნაცვლიშვილი, პერსონაჟის სახის ერთი ასპექტი ჟამთა-
აღმწერლის „ასწლოვან მატიანეში“ 67

ძეთევენ გაფრინდაშვილი, ასურელ მამათა სულიერი მისია 82

პეტრე ვაჭრიძე, ქუთაისში წიგნის ბეჭდვის ისტორიიდან..... 91

ძიებანი

ლევან ჭილაშვილი, წინაქრისტიანული ხანის ქართული წარწერა
ნეკრესიდან..... 113

ფურაბ ჟუმბურიძე, ნეკრესის წარწერების გამო..... 120

რევაზ ბარამიძე, მცირე დაკვირვება გრიგოლ ხანცთელის „ცხო-
ვრების“ კომპოზიციაზე 129

ფურაბ სარჯველაძე, რომელ ენაზე დაინერა
„მოქცევაჲ ქართლისაჲ“ 136

ნესტან სულავე, ბასილი მთანმიდელი..... 153

ენრიკო გაბიძაშვილი, ქართული ჰაგიოლოგიის ისტორიიდან..... 166

ინგა ბეკარიშვილი, „შუშანიკის წამების“ ორი ადგილის
გაგებისათვის 177

მაღონა ბანცაძე, ექვთიმე თაყაიშვილის რუსთველოლოგიური
ძიებანი..... 188

ნანა გონჯილაშვილი, „ბახალეთის ტბის“ სიმბოლიკისათვის..... 213

თამარ მიძაძე, იოსებ ბაქრაძის ნაწარმოებთა ატრიბუცია..... 218

ჩვენი უპუბლიკანია

გრიგოლ ორბელიანის ორი ბარათი დიმიტრი ყიფიანისადმი
(უბლიკაცია მოამზადა თამაზ ჯოლობუაძემ)..... 243

მსოფლიოს მერიდიანებზე

ალექსანდრე გვახარია, განჯის განძი 255

მაკა ელბაძიძე, „ტრისტანი და იზოლდა“ – სულისგამხრნელი
რომანი თუ ყოვლისმომცველი სიყვარულის
აპოლოგია..... 269

თინათინ დიდეზულიძე, ფრანკუფრტი – წიგნის მსოფლიო
ბაზრობის ქალაქი 284

წიგნი... წიგნი... წიგნი...

ნანა ინგოროშვი, „საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქები“ 295

ირინე გოფოძე, „აგიოგრაფიული სიტყვა და ლოგოსი“ 298

მანანა მაისურაძე, „ბასილი კესარიელის, გრიგოლ ნაზიანზელის,
გრიგოლ ნოსელისა და იოანე ოქროპირის ჰო-
მილეტიკური თხზულებები ქართულ ენაზე“ 303

სოსო გოლიაძე, „დარდისას გეტყვი...“ 308

ქრონიკა

მნიგნობართა ასოციაცია: ფაქტები, მოვლენები, ღონისძიებები
(მოამზადა ლეილა ბარაბაძემ) 316

მნივნობარი

'01

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 3.10.2001 წ.
ფორმატი 60X84 1/16

© საქართველოს ილია ჭავჭავაძის სახელობის მნივნობართა
ასოციაცია, თბილისი, 2001. რუსთაველის გამზირი, 40/1.

ISBN 99928-62-08-4

გზინდოღტქ 'ტ

ანყო დო დოკობადონდო „ბოლორ შოინტში“
ტექსტი ანყო ნათიო კუპრაშვილშო
დააკობადონო გიო ჩხაიძემ

დაიბეჭდო შ.პ.ს. „ზოგოტიში“